

Konvergencija praksi i standarda kreditiranja kućanstava i razlike među odabranim državama članicama Europske unije

Lucić, Dinko

Doctoral thesis / Doktorski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:358050>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU

i

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
MEĐUNARODNI ODNOSI

Dinko Lucić

**KONVERGENCIJA PRAKSI I STANDARDA
KREDITIRANJA KUĆANSTVA I RAZLIKE
MEĐU ODABRANIM DRŽAVAMA ČLANICAMA
EUROPSKE UNIJE**

Doktorski rad

Zadar, Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

i

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ

MEĐUNARODNI ODNOSI

Dinko Lucić

**KONVERGENCIJA PRAKSI I STANDARDA
KREDITIRANJA KUĆANSTVA I RAZLIKE MEĐU
ODABRANIM DRŽAVAMA ČLANICAMA EUROPSKE
UNIJE**

Doktorski rad

Mentor

Izv. prof. dr. sc. Ante Samodol

Zadar, Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Dinko Lucić

Naziv studijskog programa: Doktorski studij Međunarodni odnosi

Mentor: izv. prof. dr.sc. Ante Samodol

Datum obrane: 2. prosinca 2024.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: Društvene znanosti, Interdisciplinarne društvene znanosti

II. Doktorski rad

Naslov: Konvergencija praksi i standarda kreditiranja kućanstava i razlike među odabranim državama članicama Europske unije

UDK oznaka: 336.77:314.117.3(4-6EU)

Broj stranica: 240

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica:34/41/42

Broj bilježaka: 172

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 142

Broj priloga:5

Jezik rada: hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr.sc. Ivor Altaras Penda, predsjednik
2. prof. dr.sc. Marko Kolaković, član
3. izv. prof. dr.sc. Ivica Zdrilić, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr.sc. Ivor Altaras Penda, predsjednik
2. prof. dr.sc. Marko Kolaković, član
3. izv. prof. dr.sc. Ivica Zdrilić, član

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Dinko Lucić

Name of the study programme: Doctoral Studies of International Relations

Mentor: Ante Samodol, PhD, Associate Professor

Date of the defence: December 2, 2024.

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Social sciences, Interdisciplinary sciences

II. Doctoral dissertation

Title: Convergence of household lending practices and standards and differences among selected European Union member states

UDC mark: 336.77:314.117.3(4-6EU)

Number of pages: 240

Number of pictures/graphical representations/tables: 34/41/42

Number of notes: 172

Number of used bibliographic units and sources: 142

Number of appendices: 5

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Ivor Altaras Penda, PhD, Associate Professor, president
2. Marko Kolaković, PhD, Professor, member
3. Ivica Zdrilić, PhD, Associate Professor, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Ivor Altaras Penda, PhD, Associate Professor, president
2. Marko Kolaković, PhD, Professor, member
3. Ivica Zdrilić, PhD, Associate Professor, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dinko Lucić**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Konvergencija praksi i standarda kreditiranja kućanstava i razlike među odabranim državama članicama Europske unije** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2. prosinac 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet i svrha istraživanja	2
1.2. Cilj i hipoteze istraživanja	3
1.3. Pregled dosadašnjih znanstvenih spoznaja i istraživanja	4
1.4. Kompozicija rada	16
1.5. Metode istraživanja	17
2. OBUHVAT ZNANSTVENOG ISTRAŽIVANJA	19
2.1. Regulatorna i regulatorna arbitraža	19
2.1.1. <i>Pravni okvir u Hrvatskoj i regulacija kamatnih stopa u poslovanju s potrošačima</i>	19
2.1.2. <i>Pregled visine kamatnih stopa od 1.1.2023.-30.06.2023.</i>	26
2.1.3. <i>Povijesno kretanje kamatnih stopa – stambeni krediti</i>	28
2.1.4. <i>Struktura kredita po promjenjivosti kamatne stope</i>	30
2.1.5. <i>Kamatne stope u RH i državama EU</i>	31
2.1.6. <i>Kreditiranja građana od strane nebankovnih financijskih institucija u RH</i>	37
2.1.7. <i>Regulatorna arbitraža</i>	40
2.1.8. <i>EU regulatorna</i>	41
2.2. Financijski razvitak	50
2.2.1. <i>Financijski razvitak -trendovi</i>	50
2.2.2. <i>Financijski razvitak -odabrane države</i>	53
2.2.3. <i>Kreditni privatnom sektoru i stanovništvu</i>	59
2.2.4. <i>Kreditni stanovništvu - struktura</i>	65
2.2.5. <i>Promocija i uvjeti u distribuciji kredita</i>	66
2.3. Digitalizacija	75
2.3.1. <i>Razvoj digitalizacije</i>	75
2.3.2. <i>Brzi tehnološki razvoj - promjene na tržištu kredita</i>	75
2.3.3. <i>Zajednička pravila EU-a o digitalnim uslugama i tržištima</i>	80
2.3.4. <i>Mladi i digitalni svijet</i>	84
2.3.5. <i>Mladi i financijski servis</i>	87
2.4. Demografska kretanja stanovništva i socijalna uključenost	91
2.4.1. <i>Trendovi kretanja stanovništva u RH i odabranim državama članicama EU-a</i>	91

2.4.2. Prijelaz u odraslu dob i nezaposlenost mladih	96
2.4.3. Aktivno stanovništvo, pokazatelji dohodovne nejednakosti, siromaštva i udjela kredita kućanstvima u BDP-u	105
2.4.4. Poboljšanje kreditiranja i socijalne uključenosti mladih u Hrvatskoj	111
2.5. Monetarna i financijska stabilnost	120
2.5.1. Financijska stabilnost i gospodarski rast.....	120
3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE KONVERGENCIJA PRAKSI I STANDARDA KREDITIRANJA KUĆANSTVA I RAZLIKE MEĐU ODABRANIM DRŽAVAMA ČLANICAMA EUROPSKE UNIJE.....	142
3.1. Empirijsko istraživanje utjecaja Europske integracije na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice	142
3.1.1. Rezultati istraživanja utjecaja Europske integracije na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice	144
3.2. Empirijsko istraživanje utjecaja obujma i strukture kredita kućanstava odabranih zemalja EU na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama.....	154
3.2.1. Ekonometrijski model -zavisna varijabla Gini.....	155
3.2.2. Rezultati istraživanja-zavisna varijabla Gini.....	158
3.3. Empirijsko istraživanje korelacije kreditnih standarda i razine zaduženosti kućanstava s monetarnom i financijskom stabilnosti	175
3.3.1. Ekonometrijski model -zavisna varijabla volumen stambenih kredita.....	175
3.3.2. Rezultati istraživanja - zavisna varijabla volumen stambenih kredita	177
3.3.3. Ekonometrijski model - zavisna varijabla volumen ostalih potrošačkih kredita .	189
3.3.4. Rezultati istraživanja -zavisna varijabla volumen ostalih potrošačkih kredita ...	191
4. ZAKLJUČAK.....	203
POPIS LITERATURE.....	211
SAŽETAK.....	224
SUMMARY.....	226
PRILOZI	228
Anketni upitnik.....	228
Popis kratica (abecednim redoslijedom)	230

Popis tablica	233
Popis grafikona	235
Popis slika	237
ŽIVOTOPIS AUTORA	239

PREDGOVOR

Ovaj doktorski rad posvećujem svojoj djeci sa željom da me nadmaše u svakom životnom pogledu, te zahvaljujem svim predivnim ljudima koji su dali svoj doprinos u stvaranju ovog doktorskog rada kroz mentorstvo, kroz ispunjavanje upitnika ili pak bodrenjem i pružanjem podrške u trenucima kada je stvaranje ovog rada prolazilo kroz turbulencije.

Dinko

1. UVOD

Usporedno s razvitkom nacionalnih financijskih tržišta i institucija u okviru EU svjedočimo stalnom procesu regulatorne optimizacije vrsta i standarda financijskih usluga, s kojim paralelno teče jačanje zaštite korisnika financijskih usluga. Unatoč usvojenim direktivama i nadnacionalnim uredbama te zajedničkim institucionalnim okvirom za tržišta novca, kapitala i rizike, još uvijek postoje razlike i potreba za procesom usklađivanja prakse, uvjeta i standarda pružanja pojedinih financijskih usluga upravo iz razloga neusklađenih dijelova nacionalnog zakonodavstva i dosegnutih razina razvitka financijskih proizvoda i usluga. Potreba dinamičnije konvergencije naročito dolazi do izražaja u dijelu pružanja bankovnih usluga kućanstvima i to unutar i među bankovnim grupama koje posluju u tzv. starim i novim zemljama članicama EU-a. Razlike nisu samo zbog razine strukture i razvitka financijskog sektora ili razine pokazatelja stabilnosti financijskog sustava već i zbog određene inertnosti zakonodavca nakon punopravnog članstva u EU, u smislu kontinuiteta donošenja i provođenja funkcionalnih mjera s ciljem razvitka financijskog sustava i zaštite korisnika financijskih usluga.

Kreditiranje kućanstava se najčešće povezuje s makroekonomskim pokazateljima i to u kontribuciji potrošnje kućanstava kod rasta BDP-a. Pri tome se često iz vida i analiza ispuštaju razlike među zemljama članicama EU-a koje u ovom istraživanju upravo postaju jedinice istraživanja kao što su: distribucija i vrste kredita kućanstvima, uvjeti kreditiranja i pravna zaštita, navike i kultura štednje i ulaganja, demografska kretanja i razina socijalne uključenosti, rizici zakonskih normi i arbitraže, razina monetarne i financijske stabilnosti među odabranim zemljama članicama i nečlanicama Europodručja. Uočene razlike između tzv. novih usporedivih zemalja članica EU-a od kojih su neke članice Europodručja, dok druge to nisu, su okvir ovog istraživanja te će analiza interesa i praksi među odabranim članicama i kvantifikacija odnosa među jedinicama istraživanja pružiti nove znanstvene spoznaje i moguće primjene u kontinuiranom procesu formiranja jedinstvenog europskog financijskog tržišta i Bankovne unije koji počivaju na višestrukim ekonomsko-političkim odnosima među zemljama članicama.

1.1. Predmet i svrha istraživanja

Predmet istraživanja je harmonizacija i implementacija regulatornih i vlastitih bankovnih standarda kreditiranja kućanstava kao i povezane razlike i odnosi u tom procesu među odabranim zemljama članicama EU-a. Nadalje, predmet istraživanja su i demografska kretanja te nejednolika distribucija dohotka u promatranim zemljama.

Svrha istraživanja je doći do novih znanstvenih spoznaja i mogućih primjena u praksi u području kreditiranja kućanstava i s tim povezanog regulatornog okvira, a kako bi se ostvarili održivi ekonomski, socijalni i demografski dobici na nacionalnom nivou.

1.2. Cilj i hipoteze istraživanja

Glavni cilj ovog znanstvenog istraživanja je utvrditi kako prakse i standardi kreditiranja kućanstava odabranih zemalja članica EU-a unutar jedinstvene europske ali i nacionalnih monetarnih politika, utječu na gospodarski razvitak, demografska kretanja i razinu socijalne nejednakosti kroz veću uključenost u financijske tokove, čime se smanjuju tržišni i specifični rizici bankovnog sustava uz povećanje konvergencije uvjeta na kreditnom tržištu za kućanstva. U ostvarivanju cilja istraživanja utvrđuju se kvantitativne veze i interakcija između pripadajućih varijabli procesa bankovnog kreditiranja kućanstava kojima su obilježeni regulativa i regulatorna arbitraža, financijski razvitak, digitalizacija, demografska kretanja i socijalna uključenost, te monetarna i financijska stabilnost među odabranim zemljama članicama i nečlanicama Europodručja.

Pomoćni ciljevi istraživanja su:

1. definirati i konceptualizirati proces bankovnog kreditiranja kućanstava s uključenim obilježjima regulative i područja neusklađenosti i regulatorne arbitraže;
2. teorijski pojasniti i vrednovati razinu financijskog razvitka svake od uključenih zemalja EU-a u istraživanje;
3. empirijski istražiti demografska kretanja i razine socijalne uključenosti stanovništva u odabranim zemljama članicama;
4. povezati i sintetizirati monetarnu i financijsku stabilnost na razini EU-a, odnosno na razini pojedine odabrane zemlje članice;
5. empirijski istražiti interakciju između prethodno navedenih varijabli odnosno jedinica istraživanja;
6. analizirati i pojasniti set posebnih instrumenata i mjera (nestandardne) monetarne politike Europske središnje banke i Europodručja za ublažavanje negativnog efekta financijske krize i pandemije;
7. na temelju rezultata istraživanja pružiti nove znanstvene spoznaje i moguće primjene u kontinuiranom procesu formiranja jedinstvenog europskog financijskog tržišta (bankovne unije) koje počiva na višestrukim ekonomsko-političkim odnosima među zemljama članicama.

U skladu s glavnim ciljem istraživanja postavljene su tri hipoteze:

H₁: Europske integracije pozitivno utječu na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice.

H₂: Obujam i struktura kredita kućanstava odabranih zemalja EU-a utječu na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama.

H₃: Kreditni standardi i razina zaduženosti kućanstava odabranih zemalja članica su u uskoj korelaciji s monetarnom i financijskom stabilnosti.

1.3. Pregled dosadašnjih znanstvenih spoznaja i istraživanja

Kada se promatra recentni period uočava se kako su kreditni standardi unutar EU-a imali su promjenjivi karakter, te su tijekom 2021. godine ostali uglavnom nepromijenjeni za stambene kredite, dok su banke u četvrtom tromjesečju iste godine izvijestile o umjerenom neto ublažavanju kreditnih standarda potrošačkih kredita.

Prema Bank lending survey, u najvećim zemljama Europodručja, ukupni standardi odnosno uvjeti za stambene kredite ublažili su se u Njemačkoj, Španjolskoj i Italiji, a pooštrili u Francuskoj. U najvećim zemljama Europodručja, kreditni standardi za potrošačke kredite i druga pozajmljivanja stanovništvu olakšani su u Italiji i Francuskoj, podržani povećanom tolerancijom na rizik i percepcijom rizika povezanim s gospodarskim izgledima. Istodobno su banke u Španjolskoj izvijestile o kreditnom zaoštavanju zbog smanjene tolerancije rizika.¹

U istoj studiji, ali u siječnju 2023. godine, primjećuje se značajno zaoštavanje kreditnih politika za sve vrste kredita. U području kreditiranja stanovništva, potražnja za stambenim kreditima snažno se smanjila kao posljedica porasta kamatnih stopa, niskog potrošačkog povjerenja i smanjenog povjerenja u razvoj tržišta nekretnina.

HNB je krajem 2020. godine s posebnom pažnjom u okviru pandemije od kreditnih institucija prikupljao podatke o standardima odobravanja kredita potrošačima, a prikupljeni podaci daju uvid u kretanje i distribuciju dvaju najvažnijih pokazatelja kreditnih standarda u segmentu stambenoga kreditiranja: omjera servisiranja duga i dohotka (engl. Debt service-to-income; DSTI omjer) te omjera glavnice kredita i vrijednosti nekretnine (engl. Loan-to-value; LTV omjer). Većina stambenih kredita isplaćena je uz DSTI omjere koji se kreću između 30% i 40% (28% glavnice) te između 40% i 50% (26% glavnice). Međutim, čak 23% novoisplaćenih stambenih kredita odobreno je uz DSTI omjere veće od 50%. Plasmani odobreni s višim razinama tog omjera mogu se smatrati znatno rizičnijima jer čine potrošače posebno ranjivima u slučaju nepovoljnih šokova u makroekonomskom okružju (poput šoka dohotka ili kamatnih stopa).

¹ European Central Bank (ECB) (January 2022). Euro area bank lending survey (BLS), January 2022, preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/bank_lending_survey/html/index.en.html (24.02.2024.).

Najviši udio glavnice (oko 40%) stambenih kredita realiziranih u promatranom razdoblju odobren je uz LTV omjere između 60% i 90% te DSTI omjere između 30% i 50%, odnosno uz vrijednosti dvaju omjera koje se kreću oko njihovih prosjeka. Pritom se radi o pretpostavci kako se DSTI omjer od 40%, a LTV omjer od 90% mogu smatrati kao granice koje upućuju na razmjerno veću ili manju rizičnost.

Da europske integracije utječu na kreditno tržište i dovode do njegove postupne stvarne konvergencije pokazalo je istraživanje tržišta kredita stanovništva u zemljama srednje i istočne Europe u odnosu na EU-15.² Grupiranje provedeno Wardovom metodom omogućilo je izdvajanje skupina zemalja koje su slične po veličini kreditnog tržišta kućanstava (mjereno u odnosu na postotak izdataka za krajnju potrošnju kućanstava i po stanovniku) i strukturi (udio stambenog zbrinjavanja prema ukupnim kreditima stanovništvu i prosječnom dospijeću kredita). Analiza na temelju agregiranih podataka otkriva da je obujam kredita u zemljama srednje i istočne Europe još uvijek nizak. Međutim, kreditno tržište u postsocijalističkim zemljama postupno postaje slično EU-15, odnosno udio kredita na nekretnine u ukupnom tržištu kreditiranja stanovništva stalno raste.

U standardnim makroekonomskim modelima dug kućanstava igra ograničenu ulogu: iako utječe na sposobnost kućanstava da izjednače potrošnju, on sam po sebi nije glavna determinanta potrošnje. Ipak, dug kućanstava bio je u središtu mnogih nedavnih financijskih kriza i recesija.

O odnosu između zaduženosti kućanstava i rasta niz je radova. Tako Schularick i Taylor³ i Jordà, Schularick i Taylor (2013.⁴, 2015.⁵ i 2016.⁶) pokazuju da visoke razine duga nisu samo dobar prediktor financijske krize, već i ključna determinanta intenziteta krize odnosno recesije koja je uslijedila. Pored toga, recentna literatura o ranim upozorenjima upućuje na ključnu ulogu troškova servisiranja duga kućanstava u predviđanju buduće ranjivosti zemalja na stresove i recesiju bankovnog sustava.⁷ Nadalje, Mian, Sufi i Verner opovrgavaju osnovnu tvrdnju na kojoj se temelje neoklasični modeli da je akumulacija duga

² European Central Bank (ECB) (January 2022). Euro area bank lending survey (BLS), preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/bank_lending_survey/html/index.en.html (24.02.2024.).

³ Schularick, M., Taylor, A. M. (2012). Credit booms gone bust: monetary policy, leverage cycles, and financial crises, 1870-2008, *American Economic Review*, 102(2), str. 1029-1061.

⁴ Jordà, O., Schularick M., Taylor A.(2013).: "When credit bites back", *Journal of Money, Credit and Banking*, 45(2), str. 3-28.

⁵ Jordà, Ò., Schularick, M., Taylor, A. M. (2015). Betting the house, *Journal of international economics*, 96(S1), S2-S18.

⁶ Jordà, Ò., Schularick, M., Taylor, A. M. (2016). The great mortgaging: housing finance, crises and business cycles, *Economic policy*, 31(85), str. 107-152.

⁷ Drehmann, M., Juselius, M. (2014). Evaluating early warning indicators of banking crises: Satisfying policy requirements, *International Journal of Forecasting*, 30(3), str. 759-780.

popraćena očekivanim budućim rastom produktivnosti. Zapravo, oni dokazuju da povećanje omjera duga kućanstava u BDP-u smanjuje potrošnju u zemljama s vremenskim pomakom od tri godine te da je korelacija između duga kućanstava i rasta negativna nakon određenog zaostajanja.⁸

Koristeći podatke o 54 gospodarstva tijekom 1990.-2015., Lombardi, Mohanty i Shim dokazuju da dug kućanstava kratkoročno potiče potrošnju i rast BDP-a, uglavnom unutar jedne godine. Suprotno tome, povećanje omjera duga kućanstava u BDP-u od 1 postotnog boda ima tendenciju dugoročnog nižeg rasta za 0,1 postotni bod. Njihovi rezultati pokazuju da negativni dugoročni učinci na potrošnju imaju tendenciju intenziviranja kako omjer duga kućanstava prema BDP-u prelazi 60%. Uz to tvrde da stupanj pravne zaštite vjerovnika može objasniti varijacije dugoročnih učinaka u različitim zemljama.⁹

Zingales i Rajan smatraju da rast prihoda za najsiromašnije i smanjenje nejednakosti dohotka može potaknuti širenje kredita privatnom sektoru (poduzećima i građanima).¹⁰

Galor i Zeira¹¹ te Galor i Moav¹² postavljaju linearnu vezu između financijskog razvitka i raspodjele dohotka. Oni sugeriraju da financijsko produbljivanje ublažava kreditna ograničenja, što koristi skupinama s niskim dohotkom.

Noviji radovi pokušali su uključiti druge dimenzije financijskog razvitka. Na primjer, Claessens i Perotti su objavili u *Journal of Comparative Economics* „*Finance and Inequality: Channels and Evidence*“ da su pronašli dokaze koji podupiru važnost pristupa financiranju u smanjenju siromaštva i nejednakosti.¹³ Prema istraživanju, literatura o financijskom razvoju uglavnom se bavila time kako veličina financijskog sektora utječe na rast¹⁴, a tek se kasnije posvetila pozornost distribuciji pristupa financiranju. Tako autori navode da dokazi pokazuju da financijski razvoj može pomoći u smanjenju nejednakosti i siromaštva te da je pristup financijskim uslugama ključan za produktivnost i dobrobit pojedinaca u zemljama u razvoju, ali je pristup financiranju i financijskim uslugama od strane tvrtki i kućanstava još uvijek

⁸ Mian, A, Sufi, A., Verner, E. (2015). Household debt and bussiness cycles worldwide, *NBER Working Paper*, (21581).

⁹ Lombardi, M. J., Mohanty, M. S., Shim, I. (2017). The real effects of hosehold debt in the short and long run, *BIS Working Papers*, (607).

¹⁰ Zingales, L., Rajan, R. (2003). Banks and markets: The changing character of European finance, *National Bureau of Economic Research Working Papers*, (9595).

¹¹ Galor, O., Zeira, J. (1993). Income distribution and macroeconomics, *The review of economic studies*, 60(1), str. 35-52.

¹² Galor, O., Moav, O. (2004). From physical to human capital accumulation: Inequality and the process of development, *The review of economic studies*, 71(4), str. 1001-1026.

¹³ Claessens, S., Perotti, E. (2007). Finance and inequality: Channels and evidence, *Journal of comparative Economics*, 35(4), str. 748-773.

¹⁴ Levine, R. (2005). Finance and Growth: Theory and Evidence, *NBER Working Paper Series*.

otežan. Nadalje, autori su utvrdili prema dokazima iz različitih zemalja da postoji nejednak pristup vanjskom financiranju među zemljama, da financijska nerazvijenost šteti nekim subjektima, da nejednak pristup financijskim uslugama može proizaći iz političkog utjecaja na financijski sektor i zbog financijske reforme i da ekonomska nejednakost može potkopati dugoročnu izvedivost (financijske) reforme. Postupna liberalizacija može biti poželjnija, popraćena eksplicitnim procesom povećane odgovornosti i javnog nadzora tijekom procesa. Bolji javni nadzor također bi reforme trebao učiniti održivijima, a najvažniji kriterij za procjenu bilo kojeg procesa financijske reforme trebao bi biti hoće li se njime ostvariti cilj promicanja ulaska i proširiti pristup financiranju.

Jeanneney i Kpodar utvrđuju da financijska nestabilnost pogoršava siromaštvo¹⁵; dok Kunieda, Okada i Shibata smatraju da financijska integracija pogoršava nejednakost dohotka tako što koristi najprivilegiranim¹⁶. Slično, Furceri i Loungani proučavaju utjecaj otvorenosti kapitalnog računa na nejednakost i otkrivaju da liberalizacija domaćih financijskih sustava može pogoršati nejednakost dohotka, kako u kratkom, tako i u srednjem roku.¹⁷

Ampudia i suradnici u svom radu razmatraju kako monetarna politika proizvodi heterogene učinke na kućanstva Europodručja, ovisno o sastavu njihova dohotka i komponentama njihovog bogatstva. Najprije su iznijeli postojeće dokaze o tome kako monetarna politika utječe na nejednakost dohotka i bogatstva, a zatim kvantitativno ilustrirali kako različiti kanali prijenosa - izloženost neto kamatnoj stopi, intertemporalna supstitucija i neizravni kanali dohotka - utječu na pojedinačna kućanstva Europodručja. Zaključuju da kanal neizravnog dohotka ima veliku važnost, posebno za kućanstva koja imaju malo ili nimalo likvidne imovine. Kanal neizravnog prihoda je stoga također značajan pokretač promjena potrošnje na agregatnoj razini.¹⁸

Šučur u svom radu istražuje socijalnu isključenost i zaključuje da se siromaštvo uglavnom svodi na materijalnu dimenziju i nedostatak novca, a isključenost podrazumijeva da ljudi mogu biti isključeni iz različitih područja društvenog života kao što je obrazovanje,

¹⁵ Jeanneney, S. G., Kpodar, K. (2011). Financial Development and Poverty Reduction: Can There Be a Benefit Without a Cost?, *The Journal of Development Studies*, 47(1), str. 143-163.

¹⁶ Kunieda, T., Okada, K., Shibata, A. (2014). Finance and inequality: How does globalization change their relationship?, *Macroeconomic Dynamics*, 18(5), 1091-1128.

¹⁷ Furceri, D., Loungani, P. (2015.) Capital Account Liberalization and Inequality, *IMF Working Papers*, 15/243.

¹⁸ Ampudia, M., Georgarakos, D., Slacalek, J., Tristani, O., Vermeulen, P., Violante, G. L. (2018). Monetary policy and household inequality, *ECB working paper*, (2170).

zaposlenje, stanovanja, socijalnih veza i dr.. Borba protiv siromaštva ima za cilj preraspodjelu resursa i dobara, a isključenost nastoji osigurati socijalnu integraciju i participaciju.¹⁹

Kunovac je istraživao nejednakost imovine kućanstava, te isti zaključuje da je nejednakost u raspodjeli imovine među kućanstvima u Hrvatskoj umjerena u odnosu na prosjek zemalja članica EU-a, a nejednakost u posjedovanju financijske imovine izraženija od nejednakosti u posjedovanju realne imovine.²⁰

Domaći autori Rosan i Zauder nakon mikroanalize duga hrvatskih kućanstava zaključuju da:

- a) kućanstva na čijem su čelu sredovječne osobe uglavnom sudjeluju u većem broju i sa znatnijim iznosima u sve tri vrste zaduženja (osigurani krediti, neosigurani krediti te prekoračenja po računu i/ili dugovanja na osnovi kreditnih kartica),
- b) kućanstva s vidljivim kreditnim ograničenjima češće posežu za neosiguranim kreditima i
- c) nemogućnost financiranja potrošnje i sklonost preuzimanju rizika pri donošenju odluka o štednji i ulaganjima pridonose oslanjanju na prekoračenja po računu i/ili dugovanju na osnovi kreditnih kartica.²¹

Samodol u svom znanstvenom radu (Interakcija financijskog razvitka, nejednakosti, rizika od siromaštva u Republici Hrvatskoj) istražuje financijski razvitak Republike Hrvatske mjeren dimenzijama financijalizacije, financijskog produbljanja i financijske uključenosti kroz interakciju s dvije dimenzije socijalne isključenosti kao što su nejednakost dohotka i stopa rizika od siromaštva i zaključuje da razvitak ukupnog financijskog sektora u odnosu na BDP smanjuje dohodovnu nejednakost i stopu rizika od siromaštva, dok rast imovine bankovnog sektora naspram BDP-a povećava dohodovnu nejednakost i rizik od siromaštva. Međutim, vezano na financijsko produbljanje, krediti kućanstvima nisu značajni za nejednakost, ali smanjuju stopu rizika od siromaštva, dok udio kredita poduzećima u BDP-u povećava dohodovnu nejednakost i stopu rizika od siromaštva.²²

Crnić u svojoj knjizi piše o pravnim aspektima zatezne i ugovorne kamate i čestim zakonodavnim izmjenama načina obračuna zatezne kamate s naglaskom na Novelu ZOO iz 2015. kada je dopuštena mogućnost ugovaranja stope ugovornih kamata u visini višoj od

¹⁹ Šućur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija, *Revija za sociologiju*, 35(1-2), str. 45-60.

²⁰ Kunovac, M. (2020). Distribucija imovine kućanstava u Hrvatskoj, *Odabrani prijevodi*, 11(54), str. 1-32.

²¹ Rosan, M., Zaudek, K. (listopad 2020.) Koje kredite uzimamo?, Mikroanaliza duga hrvatskih kućanstava, Zagreb: Hrvatska Narodna Banka

²² Samodol, A. (2023). Interakcija financijskog razvitka, nejednakosti i rizika od siromaštva u Republici Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 30(1), str. 23-45.

zakonske stope zateznih kamata, što prije nije bio slučaj. Isto napominje da te česte izmjene i nesigurna primjenjivost propisa otežavaju profesionalni posao sudaca, odvjetnika, državnih odvjetnika, pravnika u gospodarstvu.²³

Zakon o potrošačkom kreditiranju (2012. i 2013.) uvodi dodatna ograničenja vezana uz visinu maksimalno dopuštene kamatne stope, te uvođenjem gornje visine efektivne kamatne stope. Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju (2017.) preuzeo je slične odredbe o visini kamatne stope i određivanja maksimalno dopuštene kamatne stope i gornje granice efektivne kamatne stope (EKS-a).

European Systemic Risk Board (ESRB) je u cilju izbjegavanja financijske krize u budućnosti, dao državama članicama preporuke i upozorenja za stambeno kreditiranje kućanstva jer smatra da su glavne slabosti brz rast kredita kućanstava i mogući znakovi precijenjenosti cijena stambenih nekretnina. Od odabranih država upozorenje su dobile Mađarska, Slovačka i Hrvatska. Precijenjenost nekretnina u odnosu na prihode značajna je u Hrvatskoj, dok se druge odabrane države s kojima se RH uspoređuje nalaze se u razini prosjeka EU (Slovenija i Mađarska) ili ispod prosjeka EU (Češka i Slovačka). ESRB je upozorila da bi značajan pad cijena kuća u budućnosti mogao utjecati na gospodarski rast kao što je utjecaj pada bogatstva kućanstva na potrošnju, povećanje kreditnog rizika banaka, što bi moglo izazvati korekciju cijena financijske imovine i opadanje aktivnosti u građevinskom sektoru.²⁴

Strateški cilj Vlade RH je usmjerenost na dublju integraciju u Europsku uniju. Od 1.siječnja 2023. godine kunski krediti i krediti s valutnom klauzulom u eurima automatski i bez troška su postali krediti u eurima. Pored izmjena Zakona o potrošačkom kreditiranju, Zakona o stambenom potrošačkom kreditiranju, izmijenjen je i Zakon o obveznim odnosima u dijelu zatezne kamatne stope. Koristi uvođenja eura su niska ranjivost na tečajna kretanja, povoljniji uvjeti zaduživanja na međunarodnim tržištima kapitala, visoka otpornost na financijske poremećaje i vanjske šokove (Europski mehanizam za stabilnost - ESM), znatan kapacitet za vođenje aktivne monetarne politike i smanjenje regulatornog troška za banke.

Zakon o obveznim odnosima²⁵ uvodi izmjenju u dijelu određivanja visine stope zateznih kamata na odnose iz trgovačkih ugovora i ugovora između trgovca i osobe javnog prava koja

²³ Crnić I. (2016). *Zakon o obveznim odnosima (opsežna sudska praksa, napomene i komentari, detaljno abecedno kazalo pojmova-šesto izmijenjeno i dopunjeno izdanje) Kamate : zatezne i ugovorne : pravni aspekti*, Zagreb: Organizator.

²⁴ Europski odbor za sistemske rizike (eng. European Systemic Risk Board) (2021.) Preporuka Europskog odbora za sistemske rizike.

²⁵ Narodne novine (2022). Zakon o obveznim odnosima, Zagreb: Narodne novine d.d., (114).

se određuje za svako polugodište, uvećanjem kamatne stope koju je Europska središnja banka primijenila na svoje posljednje glavne operacije refinanciranja koje je obavila prije prvog kalendarskog dana tekućeg polugodišta za osam postotnih poena, a u ostalim odnosima za tri postotna poena.

Europska središnja banka (ESB) započinje s podizanjem kamatnih stopa. Kamatne stope banaka na kredite započinju rasti 2022. godine, ubrzo nakon prvog poteza ESB-a. ESB-ov glavni cilj je spuštanje inflacije prema razini od oko 2%. Europska središnja banka objavila je da su se povećale makrofinancijske ranjivosti posljednjih godina, te tijekom pandemije koronavirusa. Kod nekih država je uočeno da se povećala zaduženost po kreditima kod nefinancijskog sektora, a ranjivost se povećala na tržištima stambenih nekretnina. European Systemic Risk Board daje upozorenje bankama da su rizici u financijskom sustavu porasli, a na koje je djelovala i geopolitička situacija i da treba raditi na očuvanju i unaprjeđenju otpornosti europskoga financijskog sektora. Kreditne institucije trebaju uskladiti rezerviranja i planiranja kapitala kao zaštitu od rizika i eventualno nepovoljnog scenarija u cilju da se pojača otpornost kreditnih institucija.²⁶

Hrvatska narodna banka izvještava o financijskoj stabilnosti u Hrvatskoj. Aktualni rizici kod sektora kućanstava su stagnacija i eventualni pad realnih dohodaka kućanstava, što bi moglo smanjiti sposobnost urednog servisiranja duga. Međutim, razmjerno niska razina ukupnog duga kućanstava umanjuje rizik od loših kredita. Analiza učinka rasta kamatnih stopa na trošak otplata kredita pokazuje da su potrošači kojima je kamatna stopa fiksna u dugom razdoblju u odnosu na dospjeće manje ranjivi u odnosu na promjene kamatnih stopa, ali vrlo važno za urednu otplatu kredita je i kretanje nominalnih dohodaka.²⁷

Europski parlament i Europsko vijeće usvojili su novu Direktivu Europskog parlamenta i Vijeća o ugovorima o potrošačkim kreditima. Direktiva je objavljena u službenom listu EU-a - EUR LEX dana 28.11.2023. Države članice moraju do 19. prosinca 2025. donijeti i objaviti zakone i druge propise koji su potrebni radi usklađivanja s ovom Direktivom, a koji će se primjenjivati od 19. lipnja 2026. godine. Donošenju nove Direktive uveliko je doprinijela digitalizacija i brzi tehnološki razvoj te velike promjene koje su se dogodile na

²⁶ Europska središnja banka (2022). Monetarna i financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (04.11.2024.).

²⁷ Hrvatska narodna banka (svibanj 2022). Financijska stabilnost 23, Zagreb: Hrvatska narodna banka, preuzeto s: https://www.hnb.hr/c/document_library/get_file?uuid=4645ffa5-42df-4bf4-eabc-e8faf6c12207&groupId=20182&p_auth=hPdxkev (29.10.2023.).

tržištu potrošačkih kredita vezano na izmjenu preferencija i ponašanja klijenata kojima se prilagođavaju novi proizvodi.²⁸

European Banking Authority je u svom godišnjem izvješću za 2022. godinu definirala glavne ciljeve za 2023. godinu, kao što je uključivanje ESG razmatranja u bonitetni okvir, rješavanje tzv. greenwashinga, ekspanzija zelenih retail kredita, definiranje smjernica za upravljanje i kvantifikacija ESG rizika, dovršetak provedbe Basela III te definiranje testiranja otpornosti na stres. Nadalje, EBA nastavlja svoj rad na ESG rizicima i održivim financijama u 2023. g. na temelju zadaće utvrđene u planu objavljenom u prosincu 2022., g. u kojem EBA planira procijeniti poseban bonitetni tretman izloženosti povezanih s okolišnim i/ili socijalnim ciljevima i učincima, sastaviti izvješće s preporukama, te istražiti aspekte okvira na koje mogu utjecati rizici za okoliš i kako se oni mogu riješiti postojećim mehanizmima ili poboljšanjima.²⁹

Kao što je prethodno spomenuto, EBA priprema izvješće Komisiji o rizicima i nadzoru za manipulativni zeleni marketing u kojem će se razmotriti dosadašnje istrage europskih nadzornih tijela, što uključuje razumijevanje greenwashinga i rizika u kontekstu bankarskih aktivnosti. Dio Strategije Europske komisije je financiranje prijelaza na održivo gospodarstvo. Cilj je savjeta EBA-e pružiti potporu Europskoj komisiji u političkim aspektima definicije zelenog kreditiranja i mjera za poticanje razvoja tržišta zelenih kredita i hipotekarnih kredita. EBA priprema dodatne smjernice za institucije o utvrđivanju, procjeni, upravljanju i praćenju značajnosti ESG rizika.

Nadalje, EBA prati financijske inovacije, uključujući rizike i mogućnosti koje donose potrošačima i industriji. EBA posvećuje pozornost slučajevima umjetne inteligencije / strojnog učenja u bankarskim i platnim uslugama (na primjer, procjena kreditne sposobnosti / bodovanje kredita ili modeliranje regulatornog kreditnog rizika); tokenizacija u odnosu na nove financijske proizvode i usluge i upravljanje digitalnim identitetom radi praćenja novih slučajeva upotrebe povezanih s digitalnim identitetima, biometrijskim priznavanjem i samoupravnim identitetom.

EBA radi i na koordinaciji aktivnosti država članica kao što su aktivnosti usmjerene na račune za plaćanje, potrošačke kredite i hipotekarne kredite te vrši procjenu mjera koje pružatelji ispunjavaju. Tim tajanstvenih kupaca će posjećivati podružnice tradicionalnih

²⁸ Europski Parlament i Vijeće (2023). DIREKTIVA EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanju izvan snage Direktive 2008/48/EZ, preuzeto s: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CONSIL:PE_22_2023_INIT (15.01.2024.).

²⁹ European Banking Authority (2023). Annual report 2022, preuzeto s: <https://www.eba.europa.eu/assets/2023-Annual-Report/en/index.html> (21.09.2023.).

banaka i drugih financijskih institucija, i procijenit će i internetsku prisutnost pružatelja usluga koji imaju modele distribucije samo na mreži (npr. neobanke).

Europska središnja banka u Pregledu strategije „*Monetarna politika, financijska stabilnost i preispitivanje strategije*“³⁰ objavila je da je njena zadaća održavati stabilnost cijena koje pogoduju financijskom sustavu. ESB svojom monetarnom politikom održava stabilnost cijena i stabilnost financijskog sustava koji obuhvaća banke, osiguravajuća društva i financijska tržišta. Financijski sustav ima ključnu ulogu u gospodarstvu i vrlo je važno održati njegovu stabilnost. U cilju održavanja stabilnosti cijena, ESB smanjuje kamate i uvodi nove alate te na taj način pridonosi normalizaciji stanja u gospodarstvu i financijskom sustavu. Prilagođavanjem kamatnih stopa ESB utječe na troškove zaduživanja građana i poduzeća, što posljedično utječe na potrošnju i ulaganje. Međutim, vrlo niske kamatne stope korisne su za stabilnost cijena samo u slučaju kada je gospodarstvo u lošem stanju, ali ako su kamatne stope preniske u dužem razdoblju, to može izazvati nenamjerne popratne učinke na financijsku stabilnost obzirom da se građani i poduzeća mogu pretjerano zaduživati donošenjem rizičnijih odluka.

Europska komisija je izradila „*Izješće o utjecaju demografskih promjena u promjenjivom okruženju*“ u kojem je objavila da demografske promjene snažno utječu na gospodarstvo, sustave socijalne skrbi, zdravstvene sustave, na potrebe za stanovanjem i infrastrukturu u europskim regijama, na tržište rada uslijed smanjenja radno aktivnog stanovništva, zapošljavanje, usluge pružanja skrbi zbog većeg udjela starijeg stanovništva, demografsku ravnotežu, ruralna područja zbog iseljavanja, te položaja Europe u svijetu zbog smanjenja udjela EU stanovnika u svijetu.³¹

Hrvatska narodna banka objavljuje mjere makroprudencijalne politike za RH (Makroprudencijalna dijagnostika br. 19.) koja se sastoji od ocjenjivanja makroekonomskih i financijskih odnosa i kretanja koji mogu rezultirati narušavanjem financijske stabilnosti, te za uspješno očuvanje financijske stabilnosti zahtijeva, pored međuinstitucionalne suradnje, po potrebi i oblikovanje dodatnih mjera i pristupa. Radi geopolitičke nesigurnosti, te usporavanja svjetskog gospodarstva i visoke inflacije, došlo je do stezanja monetarne politike u RH u 2022. godini koja je utjecala i na hrvatsko gospodarstvo. Na Hrvatsku je utjecao porast ključnih kamatnih stopa ESB-a, ali u puno manjoj mjeri nego na ostalom europskom tržištu,

³⁰ Europska središnja banka. Monetarna politika, financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (13.02.2024.).

³¹ Europska komisija. Utjecaj demografskih promjena u Europi, preuzeto s: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_hr (09.02.2024.).

obzirom da je uvođenjem eura došlo do viška likvidnosti jer su smanjeni regulatorni zahtjevi, te su kamatne stope na novoodobrene kredite imale samo blagi porast, a dodatno, zakonska regulativa djeluje ograničavajuće na rast kamatnih stopa po postojećim kreditima stanovništvu s promjenjivom kamatom. U 2022. godini se u Hrvatskoj ubrzao rast cijena stambenih nekretnina, a što povećava rizik od naglog pada tržišta u budućnosti. U većini zemalja EU-a došlo je do usporavanja rasta i pada cijena nekretnina.³²

Europska središnja banka u Pregledu financijske stabilnosti izvješćuje da se financijska situacija kućanstava u Europodručju poboljšala zbog smanjenja inflacije i vrlo snažnog tržišta rada.³³ Međutim, u srpnju 2023. broj nezaposlenih u nekim zemljama je počeo rasti što je povećalo troškove zaduživanja u Europodručju i nedavno počelo utjecati na troškove servisiranja hipotekarnog duga. Krediti s promjenjivom kamatnom stopom i krediti s fiksnom kamatnom stopom na kraju razdoblja fiksiranja kamatne stope obnavljaju se po kamatnim stopama koje su mnogo veće nego što su bile prije godinu dana. Kućanstva su i dalje solventna unatoč prvim naznakama većih troškova servisiranja duga za kredite s promjenjivom kamatnom stopom, dok bi krediti s fiksnom kamatnom stopom mogli predstavljati problem u budućnosti nakon isteka perioda fiksne kamatne stope. Procjene koje se temelje na sada iznesenim anketnim podacima pokazuju da se očekuje da će više od 30 % nepodmirenih hipotekarnih zaliha Europodručja s fiksnom kamatnom stopom isteći u sljedećih deset godina. Te hipoteke imaju srednje kamatne stope između 1,5% i 2,0%, a plaćanja otplate duga morale bi se ponovno izračunati po tržišnim stopama kada istekne fiksacija kamatne stope. Ovisno o budućem prosječnom trošku zaduživanja u to vrijeme, to bi obnavljanje moglo dovesti do znatnog porasta troškova servisiranja duga u zemljama u kojima prevladavaju hipoteke s fiksnom kamatnom stopom. Budući da su napuhane cijene stambenih nekretnina znatno povećale obujam hipotekarnih kredita u nekoliko zemalja, i bogatija kućanstva mogla bi postati financijski slabija povećanjem ukupnih troškova servisiranja duga.

Nadalje ESB očekuje da će se troškovi servisiranja duga kućanstava dodatno povećati, uz povezane rizike za financijsku stabilnost Europodručja. Kućanstva s nižim dohotkom, koja posebno imaju koristi od snažnih tržišta rada, čine daleko najveći udio nelikvidnih kućanstava. Ubuduće, veći troškovi servisiranja duga kod kredita s promjenjivom kamatnom

³² Hrvatska narodna banka (07.03.2023.). Makroprudencijalna dijagnostika, br. 19, preuzeto s: https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/html/-/asset_publisher/D7cogspaQgU2/content/makroprudencijalna-dijagnostika-br-19 (23.03.2024.).

³³ Europska središnja banka. Monetarna politika, financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (13.02.2024.).

stopom (kratkoročno do srednjoročno) i hipoteka s fiksnom kamatnom stopom (u srednjoročnom i dugoročnom razdoblju) predstavljaju sve veću prijetnju financijskom zdravlju kućanstava, a time i stabilnosti bankovnog sustava u Europodručju ukoliko dođe do rasta stope nezaposlenosti.

Prema istraživanju ESB-a cijene stambenih nekretnina u Europodručju zabilježile su pad na godišnjoj razini u drugom tromjesečju 2023. godine. Veliko povećanje troškova zaduživanja od početka ciklusa pooštavanja negativno je utjecalo na potražnju za hipotekarnim kreditima, što je dovelo do naglog pada novih zajmova. Opća razina kamatnih stopa, smanjenje povjerenja potrošača i pogoršanje izgleda za tržište stambenih nekretnina glavni su pokretači sve manje potražnje za stambenim kreditima. U skladu s padom novih zajmova rast cijena stambenih nekretnina Europodručja smanjio se s 9,2% u drugom tromjesečju 2022. godine na -1,7% u drugom tromjesečju 2023. Dokazi temeljeni na modelima upućuju na to da je pooštavanje monetarne politike glavni čimbenik koji vrši pritisak na smanjenje cijena stambenih nekretnina, nakon čega slijede promjene preferencija kućanstava i stroži kreditni standardi banaka.

Finalta by McKinsey je napravila studiju o istraživanju tržišta vezano za razvoj digitalnog poslovanja banaka i agilnosti u inovacijama. Finalta Digital & Multichannel studija uključuje više od 230 banaka iz više od pedeset zemalja i pokriva više od 730 milijuna aktivnih klijenata te analizira negativan utjecaj pandemije COVID-19 na bankarstvo na globalnoj razini. U studiju su uključene inovativne banke koje su povećale prodaju i broj klijenata razvojem novih digitalnih alata.³⁴

Pacific-Basin Finance Journal objavljuje studiju „*Kako digitalne financije promiču poduzetništvo? Uloge tradicionalnih financijskih institucija i BigTech tvrtki*“. Ova studija razlikuje dvije vrste digitalnih financija, a to su komercijalne banke i BigTech tvrtke, i ispituje njihove učinke na poduzetništvo, pružajući dublje razumijevanje odnosa između komercijalnih banaka i BigTech tvrtki u digitalnim financijama. U studiji se intenzivno raspravljalo o odnosu između komercijalnih banaka i BigTech tvrtki, ali nema konsenzusnih zaključaka. Komercijalne banke su pružatelji digitalnih financija jer su prošle znatnu digitalnu transformaciju, uključujući razvoj internetskih kanala, pružanje internetskih financijskih usluga, primjenu velikih podataka i umjetne inteligencije u uslugama financiranja.

BigTech tehnološke tvrtke su jedinstvene jer su digitalne platforme koje pružaju financijske usluge kao dio svog ekosustava. Tako na primjer, Alibaba daje digitalne zajmove

³⁴ Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

korisnicima platforme na temelju podataka prikupljenih iz transakcija na platformi Alibaba. Prema ovoj studiji, banke i BigTech tvrtke imaju komplementarne učinke u promicanju poduzetništva jer digitalne financije koje pružaju komercijalne banke bolje olakšavaju formalno poduzetništvo, a digitalne financije koje pružaju tvrtke BigTech korisnije su za neformalno poduzetništvo i žensko poduzetništvo, nadopunjujući financijske usluge koje nude tradicionalne financijske institucije.³⁵

³⁵ Sun, X., Xie, X. (2024). How does digital finance promote entrepreneurship? The roles of traditional financial institutions and BigTech firms, *Pacific-Basin Finance Journal*, 85, str. 102316.

1.4. Kompozicija rada

Doktorski rad se sastoji od 3 poglavlja, nakon kojih slijede zaključna razmatranja, literatura, sažetak, popis kratica, grafikona i slika te prilozi, i na kraju životopis autora.

U prvom poglavlju je uvodni dio gdje su definirani predmet, svrha i cilj znanstvenog istraživanja. Navedene su tri hipoteze, te pregled dosadašnjih znanstvenih spoznaja i istraživanja, Uvod završava s planom i metodologijom znanstveno-istraživačkog rada istraživanja.

Drugo poglavlje naslova Obuhvat znanstvenog istraživanja obuhvaća pet potpoglavlja, a u kojim se analiziraju regulativa i regulatorna arbitraža, financijski razvitak, digitalizacija, demografska kretanja i socijalna uključenost te zaključno monetarna i financijska stabilnost.

U trećem poglavlju nalaze se rezultati empirijskog istraživanja utjecaja Europske integracije na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstva, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice; utjecaja obujma i strukture kredita kućanstava odabranih zemalja EU na razini razlika u socijalnoj uključenosti i demografskih kretanjima među zemljama te rezultati empirijskog istraživanja korelacije kreditnih standarda i razine zaduženosti kućanstava s monetarnom i financijskom stabilnosti.

Očekivani znanstveni doprinos se sastoji u utvrđivanju utjecaja distribucije i dostupnosti kredita kućanstvima u različitim uvjetima konvergencije na razine gospodarskog razvitka, socijalne uključenosti i demografskih kretanja među stanovništvom. Doprinos se sastoji i u utvrđivanju smjera i jačine statističkih veza između istraživanih varijabli kreditnog tržišta i empirijskih podataka monetarne i financijske stabilnosti.

1.5. Metode istraživanja

U ovom doktorskom radu provedena je teorijska i empirijska analiza. Od metoda znanstveno-istraživačkog rada korištena je deskriptivna metoda, metoda analize i sinteze, metoda komparacije, metoda kompilacije, metoda indukcije i dedukcije, metoda apstrakcije i konkretizacije, metoda indukcije i dedukcije te ekonometrijske metode.

Provedena je detaljna analiza domaće i strane stručne literature kao sekundarnih izvora podataka, a u analizu su obuhvaćene knjige, znanstveni i stručni članci, doktorski radovi, regulatorni okviri, te internetski izvori vezani na financijski razvitak, obujam i strukturu kreditiranja kućanstava, s posebnim osvrtom na demografska kretanja i mladu populaciju.

Empirijskim putem istraživanja provjerene su tri hipoteze usmjerene na pet odabranih država, članica Europske unije.

Za empirijsko dokazivanje **prve hipoteze** provedeno je prema planu istraživanja primarno istraživanje (anketa) strukturiranim anketnim upitnikom putem interneta, a pitanja su bila usmjerena na istraživanje utjecaja Europske integracije na kretanja kreditnog tržišta kućanstava i razinu konvergencije unutar iste bankovne grupe koja posluje na različitim tržištima zemalja članica (Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka). Ciljana populacija su bili zaposlenici institucija unutar iste bankovne grupe koje se bave kreditiranjem kućanstava. Primarno istraživanje (anketa) provedeno je na prigodnom uzorku ispitanika iz populacije stručnjaka u bankama koji rade na poslovima kredita unutar iste bankovne grupe. Kvaliteta ispitivanja temeljena je na velikom prosječnom godišnjem broju pojedinih vrsta kredita odabranih banaka koje ukupno iznose prosječno 374 tisuća novo plasiranih kredita svake godine.

Ovi podaci pružaju određenu potporu dokazivanju prve hipoteze utjecaja europskih integracija na kretanja kreditnog tržišta kućanstava i razinu konvergencije unutar iste bankovne grupe koja posluje na različitim tržištima zemalja članica (Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka), gdje je kvaliteta ispitivanja temeljena na velikom prosječnom godišnjem broju pojedinih vrsta kredita odabranih banaka koji iznosi godišnje 374 tisuće novo plasiranih kredita.

Kao instrument za prikupljanje podataka koristio se strukturirani anketni upitnik s pitanjima zatvorenog tipa u obliku nominalnih i ordinalnih ljestvica (Likertova ljestvica), a u manjoj mjeri su korištena pitanja otvorenog i kombiniranog tipa.

Druga hipoteza je usmjerena na dokazivanje utjecaja obujma i struktura kredita kućanstava odabranih zemalja EU na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama.

Za drugu hipotezu vremenski okvir promatranja je devet godina i kao zavisna varijabla odabran je koeficijent dohodovne nejednakosti (Gini) u pet europskih država: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka, a kao nezavisne varijable odabrane su BDP po stanovniku, iznos prosječne plaće po aktivnom stanovniku te ukupni krediti kućanstvima.

Treća hipoteza je usmjerena na dokazivanje korelacije kreditnih standarda i razina zaduženosti kućanstava odabranih zemalja članica s monetarnom i financijskom stabilnosti. Za treću hipotezu (model 1.) vremenski okvir promatranja je deset godina i kao zavisna varijabla odabran je volumen stambenih kredita, u pet europskih država: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka, a kao nezavisne varijable odabrane su kamatne stope, adekvatnost kapitala banaka i inflacija. Za treću hipotezu (model 2.) vremenski okvir promatranja je deset godina i kao zavisna varijabla odabran je volumen ostalih potrošačkih kredita, u pet europskih država: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka, a kao nezavisne varijable odabrane su kamatne stope, adekvatnost kapitala banaka i inflacija.

Druga i treća hipoteza su empirijski provjerene prema planu istraživanja koje je usmjereno na odabrane države. Iz sekundarnih izvora podataka prikupljeni su statistički podaci iz područja monetarne statistike odnosno kreditiranja stanovništva. Deskriptivnom metodom su opisane varijable koje su korištene u istraživanju, a komparativnom metodom su uspoređeni podaci iz odabranih država. Uz korištenje aplikativne podrške za statističku obradu podataka prema statističkom programu SAS-a koja uključuje korištenje modela regresijske analize prikupljeni podaci su računalno obrađeni. Kao izvor podataka korištene su internet stranice ECB-a, BIS-a, Eurostata i internet stranice pojedinih nacionalnih središnjih banaka odnosno nacionalnih statističkih ureda i zavoda. Primijenjena je metoda ekonometrijske analize, a to je panel model fiksnih efekata, združeni model i model slučajnih efekata. Modeli omogućuju istovremenu analizu više jedinica promatranja u nekom razdoblju.

Tijekom istraživanja korištene su metode dedukcije i indukcije kako bi se dokazale ili opovrgle postavljene hipoteze. U zaključke istraživačkog rada su ugrađeni rezultati istraživanja.³⁶

³⁶ Obzirom da je autor zaposlenik Privredne banke Zagreb, za napomenuti je da su stajališta iznesena u ovom radu osobna i ne odražavaju nužno stajalište navedene institucije

2. OBUHVAT ZNANSTVENOG ISTRAŽIVANJA

2.1. Regulatorna i regulatorna arbitraža

2.1.1. Pravni okvir u Hrvatskoj i regulacija kamatnih stopa u poslovanju s potrošačima

U osnovnoj definiciji kredit je novčani dužničko-vjerovnički odnos u kojem vjerovnik ustupa pravo korištenja određenog iznosa novčanih sredstava dužniku na ugovoreno vrijeme i uz ugovorene uvjete povrata. Krediti mogu biti namjenski, nenamjenski, potrošački, mogu biti kratkoročni, dugoročni, lombardni, hipotekarni i dr. Krediti su važna poluga gospodarskog rasta i razvoja. Odobravanje kredita od strane banka zasniva se na povjerenju prema dužniku temeljem ocjene njegove kreditne sposobnosti i sposobnosti vraćanja kredita u dogovorenom roku. Na pozajmljeni kredit dužnik plaća određenu naknadu u obliku kamate, a u cilju da uredno vraća kredit, banke mogu uvjetovati ovisno o vrsti kredita da se kredit osigura sa zalogom na nekretnini ili nekim drugim jamstvom.

Kamata je cijena koju kreditna institucija naplaćuje za korištenje sredstava odobrenoga kredita odnosno cijena koju kreditna institucija plaća za sredstva koja potrošač ulaže kao depozit/štednju.

Kamatna stopa može biti fiksna ili promjenjiva. Fiksne kamatne stope su sigurnije za klijenta jer se ne mijenjaju tijekom otplatnog razdoblja. Promjenjiva kamatna stopa ovisi o ugovorenim parametrima promjenjivosti i mijenja se tijekom otplatnog razdoblja. Obračun kamata može se vršiti uz primjenu jednostavnoga i složenoga kamatnog računa. Kamata se može obračunavati i plaćati dekurzivno ili anticipativno.

Vrste kamatnih stopa koje se primjenjuju na kredite su interkalarna kamatna stopa koja se izračunava od trenutka odobrenja kredita do dospeljeća prvog anuiteta/rate, nominalna kamatna stopa koja se najčešće iskazuje kao godišnja kamatna stopa i temeljem koje se obračunava kamata na kredit, te efektivna kamatna stopa u čiji izračun se uključuje nominalna kamatna stopa, naknade, police osiguranja, te ista predstavlja realniji prikaz cijene kredita.

U Republici Hrvatskoj kamatne stope regulirane su Zakonom o obveznim odnosima, Zakonom o potrošačkom kreditiranju (*lex specialis*), te Zakonom o stambenom potrošačkom kreditiranju (*lex specialis*).

Zakon o obveznim odnosima (ZOO)³⁷ je opći zakon koji određuje visinu ugovorne kamatne stope te koji se primjenjivao do donošenja Zakona o potrošačkom kreditiranju (ZPK)³⁸, odnosno njegovih izmjena i dopuna iz 2012. i 2013. godine.

³⁷ Narodne novine. Zakon o obveznim odnosima, Zagreb: Narodne novine d.d., (35)2005, (41)2008, (125)2011, (78)2015, (29)2018, (126)2021, (114)2022, (156)2022, (155)2023.

Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju (ZSPK)³⁹ koji se primjenjuje od 20.10.2017. preuzeo je slične odredbe o visini kamatne stope i stroži režim u odnosu na uvjete iz Direktive EU-a, osobito u dijelu određivanja maksimalno dopuštene kamatne stope i gornje granice efektivne kamatne stope (EKS-a).

Polazeći od navedenog, RH je izmjenama Zakona o potrošačkom kreditiranju 2012. i 2013. godini u Zakon o potrošačkom kreditiranju uvela dodatna ograničenja vezana uz visinu maksimalno dopuštene kamatne stope na stambene kredite, maksimalno dopuštene kamatne stope na ostale potrošačke kredite te gornje visine efektivne kamatne stope.

2.1.1.1. Pregled regulative i izmjena regulative

Izmjena regulative uslijedila je zbog zamjene kune eurom od 1.1.2023. godine. Vlada RH i Hrvatska narodna banka su u svibnju 2018. godine usvojile Strategiju za uvođenje eura⁴⁰ u kojoj su navedene koristi uvođenja eura, te je zaključeno da je u interesu Hrvatske započeti proces uvođenja eura, obzirom da će Hrvatska ostvariti značajne i trajne koristi od uvođenja eura, kao što su smanjenje rizika za makroekonomsku i financijsku stabilnost, povoljniji uvjeti financiranja, snažniji gospodarski rast uz povećanje ekonomske učinkovitost, što će Hrvatsku učiniti privlačnijom za investicije. Najveća korist uvođenja eura je uklanjanje valutnog rizika, smanjenje kamatnih stopa, niži transakcijski i mjenjački troškovi, te snažnije zaštite u slučaju gospodarskih poremećaja.

Nakon ispunjenja svih obveza, kao što je upravljanje javnim financijama, politička stabilnost i provedba određenih reformi, RH je u srpnju 2020. godine ušla u bankovnu uniju i Europski tečajni mehanizam II. Strateški cilj Vlade RH je usmjerenost na dublju integraciju u Europsku uniju, a kako je euro druga najsnažnija valuta na svijetu, građani i gospodarstvo imat će bolju zaštitu od eventualnih budućih kriza, te uz izbjegavanje valutnog rizika za građane, poduzetnike i investitore nestaju troškovi konverzije. Od 1.siječnja 2023. godine kunski krediti i krediti s valutnom klauzulom u eurima automatski i bez troška su postali krediti u eurima. Fiksne kamatne stope ostale su i dalje iste, dok promjenjive kamatne stope ugovorene uz parametar NRS (nacionalna referentna stopa) za kunu, nakon uvođenja eura primjenjuju NRS za euro. Pored izmjena Zakon o potrošačkom kreditiranju, Zakona o

³⁸ NN 75/09,112/12, 143/13, 147/13, 09/15, 78/15, 102/15,52/16,128/22 Narodne novine. Zakon o potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d., (75)2009, (112)2012, (143)2013, (147)2013, (9)2015, (78)2015, (102)2015, (52)2016, (128)2022.

³⁹ Narodne novine. Zakon o potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d., (101)2017, (128)2022, (156)2023.

⁴⁰ Vlada Republike Hrvatske i Hrvatska narodna banka (travanj 2018). Strategija za uvođenje eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj.

stambenom potrošačkom kreditiranju, koji su se uglavnom mijenjali zbog zamjene kune u euro, izmijenjen je i Zakon o obveznim odnosima u dijelu zatezne kamatne stope.

2.1.1.2. Povijest načina izračuna zateznih kamata

Mijoč i Šimac su pisali o aspektu ukamaćivanja, te zateznoj kamati u slučaju ako klijent ne vraća kredit u ugovorenim rokovima. U članku su se analizirale povijesne promjene zatezne kamate koje se prvi put spominju u pisanom obliku u rimskom pravu. Kamate su se tada plaćale iz plodova (ljetine), a dužnike je štitio Hamurabijev zakonik, odnosno ako dužnik nije mogao vratiti dug, kamate se nisu pripisivale, a rok otplate se produživao. U Atenskoj državi postojali su ugovori o zajmu uz kamate, ali maksimalni iznos kamata nije bio propisan. Uobičajena praksa je bila da kamate iznose oko 10%, ali je bilo mnogo slučajeva kada su kamate iznosile i preko 20%. U slučaju da je došlo do neplaćanja kamata, plaćale su se kamate na kamate. Od 3. stoljeća zabranjeno je uzimati kamate kada dostignu glavnice. Jednako tako, bilo je zabranjeno ukamaćivanje dospjelih, a neplaćenih kamata (tzv. anatocizam). Od početka 17. stoljeća kamata je u Hrvatskoj iznosila 6% (prema Mažuraniću), na snazi je bio austrijski opći građanski zakonik, a kamate su se smjele naplaćivati ako su bile ugovorene i ako su bile utužene.⁴¹ Zakonik se primjenjivao do 1. listopada 1978., kada je stupio na snagu Zakon o obveznim odnosima (u daljnjem tekstu ZOO): „*Dužnik koji zakasni s ispunjenjem novčane obveze duguje, uz glavnice, i kamatu po stopi koja se u mjestu ispunjenja plaća na štedne uloge po viđenju.*“, a izmjenama i dopunama ZOO (1994.), nakon osamostaljenja novi članak je glasio: „*Dužnik koji zakasni s ispunjenjem novčane obveze duguje osim glavnice i zateznu kamatu po stopi utvrđenoj zakonom.*“ „*Ako je stopa ugovorne kamate viša od stope zatezne kamate, ona teče i poslije dužnikova zakašnjenja.*“ Od 20. srpnja 2004., zatezna kamata se u slučaju kada je zakašnjenje dužnika u izvršenju obveze prema vjerovniku dulje od godinu dana računa sve do danas jednostavnim kamatnim računom s proporcionalnim (razmjernim) kamatnjakom za cijelo vrijeme dužnikova kašnjenja. Zatezna kamata se određivala za svako polugodište, uvećanjem eskontne stope HNB⁴²-e koja je vrijedila zadnjeg dana polugodišta koje je prethodilo tekućem polugodištu za osam postotnih bodova, a u ostalim odnosima za pet postotnih bodova. Od 1. kolovoza 2015. godine postoje tri skupine pravnih subjekata i tri načina utvrđivanja stope zateznih kamata koje su izračunate na temelju podataka Hrvatske narodne banke o prosječnoj kamatnoj stopi na stanja kredita odobrenih na razdoblje dulje od godinu dana nefinancijskim trgovačkim društvima uvećane za

⁴¹ Mijoč, I., Šimac, I.(2010). Računovodstveni aspekti ukamaćivanja, *Računovodstvo i financije*, 12, str. 56-68.

⁴² Hrvatska narodna banka

5 p.p. na odnose iz trgovačkih ugovora i ugovora između trgovaca i osobe javnog prava, kao i u poslovnim transakcijama između poduzetnika i osoba javnog prava, a u ostalim odnosima uvećane za 3 p.p.

U zaključku istog stručnog članka opisana je dugogodišnja problematika izračuna ugovornih i zateznih kamata: „*Kreditiranje potrošnje čini značajan segment poslovanja banaka, a fizička ili pravna osoba korištenjem tih sredstava na duže rokove zadovoljava ne samo svoje osnovne egzistencijalne potrebe nego i potrebe vezane za proširenje/poboljšanje poslovnih mogućnosti. Naravno, budući da svaki posao ima svoju cijenu, tako i banka ili poduzeće mora „naplatiti“ ustupanje dijela svojih financijskih sredstava drugoj pravnoj osobi, i to u vidu kamata. Na taj način obje ugovorne strane imaju korist: zajmoprimac će postići svoj cilj u roku u kojem je planirao, a zajmodavac će vratiti uloženi novac i pribaviti financijsku korist na temelju uplaćene mu kamate. Problem izračuna ugovornih i zateznih kamata je od devedesetih godina pa sve do danas stalno prisutan, ali najviše kao pravni problem zbog vrlo različitih tumačenja pojmova i značenja izraza upotrijebljenih u propisima. U konačnici proizlazi da ni sadašnje zakonsko uređenje ni sudska praksa nisu dali pravna rješenja po kojima bi vjerovnik kao temeljni pokretač gospodarstva bio zaštićen*“.⁴³

Crnić u svojoj knjizi piše o pravnim aspektima zatezne kamate vezano na odredbe Zakona o obveznim odnosima (ZOO). Autor navodi da je Novelom ZOO-a iz 2015. godine izmijenjena odredba ZOO-a, te je dopuštena mogućnost ugovaranja stope ugovornih kamata u visini višoj od zakonske stope zateznih kamata, što prije nije bio slučaj: „*Ako je stopa ugovornih kamata viša od stope zateznih kamata, one ne mogu teći poslije dužnikova zakašnjenja*“. Prema pravnim aspektima, vezano na izmjenu odredbe Zakona o obveznim odnosima (ZOO), autor navodi: „*Taj bi potez dužnici mogli shvatiti i kao poziv da ne ispunjavaju na vrijeme svoje obveze. Dakle posljedica toga bi moglo biti daljnje urušavanje ionako krhkog građanskog i poslovnog morala.*“ To sve ukazuje na svojevrsan pravni kaos u glavama predlagatelja zakona i samih zakonodavaca. Posljedica je teška, složena, i nesigurna primjenjivost propisa o stopama zateznih kamata. Sve to otežava profesionalni posao sudaca, odvjetnika, državnih odvjetnika, pravnika u gospodarstvu i svih drugih koji se „*bore*“ s takvim čestim i nejasnim promjenama zakona. Isto tako, vezano za izmjene ZOO-a kojim su se zakonom mijenjali i drugi zakoni, autor piše da se radi o lošoj zakonodavnoj praksi: „*Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o obveznim odnosima (Nar.nov.br.78/15 od 17. srpnja 2015.) koji je na snazi od 1. kolovoza 2015., izmijenjena su i dva druga zakona:*

⁴³ Mijoč, I., Šimac, I.(2010). Računovodstveni aspekti ukamaćivanja, *Računovodstvo i financije*, 12, str. 56-68.

*Zakon o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi i Zakon o potrošačkom kreditiranju (Nar.nov.br.75/09.,112/12.,143/13.,147/13.i 9/15). Time se nastavlja loša zakonodavna praksa da se jedan zakon mijenja ili dopunjuje kroz odredbe posve drugog zakona, što stvara nepreglednost pravne materije, poteškoće u primjeni i utječe na pravnu sigurnost i jednakost svih pred zakonom.*⁴⁴

Vlada RH je na sjednici održanoj 29.12.2022. donijela Uredbu kojom mijenja Zakon o izmjenama Zakona o obveznim odnosima⁴⁵. Uredbom je propisano da se visina stope zateznih kamata na odnose iz trgovačkih ugovora i ugovora između trgovca i osobe javnog prava određuje, za svako polugodište, uvećanjem kamatne stope koju je Europska središnja banka (ESB)⁴⁶ primijenila na svoje posljednje glavne operacije refinanciranja koje je obavila prije prvog kalendarskog dana tekućeg polugodišta za osam postotnih poena, a u ostalim odnosima za tri postotna poena.

2.1.1.3. Pregled ograničenja kamatnih stopa na kredite građanima

Visina stope ugovornih kamata regulirana je ZOO⁴⁷. Stopa ugovornih kamata između osoba od kojih barem jedna nije trgovac ne može biti viša od stope zakonskih zateznih kamata koja je za te odnose vrijedila na dan sklapanja ugovora, odnosno na dan promjene ugovorne kamatne stope, ako je ugovorena promjenjiva kamatna stopa, uvećane za polovinu te stope. Ako su ugovorene više kamate od dopuštenih, primijenit će se najviša dopuštena kamatna stopa.

Fiksna kamatna stopa se ne može mijenjati tijekom otplate. Fiksna kamatna stopa po kreditima je ograničena kod odobravanja kredita s najviše dopuštenom ugovornom kamatom i maksimalnom efektivnom kamatnom stopom. Krediti ugovoreni uz fiksnu kamatnu stopu fiksirajući su teret otplate duga u cijelom otplatnom razdoblju te s jedne strane štite klijenta od potencijalnog rasta referentnog parametra. Međutim, ako dođe do pada referentnog parametra, klijent gubi priliku za smanjenje kamatne stope i potencijalno niže iznose za otplatu duga.

⁴⁴Crnić I. (2016). *Zakon o obveznim odnosima (opsežna sudska praksa, napomene i komentari, detaljno abecedno kazalo pojmova-šesto izmijenjeno i dopunjeno izdanje)* Kamate : zatezne i ugovorne : pravni aspekti, Zagreb: Organizator.

⁴⁵ Narodne novine (2022). Zakon o obveznim odnosima, Zagreb: Narodne novine d.d., (114), čl 29.

⁴⁶ Main refinancing operations (MRO) definira kamatu po kojoj banke mogu posuditi novac od središnje banke na razdoblje od tjedan dana.

⁴⁷ Narodne novine. Zakon o obveznim odnosima, Zagreb: Narodne novine d.d., (35)2005, (78)2015, čl. 26.

Znači, na ograničenje kamatne stope na stambene kredite s ugovorenom fiksnom kamatnom stopom primjenjuje se ograničenje najviše dopuštene ugovorne kamatne stope⁴⁸, uz uvjet da to nije u suprotnosti s ograničenjem visine maksimalne efektivne kamatne stope za stambene potrošačke kredite⁴⁹.

Maksimalna efektivna kamatna stopa⁵⁰ regulirana je Zakonom o potrošačkom kreditiranju (ZPK) i Zakonom o stambenom potrošačkom kreditiranju (ZSPK). Maksimalna EKS za potrošačke kredite jednaka je stopi zakonskih zateznih kamata uvećanoj za dva postotna boda. Maksimalna EKS za stambene kredite jednaka je stopi zakonskih zateznih kamata. Efektivna kamatna stopa izjednačuje na godišnjoj osnovi sadašnju vrijednost svih obveza (iskorišteni iznos kredita, otplata i naknada), budućih ili postojećih, dogovorenih između vjerovnika i potrošača, a izračunava se u skladu s metodologijom definiranom aktom Hrvatske narodne banke kojim se uređuje EKS.

Dodatno, maksimalnu efektivnu kamatnu stopu na stambene kredite⁵¹ kreditna institucija i kreditni posrednik dužni su izračunavati prilikom oglašavanja⁵², stavljanja na raspolaganje općih informacija⁵³, prilikom izrade personaliziranih informacija⁵⁴, prilikom sklapanja ugovora o stambenom potrošačkom kreditiranju, kao i tijekom trajanja ugovornog odnosa. Kreditna institucija i kreditni posrednik dužni su efektivnu kamatnu stopu izračunavati u skladu s načinom izračuna, pretpostavkama i elementima za potrebe izračuna efektivne kamatne stope pobliže uređenima podzakonskim propisom koji donosi Hrvatska narodna banka na temelju zakona kojim se uređuje poslovanje kreditnih institucija.

Zakon o potrošačkom kreditiranju primjenjuje se od 1.1.2014. i regulira maksimalnu dopuštenu kamatnu stopu po ostalim potrošačkim kreditima⁵⁵. Maksimalna dopuštena

⁴⁸ članak 26. Zakona o obveznim odnosima (ZOO) (Zagreb: Narodne novine d.d., (35)2005, (41)2008, (125)2011, (78)2015, (29)2018, (126)2021 i (114)2022).

⁴⁹ Narodne novine (2017). Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d. (101), članak 17, stavak 6. „Maksimalna efektivna kamatna stopa za stambene potrošačke kredite u skladu s ovim Zakonom jednaka je stopi zakonskih zateznih kamata“.

⁵⁰ Narodne novine. Zakon o potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d., članak 20 glasi: 1. Maksimalna EKS za potrošačke kredite sukladno ovom Zakonu jednaka je stopi zakonskih zateznih kamata uvećanoj za dva postotna boda. 2. Maksimalna EKS za stambene kredite sukladno ovom Zakonu jednaka je stopi zakonskih zateznih kamata

⁵¹ Narodne novine (2017). Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d. (101), članak 17, stavak 5.

⁵² Narodne novine (2017). Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d. (101), članak 10.

⁵³ Narodne novine (2017). Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d. (101), članak 13.

⁵⁴ Narodne novine (2017). Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d. (101), članak 14.

⁵⁵ Narodne novine. Zakon o potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d., članak 11.c ((143)2013, (147)2013, (78)2015, (128)2022).

kamatna stopa na ostale potrošačke kredite u eurima s ugovorenom promjenjivom kamatnom stopom ne smije biti viša od prosječne ponderirane kamatne stope na stanja ostalih potrošačkih kredita odobrenih u Republici Hrvatskoj, uvećane za 1/2.

Promjenjive kamatne stope na stambene kredite koje banke sklapaju s potrošačima, kao i način njihove izmjene, definiran je Zakonom o potrošačkom kreditiranju⁵⁶ s primjenom od 1.1.2014.-19.10.2017. i Zakonom o stambenom potrošačkom kreditiranju⁵⁷ s primjenom od 20.10.2017. Maksimalna dopuštena kamatna stopa na stambene kredite u eurima s ugovorenom promjenjivom kamatnom stopom ne smije biti viša od prosječne ponderirane kamatne stope na stanja stambenih kredita odobrenih u Republici Hrvatskoj, uvećane za 1/3. Prosječne ponderirane kamatne stope prema utvrđenoj metodologiji i podacima dostupnim na zadnji dan predzadnjeg mjeseca polugodišta koje prethodi tekućem polugodištu određuje Hrvatska narodna banka i dužna ih je objaviti svakog 1. siječnja i 1. srpnja.

Maksimalna dopuštena kamatna stopa kod kombinacija fiksne i promjenjive kamatne stope odnosi se isključivo na promjenjivu kamatnu stopu (neovisno ugovara li se ona za cijelo otplatno razdoblje ili u kombinaciji s fiksnom kamatnom stopom). Kod određivanja maksimalne kamatne stope potrebno je uzeti u obzir razdoblje primjene pojedine vrste kamatne stope. Kod takvih ugovora tijekom razdoblja primjene fiksne kamatne stope vrijedi ograničenje najviše dopuštene ugovorne kamatne stope⁵⁸, pri čemu je potrebno voditi računa o ograničenju visine maksimalne efektivne kamatne stope. Ograničenje maksimalno dopuštene kamatne stope primjenjuje se za vrijeme primjene promjenjive kamatne stope, pri čemu je potrebno voditi računa i o ograničenju visine maksimalne efektivne kamatne stope.

2.1.1.4. Definiranje parametra promjenjivosti i fiksne marže

Kod ugovaranja promjenjive kamatne stope vjerovnik treba definirati parametar koji se prati u kontekstu donošenja odluke o korekciji promjenjive kamatne stope. Parametar mora biti jasan i poznat potrošačima, te se treba odrediti referentno razdoblje u kojima će se vršiti korekcija kamatne stope. Od 1.1.2023. godine, parametar može biti EURIBOR, SARON ili SOFR, varijabla određena kao zamjenska za neku od tih varijabli ili druga varijabla u skladu sa zakonskim odredbama⁵⁹. Promjenjiva kamatna stopa definira se kao zbroj ugovorenog

⁵⁶ Narodne novine. Zakon o potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d., (75)2009, (112)2012, (143)2013, (147)2013), (9)2015, (78)2015, (102)2015, (52)2016), (128)2022)..

⁵⁷ Narodne novine (2017). Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d. (101).

⁵⁸ Narodne novine (2022). Zakon o obveznim odnosima, Zagreb: Narodne novine d.d., (114), članak 26.

⁵⁹ Narodne novine (2022). *Zakon o potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d., (128), čl. 11.a; Narodne novine (2017). Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju, Zagreb: Narodne novine d.d. (101), čl. 24.

parametra i fiksne marže banke koja ne smije rasti tijekom otplate kredita i koja se mora ugovoriti zajedno s parametrom.

Do kraja 2022. godine, kao parametar promjenjivosti mogao se ugovarati i NRS⁶⁰. Na kredite u otplati koji su ugovoreni uz parametar NRS, u 2023. primjenjuje se parametar NRS za EUR. Promjena kamatne stope u jednom referentnom razdoblju ne može biti veća od promjene parametra izražene u postotnim bodovima. Promjenjive kamatne stope obuhvaćaju kamatne stope koje su promjenjive tijekom cijelog ugovorenog roka otplate kredita, kao i one kamatne stope koje su promjenjive tek po isteku razdoblja fiksne kamatne stope, tzv. kombinirane kamatne stope.

2.1.2. Pregled visine kamatnih stopa od 1.1.2023.-30.06.2023.

U Tablici 1 dan je pregled visine kamatnih stopa u Republici Hrvatskoj s primjenom u razdoblju od 1.1.-30.06.2023. godine.

Tablica 1. Pregled visine kamatnih stopa u RH s primjenom od 01.01.-30.6.2023.

ZATEZNA KAMATA	5,5%
MAKSIMALNA EFEKTIVNA KAMATNA STOPA (EKS)	
stambeni krediti	5,5% (u visini zatezne kamate)
ostali krediti	7,5% (2 p.p. veća od zatezne kamate)
subvencionirani stambeni krediti	3,75%
MAKSIMALNA DOPUŠTENA KAMATNA STOPA	
stambeni krediti	3,79%
ostali krediti	8,16%
NAJVIŠA DOPUŠTENA UGOVORNA KAMATNA STOPA	8,25% (zatezna uvećana za 1/2)

Izvor: izradio autor

Iz tablice 1 je vidljivo da u razdoblju od 1.1.-30.6.2023. visina kamatnih stopa u RH može iznositi:

- zatezna kamata se u prvom polugodištu 2023. izračunava prema stopi koju je ESB primijenila na svoje posljednje glavne operacije refinanciranja (2,5%) i uvećava se za tri postotna poena, te za navedeno razdoblje iznosi 5,5%,

⁶⁰ Nacionalna referentna stopa (NRS) je stopa prosječnih troškova izvora sredstava hrvatskoga bankovnog sektora (banaka i štednih banaka), s obzirom na određeno proteklo razdoblje (3, 6 ili 12 mjeseci), vrstu izvora (depoziti fizičkih osoba, depoziti pravnih osoba iz nefinancijskog sektora, svi ostali izvori sredstava banaka) i relevantnu valutu (HRK, EUR, USD, CHF).

- stambeni krediti s promjenjivom kamatom mogu imati maksimalnu dopuštenu kamatu 3,79% sukladno Zakonu o stambenom potrošačkom kreditiranju (ZSPK)⁶¹ i Zakonu o potrošačkom kreditiranju (ZPK)⁶², s time da maksimalni EKS može iznositi 5,50%, odnosno može biti u visini zatezne kamate. Maksimalno dopuštena kamatna stopa se primjenjuje i na sve stambene kredite u otplati,
- stambeni krediti s fiksnom kamatom mogu imati najvišu dopuštenu ugovornu kamatu 8,25% sukladno Zakonu o obveznim odnosima (ZOO).⁶³ Međutim, maksimalni EKS može iznositi 5,50%, što znači da visina fiksne kamate mora biti niža od najviše dopuštene ugovorne kamate da bi zadovoljila uvjet maksimalne efektivne kamatne stope u koji izračun ulaze i drugi troškovi npr. polica, procjena i dr.,
- stambeni krediti uz subvenciju regulirani su posebnim Zakonom o subvencioniranju stambenih kredita⁶⁴ i mogu imati maksimalni EKS 3,75%,
- ostali potrošački krediti s promjenjivom kamatom mogu imati maksimalnu dopuštenu kamatu 8,16% sukladno Zakonu o potrošačkom kreditiranju (ZPK), s time da maksimalni EKS kod odobravanja kredita može iznositi 7,50%, odnosno može biti za 2 p.p. veći od zatezne kamate, što znači da kamata mora biti niža od maksimalne dopuštene kamate da bi zadovoljila uvjet maksimalne efektivne kamatne stope. Maksimalno dopuštena kamatna stopa se primjenjuje i na kredite u otplati⁶⁵,
- -ostali potrošački krediti s fiksnom kamatom mogu imati najvišu dopuštenu ugovornu kamatu 8,25% sukladno Zakonu o obveznim odnosima (ZOO), s time da maksimalni EKS kod odobravanja kredita može iznositi 7,50%, što znači da kamata mora biti niža od najviše dopuštene ugovorne kamate da bi zadovoljila uvjet maksimalne efektivne kamatne stope.⁶⁶

⁶¹ Narodne novine (2017). *Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d. (101).

⁶² Narodne novine (2022). *Zakon o potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d., (128).

⁶³ Narodne novine (2022). *Zakon o obveznim odnosima*, Zagreb: Narodne novine d.d., (114).

⁶⁴ Narodne novine. *Zakon o subvencioniranju stambenih kredita*, Zagreb: Narodne novine d.d., (65)2017, (61)2018, (66)2019, (146)2000. (Efektivna kamatna stopa na kredit prvih pet godina njegove otplate ne može biti viša od 3,75 % godišnje).

⁶⁵ Narodne novine. *Zakon o potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d., (75)2009, (112)2012, (143)2013, (147)2013), (9)2015, (78)2015, (102)2015, (52)2016), (128)2022).

⁶⁶ Narodne novine (2022). *Zakon o obveznim odnosima*, Zagreb: Narodne novine d.d., (114).

2.1.3. Povijesno kretanje kamatnih stopa – stambeni krediti

U tablici 2 je prikazano povijesno kretanje maksimalnih kamatnih stopa, maksimalnog EKS-a i zatezne kamate po stambenim kreditima u razdoblju od 1.1.2014. do 1.1.2023. godine.

Tablica 2. Povijesno kretanje kamatnih stopa po stambenim kreditima od 1.1.2014. do 1.1.2023.⁶⁷

	maksimalna dopuštena promjenjiva kamata			najviša dopuštena ugovorna kamata	zatezna kamata (ZOO)	maksimalni EKS
	stambeni krediti					
	HRK	EUR	CHF			
01.01.2014.	8,61	7,91	7,15	12	12	
01.07.2014.	8,39	7,81	4,35	12	12	
01.01.2015.	7,95	7,67	4,35	12	12	
01.07.2015.	7,67	7,44	4,33	12,21	8,14	8,14
01.01.2016.	7,36	7,23	4,32	12,09	8,05	8,05
01.07.2016.	6,95	7,09	3,97	11,82	7,88	7,88
01.01.2017.	6,61	6,76	3,88	11,52	7,68	7,68
01.07.2017.	6,35	6,45	3,83	11,12	7,41	7,41
01.01.2018.	5,93	6,16	3,83	10,64	7,09	7,09
01.07.2018.	5,73	5,84	3,80	10,23	6,82	6,82
01.01.2019.	5,55	5,55	3,77	9,81	6,54	6,54
01.07.2019.	5,33	5,29	3,75	9,45	6,3	6,3
01.01.2020.	5,07	5,03	3,69	9,17	6,11	6,11
01.07.2020.	4,80	4,80	3,71	8,84	5,89	5,89
01.01.2021.	4,60	4,63	3,63	8,63	5,75	5,75
01.07.2021.	4,41	4,37	3,61	8,42	5,61	5,61
01.01.2022.	4,20	4,19	3,61	8,24	5,49	5,49
01.07.2022.	4,09	4,05	3,57	7,97	5,31	5,31
01.01.2023.		3,79	3,65	8,25	5,5	5,5

Izvor: izradio autor

U povijesnom kretanju zatezne kamate unazad deset godina vidljiv je trend pada s 12% na 5,5%. Maksimalno dopuštena kamatna stopa koja se primjenjuje na stambene kredite u EUR ugovorene s promjenjivom kamatnom stopom pala je sa 7,91% na 3,79%. Pad maksimalno dopuštene kamate uzrokovao je dijelom pad prosječne ponderirane kamatne stope na stanja stambenih kredita i zaštićenost promjenjive kamate na novim i postojećim kreditima s maksimalnom dopuštenom kamatom. Na stambene kredite ugovorene s fiksnom

⁶⁷ Stambeni krediti -maksimalno dopuštena kamata -prosječno ponderirana stopa na stanja stambenih kredita uvećana za 1/3-

- najviša dopuštena ugovorna kamata u visini zatezne uvećana za ½

- zatezna kamata od 01.01.2023. (ESB kamata za refinanciranje +3pp)

- maksimalna EKS za stambene kredite jednaka je stopi zakonske zatezne kamate

kamatnom stopom primjenjuje se ograničenje najviše dopuštene ugovorne kamatne stope koja pokazuje trend pada unazad deset godina s 12% na 8,25%.

Maksimalni EKS primjenjuje se na sve stambene kredite i jednak je stopi zatezne kamate.

Tablica 3. Povijesno kretanje kamatnih stopa po ostalim potrošačkim kreditima od 1.1.2014. do 1.1.2023.⁶⁸

	maksimalna dopuštena promjenjiva kamata (ZPK)			najviša dopuštena ugovorna kamata (ZOO)**	zatezna kamata (ZOO)***	maksimalni EKS - ostali krediti (ZOO članak 20.a-primjena 1.8.2015)*****
	ostali potrošački krediti *					
	HRK	EUR	CHF			
01.01.2014.	14,84	14,19	10,89	12	12	
01.07.2014.	14,09	13,97	10,28	12	12	
01.01.2015.	13,89	13,65	10,94	12	12	
01.07.2015.	13,76	13,22	10,77	12,21	8,14	10,14
01.01.2016.	13,17	12,90	9,71	12,09	8,05	10,05
01.07.2016.	12,93	12,51	6,21	11,82	7,88	9,88
01.01.2017.	12,62	12,05	6,35	11,52	7,68	9,68
01.07.2017.	12,29	11,57	6,84	11,12	7,41	9,41
01.01.2018.	11,84	11,09	6,68	10,64	7,09	9,09
01.07.2018.	11,40	10,67	6,23	10,23	6,82	8,82
01.01.2019.	11,12	10,22	6,03	9,81	6,54	8,54
01.07.2019.	10,79	9,86	5,67	9,45	6,3	8,3
01.01.2020.	10,49	9,47	5,43	9,17	6,11	8,11
01.07.2020.	10,28	9,24	5,25	8,84	5,89	7,89
01.01.2021.	9,83	9,09	5,19	8,63	5,75	7,75
01.07.2021.	9,68	8,73	5,10	8,42	5,61	7,61
01.01.2022.	9,35	8,49	5,21	8,24	5,49	7,49
01.07.2022.	9,11	8,22	5,12	7,97	5,31	7,31
01.01.2023.		8,16	5,15	8,25	5,5	7,5

Izvor: izradio autor

U tablici 3 je prikazano povijesno kretanje maksimalnih kamatnih stopa, maksimalnoog EKS-a i zatezne kamate po ostalim potrošačkim kreditima u razdoblju od 1.1.2014. do 1.1.2023.

Kod stope zakonske zatezne kamate je dugi niz godina bio primjetan trend smanjenja te je ista bila i znatno niža od ugovorne kamate po ostalim potrošačkim kreditima, što dijelom može imati za posljedicu i ponašanje potrošača kojima je prihvatljiviji obračun zakonske

⁶⁸ ostali potrošački krediti

*prosječna ponderirana kamatna stopa na stanja potrošačkih kredita uvećana za ½

**najviša dopuštena ugovorna kamata (1.8.2015.) u visini zatezne kamate uvećane za ½

***zatezna kamata od 1.1.2023 -ESB kamata za refinanciranje +3 p.p.

****maksimalni EKS jednak je stopi zatezne kamate uvećane za 2 p.p.

zatezne kamate nego redovne, odnosno može utjecati na financijsku (ne)disciplinu potrošača kod podmirenja ugovornih obveza. Maksimalna dopuštena kamatna stopa je unazad deset godina pala s 14,19% na 8,16 % za kredite u euru, a što je dijelom uzrokovalo pad prosječne ponderirane kamatne stope na stanja ostalih potrošačkih kredita s promjenjivom kamatnom stopom.

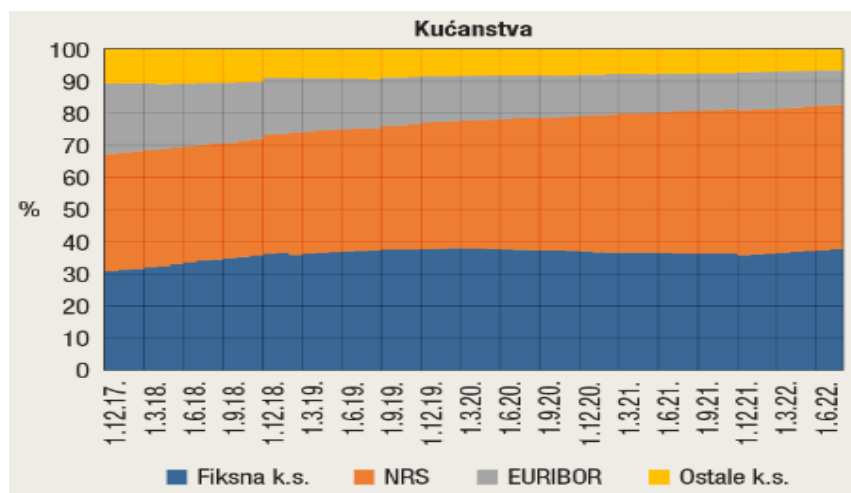
Najviša dopuštena ugovorna kamatna stopa za kredite uz fiksnu kamatu u eurima pokazuje trend pada unazad deset godina s 12% na 8,25%.

Ostali potrošački krediti također su ograničeni i s visinom maksimalne efektivne kamatne stope koja je jednaka stopi zatezne kamate uvećane za 2 p.p., te koja pokazuje trend pada unazad deset godina s 10,14% na 7,5%.

2.1.4. Struktura kredita po promjenjivosti kamatne stope

Prema Makroprudencijalnoj dijagnostici HNB-a⁶⁹, oko 7,2% potrošača, odnosno 76 500 potrošača, imalo je oko 14,7 mlrd. kuna kredita, čija je kamatna stopa vezana uz EURIBOR, odnosno oko 11% preostale glavnice ukupnih kredita stanovništvu. Pritom, gotovo 42 tisuće potrošača ima stambene kredite s kamatnom stopom vezanom uz EURIBOR i čine oko 20% ukupnog broja fizičkih osoba sa stambenim kreditom.

Slika 1. Struktura kredita⁷⁰ po promjenjivosti kamatnih stopa u Hrvatskoj

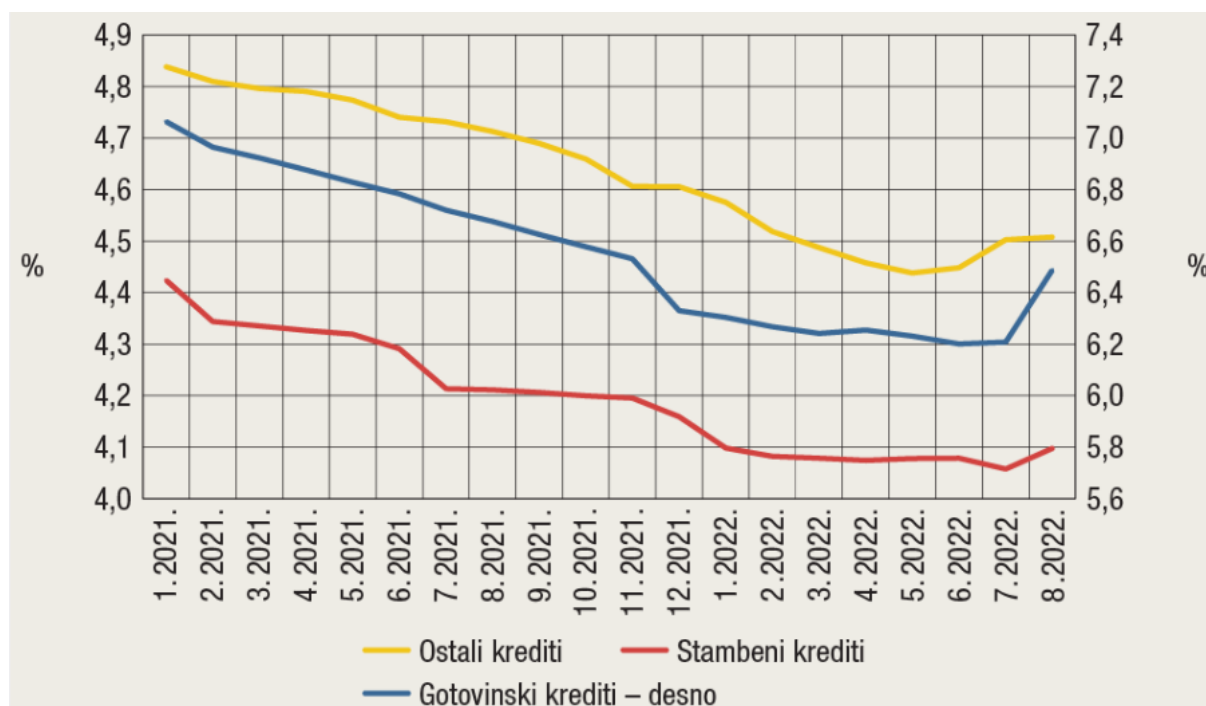

Izvor: Hrvatska narodna banka (listopad 2022) Makroprudencijalna dijagnostika treće tromjesečje 2022, 7(18).

⁶⁹ Hrvatska narodna banka (listopad 2022) Makroprudencijalna dijagnostika treće tromjesečje 2022, 7(18).

⁷⁰ Struktura kredita po promjenjivosti kamatnih stopa odnosi se na udio u stanjima ukupnih kredita stanovništvu i poduzećima, pri čemu se fiksna kamatna stopa odnosi na kredite koji su ugovoreni uz fiksnu stopu tijekom cijelog trajanja kredita. NRS prikazuje kredite ugovorene uz nacionalnu referentnu stopu, koja predstavlja implicitni trošak izvora financiranja za banke, dok ostale k. s. prikazuju stope koje banke mijenjaju, ovisno o kretanju ostalih referentnih parametara.

Slika 2. Prosječne kamatne stope na stanja kredita s promjenjivom kamatnom stopom vezanom uz EURIBOR

Izvor: Hrvatska narodna banka (listopad 2022) Makroprudencijalna dijagnostika treće tromjesečje 2022, 7(18).

Prema izvješću HNB-a u kolovozu 2022., krediti uz EURIBOR su mjesečno porasli za 0,28 p.p. za gotovinske i 0,05 p.p. za stambene kredite. U drugoj polovini 2023.g. predviđa se porast EURIBORA, te bi tim korisnicima kredita mogli rasti troškovi otplate; međutim, zaštićeni su s maksimalnim dopuštenim kamatnim stopama sukladno zakonskim ograničenjima⁷¹. Iz ponuda banaka klijenti imaju mogućnost refinanciranja postojećeg kredita vezanog uz promjenjivu kamatnu stopu s novim kreditom uz fiksnu ili kombinaciju fiksne i promjenjive kamatne stope.

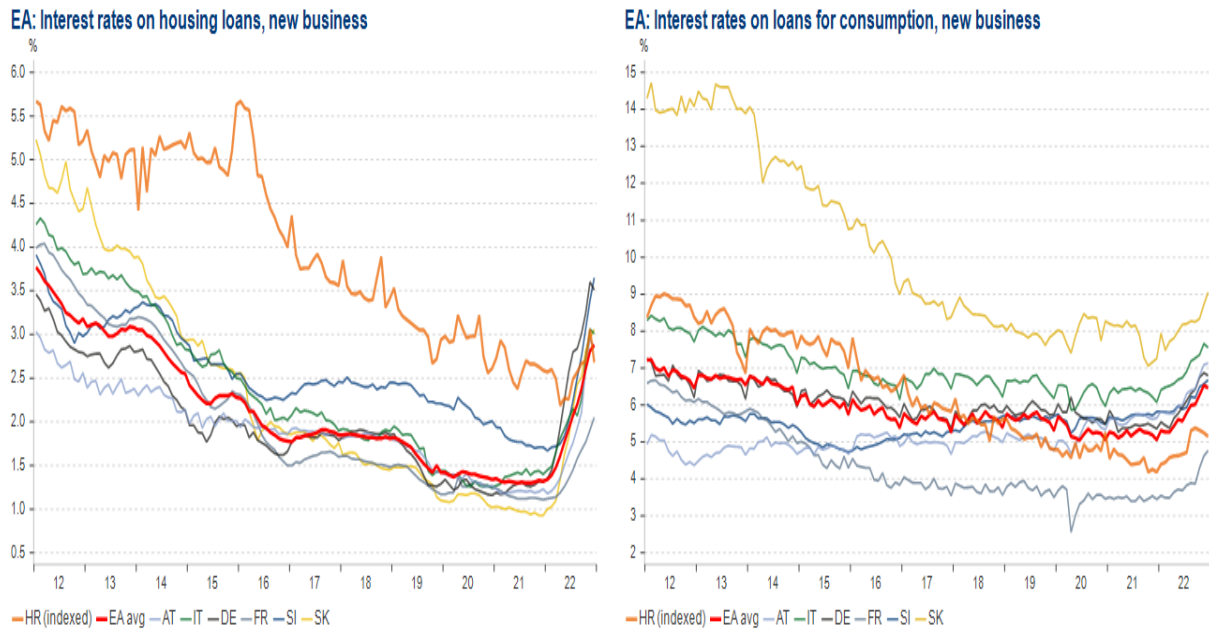
2.1.5. Kamatne stope u RH i državama EU

Kamatne stope na novoodobrene stambene kredite stanovništvu u RH razlikuju se u usporedbi sa zemljama EU (Austrija, Italija, Njemačka, Francuska, Slovenija, Slovačka). Kamatne stope u RH na stambene kredite stalno su bile više u usporedbi s EU državama do svibnja 2022. U svibnju 2022. kamatne stope su počele rasti u EU, ali kako je rast u Hrvatskoj

⁷¹ Narodne novine. *Zakon o potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d., (75)2009, (112)2012, (143)2013, (147)2013, (9)2015, (78)2015, (102)2015, (52)2016, (128)2022. (NN, br. 75/2009., 112/2012., 143/2013., 147/2013., 9/2015., 78/2015., 102/2015., 52/2016.), odnosno Narodne novine (2017). *Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d. (101).

bio blaži nego u ostatku EU-a, kamatne stope u 2022. u Hrvatskoj su završile na prosječno 2,7% (EU prosjek 2,9%), što je ispod gotovo svih promatranih zemalja.

Grafikon 1. Kretanje kamatnih stopa za novoodobrene kredite po stambenim i ostalim kreditima u EU (2012.-2022.)

Izvor: Macrobond

Kamatne stope na nove potrošačke kredite su na niskim razinama te je Hrvatska druga najniža.

Na visinu kamatnih stopa po stambenim kreditima u RH utječe ograničenje u maksimalnoj dopuštenoj kamati i/ili u maksimalnoj efektivnoj kamatnoj stopi, dok po ostalim potrošačkom kreditima najveći utjecaj ima ograničenje po efektivnoj kamatnoj stopi, koje je najčešće niže od maksimalno dopuštenih kamatnih stopa za ostale kredite.

Tablica 4. Usporedba Hrvatske u dijelu ograničenja kamatnih stopa s bankama iz odabranih država članica EU-a (Mađarska (CIB banka), Slovačka (VUB banka), Slovenija (ISB banka)- 30.6.2023.

VRSTA KREDITA	HRVATSKA*		ČEŠKA	MAĐARSKA*	SLOVAČKA*	SLOVENIJA*
Stambeni krediti						
	maksimalna efektivna kamatna stopa (EKS)	maksimalna ugovorna kamatna stopa		maksimalna efektivna kamatna stopa (EKS)	maksimalna efektivna kamatna stopa (EKS)	maksimalna ugovorna kamatna stopa**
stambeni fiksna kamatna stopa	5,5%*	8,25%**	n/a	37% (HNB base rate+24%) *	6,84% stambeni	15,75%
stambeni promjenjiva kamatna stopa	5,50%	3,79%***	n/a	n/a	n/a	15,75%
OSTALI KREDITI						
ostali krediti -fiksna kamata	7,50%	8,25%**	n/a	37% (HNB base rate+24%)	19,26% ili 22,37%**	15,75%
ostali krediti - promjenjiva kamata	7,50%	8,16%****	n/a	37% (HNB base rate+24%)	19,26% ili 22,37%**	15,75%
kreditni preko kreditne kartice	7,50%	8,25%	n/a	52% (HNB base rate+39%)	38,00%	15,75%
prekoračenja	7,50%	8,25%	n/a	37% (HNB base rate+24%)	45,40% ili 30%***	15,75%
ZATEZNA KAMATA						
	5,5%*		15%	21%	3% stambeni ; 5% ostali	10,50%
	*zeleno -primjena u RH (Zatezna kamata = ESB (2,5%) +3 p.p.=5,5% =maksimalni EKS za stambene kredite (za nove i kredite u otplati ugovorene od 20.10.2017), za ostale kredite EKS 2 p.p. veći			*podaci CIB-a	*podaci VUB-a	*podaci ISB Slovenija
	**najviša dopuštena ugovorna kamata (zatezna +1/2)			U slučaju certificiranih stambenih kredita prilagođenih potrošačima, IR raspon - u odnosu na odabranu referentnu vrijednost (BIRS u CIB-u) - ne smije premašiti 3,5%	**consumer loans 22,37% za dospijeća do 60mj	**50% veća od zatezne
	*** maksimalna dopuštena kamatna stopa (prosječne ponderirane kamatne stope na stanja stambenih kredita odobrenih u RH, uvećane za 1/3)				***Flexidebet 45,40%, Overdraft START 30%	
	**** maksimalna dopuštena kamatna stopa (prosječne ponderirane kamatne stope na stanja ostalih kredita odobrenih u RH, uvećane za 1/2)					

Izvor: izradio autor

Prema podacima o primjeni efektivne kamatne stope i visini zatezne kamate koji su prikupljeni od banaka u Slovačkoj (VUB banka), u Mađarskoj (CIB banka) i u Sloveniji (ISB) napravljena je usporedba s važećim maksimalnim kamatama u Republici Hrvatskoj.

Analiza je pokazala:

- Hrvatska ima vrlo kompleksnu regulativu u dijelu ograničenja visine kamatnih stopa. Banke u RH su ograničene u visini maksimalne EKS-e koja je vezana uz zateznu kamatu. Kod kredita s promjenjivom kamatom potrebno je uskladiti se i s maksimalnom dopuštenom kamatom (primjena Zakona o potrošačkom kreditiranju⁷² i Zakona o stambenom potrošačkom kreditiranju⁷³), a kod kredita s fiksnom kamatom potrebno je usklađenje s najvišom dopuštenom ugovornom kamatom (primjena Zakona o obveznim odnosima).
- Iz pregleda je vidljivo da je u Hrvatskoj regulirana vrlo niska stopa zatezne kamate, koja je najčešće niža od ugovorne kamatne stope po potrošačkim kreditima, a ista kamata posljedično utječe na visinu maksimalne efektivne kamatne stope koja je u usporedbi s odabranim državama najniža u RH.

U Hrvatskoj se sukladno Zakonu o obveznim odnosima⁷⁴ u izračun zatezne kamate uzima ESB bazna stopa (2,5%) uvećana za 3 p.p. i iznosi 5,5%; u Češkoj⁷⁵ se u izračun zatezne kamate uzima repo stopa Češke narodne banke (7%) uvećana za 8 p.p. i iznosi 15%; u Mađarskoj⁷⁶ se u izračun zatezne kamate uzima bazna stopa centralne banke (13%) uvećana za 8 p.p. i iznosi 21%; u Slovačkoj⁷⁷ se u izračun zatezne kamate uzima ESB bazna stopa (2,5%) uvećana za 5 p.p. i iznosi 7,5%; u Sloveniji⁷⁸ se u izračun zatezne kamate uzima ESB bazna stopa (2,5%) uvećana za 8 p.p. i iznosi 10,5%

⁷² Narodne novine. *Zakon o potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d., (75)2009, (112)2012, (143)2013, (147)2013, (9)2015, (78)2015, (102)2015, (52)2016, (128)2022).

⁷³ Narodne novine (2017). *Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d. (101).

⁷⁴ Narodne novine (2022). *Zakon o obveznim odnosima*, Zagreb: Narodne novine d.d., (114), čl. 29.

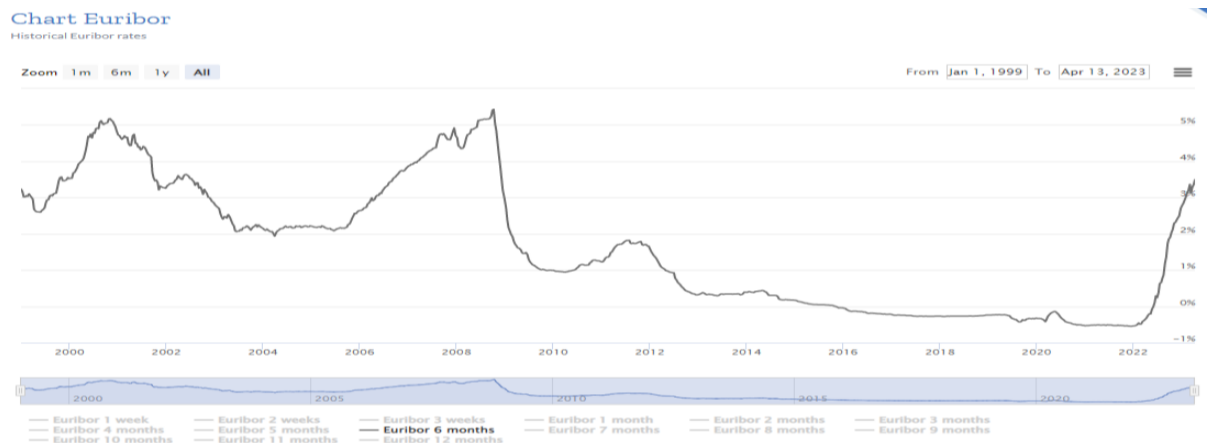
⁷⁵ European Justice (b.d.). Kamatne stope, preuzeto s: https://e-justice.europa.eu/404/HR/interest_rates?CZECH_REPUBLIC&member=1 (20.10.2023.); određena Uredbom Vlade kao repo stopa Češke narodne banke uvećana za 8 p.p.; trenutna repo stopa iznosi 7% FOCUSECONOMICS (b.d.). Czech Republic Interest Rate, preuzeto s: <https://www.focus-economics.com/country-indicator/czech-republic/interest-rate> (20.10.2023.).

⁷⁶ TRADING ECONOMICS (b.d.). Hungary Base Rate, preuzeto s: <https://tradingeconomics.com/hungary/interest-rate> (24.11.2024.); [Atradius Collections \(11.10.2021\). Debt Collections Handbook Hungary 2021](https://www.atradius.com/publications/debt-collections-handbook-hungary.html), preuzeto s: <https://group.atradius.com/publications/debt-collections-handbook-hungary.html> (24.11.2024.).

⁷⁷ European Justice (b.d.). Interest rates Slovakia, preuzeto s: https://e-justice.europa.eu/content_statutory_interest-404-sk-en.do?member=1 (20.10.2023.); Slovensko.sk. Rights and obligations arising under contract law, including late payment interest, preuzeto s: <https://www.slovensko.sk/en/life-situation/life-situation/rights-and-obligations-arising/#notpay> (20.10.2023.).

⁷⁸ Banka Slovenije (b.d.). Statistika, preuzeto s: <https://www.bsi.si/statistika/obrestne-mere/temeljna-inzamudna-obrestna-mera> (20.11.2023.).

Slika 3. Povijesno kretanje EURIBOR-a

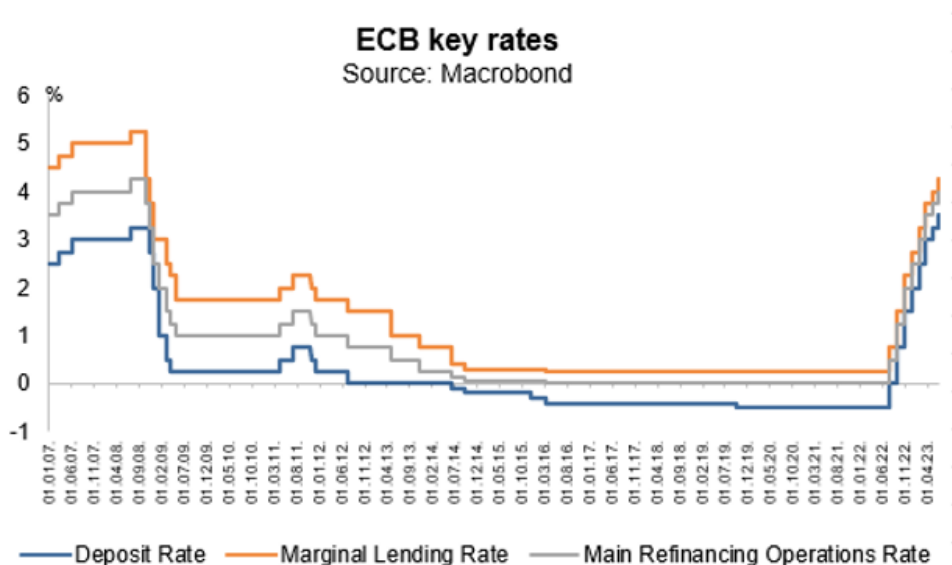

Izvor: Euribor. Chart with the historical Euribor rates, preuzeto s: <https://www.euribor-rates.eu/en/euribor-charts/> (20.05.2023.).

Prema izvješću HNB-a⁷⁹, povijesno kretanje EURIBOR-a pokazuje promjene EURIBOR-a koje mogu postupno utjecati na kamatne stope na kredite s promjenjivom kamatnom stopom vezanom uz EURIBOR, što bi moglo utjecati na trošak otplate postojećih kredita s dužim rokom otplate. Međutim, kako su kamatne stope u RH ograničene s maksimalno dopuštenim kamatnim stopama koje su na niskim razinama, ne očekuje se rast kamatnih stopa po kreditima u otplati u kraćem roku. Visoka inflacija, kontinuirana energetska kriza, povećana neizvjesnost, globalno usporavanje i pooštreni uvjeti financiranja doveli su do snažnog porasta EURIBOR-a u drugoj polovici 2022. godine, a rast se nastavio i u 2023. Na dan 1.1.2021., EURIBOR je iznosio -0,532, da bi sa 31.05.2023. iznosio 3,746%. U 2022. započeo je rast EURIBOR-a koji je najčešća referentna kamatna stopa za domaće kredite kućanstvima i to nakon dugogodišnjeg zastoja na negativnim vrijednostima.

⁷⁹ Hrvatska narodna banka (listopad 2022) Makroprudencijalna dijagnostika treće tromjesečje 2022, 7(18).

Grafikon 2. Povijesno kretanje ESB kamatnih stopa⁸⁰

Izvor: Macrobond

Europska središnja banka⁸¹ u kolovozu 2022. izvještava o stabilnosti cijena: „Održavanje stabilnosti cijena najbolji je način na koji središnje banke mogu pridonijeti blagostanju građana”.⁸²

ESB je središnja banka za Europodručje i glavna zadaća joj je održati stabilnost cijena. U cilju da se smanji inflacija, ESB kao instrument monetarne politike koristi ključne kamatne stope, te povećanjem istih krediti postaju skuplji, što dovodi do održavanja umjerenih inflacijskih očekivanja jer samo smanjenje kamatnih stopa nije dovoljno da se obuzda sveukupan rast inflacije. Veće kamatne stope pridonose vraćanju inflacije na ciljnu razinu od 2 % u srednjoročnom razdoblju.

Trendovi kretanja ESB kamatnih stopa za glavne operacije refinanciranja ukazuju da su ključne kamatne stope od 2016. do 2022. godine bile na vrlo niskim razinama, te je kamatna stopa za glavne operacije refinanciranja iznosila 0%. Tijekom 2022. i početkom 2023. ESB je u cilju smanjenja inflacije povećala kamatne stope koje su iznosile (27.7.2022.: 0,5% , 24.10.2022.: 1,25%, 5.12.2022.: 2%, 21.12.2022.: 2,5%, 2.2.2023.: 3%, 22.3.2023.: 3,5%, 10.5.2023.: 3,75%, 21.6.2023.: 4%).

⁸⁰ The deposit facility rate (DFR)-stopa definira kamatu koju banke dobivaju za preko noćno deponiranje sredstava kod središnje banke. Main refinancing operations (MRO) definira kamatu po kojoj banke mogu posuditi novac od središnje banke na razdoblje od tjedan dana. Marginal Lending facility (MLR) - ako bankama treba novac preko noći mogu posuditi od središnje banke po višoj stopi.

⁸¹ Europska središnja banka (08.05.2017.) Zašto su stabilne cijene važne?, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/stableprices.hr.html> (12.10.2023.).

⁸² Europska središnja banka (2022). Monetarna i financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (04.11.2024.).

2.1.6. Kreditiranja građana od strane nebankovnih financijskih institucija u RH

HNB je dala priopćenje i upozorenje građanima „*Oprezno s kreditima putem interneta*“⁸³ za kreditne institucija iz drugih država članica EU-a koje odobravaju online kredite. Te kreditne institucije su ovlaštene pružati usluge u matičnoj državi, a mogu ih pružati i u Hrvatskoj, osnivanjem podružnice ili neposredno, i to od dana kada HNB od nadležnoga tijela države članice primi obavijest o tome. Kod sklapanja ugovora s takvim institucijama, klijenti moraju uzeti u obzir da HNB ne može osigurati praćenje zaštite potrošača na razini na kojoj to čini za klijente domaćih kreditnih institucija kojima je izdala odobrenje za rad i čije poslovanje nadzire. Za kreditne institucije iz drugih članica EU-a mogu, naime, sukladno propisima matične države u kojoj imaju odobrenje za rad, važiti drugačija pravila poslovanja.

Građani koji namjeravaju koristiti usluge, odnosno započeti poslovati s nekom od kreditnih institucija iz drugih članica EU-a koje pružaju usluge u RH, pa i putem interneta, prethodno se detaljno trebaju informirati da bi se upoznali s načelima otvorenog europskog tržišta financijskih usluga, te se sugerira da vrlo pažljivo prouče sve dostupne informacije i konkretnu dokumentaciju o ponuđenim proizvodima i uslugama.

Ponudu online zajmova u RH nude razne nebankovne financijske institucije, kao što je Ferratum Bank, Credit point one S. L. Cash expert S.R.O i drugi. Nefinancijske institucije često odobravaju kredite, posebice potrošačke, po vrlo visokim efektivnim kamatnim stopama jer u trošak kredita uzimaju dodatne naknade i pristojbe koje financijske institucije ne mogu naplaćivati jer su strogo ograničene propisima i u dijelu naknada. Kredit kod nefinancijskih institucija se može vrlo jednostavno realizirati putem online platformi s minimalnom dokumentacijom (kopija osobne iskaznice, platna lista, promet po tekućem računu, kopija kartice tekućeg računa na kojoj je vidljiv IBAN).

Kod nebankovnih financijskih institucija iz EU-a, regulaciju poslovanja i ograničenje ukupnih troškova zajmova ne propisuje nadležna institucija sa sjedištem u RH, a EKS nema propisanu maksimalnu vrijednost. Troškovi online zajmova kod nekih nebankovnih institucija često značajno prelazi zakonski utvrđene okvire u RH.

Primjer Ferratum banke⁸⁴ pokazuje da se ista u dijelu zatezne kamate i maksimalne efektivne kamatne stope pridržava maksimalnih visina propisanih u RH. Ferratum banka

⁸³Hrvatska narodna banka (30.09.2016.). Oprezno s kreditima putem interneta, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/oprezno-s-kreditima-putem-interneta> (20.10.2023.).

⁸⁴https://www.multitude.com/mwg-internal/de5fs23hu73ds/progress?id=CsfvO4p0tprcZTFFLhKyOaO9n1iw4_muLq_6ZianJd8, <https://www.multitudebank.com/>

osnovana je 2005. godine kao finski pionir Fintecha, a osnovao ju je Jorma Jokela, izvršni direktor. Misija im je bila uzdrmati financijske usluge digitalizacijom potrošačkog kreditiranja i stavljanje usluga na Internet, brzo i jednostavno. Grupacija se transformirala u potpuno reguliranu financijsku platformu te su 2021. g. formirali Multitude Grupu. Multitude Grupa je regulirana platforma rasta za financijsku tehnologiju s ambicijom da postane najcjepjeniji financijski eko sustav, te ima punu europsku bankarsku licencu, znanje u tehnologiji, regulaciji, prodaji i financiranju. Ferratum posluje u 23 države svijeta, od Europe i Amerike do Novog Zelanda. U Ferratumu su kao ciljnu skupinu prepoznali klijente s potrebama kratkoročnog financiranja i to s relativno malim iznosima (od 400-4000 eura), a kao svoju prednost ističu laku dostupnost usluge i brzinu. Klijent može putem online aplikacije dobiti kredit za 15-ak minuta. Iako nema klasičnu dozvolu Hrvatske narodne banke, na popisu je financijskih institucija koje mogu pružati usluge kreditiranja jer su registrirane u Europskoj uniji. Prilikom definiranja zatezne kamate pridržavaju se odredbi hrvatskog Zakona o obveznim odnosima, te objavljuju i maksimalnu efektivnu kamatnu stopu. Na ugovor o kreditu i poslovni odnos između Ferratuma i korisnika primjenjuje se malteško pravo, ali se na korisnika primjenjuje sva obvezna zaštita koju jamči hrvatski Zakon o zaštiti potrošača.

Credit point S. L. iz Španjolske ⁸⁵ ima u ponudi online zajmove te kreditira klijente s brzom pozajmicom s malim iznosom i kraćim rokom otplate. Međutim, iznosi za povrat su u puno veći i efektivna kamatna stopa daleko premašuje efektivnu kamatnu stopu koja je regulirana kao maksimalna za bankarske institucije u RH.

⁸⁵ Credit Point One: Sigurno do brzih online kredita i pozajmica.

Slika 4. Uvjeti brze pozajmice u Credit point one

Rok otplate od 15 do 180 dana!

Brze pozajmice od 900.00 EUR (6,781.05 HRK)

Brze pozajmice od 1000.00 EUR (7,534.50 HRK)

Iznos	Rok	Pristojba	Trošak obrade	Iznos za isplatu	Rate	Iznos 1. rate	Iznos 2. rate	Iznos 3. rate	Iznos 4. rate	Iznos 5. rate	Iznos 6. rate	Ukupno za vratiti	EKS
1000.00 EUR (7,534.50 HRK)	30 dana	250.00 EUR (1,883.63 HRK)	15.00 EUR (113.02 HRK)	985.00 EUR (7,421.48 HRK)	1	1250,00 EUR(9,418,13 HRK)	-	-	-	-	-	1250.00 EUR (9,418.13 HRK)	1715.23 %
1000.00 EUR (7,534.50 HRK)	60 dana	300.00 EUR (2,260.35 HRK)	15.00 EUR (113.02 HRK)	985.00 EUR (7,421.48 HRK)	2	700,00 EUR(5,274,15 HRK)	600,00 EUR(4,520,70 HRK)	-	-	-	-	1300.00 EUR (9,794.85 HRK)	946.64 %
1000.00 EUR (7,534.50 HRK)	90 dana	400.00 EUR (3,013.80 HRK)	15.00 EUR (113.02 HRK)	985.00 EUR (7,421.48 HRK)	3	535,00 EUR(4,030,96 HRK)	470,00 EUR(3,541,22 HRK)	395,00 EUR(2,976,13 HRK)	-	-	-	1400.00 EUR (10,548.30 HRK)	924.80 %
1000.00 EUR (7,534.50 HRK)	120 dana	500.00 EUR (3,767.25 HRK)	15.00 EUR (113.02 HRK)	985.00 EUR (7,421.48 HRK)	4	450,00 EUR(3,390,53 HRK)	400,00 EUR(3,013,80 HRK)	350,00 EUR(2,637,08 HRK)	300,00 EUR(2,260,35 HRK)	-	-	1500.00 EUR (11,301.75 HRK)	902.70 %
1000.00 EUR (7,534.50 HRK)	150 dana	600.00 EUR (4,520.70 HRK)	15.00 EUR (113.02 HRK)	985.00 EUR (7,421.48 HRK)	5	400,00 EUR(3,013,80 HRK)	360,00 EUR(2,712,42 HRK)	320,00 EUR(2,411,04 HRK)	280,00 EUR(2,109,66 HRK)	240,00 EUR(1,808,28 HRK)	-	1600.00 EUR (12,055.20 HRK)	892.13 %
1000.00 EUR (7,534.50 HRK)	180 dana	700.00 EUR (5,274.15 HRK)	15.00 EUR (113.02 HRK)	985.00 EUR (7,421.48 HRK)	6	370,00 EUR(2,787,77 HRK)	335,00 EUR(2,524,06 HRK)	300,00 EUR(2,260,35 HRK)	265,00 EUR(1,996,64 HRK)	230,00 EUR(1,732,94 HRK)	200,00 EUR(1,506,90 HRK)	1700.00 EUR (12,808.65 HRK)	893.09 %

Izvor: Credit Point One: Sigurno do brzih online kredita i pozajmica.

Još jedan primjer Cash expert S.R.O.⁸⁶ (Španjolska) brzih online kredita i pozajmica iz kojeg je vidljivo koliko su nebankovne financijske institucije koje daju online kredite na manje iznose i kraći rok otplate puno skuplje od bankovnih financijskih institucija koje spadaju pod nadležnost i regulativu Republike Hrvatske i imaju vrlo stroga ograničenja u maksimalnim kamatama, EKS-u i zateznoj kamati i naknadi. Te nefinancijske institucije naplaćuju vrlo skupe pristojbe i trošak obrade, a što financijskim institucijama u RH nije dozvoljeno.

⁸⁶ Cash Expert - Brzi online krediti i pozajmice.

Slika 5. Uvjeti brzih online kredita i pozajmica

Iznos zajma **1000 EUR (7,534.50 HRK)**

Rok otplate **180 dana**

Broj rata **6 rate**

ZATRAŽI ZAJAM

Pristojba **700 EUR (5,274.15 HRK)**

Trošak obrade **15 EUR (113.02 HRK)**

Iznos za isplatu **985 EUR (7,421.48 HRK)**

Ukupno za vratiti **1700 EUR (12,808.65 HRK)**

GDPR

Rata	Glavnica	Pristojba	Ukupno
1. rata	167 EUR (1,258.26 HRK)	203 EUR (1,529.50 HRK)	370 EUR (2,787.77 HRK)
2. rata	167 EUR (1,258.26 HRK)	168 EUR (1,265.80 HRK)	335 EUR (2,524.06 HRK)
3. rata	167 EUR (1,258.26 HRK)	133 EUR (1,002.09 HRK)	300 EUR (2,260.35 HRK)
4. rata	167 EUR (1,258.26 HRK)	98 EUR (738.38 HRK)	265 EUR (1,996.64 HRK)
5. rata	166 EUR (1,250.73 HRK)	64 EUR (482.21 HRK)	230 EUR (1,732.94 HRK)
6. rata	166 EUR (1,250.73 HRK)	34 EUR (256.17 HRK)	200 EUR (1,506.90 HRK)

Izvor: Cash Expert. Brzi online krediti i pozajmice.

2.1.7. Regulatorna arbitraža

Dumančić i Ridzak su objavili članak „*Skrivaju li se banke u sjeni i u Hrvatskoj*“ u kojem se analiziraju nebankovne financijske institucije. Prema članku, pojam bankarstvo u sjeni u upotrebu je uveo visoki dužnosnik PIMCO-a Paul McCulley 2007. godine. Radi se o nebankovnim financijskim institucijama koje daju dugoročne kredite vrlo slične bankarskom poslovanju iz kratkoročnih izvora i izvan su nadzora regulative koja se primjenjuje na kreditne institucije.⁸⁷ Bankarstvo u sjeni fokusirano je primarno na oblike financiranja koji su vrlo slični bankarskom poslovanju. Jackson i Matilainen bankarstvo u sjeni promatraju iz perspektive financiranja primanjem depozita ili instrumenata sličnih depozitima te iz perspektive kreditiranja odobravanjem kredita nefinancijskom sektoru. Postoje dva načina takvog djelovanja: prvi je izbjegavanje regulative središnje banke unutar domaćega financijskog sustava, a drugi putem prekograničnoga kreditiranja domaćih subjekata.⁸⁸

Kad je središnja banka nastojala usporiti kreditne aktivnosti s ciljem balansiranja između poželjnog gospodarskog rasta i inflacije uvela je dodatne restriktivne mjere i tako postrožila kreditiranje, te su nebankovni financijski sustavi koji su slabije regulirani klijentima nudili kredite na lizing. U cilju smanjivanja prostora za regulatornu arbitražu te

⁸⁷ Dumančić, M., Ridzak, T. (studeni 2016.) *Skrivaju li se banke u sjeni i u Hrvatskoj*, *HNB Pregledi P-28*.

⁸⁸ Jackson, C., Matilainen, J. (February 2013). *Macro-mapping the euro area shadow banking system with financial sector balance sheet statistics*, u: *Proceedings of the IFC Conference on Statistical Issues and Activities in a Changing Environment Basel* (str. 28-29), Bank for International Settlements.

uvažavajući preporuku Europskog odbora za sistemske rizike, Hrvatska je krajem 2013. donijela poseban zakon kojim je osnovano Vijeće za financijsku stabilnost u kojem su sudjelovali predstavnici HNB-a, HANFA-e, Ministarstva financija i Državne agencije za sanaciju banaka i osiguranje štednih uloga. U skladu sa zaključcima analize Odbora za financijsku stabilnost, prema kojoj “*domaće bankarstvo u sjeni*“ u većini zemalja nije problem jer glavnina takvih institucija dolazi “*izvana*”, ocjenjuje se da udio banaka u sjeni u hrvatskom financijskom sustavu u tom trenutku nije toliki da bi bio izvor sistemskoga rizika. U članku se dalje navodi da je prema analizi Odbora za financijsku stabilnost zaključeno da nema rizika za financijski sustav jer visina udjela nebankovnih financijskih institucija u hrvatskom financijskom sustavu te ročna struktura njihovih obveza nije velika. Analiza je pokazala da postoji rizik visokog stupnja kratkoročnih izloženosti nebankovnih financijskih institucija prema bankama, koji bi mogli postati problem u poslovanju banaka i negativno utjecati na njihovu likvidnost.

Nebankovne financijske institucije bave se skupljanjem depozita, kreditiranjem, leasingom, preuzimanjem jamstava i obveza, trgovinom vrijednosnicama za vlastiti račun ili sudjeluju u izdavanju vrijednosnica. Za središnju banku važan je utjecaj banaka u sjeni na monetarnu politiku jer njihovo djelovanje može oslabiti učinke monetarnih mjera i instrumenata.

Upravno vijeće Europske središnje banke (ESB)⁸⁹ prati bankarstvo u sjeni kao promjenu u financijskom sustavu, te s ciljem zaštite financijskog sustava preispituje strategije prema bankarstvu u sjeni i utjecaj bankarstva u sjeni na monetarnu politiku, a što bi moglo naštetiti gospodarstvu. ESB također upozorava da je financijski sustav ključni dio razvoja gospodarstva, a banke u sjeni nisu regulirane u mjeri u kojoj su to tradicionalne banke, što znači da mogu donositi rizičnije odluke jer se na njih ne primjenjuju jednako stroga pravila, ali bi s tim rizičnim odlukama mogle narušiti stabilnost cijelog financijskog sustava, što bi moglo naškoditi gospodarstvu.

2.1.8. EU regulativa

Bankovna unija⁹⁰ osnovana je 2014. kao ključna sastavnica ekonomske i monetarne unije EU-a. Države članice Europodručja su automatski i članice bankovne unije.

⁸⁹ Europska središnja banka (b.d.). Bankarstvo u sjeni i preispitivanje strategije.

⁹⁰ Vijeće Europske unije (n.d.) Koji su stupovi bankovne unije?.

„Cilj je bankovne unije osigurati stabilnost, sigurnost i pouzdanost bankovnog sektora u Europodručju, čime se doprinosi financijskoj stabilnosti.“

EU se zalaže da se osiguraju jednaki uvjeti unutar jedinstvenog tržišta, s ciljem da nema razlika u zakonodavstvu i da svi potrošači imaju jednaku razinu zaštite. Nakon financijske krize u Europi 2008. pojavila se potreba za kvalitetnijim zakonodavnim uređenjem i nadzorom financijskog sektora. U tom cilju bankovna unija će povećati otpornost banaka za eventualne buduće financijske krize, omogućiti sanaciju banaka, smanjiti fragmentaciju tržišta usklađenjem zajedničkih pravila za bankarsko-financijski sektor, te će građani i poduzeća imati veće povjerenje u financijski sektor. Odgovornost za banke se ulaskom u bankovnu uniju pomiče s nacionalne razine na razinu EU-a.

Jedinstvenim pravilnikom Bankovne unije bi se osigurali jednaki uvjeti unutar jedinstvenog tržišta, te ne bi bilo razlika u zakonodavstvu i svi potrošači bi trebali imati jednaku zaštitu.

Postoje tri jedinstvena pravila za EU. Kapitalni zahtjevi obuhvaćaju i primjenu supervizorskih pravila za adekvatnost kapitala Banke za međunarodna poravnanja (BIS), te se ta pravila nazivaju „*Basel III*“⁹¹. Banke bi u slučaju stresne situacije trebale imati vlastitog kapitala i likvidne imovine da zadrže likvidnost u razdoblju od 30 dana. Uspostava sustava osiguranja depozita (DGS-Deposit Guarantee Schemes) u cilju ima da građani steknu povjerenje u banke. Iznos zaštićenog depozita je 100 tisuća EUR po jednoj banci te je garantirana isplata unutar 20 dana.

Jedinstvena pravila reguliraju oporavak banaka u krizi i sanaciji (BRRD-Bank Recovery and Resolution Directive). Europsko nadzorno tijelo (EBA) osigurava konzistentnu prudencijalnu regulaciju i superviziju cijelog bankarskog sektora u EU (cca 8.300 banaka). Nacionalna sanacijska tijela rade poseban sanacijski plan za svaku banku, a EBA izrađuje jedinstveni pravilnik te smjernice za oporavak i sanaciju banaka.

Bankovna unija se stoga temelji na tri stupa:

1. Prvi stup je Jedinstveni nadzorni mehanizam što jest nads nacionalno tijelo EU-a za nadzor europskih banaka. Europska središnja banka vrši nadzor kreditnih institucija u suradnji s nacionalnim nadzornim tijelima, a glavni cilj je osigurati stabilnost europskog financijskog sektora provedbom redovitih i temeljitih provjera stanja banaka.

⁹¹ Vijeće Europske unije (n.d.). Basel III: međunarodni regulatorni okvir za banke, dostupno na: <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm> (12.02.2024.).

2. Drugi stup je Jedinostveni sanacijski mehanizam, a to je sustav za učinkovitu i djelotvornu sanaciju problematičnih banaka čiji je opstanak ugrožen u državama članicama Europodručja. Sastoji se od Jedinostvenog sanacijskog odbora i Jedinostvenog fonda za sanaciju. Fond financira europski bankovni sektor.
3. Treći stup jest uspostava zajedničkog sustava zaštite depozita – europski sustav osiguranja depozita (EDIS).

Na taj način osigurali bi se jednaki uvjeti za sve banke u bankovnoj uniji, što će sigurno povećati i povjerenje deponenata u financijski sustav.

U lipnju 2022. godine objavljen je koncept budućnosti bankovne unije od strane Euro skupine s napomenom da je unija i dalje nedovršena i da bi trebala u što kraćem roku biti usmjerena na jačanje zajedničkog okvira za krizno upravljanje bankama i nacionalne sustave osiguranja depozita.

Europski parlament i Vijeće su u Bruxellesu, 20. rujna 2023. usvojili DIREKTIVU EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanju izvan snage Direktive 2008/48/EZ⁹². Direktiva je objavljena u službenom listu EU - EUR LEX serija L od dana 28.11.2023. Države članice moraju do 19. prosinca 2025. donijeti i objaviti zakone i druge propise koji su potrebni radi usklađivanja s Direktivom, a koji će se primjenjivati od 19. lipnja 2026.

Novom Direktivom Europskog parlamenta i Vijeća o potrošačkim kreditima očekuje se da će se pojačati ravnopravni uvjeti unutar država članica i među njima time što će se smanjiti fragmentiranost postojećeg pravnog okvira. U razdoblju od 2018. do 2019. godine provedena je evaluacija postojeće Direktive te je utvrđeno da su ciljevi samo djelomično ostvareni u smislu zaštite potrošača i poticanja razvoja unutarnjeg tržišta, ali su i dalje relevantni u kontekstu regulatornog okruženja koje je fragmentirano u cijeloj EU te zajedno s pravnom nesigurnošću ne jamči dosljedno visoku razinu zaštite potrošača.

Sve većim korištenjem digitalizacije, promijenile su se i navike potrošača koji zahtjev za kredit podnose putem interneta i žele brži i jednostavniji način dobivanja kredita. Kriza uzrokovana bolešću COVID-19, te uvođenjem mjera ograničenog kretanja dovela je do ubrzanja digitalne transformacije. Predviđa se da će digitalizacija povećati prekogranično davanje kredita, a s time će zajednička pravila EU-a postati potrebija i djelotvornija za ostvarivanje ciljeva politike EU-a i zaštite potrošača.

⁹² Europski Parlament i Vijeće (2023). DIREKTIVA EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanju izvan snage Direktive 2008/48/EZ.

Donošenju nove Direktive uveliko je doprinijela digitalizacija i brzi tehnološki razvoj te kretanja na tržištu koja nisu bila poznata u trenutku donošenja prethodne Direktive. U tom razdoblju dogodile su se velike promjene na tržištu potrošačkih kredita i na strani ponude i na strani potražnje obzirom da se preferencije i ponašanja klijenata mijenjaju i tome se prilagođavaju novi proizvodi. Države članice donosile su različite odluke vezano za potrošačke kredite jer stara Direktiva nije bila dovoljno precizna, a sve to je dovelo do fragmentacije regulatornog okvira u cijeloj Uniji te do neodgovarajuće razine zaštite potrošača. U Direktivi stoji: „*Situacija de facto i de jure koja proizlazi iz tih nacionalnih razlika u nekim slučajevima dovodi do narušavanja tržišnog natjecanja među vjerovnicima u Uniji i stvara prepreke unutarnjem tržištu. Situacija ograničava sposobnost potrošača da iskorištavaju postupno sve veću ponudu prekograničnih kredita, za koju se očekuje da će se i dalje povećavati zbog digitalizacije. Ta narušavanja i ograničenja mogu imati posljedice u smislu smanjenja potražnje za robom i uslugama. Ta situacija dovodi i do neodgovarajuće i neusklađene razine zaštite potrošača diljem Unije.*“

Razvojem transparentnijeg i učinkovitijeg pravnog okvira omogućit će se brži razvoj odobravanja prekograničnih kredita, a što može povećati povjerenje i zaštitu potrošača. Kako bi svi potrošači u Uniji imali jednaku razinu zaštite potrebno je potpuno usklađenje kako bi se stvorilo unutarnje tržište koje bi dobro funkcioniralo. U tom cilju u Direktivi stoji: „*Stoga državama članicama ne bi trebalo dopustiti da zadrže postojeće ili uvedu nove nacionalne odredbe koje odstupaju od onih utvrđenih u ovoj Direktivi, osim ako je ovom Direktivom propisano drukčije*“.⁹³

Direktiva se ne primjenjuje na ugovore o kreditu osigurane hipotekom ili drugim usporedivim instrumentom osiguranja koji se obično upotrebljava u državi članici za nekretninu ili osigurane pravom u vezi s nekretninom, te ugovore o kreditu koji obuhvaćaju ukupni iznos kredita veći od 100.000 EUR. Takvi ugovori regulirani su Direktivom 2014/17/EU Europskog parlamenta i Vijeća. Direktiva se može primijeniti i na kredite čiji iznos premašuje 100.000 EUR, a koji nisu osigurani ni hipotekom ni nekim drugim usporedivim instrumentom osiguranja.

Direktiva propisuje da se trebaju poštivati prava na zaštitu osobnih podataka, vlasništvo, nediskriminaciju, zaštitu obiteljskog i profesionalnog života, zaštitu potrošača, te da se građane koji zakonito borave u Uniji ne bi se smjelo diskriminirati na osnovi njihova državljanstva kada zahtijevaju ili otplaćuju kredit.

⁹³ Europski Parlament i Vijeće (2023). DIREKTIVA EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanju izvan snage Direktive 2008/48/EZ.

Osvrt na dio sadržaja Direktive:

- transparentnost i usporedivost ponuda - informacije prije sklapanja ugovora trebale bi uključivati posebno efektivnu kamatnu stopu koja se primjenjuje na kredit i određuje na isti način u cijeloj Uniji,
- ukupni trošak kredita za potrošača trebao bi sadržavati sve troškove, uključujući kamate, provizije, poreze, naknade za kreditne posrednike i sve ostale naknade koje potrošač mora platiti u vezi s ugovorom o kreditu, osim troškova javnog bilježnika,
- kombinirane ponude - uz ugovor o kreditu treba se ugovoriti dodatna usluga (npr. otvaranje bankovnog računa, premija osiguranja ili da se sklopi ugovor o drugoj dodatnoj usluzi), države članice koje imaju takve ponude trebaju prije sklapanja ugovora o kreditu obavijestiti potrošača o svim troškovima uključenim u trošak kredita,
- prema Aktu o umjetnoj inteligenciji, ako je personalizirana cijena na temelju automatske obrade osobnih podataka, treba o tome jasno obavijestiti potrošače,
- krediti se mogu odobriti uz prethodnu procjenu kreditne sposobnosti. Posebne okolnosti kod procjene kreditne sposobnosti mogu se uzeti u obzir u slučaju kredita koji se odobravaju za financiranje studija ili pokrivanje izvanrednih zdravstvenih troškova uz postojanje dostatnih dokaza da će taj kredit potrošaču u budućnosti donijeti prihode ili postojanje kolaterala ili drugih oblika jamstava koje bi potrošač mogao pružiti radi osiguranja kredita,
- radi promicanja održivog kreditiranja u cilju da se smanji prodaja kredita potrošačima koji si ne mogu priuštiti kredit, kod oglašavanja ugovora o kreditu trebalo bi sadržavati jasno i istaknuto upozorenje kako bi potrošači bili svjesni da pozajmljivanje novca nije besplatno,
- u cilju promicanja uspostavljanja i funkcioniranje unutarnjeg tržišta kako bi se osigurala visoka razina zaštite potrošača u cijeloj Uniji, neophodno je osigurati usporedivost informacija o efektivnim kamatnim stopama u cijeloj Uniji, te u nastojanju da se poveća zaštita potrošača bez uvođenja nepotrebnih ograničenja za države članice, trebale bi postojati gornje granice ili stope koje se smatraju previsokima, kako bi se osiguralo da se potrošačima ne naplaćuju pretjerano visoke stope zaduživanja, efektivne kamatne stope ili ukupni trošak kredita za potrošača,

- države članice trebale bi promicati mjere potpore za edukaciju potrošača o odgovornom zaduživanju i upravljanju dugom, uzimajući u obzir okvir za financijsku kompetentnost koji je izradila Unija u suradnji s Organizacijom za gospodarsku suradnju i razvoj. Pri osmišljavanju i promicanju tih mjera države članice trebale bi se savjetovati s relevantnim dionicima, među ostalim s organizacijama potrošača,
- u slučaju dugovanja, vjerovnici trebaju na proaktivan način i u ranoj fazi početi poduzimati korake za olakšavanje otplate prije pokretanja ovršnog postupka te uzeti u obzir individualnu situaciju potrošača, primjerice interese i prava potrošača, njegovu sposobnost otplate kredita i njegove razumne potrebe povezane s troškovima života,
- mjere za olakšanje otplate mogu uključivati produljenje trajanja ugovora o kreditu, promjenu vrste ugovora o kreditu, odgodu plaćanja obroka otplate, u cijelom iznosu ili djelomično, na određeno razdoblje, smanjenje stope zaduživanja, ponudu razdoblja u kojem potrošač ne treba vršiti uplate, djelomične otplate, konverziju valute i djelomičan oprost i konsolidaciju duga. Ako se mjere za olakšavanje otplate smatraju primjerenima, vjerovnik ne bi trebao zahtijevati da se provede procjena kreditne sposobnosti pri izmjeni uvjeta ugovora o kreditu,
- države članice trebale bi osigurati da usluge savjetovanja o dugu koje pružaju neovisni specijalizirani subjekti budu dostupne potrošačima, izravno ili neizravno i samo uz ograničene naknade. Potrošači koji imaju poteškoća s otplatom svojih dugova upućuju se na službe za savjetovanje o dugu prije pokretanja ovršnog postupka. Usluge savjetovanja o dugu trebale bi biti lako dostupne potrošačima i uzimati u obzir mjesto boravišta potrošača i njihov jezik,
- države članice ne smiju u svojem nacionalnom pravu zadržati odredbe niti u njega uvoditi nove odredbe koje odstupaju od odredaba utvrđenih ovom Direktivom, osim ako je ovom Direktivom drukčije predviđeno,
- države članice osiguravaju da se potrošači ne smiju odreći prava koja su im dodijeljena nacionalnim mjerama kojima se prenosi Direktiva.

Temeljem ranije navedenog može se zaključiti da regulativa ima vrlo važnu ulogu u kreditiranju kućanstava. Unatoč usvojenim direktivama i nadnacionalnim uredbama te zajedničkim institucionalnim okvirom za tržišta novca, kapitala i rizike još uvijek postoje razlike i potreba za procesom usklađivanja prakse, uvjeta i standarda pružanja pojedinih

financijskih usluga u EU, a što je u dijelu kreditiranja kućanstva vidljivo kod regulatornog ograničenja kamatnih stopa koje mogu dovesti i potrošače i banke pojedine države u neravnopravan položaj u odnosu na druge članice EU-a koje takva ograničenja nemaju.

Europski parlament 2013. je usvojio Direktivu o ugovorima o potrošačkom kreditiranju koji se odnose na stambene nekretnine. Prema izvješću Hrvatske udruge banaka (HUB)⁹⁴ o Direktivi o potrošačkom kreditiranju koji se odnosi na **stambene nekretnine**, cilj EU-a je bio zaštita potrošača – dužnika i pružanje potpore stvaranju jedinstvenog europskog tržišta financijskih usluga. Za usklađenost s EU direktivom nije nužno postojanje posebnog nacionalnog propisa već je nužna sadržajna usklađenost, a nacionalni propisi mogu urediti materiju strože od europske direktive. Međutim, prema izvješću hrvatski propisi su već ranije štitili potrošača, dužnika djelomično i iznad standarda predviđenog novom direktivom:

„U tom je pogledu posebno važno zapaziti da hrvatski Zakon o potrošačkom kreditiranju sadrži odredbe kojima se izravno zadire u tržišnu slobodu formiranja kamatnih stopa: najviša kamatna stopa na stambene kredite ne smije biti veća od 1/3 iznad prosječne. Europska direktiva, za razliku od domaćeg propisa, ne sadrži odredbe o ograničavanju kamatnih stopa ili iznosa kredita. Ona poštuje načelo tržišnog određivanja kamatnih stopa i ugovaranja kredita, jer je poznato da administrativna regulacija kamatnih stopa može proizvesti štete u vidu isključivanja rizičnijih klijenata i/ili nestanka rizičnijih proizvoda sa službenog tržišta, što nosi velike opasnosti rasta nereguliranog tržišta.“

Iako je Europski parlament i Vijeće (rujan 2023.) usvojio novu Direktivu ugovorima o potrošačkim kreditima s primjenom od 19. lipnja 2026., ista Direktiva se ne primjenjuje na ugovore o kreditu osigurane hipotekom. Međutim, nova Direktiva se zalaže za razvoj transparentnijeg i učinkovitijeg pravnog okvira u cilju da svi potrošači u Uniji imaju jednaku razinu zaštite, da se stvori unutarnje tržište, te da države članice usklade nacionalne odredbe s novom Direktivom.⁹⁵ Države članice moraju do 19. prosinca 2025. donijeti i objaviti zakone i druge propise koji su potrebni radi usklađivanja s ovom Direktivom, a koji će se primjenjivati od 19. lipnja 2026.

Nacionalna zakonodavstva još nisu dovoljno usklađena vezano za razvitak financijskih proizvoda i usluga. U usporedbi s drugim odabranim članicama EU-a, Hrvatska ima vrlo kompleksnu regulativu u dijelu ograničenja visine kamatnih stopa po kreditima kućanstvima.

⁹⁴ Hrvatska udruga banaka (2013). Nova Direktiva o ugovorima o potrošačkom kreditiranju koji se odnose na stambene nekretnine.

⁹⁵ Europska Komisija (30.10.2023.). DIREKTIVA (EU) 2023/2225 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 18. Listopada 2023. o ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanja izvan snage Direktive 2008/48/EZ.

Kreditne institucije u RH su ograničene kod određivanju kamatnih stopa na novo odobrene kao i na postojeće kredite, jer se zakonskim ograničenjem određuje zatezna kamata i maksimalna efektivna kamatna stopa, maksimalna dopuštena kamata i najviša ugovorna kamata. Tako je regulatorno određeno da se od 1.1.2023. zatezna kamata formira na način da se kamatna stopa za refinanciranje Europske središnje banke (ESB MRO) uvećava za 3 p.p. ESB MRO kamatna stopa je promjenjiva i povijesno je godinama iznosila 0%. Smanjenjem kamate na tu razinu, zatezna kamata bi prema sadašnjoj regulativi u tom slučaju iznosila 3%. Najveći utjecaj takvog smanjenja bi se odnosio na maksimalnu efektivnu kamatnu stopu uz koju su vezani stambeni i ostali potrošački krediti.

Također, nova regulativa s novom definicijom zatezne kamate uz koju je vezana efektivna kamatna stopa koja se primjenjuje na postojeće i novoodobrene stambene kredite od 20.10.2017.⁹⁶ može lako dovesti do neravnopravnog položaja potrošača i to isključivo na temelju trenutka sklapanja njihovih ugovora primjenom različitih zakona, obzirom da bi se uslijed pada ESB MRO i posljedično zatezne kamate smanjila i efektivna kamatna stopa samo na dio postojećih stambenih kredita.

Nadalje, EURIBOR koji predstavlja kamatne stope po kojima se najveće banke u Europodručju međusobno financiraju, pretežito odražava očekivanja o kretanju ključnih kamatnih stopa Europske središnje banke u relevantnom horizontu, također je povijesno imao negativne vrijednosti. Smanjenje EURIBOR-a utječe na smanjenje kamatnih stopa koje su vezane uz taj parametar, te može dovesti i do negativnih vrijednosti ukupne kamate jednom dijelu potrošača koji su ugovorili vrlo nisku kamatnu maržu i tako ostale potrošače dovesti u nejednak položaj. Sadašnjom regulativom je propisana definicija promjenjive kamatne stope kao zbroj ugovorenog parametra i fiksnog dijela kamatne stope koji ne smije rasti tijekom otplate kredita, ali nije definirano postupanje kod eventualne pojave negativne vrijednosti kamatne stope.

Zaključno se može reći da u dijelu pružanja bankovnih usluga kućanstvima postoji snažna potreba dinamičnije konvergencije nakon punopravnog članstva RH u EU te je važno pravovremeno djelovati u donošenju odluka s ciljem razvitka financijskog sustava, zaštite korisnika financijskih usluga i usklađenja s drugim članicama EU-a.

Primarna primjena ovog istraživanja može biti kao podloga Zakonodavcu prilikom daljih izmjena regulative u području kreditiranja kućanstava. Naime, u okruženju djelomične konvergencije određene skupine potrošača u RH, prvenstveno one koje nose veći kreditni

⁹⁶ Narodne novine (2017). *Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d. (101), članak 17, stavak 5.

rizik, zakinute su za mogućnost stambenog kreditiranja te djelomično za mogućnost potrošačkog kreditiranja zbog nisko postavljenih limita na promjenjive kamatne stope. Te skupine potrošača su ili u nemogućnosti ostvarenja svojih stambeno kreditnih potreba ili su izloženi nebankarskim i često lihvarskim uvjetima kreditiranja nebankarskih institucija.

Zbog samog obima materije, specifičnosti i isprepletanja s jedne strane starih i novih zakona, a s druge strane lokalnih zakona te europskih direktiva, postoji vrlo mali broj specijaliziranih profesionalaca koji se uopće bave tom sveobuhvatnom materijom. Treba napomenuti da u današnje digitalno doba na tržištu djeluju razne financijske institucije registrirane u drugim državama EU, a koje nemaju ista regulatorna ograničenja kao financijske institucije u RH. Europska direktiva poštuje načelo tržišnog određivanja kamatnih stopa i ugovaranja kredita, dok je određivanje visine kamatne stope u Hrvatskoj ograničeno nizom zakonskih propisa. Uspostava jasno reguliranog, ali kompetitivnog i do određene mjere liberalnog unutrašnjeg tržišta moglo bi stvoriti pretpostavke njegovog ubrzanog rasta, a što bi imalo mnogostruke pozitivne efekte na gospodarstvo.

EU integracije će u konačnici pozitivno utjecati na kretanje kreditnog tržišta, a što se već i pokazalo uvođenjem eurovalute koje je za Hrvatsku doprinijelo brojne dugoročne koristi kao što je potpuno uklanjanje valutnog rizika, nestanak troškova konverzije i druge dodatne koristi za ukupno gospodarstvo i financijski sustav koji postaje snažniji i otporniji na buduće krize.

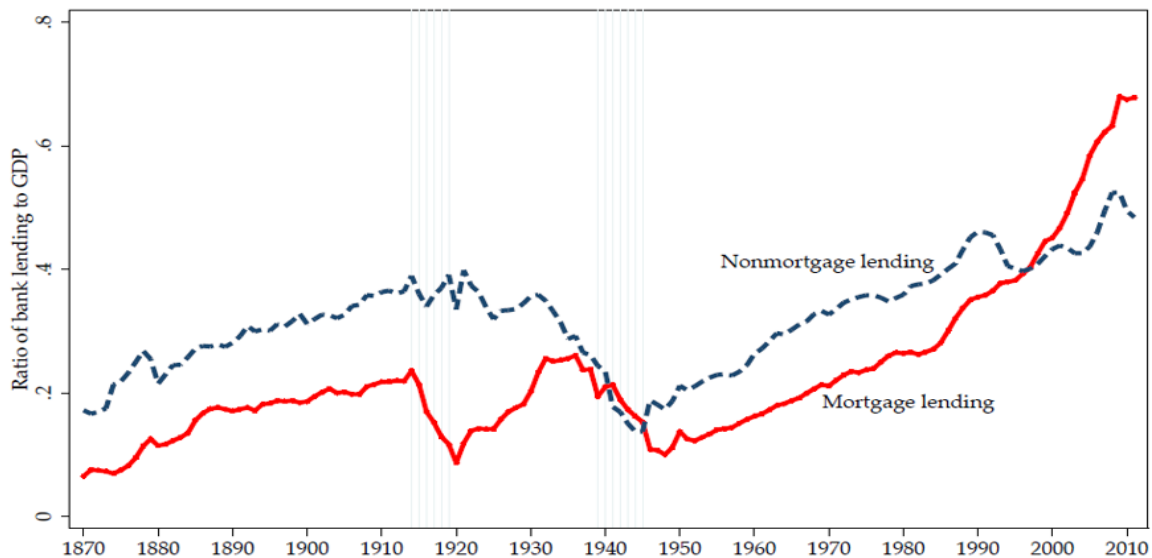
2.2. Financijski razvitak

U nastavku se obrađuje financijski razvitak, trendovi u EU, te usporedbe financijskog razvitka Hrvatske sa odabranim članicama EU-a (Češka, Slovenija, Mađarska, Slovačka).

2.2.1. Financijski razvitak -trendovi

Trendove u financiranju hipotekarnih i ostalih kredita i cijene stambenih nekretnina u razdoblju od 1870.-2011. godine objavili su Jorda i suradnici. U istraživanju su analizirali ulogu kamatnih stopa i kredita u vrijeme porasta cijena nekretnina s podacima koji obuhvaćaju 140 godina moderne ekonomske povijesti u naprednim gospodarstvima. Analizom su pokazali da labavi monetarni uvjeti dovode do procvata kreditiranja nekretnina i velikog porasta cijena kuća koji značajno povećavaju rizik od financijskih kriza.⁹⁷

Slika 6. Povijesno kretanje hipotekarnih i ostalih kredita prema udjelu u GDP-u od 1870.-2011.

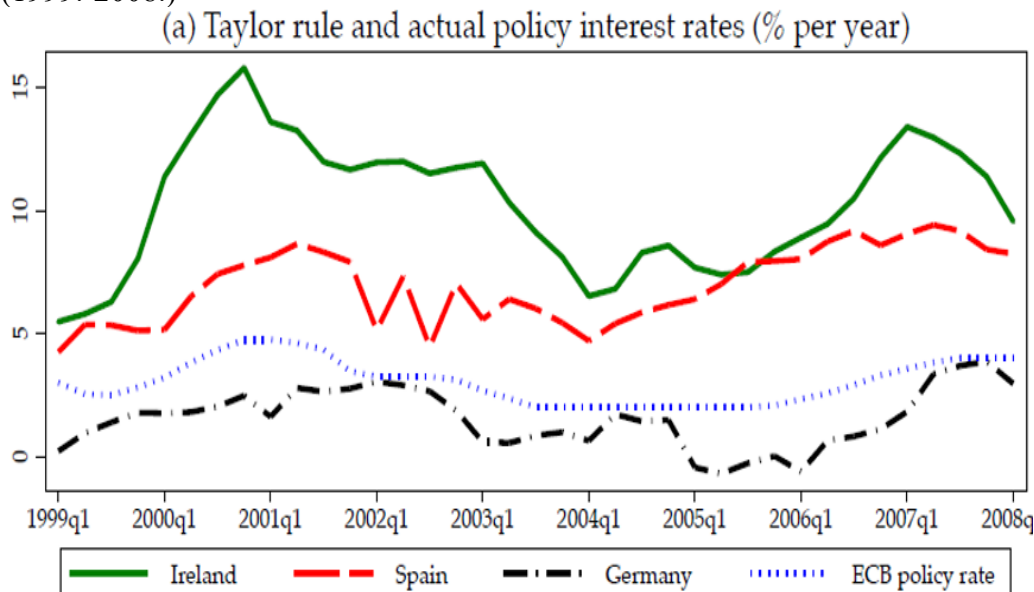
Izvor: Bohle, D., Greskovits, B. (2015). Resilient Neoliberalism? Coping with Housing Booms and Busts on Europe's Periphery, u: *22nd International Conference of Europeanists: Contradictions: Envisioning European Future*.

Na Slici 6 prikazuje se postupni razvoj bankarstva tijekom 140 godina. Prikazani su krediti s i bez hipoteke i udio u BDP-u od 1870. do 2011. na uzorku od 17 zemalja: Australija, Belgija, Kanada, Švicarska, Njemačka, Danska, Španjolska, Finska, Francuska, Velika Britanija, Italija, Japan, Nizozemska, Norveška, Portugal, Švedska i Sjedinjene američke države. Istraživanje je pokazalo da se hipotekarno zaduživanje značajno ubrzalo nakon

⁹⁷ Jordà, Ò., Schularick, M., Taylor, A. M. (2015). Betting the house, *Journal of international economics*, 96(S1), S2-S18.

Drugog svjetskog rata. Na početku 20. stoljeća hipotekarni krediti su u prosjeku iznosili 20% BDP-a, da bi na kraju 2010. god iznosili oko 70% BDP-a. Rast hipotekarnih kredita nije samo doveo do ekspanzije vlasništva nad kućama, nego je utjecao i na rast cijena kuća. Realne cijene kuća bile su stabilne od 1870. do sredine 20. stoljeća, nakon čega su postupno rasle.

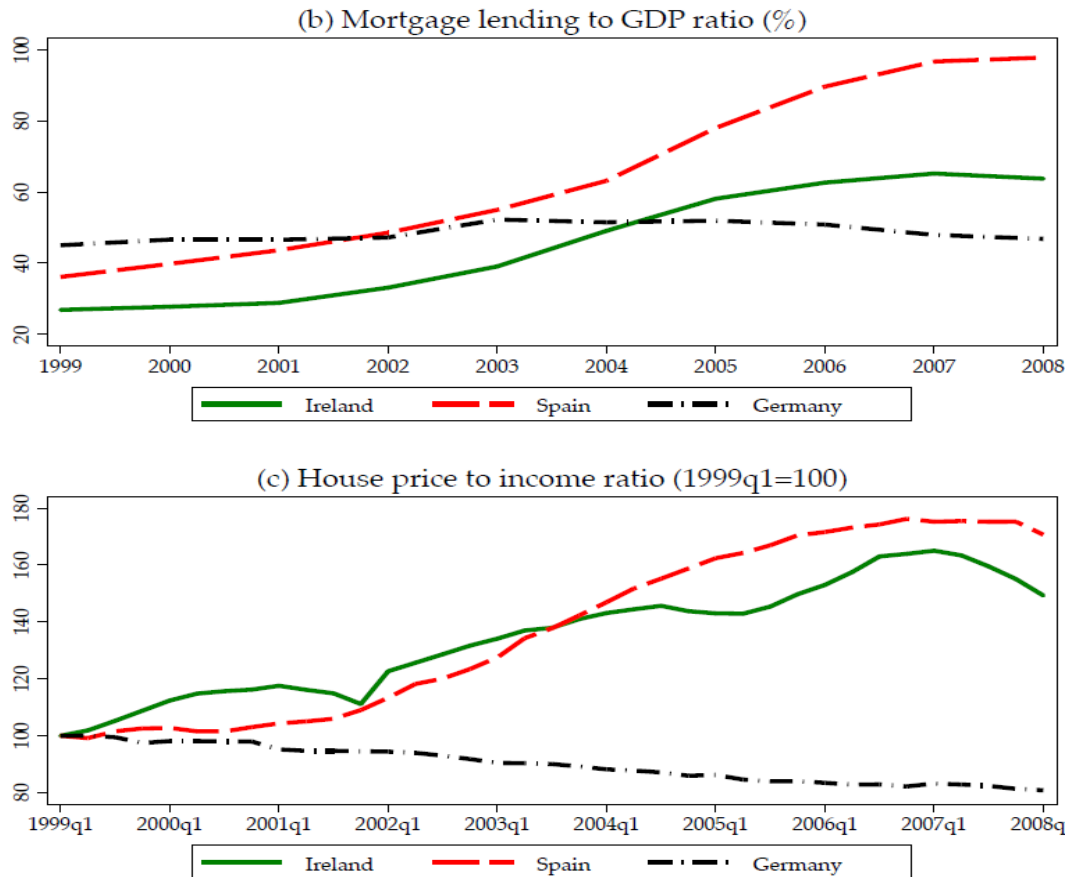
Slika 7. Kamatne stope u Irskoj, Španjolskoj i Njemačkoj i kretanje ECB kamatne stope (1999.-2008.)

Izvor: Taylor, J. B. (2008). Government as a cause of the 2008 financial crisis: A reassessment after 10 years, *Economics Working Paper*, (18116), str. 10.

U istraživanju su istaknute značajke događanja u Europodručju u prekriznoj fazi 1999.-2008. godine. Prikazano je okruženje kamatnih stopa u tri zemlje u odnosu na stvarnu kamatnu stopu ECB-a za razdoblje 1999.-2008. godine. Fokus je na dvije krizne zemlje, Irska i Španjolska, plus Njemačka. Prije krize Irska i Španjolska imali su gospodarstva brzog rasta, kreditni procvat s velikim porastom hipotekarnih zajmova i brz rast cijena stanova. Nakon 2008. godine, svi su se ovi trendovi oštro preokrenuli s bankarskom krizom svake zemlje, dubokom depresijom i visokom stopom nezaposlenosti te izuzetno visoke razine fiskalnih problema. Potaknuto gubitkom proizvodnje i troškova spašavanja bankarskog sektora i dokapitalizacije, nastalo je pogoršanje fiskalne pozicije. Nasuprot tome, Njemačka je rasla sporije u razdoblju od 1999. do 2008. godine. Nije bilo kreditnog, hipotekarnog ili stambenog procvata i imala je umjereniju recesiju u 2008. godini te je ubrzo uslijedio oporavak i povratak rastu.

Slika 8. Udio hipotekarnih kredita u BDP-u (%) i omjer cijene kuća i dohotka (1999.-2008.)

Izvor: Taylor, J. B. (2008). Government as a cause of the 2008 financial crisis: A reassessment after 10 years, *Economics Working Paper*, (18116), str. 10.

Prema istraživanju, u Irskoj i Španjolskoj veliku ekspanziju privatnog duga uvelike je potaknuo rast hipotekarnih kredita osiguranih nekretninama. Razina hipotekarnog duga prema BDP-u u svakoj zemlji se udvostručila u razdoblju od otprilike osam godina. U međuvremenu, razina hipotekarnog duga u BDP-u je u Njemačkoj tijekom cijelog razdoblja bila stabilna na oko 50% BDP-a. U drugom grafu prikazani su različiti rezultati u trendovima cijena kuća. Omjer cijene kuće i dohotka bio je relativno stabilan u Njemačkoj tijekom čitavog razdoblja, te je čak ostvario pad od 20% tijekom desetljeća. Nasuprot tome, omjer cijene kuće i dohotka u Irskoj i Španjolskoj je porasla za 65%–75% u istom vremenskom periodu. Ovi podaci pružaju određenu potporu hipotezama koje se često iznose u analizama krize u Europodručju, da su periferne zemlje doživjele egzogeno monetarno popuštanje koji je nastavilo poticati cikluse rasta i pada cijena kredita i nekretnina završavajući u gospodarskoj krizi za zemlje poput Irske i Španjolske. Istraživanje analizira i ulogu kamatnih stopa i kredita u slučaju porasta cijena nekretnina i financijske nestabilnosti s podacima koji obuhvaćaju 140 godina moderne ekonomske povijesti u naprednim gospodarstvima. Koristeći instrumentalne

metode istraživanja pokazalo se da labavi monetarni uvjeti dovode do procvata kreditiranja nekretnina i porasta cijena kuća, što značajno povećava financijski rizik.

Prema navodima autora, globalna financijska kriza iznijela je u prvi plan trendove na tržištu nekretnina koji su se događali tijekom desetljeća nakon Drugog svjetskog rata, prekidom relativne stabilnosti iz razdoblja prije Drugog svjetskog rata. Mješavina financijske liberalizacije, vladine potpore, preuzimanja rizika od strane banaka i povećanja kredita kućanstava dovela je do većih stopa vlasništva nad kućama u razvijenom svijetu. Kroz ročnu strukturu, dugoročne stope odgovarale su kratkoročnim stopama, čime su utjecale na cijenu hipoteka. Kao odgovor na ublažavanje monetarnih uvjeta, a time i pad cijena hipoteka, hipotekarni krediti su se još više odobrivali. Rastuće cijene kuća su poboljšavale vrijednost hipotekarnog kolaterala, a s time i poziciju imovine banke i njezinu sposobnost da dodatno kreditira. Labavi monetarni uvjeti uzrok su porasta cijena hipoteka i kuća, a takva povratna sprega može pokrenuti uvjete za procvat nekretnina i povećanje zaduženosti, što zauzvrat povećava rizik od financijskog sloma u budućnosti. Rast cijena hipoteka i kuća uz nuspojave niskih kamatnih stopa predviđa buduće financijske krize. Kreditiranje nekretnina snažno je poraslo tijekom 20. stoljeća i čini dominantan udio bankarskih kredita u mnogim zemljama, a osjetljivost hipotekarnih zajmova i cijena kuća na promjene monetarnih uvjeta također se znatno povećala.

2.2.2. Financijski razvitak -odabrane države

Financijski razvitak u naravi obuhvaća ukupni financijski sustav kroz imovinu i broj financijskih institucija, vrste i broj financijskih instrumenata i tržišta, financijsku regulativu i politiku financijske stabilnosti. Za dimenzije financijskog razvitka u literaturi se često koriste još dva termina kao što su financijalizacija i financijsko produbljivanje koji se po svom značenju međusobno nadopunjuju.

Ukupnu financijsku imovinu čine financijske institucije, među kojima prednjače banke, zatim razne druge kreditne i štedne institucije, te investicijski fondovi, osiguravatelji, mirovinski fondovi i ostala financijska društva. U istraživanje u ovom radu su uključene Hrvatska, Češka, Slovenija, Slovačka i Mađarska.

Tablica 5. Financijski razvitak Hrvatske, 2010.-2022. (mlrd. EUR)

HRVATSKA: Imovina financijskih posrednika, mlrd. EUR									
	Druge monetarne financijske institucije*	Inv. fondovi isključujući novčane fondove	Osiguravatelji	Mirovinski fondovi	Leasing	Factoring	UKUPNO IMOVINA	BDP, TEKUĆE CIJENE	% BDP
2010.	52,6	2,1	4,0	5,1	3,8	0,8	68,3	44,3	154
2011.	55,3	0,8	4,2	5,7	3,4	0,8	70,3	45,0	156
2012.	54,5	0,7	4,5	7,1	3,0	1,0	70,7	44,5	159
2013.	55,1	0,7	4,6	8,1	2,6	1,1	72,1	44,7	161
2014.	55,6	0,8	4,9	9,2	2,5	1,1	74,2	44,6	166
2015.	55,3	1,0	5,0	10,3	2,3	0,9	74,8	45,7	164
2016.	54,9	1,4	5,2	11,7	2,4	0,8	76,4	47,3	161
2017.	54,3	1,8	5,4	12,8	2,4	0,3	77,0	49,5	156
2018.	56,3	2,1	5,6	13,7	2,6	0,2	80,4	51,9	155
2019.	57,6	3,6	6,0	15,8	2,8	0,2	86,0	54,8	157
2020.	64,3	3,0	6,3	16,7	2,6	0,0	93,0	50,5	184
2021.	69,2	3,5	6,4	18,7	2,7	0,0	100,5	58,2	173
2022.	78,4	2,8	6,2	18,6	3,0	0,0	109,1	66,9	163

*od prosinca 2011. obuhvaća uz banke i stambene štedionice i novčane fondove

*promjena metodologije od 2020. (zasniva se na konceptu agregirane bilance svih sektora, odnosno potraživanja i obveze između drugih monetarnih financijskih institucija nisu netirana, kako su bila zaključno s prosincem 2019.)

Izvor: HNB, HANFA, DZS.

U razdoblju od 2010. do 2022. godine, struktura financijskog sustava Hrvatske pokazuje da se radi o bankocentričnoj državi u kojoj udio aktive drugih monetarnih financijskih institucija (MFI) u sveukupnoj aktivni financijskih posrednika u 2022. iznosi 72%. Prema udjelu ostalih najznačajnijih financijskih posrednika, kretanja su divergentna, a mirovinski fondovi u 2022. godini prednjače visinom aktive u Hrvatskoj u kojoj je obvezan drugi mirovinski stup. Udio aktive investicijskih fondova, kao najznačajnije konkurencije drugim MFI, u ukupnoj aktivni financijskih

posrednika u Hrvatskoj se zadržao na 3%. Omjer ukupne aktive financijskih posrednika i BDP-a je krajem promatranog razdoblja bio u Hrvatskoj 163%. Usporedba početne i završne godine promatranog razdoblja pokazuje da je omjer aktive i BDP-a povećan za umjerenih +9 p.p., a što je dijelom i posljedica konverzija kredita vezanih uz švicarski franak (2015).

Tablica 6. Financijski razvitak Češke, 2010.-2022. (mlrd. EUR)

ČEŠKA: Imovina financijskih posrednika, mlrd. EUR								
	Druge monetarne financijske institucije	Inv. fondovi isključujući novčane fondove	Osiguravatelji	Mirovinski fondovi	Ostali financijska društva*	UKUPNO IMOVINA	BDP, TEKUĆE CIJENE	% BDP
2010.	171,4	4,5	18,3	9,1	26,2	229,5	157,9	145
2011.	178,0	5,2	1,8	9,5	26,2	220,8	165,2	134
2012.	189,3	6,6	1,8	11,9	36,3	245,9	162,6	151
2013.	185,4	0,7	17,2	11,2	35,4	249,8	159,5	157
2014.	190,2	7,9	1,8	12,0	36,2	248,1	157,8	157
2015.	201,6	9,5	18,2	12,7	37,0	279,0	169,6	165
2016.	218,7	11,9	18,9	14,2	41,6	305,3	177,4	172
2017.	272,1	15,9	20,9	1,7	54,5	365,1	194,1	188
2018.	280,0	15,9	21,0	18,0	67,1	402,1	211,0	191
2019.	293,0	19,3	21,0	20,0	68,5	421,8	225,6	187
2020.	298,0	20,8	21,2	2,1	69,7	411,8	215,8	191
2021.	338,9	26,4	22,5	23,4	82,5	493,7	238,2	207
2022.	364,6	32,0	21,6	25,0	94,5	537,7	276,6	194

*ostala financijska društva uključujući ostale financijske posrednike, pomoćne fin. Institucije i vlastite (captive) fin. institucije

Izvor: CNB, Macrobond (Eurostat, ECB).

U razdoblju od 2010. do 2022. godine, struktura financijskog sustava Češke pokazuje da se radi o bankocentričnoj državi u kojoj udio aktive drugih monetarnih financijskih institucija (MFI) u sveukupnoj aktivni financijskih posrednika u 2022. iznosi 68%. Prema udjelu ostalih najznačajnijih financijskih posrednika, kretanja su divergentna, a najznačajniji su investicijski fondovi isključujući novčane fondove s udjelom od 6%. Omjer ukupne aktive financijskih posrednika i BDP-a je krajem promatranog razdoblja bio u Češkoj 194%. Usporedba početne i završne godine promatranog razdoblja pokazuje da je omjer aktive i BDP-a značajno povećan za +49 p.p.

Tablica 7. Financijski razvitak Slovenije, 2010.-2022. (mlrd. EUR)

SLOVENIJA: Imovina financijskih posrednika, mlrd. EUR								
	Druge monetarne financijske institucije	Inv. fondovi isključujući novčane fondove	Osiguravatelji	Mirovinski fondovi	Ostali fin. posrednici	UKUPNO IMOVINA	BDP, TEKUĆE CIJENE	% BDP
2010.	52,3	2,4	5,4	1,9	6,1	68,2	36,4	187
2011.	51,5	1,9	5,5	2,0	5,4	66,3	37,1	179
2012.	49,6	1,9	6,2	2,1	4,8	64,5	36,3	178
2013.	44,9	1,9	6,5	2,1	4,4	59,8	36,5	164
2014.	42,3	2,2	7,0	2,3	5,0	58,9	37,6	157
2015.	40,4	2,4	7,0	2,5	4,5	56,8	38,9	146
2016.	39,1	2,5	7,4	2,6	4,4	55,9	40,4	138
2017.	39,5	2,7	7,7	2,7	4,3	56,9	43,0	132
2018.	39,9	2,5	7,7	2,7	4,5	57,3	45,9	125
2019.	41,8	3,1	8,4	3,1	4,5	60,9	48,5	126
2020.	45,4	3,4	8,8	3,3	4,4	65,3	47,0	139
2021.	49,0	4,7	9,0	4,0	4,8	71,6	52,2	137
2022.	51,3	4,4	8,0	3,8	5,8	73,4	59,0	124

Izvor: BSI, Macrobond (Eurostat).

U razdoblju od 2010. do 2022. godine, struktura financijskog sustava Slovenije pokazuje da se radi o bankocentričnoj državi u kojoj udio aktive drugih monetarnih financijskih institucija (MFI) u sveukupnoj aktivni financijskih posrednika u 2022. iznosi 70%. Prema udjelu ostalih najznačajnijih financijskih posrednika, kretanja su divergentna, a najznačajniji su osiguravatelji s udjelom od 11%. Omjer ukupne aktive financijskih posrednika i BDP-a je krajem promatranog razdoblja bio u Sloveniji 124%. Usporedba početne i završne godine promatranog razdoblja pokazuje da je omjer aktive i BDP-a unatoč solidnom gospodarskom rastu smanjen u Sloveniji -63p.p.

Tablica 8. Financijski razvitak Slovačke, 2010.-2022., u mlrd. (EUR)

SLOVAČKA: Imovina financijskih posrednika, mlrd. EUR								
	Druge monetarne financijske institucije	Inv fondovi isključujući novčane fondove	Osiguravatelji	Mirovinski fondovi	Ostali fin. posrednici	UKUPNO IMOVINA	BDP, TEKUĆE CIJENE	% BDP
2010.	54,7	2,0	6,2	4,9	4,4	72,2	68,8	105
2011.	55,8	2,9	6,2	5,8	4,5	75,2	71,8	105
2012.	58,1	3,6	6,6	6,8	4,5	79,6	73,6	108
2013.	59,5	4,5	6,6	7,2	4,8	82,6	74,5	111
2014.	62,7	5,4	7,0	7,9	5,1	88,1	76,4	115
2015.	70,2	5,7	6,2	7,9	5,7	95,7	80,1	119
2016.	74,5	6,0	7,7	8,7	6,2	103,1	81,3	127
2017.	78,7	6,6	7,8	9,6	6,9	109,6	84,7	129
2018.	82,9	6,7	7,6	10,1	6,9	114,2	89,9	127
2019.	88,5	7,5	8,1	11,7	7,0	122,8	94,4	130
2020.	95,0	8,0	8,2	13,1	6,8	131,1	93,4	140
2021.	107,3	9,5	8,3	15,4	6,4	146,9	100,3	146
2022.	113,2	9,1	7,5	15,0	6,2	151,0	109,7	138

Izvor: ECB (srpanj 2022.), NBS

U razdoblju od 2010. do 2022. godine, struktura financijskog sustava Slovačke pokazuje da se radi o bankocentričnoj državi u kojoj udio aktive drugih monetarnih financijskih institucija (MFI) u sveukupnoj aktivni financijskih posrednika u 2022. iznosi 75%. Prema udjelu ostalih najznačajnijih financijskih posrednika, kretanja su divergentna, a najznačajniji su mirovinski fondovi obzirom da je obvezan drugi mirovinski stup. Omjer ukupne aktive financijskih posrednika i BDP-a je krajem promatranog razdoblja bio u Slovačkoj 138%. Usporedba početne i završne godine promatranog razdoblja pokazuje da je omjer aktive i BDP-a značajno povećan za +33 p.p.

Tablica 9. Financijski razvitak Mađarske, 2010.-2022., u mlrd. (EUR)

MAĐARSKA: Imovina financijskih posrednika, mlrd. EUR								
	Druge monetarne financijske institucije	Inv. fondovi isključujući novčane fondove	Osiguravatelji	Mirovinski fondovi	Ostali financijska društva*	UKUPNO IMOVINA	BDP, TEKUĆE CIJENE	% BDP
2010.	128,6	8,5	8,7	14,6	16,9	177,3	99,6	178
2011.	119,7	5,6	7,4	3,6	17,9	154,3	102,1	151
2012.	117,6	6,9	8,2	4,0	19,8	156,5	99,9	157
2013.	115,4	10,2	8,2	4,1	18,6	156,6	102,0	154
2014.	113,7	13,4	8,3	4,3	19,6	159,4	106,1	150
2015.	112,8	14,3	8,6	4,6	19,4	159,8	112,7	142
2016.	116,6	15,9	8,9	5,0	11,3	157,7	116,1	136
2017.	121,3	18,4	9,3	5,5	12,4	166,9	126,9	132
2018.	125,4	17,4	9,1	5,3	13,2	170,4	135,9	125
2019.	133,6	18,8	9,7	5,6	14,8	182,4	146,0	125
2020.	147,8	18,5	9,4	5,3	16,9	198,0	135,6	146
2021.	168,4	24,2	9,5	5,6	18,7	226,3	153,5	147
2022.	182,9	27,1	8,1	4,8	20,0	242,9	169,6	143

*ostala financijska društva uključuju ostale fin. posrednike, pomoćne fin. institucije i vlastite (captive) fin. institucije

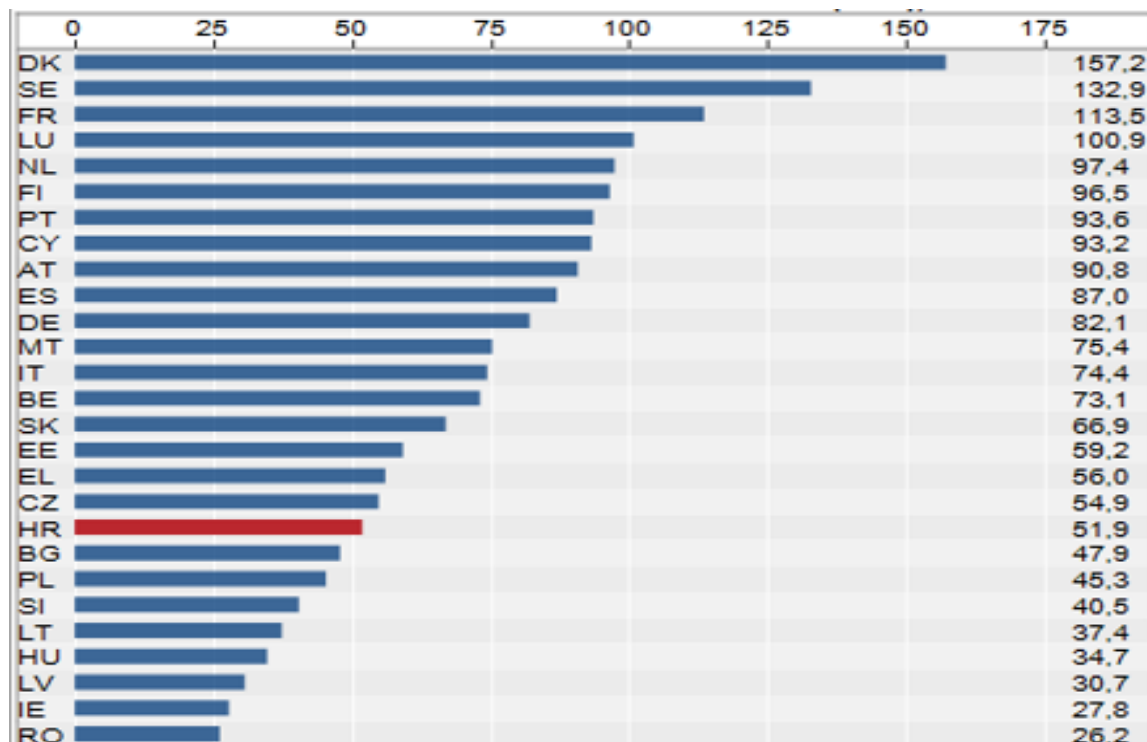
Izvor: MNB

U razdoblju od 2010. do 2022. godine, struktura financijskog sustava Mađarske pokazuje da se radi o bankocentričnoj državi u kojoj udio aktive drugih monetarnih financijskih institucija (MFI) u sveukupnoj aktivni financijskih posrednika u 2022. iznosi 75%. Prema udjelu ostalih najznačajnijih financijskih posrednika, kretanja su divergentna, a najznačajniji su investicijski fondovi isključujući novčane fondove. Omjer ukupne aktive financijskih posrednika i BDP-a je krajem promatranog razdoblja bio u Češkoj 143%. Usporedba početne i završne godine promatranog razdoblja pokazuje da je omjer aktive i BDP-a unatoč solidnom gospodarskom rastu smanjen za -35 p.p.

2.2.3. Krediti privatnom sektoru i stanovništvu

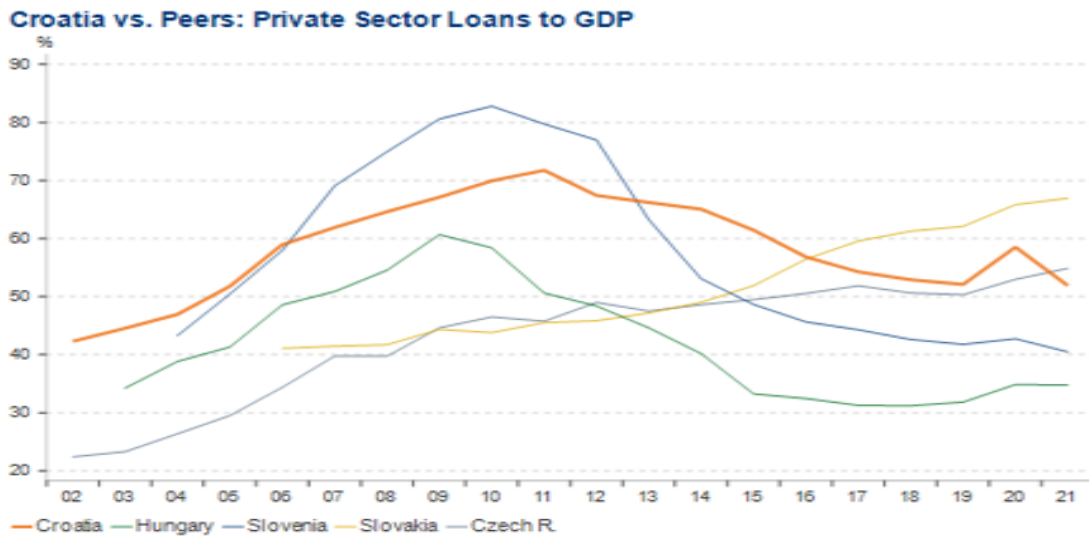
Prema udjelu kredita privatnom sektoru u BDP-u, u 2021. godini za odabrane države, Mađarska je imala najmanji udio od 34,7%, slijedi Slovenija s udjelom od 40,5%, Hrvatska je bila na donjem dijelu popisa zemalja EU-a, sa stopom od 52%, blizu razine Češke i Bugarske. Češka je imala udio od 54,9%, dok je najveći udio imala Slovačka, 66,9%.

Grafikon 3. Udio kredita privatnom sektoru u BDP-u (EU 2021.)%

Izvor: Macrobond

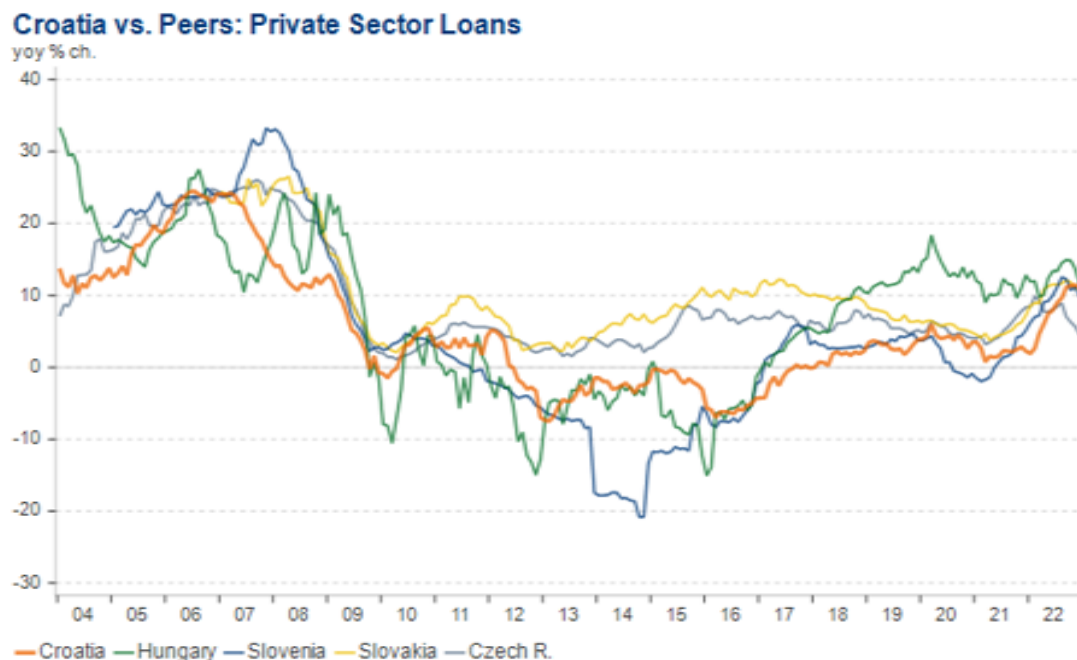
Grafikon 4. Trend udjela kredita privatnom sektoru u BDP-u Hrvatske s odabranim članicama⁹⁸ (2004.-2021.) (%)

Izvor: Macrobond

Prema trendu udjela kredita privatnom sektoru u BDP-u za odabrane države, Hrvatska, Slovenija i Mađarska zabilježile su pad stope u posljednjem desetljeću, za razliku od Slovačke i Češke koje su zabilježile rast.

Grafikon 5. Trend kredita privatnom sektoru za odabrane države (2004.-2022.)

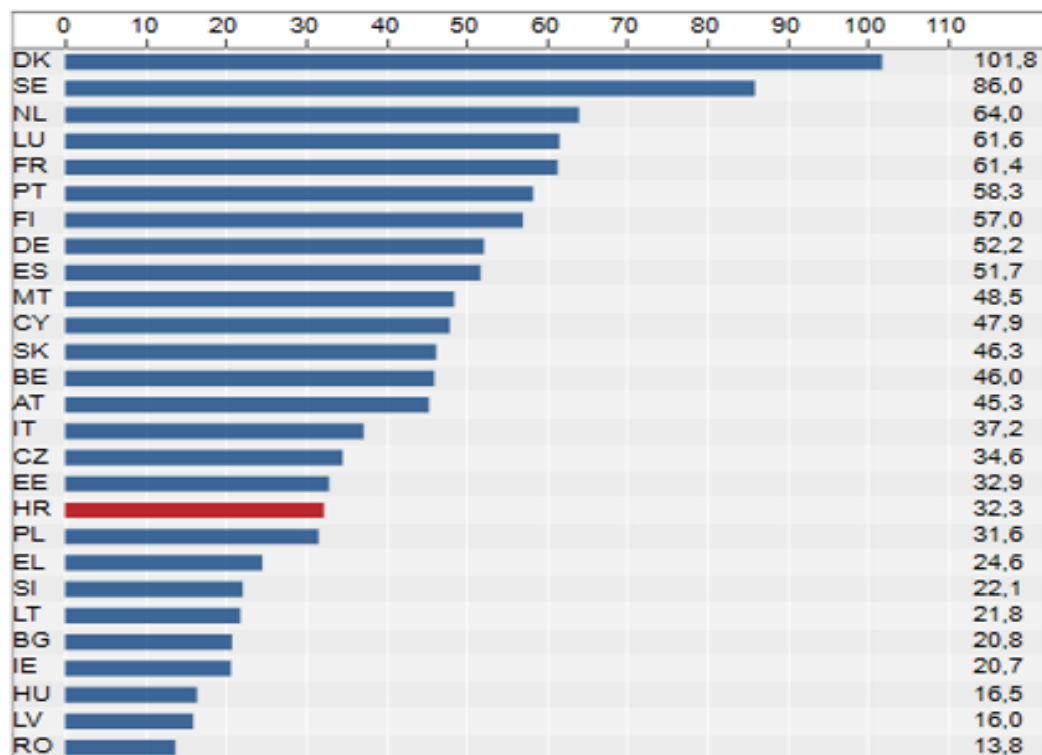

Izvor: Macrobond

⁹⁸ Hrvatska, Češka, Slovenija, Mađarska, Slovačka

U razdoblju 2021.-2022. rast kredita se ubrzao u gotovo svim odabranim zemljama, a do smanjenja rasta dolazi u drugom polugodištu 2022. Rast kredita u Hrvatskoj je na razini rasta u Mađarskoj i Slovačkoj.

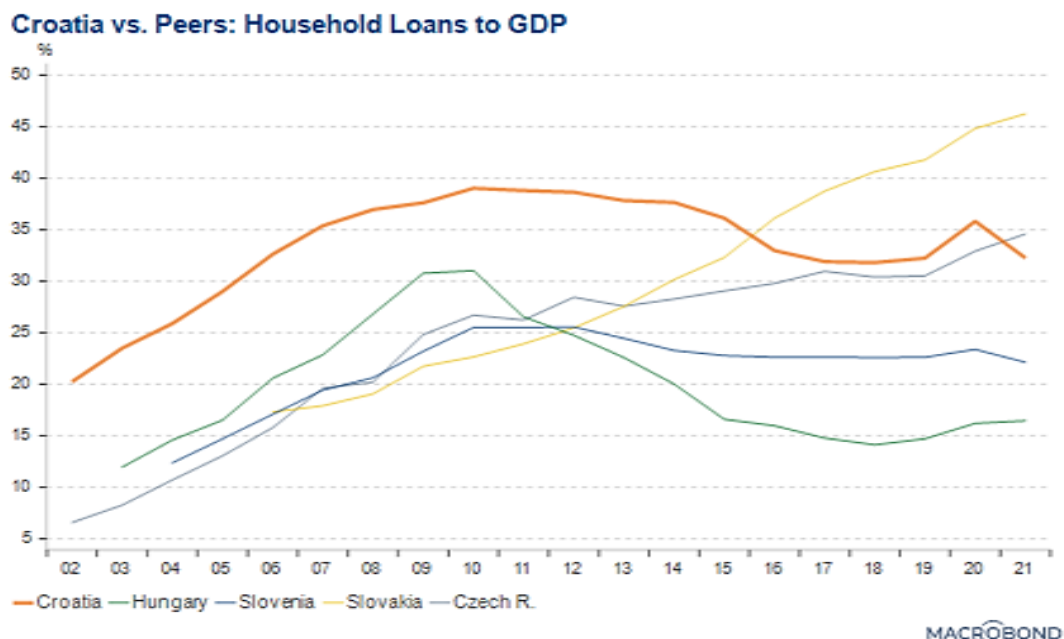
Grafikon 6. Krediti stanovništvu - udio u BDP-u u EU zemljama (2021.) (%)

Izvor: Macrobond

U 2021. udio kredita stanovništvu u BDP-u pokazuje visok udio u nekim državama EU, tako da udio veći od 60% imaju Danska, Švedska, Nizozemska i Francuska. Usporedba udjela kredita stanovništvu u BDP-u (2021.) pokazuje da je Hrvatska s 32% udjela u BDP-u umjereno zadužena. Mađarska je imala udio od 16,5%, Slovenija je imala udio od 22%; te dvije države spadaju među najniže udjele kredita stanovništva u BDP-u. Češka ima udio od 34,6%, dok najveći udio ima Slovačka, 46,3%.

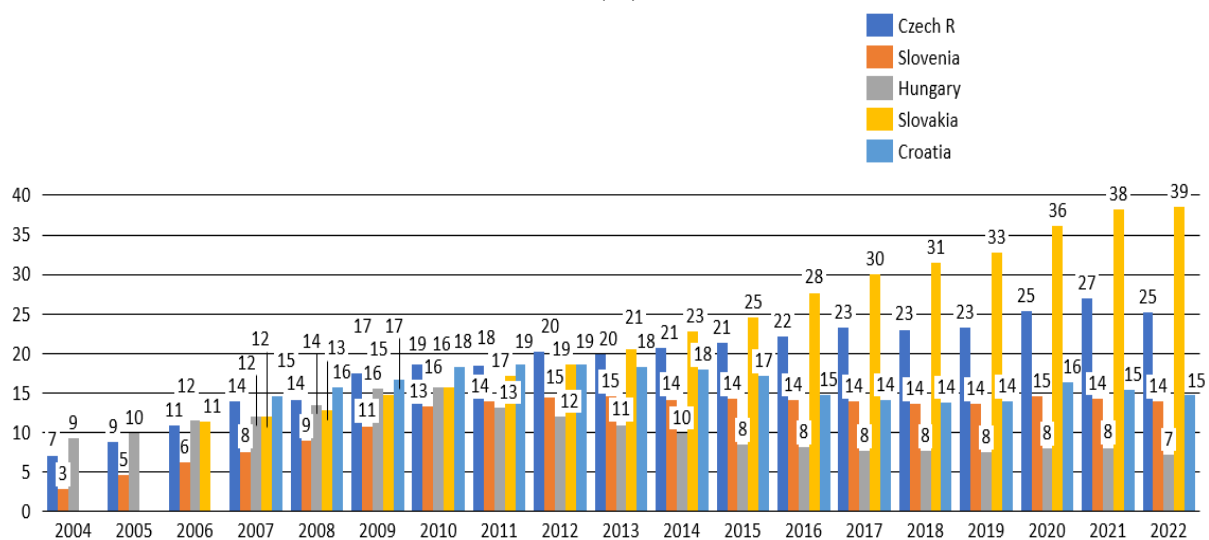
Grafikon 7. Krediti stanovništvu: udio u BDP-u i usporedba Hrvatske s odabranim državama članicama EU (Češka, Slovenija, Mađarska, Slovačka) (%)

Izvor: Macrobond

Udio kredita stanovništvu u BDP-u u 2021. pokazuje pad u Hrvatskoj i Mađarskoj u posljednjem desetljeću, za razliku od Slovačke i Češke Republike koje imaju rast udjela. Hrvatska s udjelom od 32,3% spada u umjereni udio kredita kućanstvima u BDP-u, Češka ima udio od 34,6%, Slovenija ima udio od 22,1%, Mađarska ima najmanji udio kredita stanovništvu u BDP-u od 16,5%, a Slovačka ima najveći udio kredita stanovništvu u BDP-u, 46,3%.

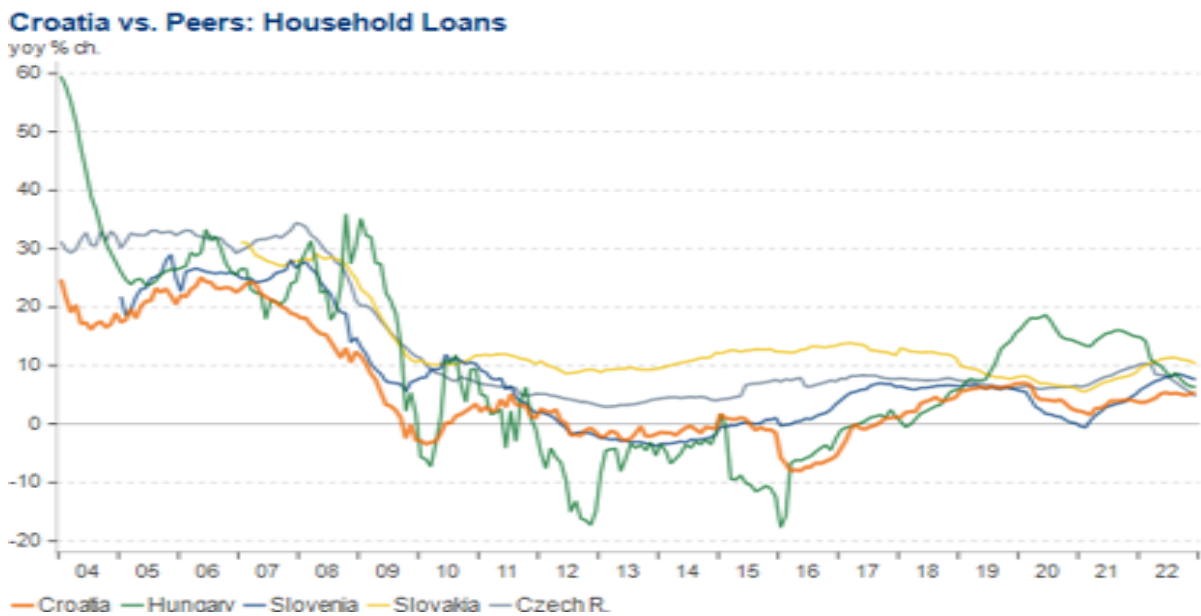
Grafikon 8. Udio stambenih kredita u BDP-u (%)

Izvor: ECB, HNB za Hrvatsku

Udio stambenih kredita u BDP-u pokazuje pad u Hrvatskoj i Mađarskoj u posljednjem desetljeću, za razliku od Slovačke i Češke Republike koje imaju rast udjela. Hrvatska s udjelom od 15% spada u umjereni udio stambenih kredita u BDP-u, Mađarska ima najmanji udio stambenih kredita u BDP-u od 7%, Slovenija ima udio od 14%. U Češkoj je vidljiv rast udjela i u 2022. i iznosi 25%, dok Slovačka pokazuje najveći rast udjela stambenih kredita u BDP-u koji u 2022. iznosi 39%.

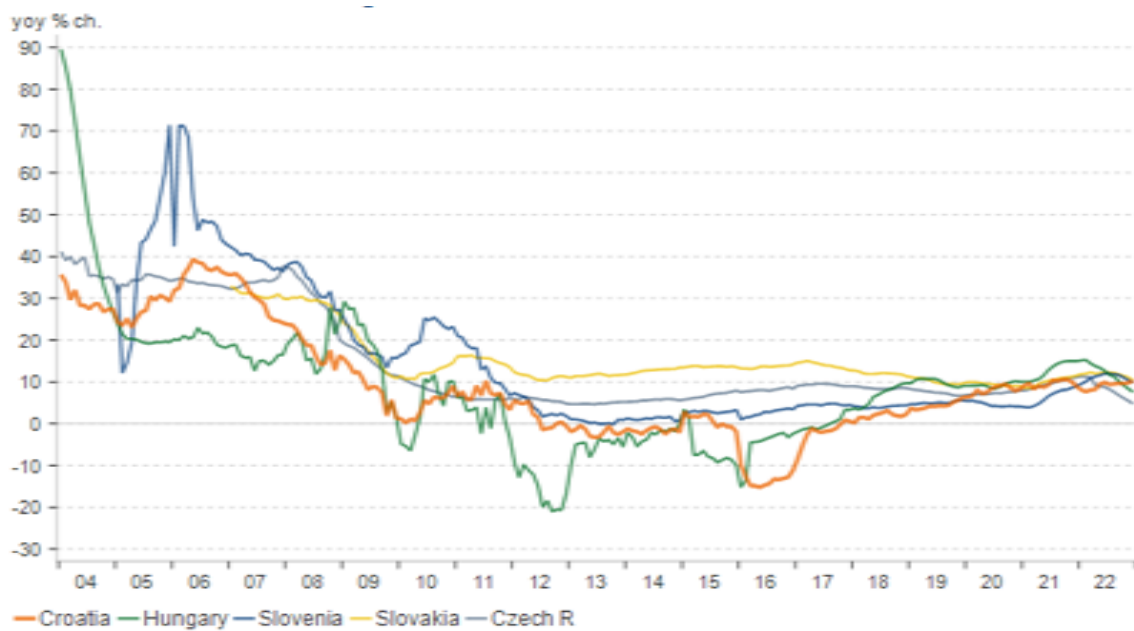
Grafikon 9. Trend kretanja kredita stanovništvu u odabranim državama (2004.-2022.) (%)

Izvor: Macrobond

U razdoblju od 2021. do 2022. rast kredita stanovništvu je ojačao u većini odabranih država, pri čemu je Hrvatska na kraju 2022. bila druga najniža među EU odabranim državama.

Slika 9. Kretanja stambenih kredita u odabranim članicama (2004.-2022.) (%)

Izvor: Macrobond

Stopa rasta stambenih kredita u Hrvatskoj kretala se u rasponu odabranih država. Na kraju 2022. iznosila je 10,3%, usporediva sa Slovačkom (10,4%) i nešto iznad Slovenije (9,8%). Stambeni krediti u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina dobili su na snazi, potaknuti subvencijama, pozitivnim rezultatima na tržištu rada, povoljnim izgledima za tržište nekretnina.

2.2.4. Krediti stanovništvu - struktura

Kretanje udjela kredita u ukupnim kreditima prema vrstama kredita za odabrane države u 2010. i 2022. (%) prikazano je u Tablici 10.

Tablica 10. Kategorije i vrste kredita kućanstvima za odabrane države (EUR, mlrd.)

	ČEŠKA				HRVATSKA				MAĐARSKA				SLOVENIJA				SLOVAČKA			
	Stambeni	Potrošački	Ostali	Ukupno	Stambeni	Potrošački	Ostali	Ukupno	Stambeni	Potrošački	Ostali	Ukupno	Stambeni	Potrošački	Ostali	Ukupno	Stambeni	Potrošački	Ostali	Ukupno
2010.	29,4	8,0	4,7	42,2	8,1	2,5	6,8	17,4	15,8	13,9	1,3	31,0	4,8	2,8	1,6	9,3	10,8	3,1	1,6	15,6
2011.	30,5	7,7	5,1	43,4	8,4	2,3	6,9	17,6	13,5	12,5	1,1	27,1	5,2	2,7	1,6	9,5	12,3	3,2	1,6	17,2
2012.	33,0	7,9	5,3	46,2	8,3	2,1	6,9	17,3	12,1	11,7	1,0	24,8	5,3	2,5	1,5	9,3	13,7	3,5	1,6	18,8
2013.	31,7	7,3	5,0	44,0	8,2	1,9	6,9	17,0	11,2	10,9	1,0	23,1	5,3	2,2	1,4	8,9	15,3	3,8	1,5	20,5
2014.	32,6	7,0	4,9	44,6	8,0	1,8	7,1	16,9	10,6	9,7	1,0	21,3	5,3	2,1	1,3	8,8	17,4	4,3	1,4	23,0
2015.	36,2	7,9	5,2	49,3	7,8	1,7	7,1	16,6	9,5	8,3	1,0	18,7	5,5	2,0	1,3	8,9	19,7	4,8	1,4	25,9
2016.	39,2	8,2	5,4	52,9	7,0	1,6	7,1	15,7	9,5	7,6	1,4	18,6	5,7	2,1	1,3	9,2	22,5	5,5	1,4	29,4
2017.	45,1	9,0	6,0	60,1	7,0	1,5	7,4	15,9	9,8	7,5	1,5	18,8	6,0	2,4	1,3	9,7	25,4	6,1	1,4	32,8
2018.	48,6	9,5	6,1	64,2	7,2	1,5	8,0	16,6	10,4	7,3	1,5	19,2	6,2	2,7	1,4	10,4	28,3	6,7	1,6	36,5
2019.	52,4	10,3	6,2	68,9	7,6	1,5	8,7	17,8	11,0	9,0	1,5	21,5	6,6	2,9	1,5	11,0	31,0	6,6	1,9	39,5
2020.	54,8	10,1	6,2	71,1	8,3	1,4	8,5	18,2	11,0	10,0	1,4	22,3	6,9	2,7	1,4	11,0	33,8	6,0	2,1	41,9
2021.	64,2	11,3	6,8	82,4	9,0	1,3	8,6	18,9	12,4	11,4	1,4	25,3	7,5	2,6	1,5	11,6	37,7	5,7	2,2	45,6
2022.	69,4	12,5	7,1	89,0	9,9	1,2	8,8	19,9	12,3	11,1	1,4	24,8	8,2	2,6	1,6	12,4	41,6	5,9	2,8	50,3

Izvor: Macrobond; ECB

Češka je u 2010. imala udio stambenih kredita u ukupnim kreditima 70%, potrošačkih kredita 19%, ostalih kredita 11%. U 2022. udio stambenih kredita u ukupnim kreditima iznosi 78%, potrošačkih kredita 14%, ostalih kredita 8%. U 2022. udio stambenih kredita se povećao, a udio potrošačkih i ostalih kredita smanjio. Češka je najviše usmjerena na stambeno kreditiranje.

Hrvatska je u 2010. imala udio stambenih kredita u ukupnim kreditima 47%, potrošačkih kredita 14%, ostalih kredita 39%. U 2022. udio stambenih kredita u ukupnim kreditima iznosi 50%, potrošačkih kredita 6%, ostalih kredita 44%. U 2022. udio stambenih kredita i ostalih kredita se malo povećao, udio potrošačkih kredita smanjio. Veliki udio u ostalim kreditima imaju prekoračenja po tekućim računima koja su u Hrvatskoj u usporedbi s odabranim državama najveća.

Mađarska je u 2010. imala udio stambenih kredita u ukupnim kreditima 51%, potrošačkih kredita 45%, ostalih kredita 4%. U 2022. udio stambenih kredita u ukupnim kreditima iznosi 50 %, potrošačkih kredita 44%, ostalih kredita 6%. U 2022. udio stambenih kredita se neznatno smanjio, a ostalih kredita se malo povećao.

Slovenija je u 2010. imala udio stambenih kredita u ukupnim kreditima 52%, potrošačkih kredita 31%, ostalih kredita 17%. U 2022. udio stambenih kredita u ukupnim kreditima iznosi 66%, potrošačkih kredita 21%, ostalih kredita 13%. U 2022. udio stambenih kredita se povećao, a potrošačkih i ostalih kredita smanjio.

Slovačka je u 2010. imala udio stambenih kredita u ukupnim kreditima 70%, potrošačkih kredita 20%, ostalih kredita 10%. U 2022. udio stambenih kredita u ukupnim kreditima iznosi 83%, potrošačkih kredita 11%, a ostalih kredita 6%. U 2022. udio stambenih kredita se znatno povećao, a smanjio udio potrošačkih i ostalih kredita. Slovačka je najviše usmjerena na stambeno kreditiranje.

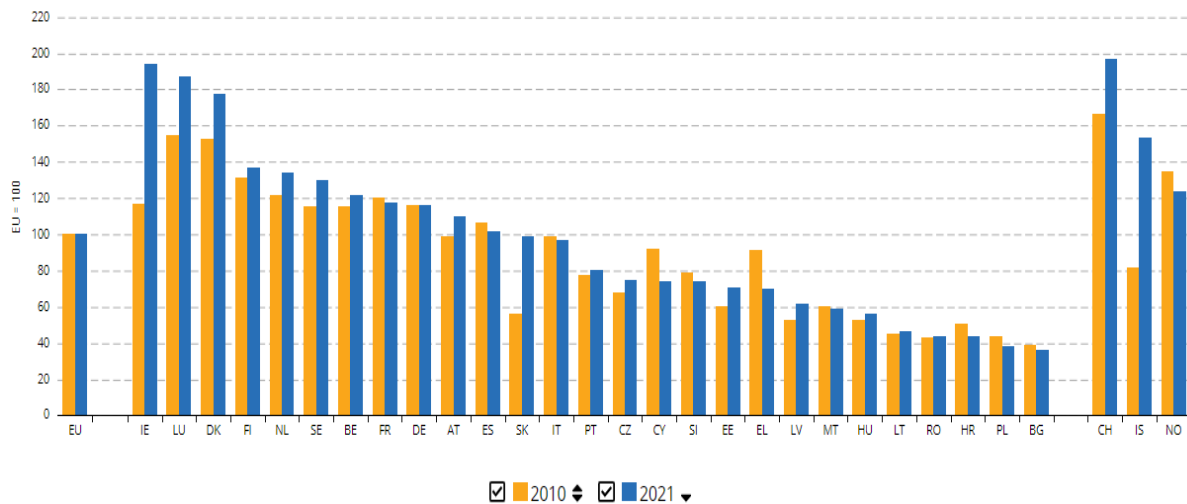
2.2.5. Promocija i uvjeti u distribuciji kredita

Troškovi stanovanja u usporedbi s prosjekom EU-a značajno se razlikuju među državama članicama (Slika 10).

Slika 10. Razine cijena stanovanja u EU (2010. i 2021.)

Price levels for housing, 2010 and 2021

(EU = 100)

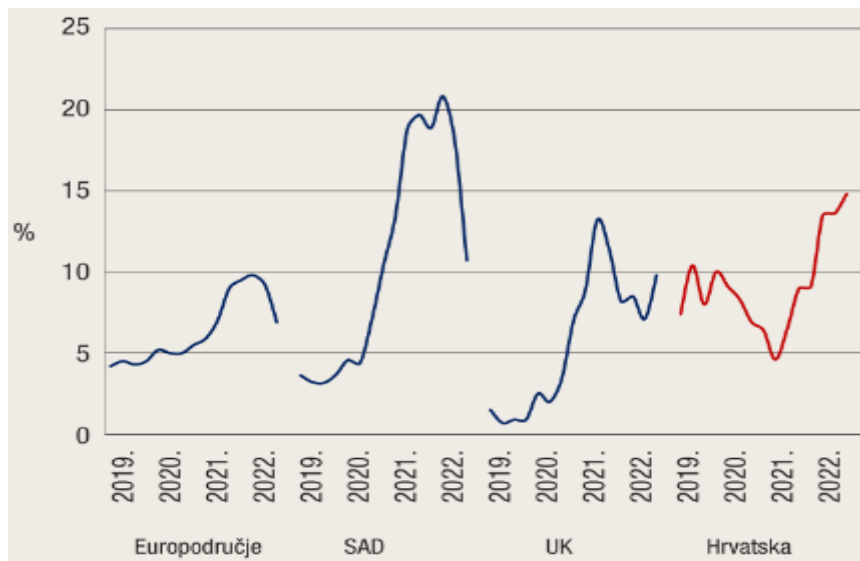

Izvor: Eurostat. Evolution of house prices and rents.

Troškovi stanovanja u usporedbi s prosjekom EU-a značajno se razlikuju među državama članicama. Najviši troškovi stanovanja u 2021. u usporedbi s prosjekom EU-a zabilježeni su u Irskoj (94 % iznad prosjeka EU), Luksemburgu (87 % iznad) i Danskoj (78 % iznad). Najniži su, s druge strane, zabilježeni u Bugarskoj (64 % ispod prosjeka EU) i Poljskoj (62 % ispod prosjeka).

U Hrvatskoj su u 2021. bili niži troškovi stanovanja u odnosu na 2010. i bili su niži i od prosjeka EU. U Češkoj, Mađarskoj i Sloveniji su troškovi stanovanja bili niži od prosjeka EU-a. Najviši skok u troškovima stanovanja u odnosu na 2010. je imala Slovačka.

Slika 11. Kretanje cijena stambenih nekretnina (usporedba Hrvatske s Europodručjem)

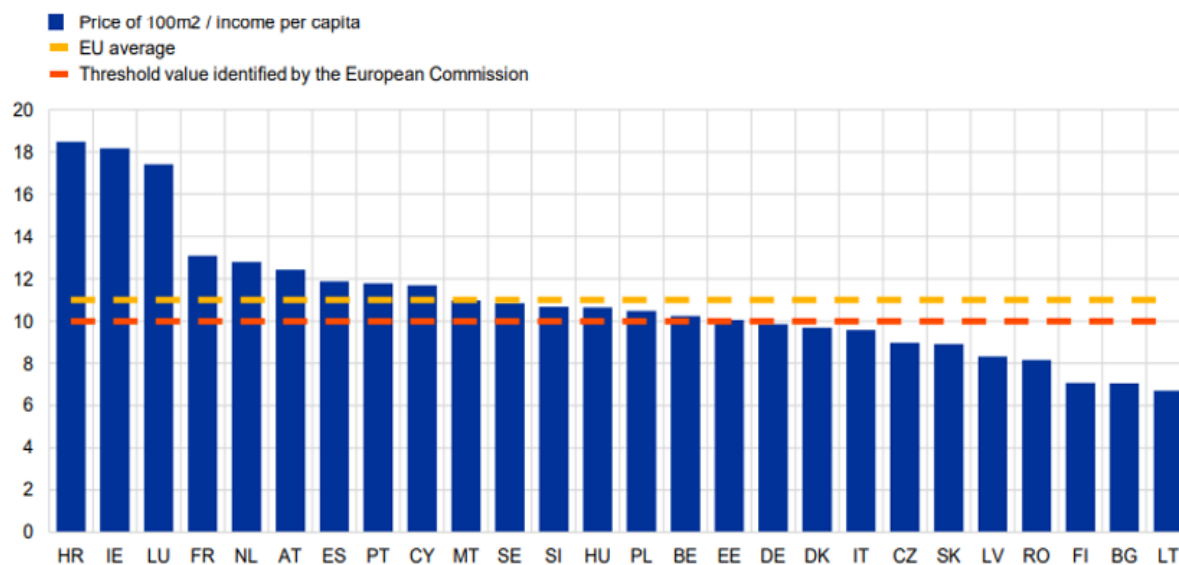

Izvori: Hrvatska narodna banka (07.03.2023.), Makroprudencijalna dijagnostika, br. 19.

U Hrvatskoj je vidljiv veći rast cijena stambenih nekretnina u odnosu na cijelo Europodručje. Prema makroekonomskim procjenama stručnjaka Europodručja⁹⁹ (2022.), predviđa se da će se u 2023. godini znatno smanjiti ulaganja u stambene nekretnine, kao jednu sastavnicu potražnje koja je najizloženija pooštavanju uvjeta financiranja, te da će se tijekom 2024. i 2025. vrlo sporo oporavljati. Očekuje se da će rast kamatnih stopa na hipotekarne kredite i pooštavanje pristupa kreditima te kontinuirano velika neizvjesnost i učinak inflacije koja povećava troškove gradnje i istodobno smanjuje kupovnu moć i potražnju kućanstava nepovoljno utjecati na ulaganja u stambene nekretnine. Prema procjeni, rast ulaganja u stambene nekretnine trebao bi ponovno zabilježiti pozitivne vrijednosti u 2024. godini.

⁹⁹ Europska središnja banka. Pregled, *Makroekonomske projekcije*, preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/pub/projections/html/ecb.projections202212_eurosystemstaff-6c1855c75b.hr.html (20.11.2023.).

Slika 12. Omjer cijene za 100m² stana i prihoda po stanovniku, 2021.

Izvor: European Systemic Risk Board (ESRB) (2022). *Annual Report 2021*, Frankfurt am Main: European Systemic Risk Board.

Prema godišnjem izvješću ESRB-a¹⁰⁰ koji nadzire financijski sustav EU-a s ciljem sprječavanja i smanjivanja sistemskih rizika, nastavak snažnog rasta cijena kuća u mnogim državama članicama EU-a pojačale su zabrinutost oko moguće spirale hipotekarnih kredita što je vidljivo iz navedenog grafa koji pokazuje precijenjenost nekretnina u nekim državama članicama EU-a u odnosu na prihod po stanovniku. Naročito je ta precijenjenost nekretnina u odnosu na prihode vidljiva u Hrvatskoj, dok se druge odabrane države s kojima se RH uspoređuje nalaze u razini prosjeka EU-a (Slovenija i Mađarska) ili ispod prosjeka EU (Češka i Slovačka).¹⁰¹

Prema ESRB-u, veliki rast cijena kuća utjecao je na pogoršanje standarda kreditiranja u nekoliko zemalja, a naročito je to vidljivo kod stambenih kredita, gdje se povećava zaduženost kućanstava, rizik podmirivanja duga kao i rizik od budućih promjena cijena nekretnina. Također, rad na daljinu povezan s pandemijom i više cijene energije, te klimatski ciljevi EU-a (ESG) doveli su do potražnje za visokokvalitetnim zgradama kojima cijene rastu. ESRB zato upozorava da bi značajan pad cijena kuća mogao utjecati na gospodarski rast kao što je utjecaj pada bogatstva kućanstva na potrošnju i povećanje kreditnog rizika banaka, što bi moglo izazvati korekciju cijena financijske imovine i opadanje aktivnosti u građevinskom sektoru.

¹⁰⁰ *engl.* Europski odbor za sistemske rizike (ESRB).

¹⁰¹ European Systemic Risk Board (ESRB) (2022). *Annual Report 2021*, Frankfurt am Main: European Systemic Risk Board.

U cilju izbjegavanja financijske krize u budućnosti, ESRB pomno prati uvjete stambenog kreditiranja u državama članicama i daje preporuke i upozorenja za stambeno kreditiranje kućanstva¹⁰² (prosinac 2021.).

Za Njemačku su preporuke svrstane u četiri kategorije:

1. Preporuka A - ograničenje na omjer kredita i vrijednosti kolaterala

Preporučuje se da odgovarajuća tijela uvedu pravno obvezujuće ograničenje koji se primjenjuje na omjer kredita i vrijednosti kolaterala kako bi se ublažile slabosti u sektoru stambenih nekretnina u Njemačkoj kao izvora rizika za financijsku stabilnost, što može imati potencijal za ozbiljne negativne posljedice za realno gospodarstvo. Ako to nije moguće prema njemačkom pravu, preporučuje se da odgovarajuća tijela aktiviraju pravno neobvezujuće ograničenje koje se primjenjuje na omjer kredita i vrijednosti kolaterala kako bi se ispunili tamo navedeni ciljevi.

2. Preporuka B - aktiviranje mjera usmjerenih na kapital

Preporučuje se da odgovarajuća tijela aktiviraju odgovarajuće mjere usmjerene na kapital kako bi se osigurala otpornost kreditnih institucija koje imaju odobrenje u Njemačkoj i kako bi se nadopunilo ograničenje koje se primjenjuje na omjer kredita i vrijednosti kolaterala kako je navedeno u Preporuci A u ublažavanju slabosti u sektoru stambenih nekretnina u Njemačkoj kao izvoru rizika za financijsku stabilnost.

3. Preporuka C - pravni okvir za mjere usmjerene na dužnike u pogledu sektora stambenih nekretnina

Preporučuje se da odgovarajuća tijela osiguraju da postojeći pravni okvir za mjere koje su usmjerene na dužnike uključuje najmanje sljedeće pravno obvezujuće mjere koje su usmjerene na dužnike: ograničenja koja se primjenjuju na omjer duga i dohotka i ograničenja koja se primjenjuju na omjer otplate duga i dohotka, ograničenja koja se primjenjuju na omjer kredita i vrijednosti kolaterala, ograničenja koja se primjenjuju na rok dospijeca zahtjevi za amortizaciju.

4. Preporuka D - praćenje slabosti i aktivacija mjera usmjerenih na dužnike koje se odnose na dohodak

¹⁰² Europski odbor za sistemske rizike (*eng.* European Systemic Risk Board) (2021.) Preporuka Europskog odbora za sistemske rizike.

Preporučuje se da odgovarajuća tijela pomno prate slabosti povezane sa zaduženosti kućanstva, precijenjenosti stambenih objekata i standardima kreditiranja za nove hipotekarne kredite u srednjoročnom razdoblju.

Preporučuje se da, na temelju rezultata praćenja provedenog u skladu s preporukom i kako bi se spriječilo prekomjerno nakupljanje kreditnog rizika, odgovarajuća tijela aktiviraju pravno obvezujuće mjere usmjerene na dužnike koje se odnose na dohodak, kao što su na primjer ograničenja na omjer duga i dohotka ili na omjer otplate duga i dohotka. Ako to nije moguće temeljem njemačkog prava, preporučuje se da odgovarajuća tijela aktiviraju pravno neobvezujuće mjere usmjerene na dužnike koje se odnose na dohodak kako bi se ispunili tamo navedeni ciljevi.

Za Austriju su iznesene sljedeće preporuke:

1. Preporuka A - aktivacija pravno obvezujućih mjera usmjerenih na dužnike

Preporučuje se da odgovarajuća tijela aktiviraju pravno obvezujuće mjere usmjerene na dužnike kako bi se ublažile slabosti u sektoru stambenih nekretnina u Austriji kao izvoru rizika za financijsku stabilnost.

2. Preporuka B - aktivacija ili pooštavanje mjera usmjerenih na kapital

Preporučuje se da odgovarajuća tijela aktiviraju ili pooštrem mjere usmjerene na kapital kako bi se osigurala otpornost kreditnih institucija koje imaju odobrenje za rad u Austriji i upotpunile mjere usmjerene na dužnike u ublažavanju slabosti u sektoru stambenih nekretnina u Austriji kao izvoru rizika za financijsku stabilnost kada god i gdje god bi takve obvezujuće mjere usmjerene na dužnike bile ocijenjene nedostatno učinkovitima da riješe srednjoročne slabosti.

ESRB je utvrdio srednjoročne slabosti u sektoru stambenih nekretnina u Hrvatskoj kao izvor sistemskog rizika za financijsku stabilnost, što bi moglo imati ozbiljne negativne posljedice za realno gospodarstvo. Iz makrobonitetne perspektive, ESRB smatra da su glavne slabosti brz rast kredita kućanstava i mogući znakovi precijenjenosti cijena stambenih nekretnina, s obzirom na to da ne postoje izričite mjere usmjerene na dužnike kojima bi se moglo ublažiti povećanje rizika povezanih sa sektorom stambenih nekretnina.

ESRB je utvrdio srednjoročne slabosti sektora stambenih nekretnina u Slovačkoj kao izvor sistemskog rizika za financijsku stabilnost, što bi moglo imati ozbiljne negativne posljedice za realno gospodarstvo. Iz makrobonitetne perspektive, ESRB smatra da su glavne slabosti sve veći rizik od precijenjenosti cijena stambenih nekretnina u kombinaciji s visokom stopom rasta cijena stambenih nekretnina, kao i rastuća zaduženost kućanstava zajedno s

područjima rizika povezanim s rastućom zaduženošću kućanstava i odobravanjem hipotekarnih kredita.

ESRB je utvrdio srednjoročne slabosti sektora stambenih nekretnina u Mađarskoj kao izvor sistemskog rizika za financijsku stabilnost, što bi moglo imati ozbiljne negativne posljedice za realno gospodarstvo. Iz makrobonitetne perspektive, ESRB smatra da su glavne slabosti sve veći rizik od precijenjenosti cijena stambenih nekretnina u kombinaciji s brzim rastom odobravanja hipotekarnih kredita i kredita kućanstvima, zajedno s područjima ranjivosti povezanih s dužnicima s visokom stopom otplate duga.

ESRB je utvrdio srednjoročne slabosti u sektoru stambenih nekretnina u Bugarskoj kao izvor sistemskog rizika za financijsku stabilnost, što bi moglo imati ozbiljne negativne posljedice za realno gospodarstvo. Iz makrobonitetne perspektive, ESRB smatra da su glavne slabosti visok rast hipotekarnih kredita, znakovi precijenjenosti cijena stambenih nekretnina i nepostojanje mjera usmjerenih na dužnike kojima bi se moglo ublažiti povećanje rizika povezanih sa sektorom stambenih nekretnina.“

Temeljem ranije navedenog analiziran je financijski razvoj, uključujući strukturu financijskog sustava odabranih grupa zemalja (2010. do 2022. godine) koja ukazuje da se radi prvenstveno o bankocentričnim državama u kojima se udio aktive drugih monetarnih financijskih institucija (MFI) u sveukupnoj aktivni financijskih posrednika kreće od oko 70% do 80%. Prema udjelu ostalih najznačajnijih financijskih posrednika, kretanja su različita. U 2022. godini, u Mađarskoj i Češkoj su najznačajniji investicijski fondovi isključujući novčane fondove, u Sloveniji osiguravatelji, a u Hrvatskoj i Slovačkoj prednjače mirovinski fondovi jer se radi o zemljama gdje je obvezan drugi mirovinski stup¹⁰³.

Udio aktive investicijskih fondova, kao najznačajnije konkurencije drugim MFI, u ukupnoj aktivni financijskih posrednika bilježi porast u promatranom razdoblju u svim zemljama osim Hrvatske gdje se zadržao na 3%. Omjer ukupne aktive financijskih posrednika i BDP-a je krajem promatranog razdoblja bio najveći u Češkoj (194%), slijedi Hrvatska (163%), a najniži je bio u Sloveniji (124%)¹⁰⁴. Usporedba 2010. i 2022. godine promatranog razdoblja pokazuje da je omjer aktive i BDP-a značajno povećan u Češkoj (+49 p.p.) i Slovačkoj (+33 p.p.), nešto umjerenije u Hrvatskoj (+9 p.p.), a unatoč solidnom gospodarskom rastu smanjen u Mađarskoj (-35 p.p) i u Sloveniji (-63 p.p.). Ovo može biti

¹⁰³ Mađarska je nacionalizirala drugi mirovinski stup 2010., Češka ima samo dobrovoljni treći stup, a u Sloveniji je drugi stup obvezan samo za pojedine branše.

¹⁰⁴ Kod Češke i Mađarske stavka ostalo obuhvaća i pomoćne financijske institucije i vlastite (captive) financijske institucije što može utjecati na ukupnu visinu imovine.

posljedica recesijskih kretanja, bankarske krize i regulative koji su urodili smanjenjem aktive udjelom najznačajnijih posrednika, drugih MFI, u Hrvatskoj (2015) konverzija kredita vezanih uz švicarski franak, u Mađarskoj (2011-12) recesijska kretanja, fiksiranje tečaja na fx kredite (2014), konverzija i povrat naknada po fx kreditima, Slovenija (2010-14) recesijska kretanja, bankarska kriza.

Financijski razvoj te ulogu kamatnih stopa i kredita u vrijeme porasta cijena nekretnina s podacima koji obuhvaćaju 140 godina moderne ekonomske povijesti u naprednim gospodarstvima analizirali su 2014. Oscar Jorda, Moritz HP.Schularick, Alan M.Taylor. Analiza je pokazala da labavi monetarni uvjeti dovode do procvata kreditiranja nekretnina i velikog porasta cijena kuća koji značajno povećavaju rizik od financijskih kriza, a nuspojave niskih kamatnih stopa mogu povećati zaduženost i pokrenuti procvat nekretnina, što zauzvrat povećava rizik od financijskog sloma u budućnosti.

U cilju izbjegavanja financijske krize u budućnosti, ESRB je dao (2021.) državama članicama preporuke i upozorenja za stambeno kreditiranje kućanstva jer smatra da su glavne slabosti brz rast kredita kućanstava i mogući znakovi precijenjenosti cijena stambenih nekretnina. Od odabranih država upozorenje su dobile Mađarska, Slovačka i Hrvatska. Precijenjenost nekretnina u odnosu na prihode značajna je u Hrvatskoj, dok se druge odabrane država s kojima se RH uspoređuje nalaze u razini prosjeka EU (Slovenija i Mađarska) ili ispod prosjeka EU-a (Češka i Slovačka). ESRB je upozorila da bi značajan pad cijena kuća u budućnosti mogao utjecati na gospodarski rast kao što je utjecaj pada bogatstva kućanstva na potrošnju, povećanje kreditnog rizika banaka, što bi moglo izazvati korekciju cijena financijske imovine i opadanje aktivnosti u građevinskom sektoru.

U ovo istraživanje uključena je i detaljna analiza kretanja kamatnih stopa u odabranim državama po vrstama kredita po kvartalima od 2010.Q1 do 2022.Q4. (detaljnije u potpoglavlju Monetarna i financijska stabilnost). Analiza je pokazala da su kamatne stope po stambenim kreditima unazad deset godina imale trend kontinuiranog pada u svim odabranim državama i bile su na vrlo niskim razinama, a tek nakon prvog poteza ESB-a o dizanju ključnih kamatnih stopa u cilju suzbijanja inflacije i stabilnosti cijena, kamate na kredite banaka počinju rasti. Tako su kamatne stope po stambenim kreditima porasle u odabranim državama od 2021.1Q do kraja 2022.4Q, u Češkoj s 2,1% na 5,2%, u Mađarskoj sa 4,3% na 14,9%, u Sloveniji s 2,1% na 3,4%, u Slovačkoj s 1% na 2,9%, a u Hrvatskoj je došlo i do manjeg pada kamatnih stopa s 2,8% na 2,7%. Jedan od razloga niskih kamatnih stopa u Hrvatskoj su i vrlo popularni stambeni krediti koji su se odobravali u suradnji s APN-om uz

subvenciju države i uz regulatorno ograničenu vrlo nisku maksimalnu visinu efektivne kamatne stope, a koji su djelom utjecali i na veliki skok i precijenjenost cijena stambenih nekretnina u RH.

Zaključno se može reći da ovo istraživanje detaljno razlaže duboki uvid u financijski razvitak pet zemalja (Hrvatska, Češka, Mađarska, Slovačka i Slovenija). Primjena ovog doktorskog rada može biti korisna za buduća znanstvena istraživanja ukupne financijske imovine koju čine financijske institucije, među kojima prednjače banke. Detaljna analiza daje uvid i cjelovitu sliku problematike i različitosti u kreditiranju građana država EU-a, a što je vidljivo i iz udjela kredita stanovništvu u BDP-u koji pokazuje pad u Hrvatskoj i Mađarskoj u posljednjem desetljeću, za razliku od Slovačke i Češke Republike koje imaju rast udjela, te isto tako ukazuje na precijenjenost nekretnina u odnosu na prihode koja je naročito značajna u Hrvatskoj, dok se druge odabrane države s kojima se RH uspoređuje nalaze na razini prosjeka EU-a (Slovenija i Mađarska) ili ispod prosjeka EU-a (Češka i Slovačka). Navedeno može biti korisno i zakonodavcu i drugim dionicima potrošačkog kreditiranja, s obzirom da prema istraživanju veliki rast cijena kuća može utjecati na pogoršanje standarda kreditiranja, povećanje zaduženosti kućanstava uz vrlo niske kamatne stope, te povećan rizik podmirivanja duga, kao i rizik od budućih promjena cijena nekretnina, a značajan pad cijena kuća mogao bi utjecati na gospodarski rast i povećanje kreditnog rizika banaka, što bi moglo izazvati korekciju cijena financijske imovine i opadanje aktivnosti u građevinskom sektoru.

2.3. Digitalizacija

U ovom potpoglavlju obrađuje se digitalizacija s naglaskom na mlade i digitalni svijet povezano s korištenjem financijskih proizvoda i usluga.

2.3.1. Razvoj digitalizacije

Financijski razvitak u naravi obuhvaća ukupni financijski sustav, a digitalizacija služi financijskom produblivanju kao jednoj dimenziji financijskog sustava. Razdoblje razvoja digitalizacije je relativno kratko i do sada nije ozbiljnije istraživano kao dio financijskog produblivanja i utjecaja na financijski razvitak.

Digitalna transformacija ubrzana je krizom COVID-19 koju je uzrokovala pandemija koronavirusa te je u tvrtkama porasla svijest o potrebi digitalizacije kao i pripremi za moguće slične krize u budućnosti. Digitalna transformacija dogodila se na globalnoj razini i sve tvrtke koje su bile spremne na brze promjene bile su motivirane opstankom na tržištu i ostvarenjem maksimalnih učinaka u efikasnosti i automatizaciji poslovanja. Brzina digitalne transformacije ovisi i o kulturi tvrtke i o ljudskom faktoru, a za što je potrebna kvalitetna strategija, ciljevi tvrtke, kao i ulaganja u nove digitalne alate.

Digitalizacija omogućuje razvoj novih inovativnih proizvoda koji se mogu brzo lansirati na tržište, uz smanjene troškove poslovanja i povećanje zadovoljstva klijenata, obzirom da su im proizvodi lako dostupni, a što doprinosi i kvaliteti korisničkog iskustva.

Digitalni trendovi zahtijevaju agilni pristup u poslovanju zbog automatizacije radnih procesa, pristupa velikim količinama podataka i korištenja cloud tehnologije. Za korištenje digitalnih alata potrebno je ulaganje u edukaciju zaposlenika u cilju pozitivnog prihvaćanja inovativnih promjena koje će u konačnici doprinijeti boljitku tvrtke.

Mjere ograničenja kretanja uzrokovana bolešću COVID-19 dovele su do poremećaja u gospodarstvu EU-a. Kriza je imala velik utjecaj na kreditno tržište, a što je utjecalo na financijske institucije da ubrzaju digitalni razvoj.

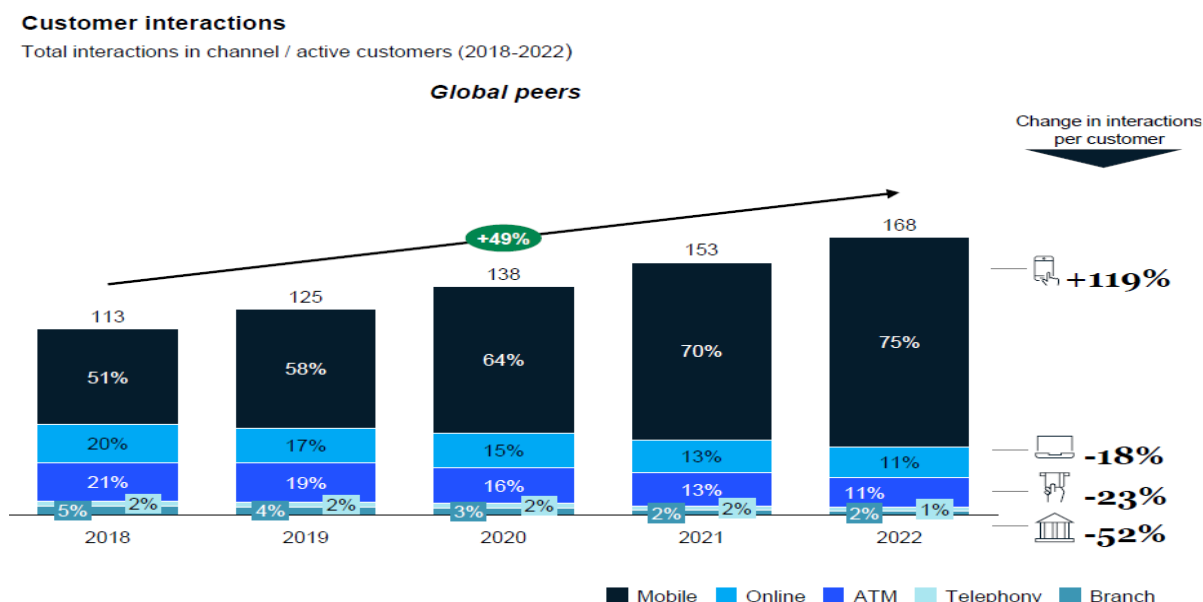
2.3.2. Brzi tehnološki razvoj - promjene na tržištu kredita

Brzi tehnološki razvoj donosi velike promjene na tržištu kredita, i na strani ponude i potražnje, kao što su novi proizvodi i promjene u ponašanju i preferencijama potrošača. Digitalizacijom se mijenjaju navike potrošača koji žele brz i jednostavan postupak za dobivanje kredita. Tako se klijenti često odlučuju realizirati kredit putem interneta, obzirom da ne moraju dolaziti u banku i donositi dokumentaciju. Online krediti se odobravaju u par

minuta uz unos nekoliko podataka o klijentu. Na tržištu su se pojavili novi proizvodi kao što su kratkoročni krediti s vrlo visokim naknadama i premijama koje odobravaju nefinancijske institucije koje i ne moraju imati sjedište u RH.

Finalta by McKinsey napravila je studiju o istraživanju tržišta vezano za razvoj digitalnog poslovanja banaka i agilnost u inovacijama. Finalta Digital & Multichannel studija uključuje više od 230 banaka iz više od pedeset zemalja i pokriva više od 730 milijuna aktivnih klijenata, te analizira negativan utjecaj bolesti COVID-19 na bankarstvo na globalnoj razini. U studiju su uključene inovativne banke koje su povećale prodaju i broj klijenata razvojem novih digitalnih alata.¹⁰⁵

Slika 13. Pregled interakcija klijenata od 2018.-2022. (mobitel, online, ATM, podružnica)

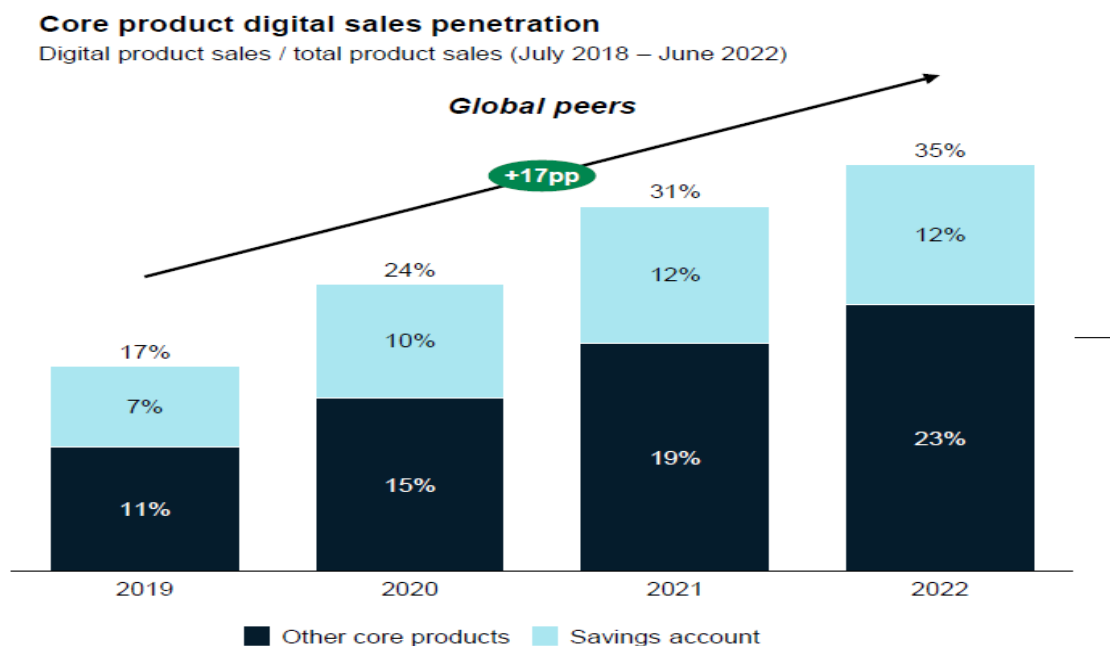

Izvor: Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

Inovativne banke nastavile su povećavati interakcije s korisnicima putem mobilnih uređaja. Ukupne interakcije definirane su kao dolazni pozivi za kontakt centar, ukupne transakcije na bankomatu, ukupne prijave na online i mobilne uređaje, ukupne transakcije i prodaja. Iz analize je vidljivo da je povećana interakcija putem mobilnih uređaja s 51% u 2018. godini na 75% u 2022. godini, ATM i online interakcije se smanjuju, a vidljivo je i smanjenje dolaska u poslovnice s 5% na 2%.

¹⁰⁵ Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

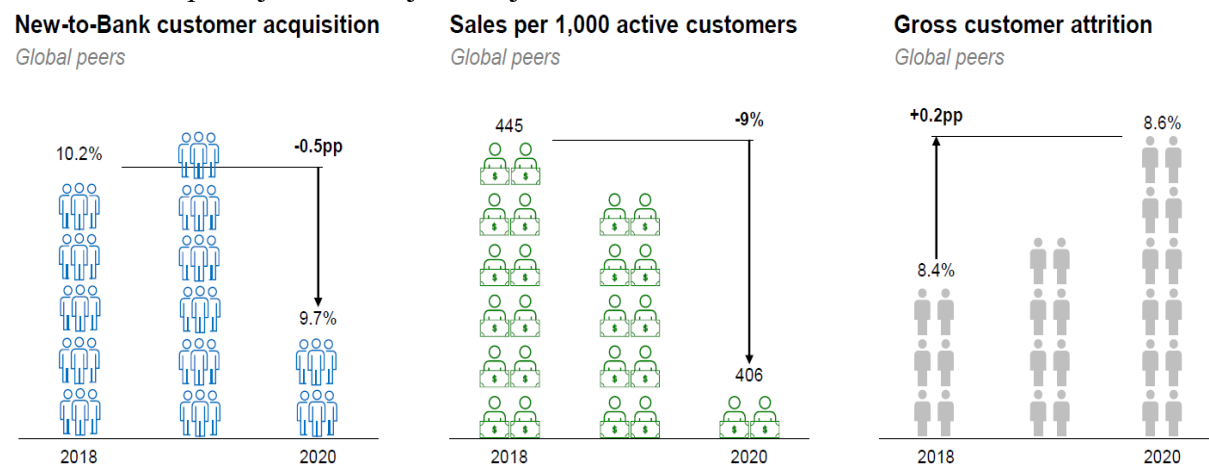
Slika 14. Digitalne prodaje kod inovativnih banaka 2019.-2022.

Izvor: Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

Tijekom posljednje četiri godine globalni inovatori (banke) više su nego udvostručili doprinos digitalnoj prodaji po štednim i drugim proizvodima, te je prodaja porasla sa 17% na 35%.

Slika 15. Pad prodaje i akvizicije za vrijeme krize

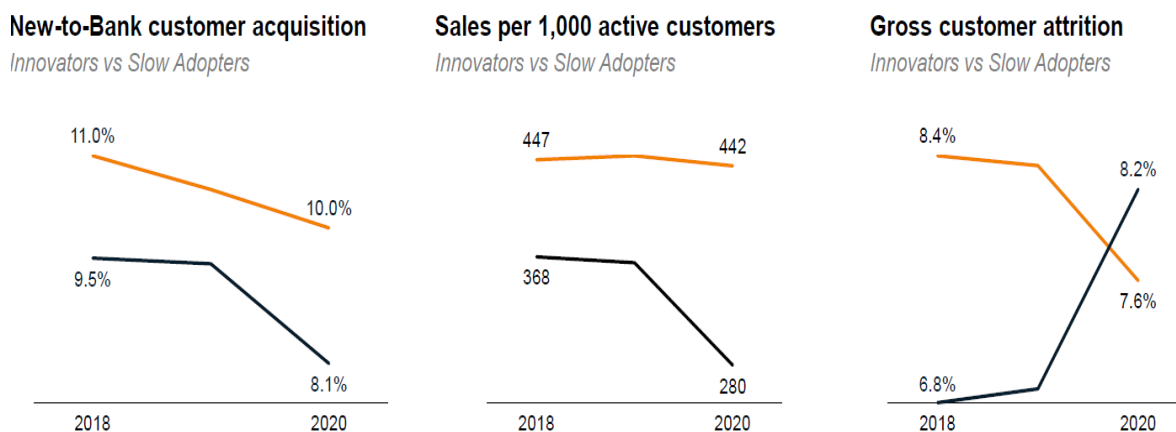

Izvor: Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

U usporedbi s 2018. godinom, u 2020. godini, za vrijeme krize, akvizicija i prodaja su bile u padu, dok je odljev klijenata rastao:

- pad akvizicije novih klijenata za 0,5 p.p., tj. s 10,2% na 9,7%
- pad prodaje na 1000 aktivnih klijenata za 9%
- rast odljeva klijenata za 0,2 p.p. s 8,4% na 8,6%.

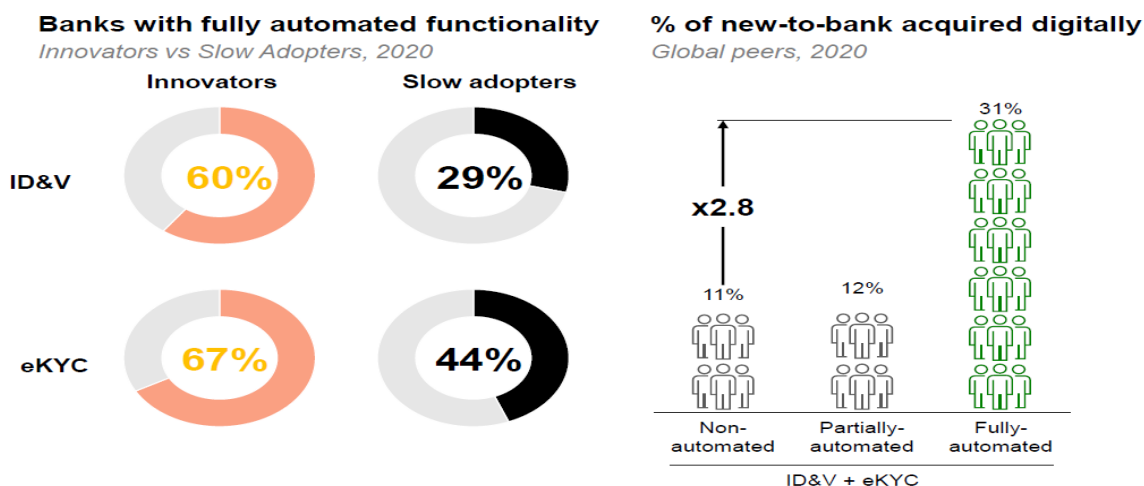
Slika 16. Akvizicija i prodaja inovativnih banaka i usporedba sa slabije inovativnim bankama

Izvor: Finalta by McKinsey Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

Gornja crta prikazuje top 15% globalnih digitalnih inovatora od 2019. godine, a donja crta prikazuje 15% najsporijih usvojitelja digitalnog bankarstva. Vidljivo je da je Inovatorima akvizicija novih klijenata i prodaja aktivnim klijentima u manjem padu, uz pad odljeva klijenata. Najsporiji usvojitelji digitalnog bankarstva pokazuju veći pad akvizicija novih klijenata i prodaja aktivnim klijentima, kao i porast odljeva klijenata.

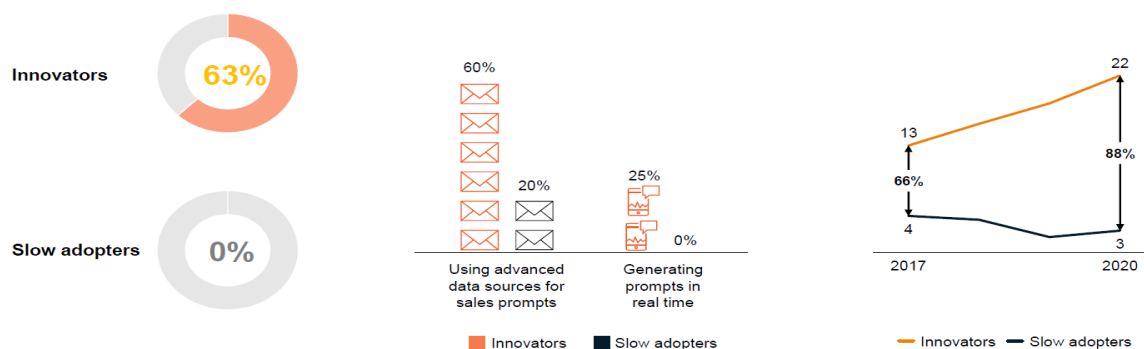
Slika 17. Automatizacija prodaje za poticanje digitalne akvizicije

Izvor: Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

Proces akvizicije novih klijenata putem digitalnih kanala je vrlo jednostavan i bez ljudske intervencije. Podnositelj zahtjeva dobiva popis dokumenata koje mogu prenijeti izravno u aplikaciju. Provjera se dovršava snimanjem fotografija (selfieja) i videa, i automatski se vrši usporedba s dokumentima. Vidljivo je da se akvizicija novih klijenata povećava kod banaka inovatora koje imaju potpuno automatiziran proces putem digitalnih kanala.

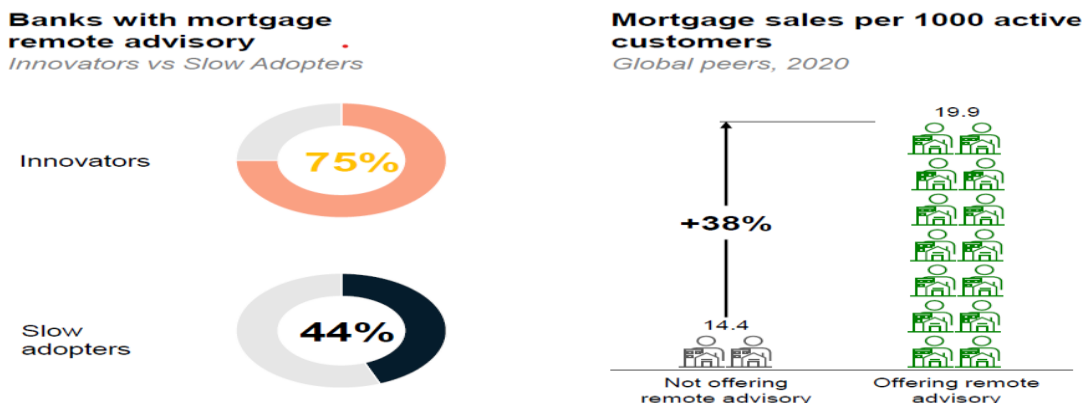
Slika 18. Prodaja nenamjenskih kredita slanjem CRM ponuda

Izvor: Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

Prodaja nenamjenskih kredita slanjem CRM ponuda u digitalnom obliku povećava brzinu i omogućuje veću prodaju za 63%. Inovativne banke mogu uvesti nove usluge i povećati prodaju ako imaju vrhunske digitalne talente za razvoj koji je usvojio način razmišljanja koji je usmjeren na kupca.

Slika 19. Banke sa savjetnikom na daljinu

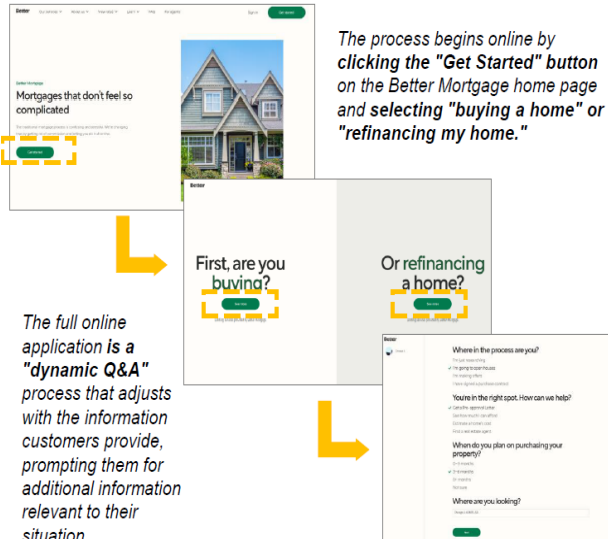

Izvor: Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

Inovativne banke koje su prihvatile nove načine rada, npr. daljinsko savjetovanje, povećali su prodaju hipotekarnih kredita, te kupci mogu servisirati svoje potrebe ili kod kuće ili u podružnici ili uz pomoć daljinskog savjetnika. Također, inovativne banke brže usvajaju nove tehnologije sa savjetnikom na daljinu koji pomaže u poboljšanju operativne učinkovitosti.

Slika 20. Vodeći hipotekarni zajmodavci

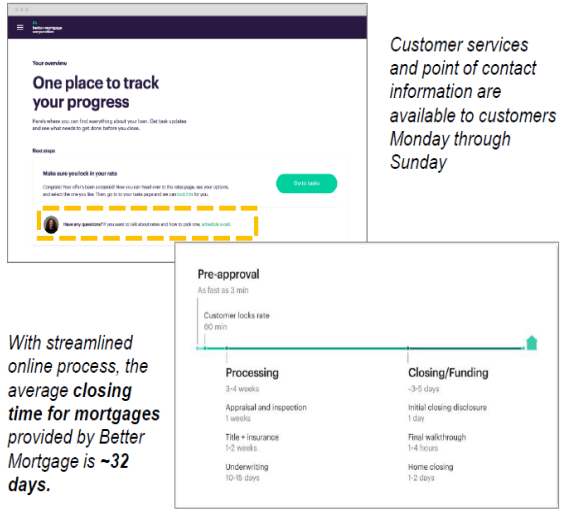
The application by Better Mortgage (US) is fully online, with dedicated loan consultants available for additional support

The process begins online by clicking the "Get Started" button on the Better Mortgage home page and selecting "buying a home" or "refinancing my home."

The full online application is a "dynamic Q&A" process that adjusts with the information customers provide, prompting them for additional information relevant to their situation.

Customers can easily track the process of their mortgages and access the latest status of their applications anytime through the online portal

Customer services and point of contact information are available to customers Monday through Sunday

With streamlined online process, the average closing time for mortgages provided by Better Mortgage is ~32 days.

Pre-approval	Processing	Closing/Funding
As fast as 3 min	3-4 weeks	3-5 days
Customer locks rate 60 min	Appraisal and inspection 1 week	Initial closing disclosure 1 day
	Title + insurance 1-2 weeks	Final walkthrough 1-4 hours
	Underwriting 10-15 days	Home closing 1-2 days

Izvor: Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

Vodeći hipotekarni zajmodavci nude uspješno korisničko iskustvo u stvarnom vremenu na mreži chat i lako dostupnoj telefonskoj podršci. Kvalitetnija online podrška hipotekarnih kredita kao Better Mortgage (US) pruža 100% online proces i omogućuje klijentima jednostavan pristup i prijavu kroz 24 sata i 7 dana.

2.3.3. Zajednička pravila EU-a o digitalnim uslugama i tržištima

Zajednička pravila EU-a koja su primjerena digitalnom dobu postat će još potrebija i djelotvornija za ostvarivanje ciljeva politike EU. Europska komisija je u 2022. godini donijela paket koji se odnosi na Akt o digitalnim uslugama¹⁰⁶. Paket uključuje Akt o digitalnim

¹⁰⁶ Europska Komisija (2022). *Akt o digitalnim uslugama*, preuzeto s: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act-ensuring-safe-and-accountable-online-environment_hr (21.01.2024.).

uslugama, te Akt o digitalnim tržištima¹⁰⁷, kojima se uvode pravila za platforme koje djeluju kao „nadzornici pristupa“ u digitalnom sektoru.

Akt o digitalnim uslugama¹⁰⁸ predstavlja zajednički skup pravila o obvezama i odgovornosti posrednika na cijelom jedinstvenom tržištu otvorit će nove mogućnosti za prekogranično pružanje digitalnih usluga te istovremeno osigurati visoku razinu zaštite za sve korisnike, neovisno o tome gdje žive u EU-u. Ciljevi pravila za građane su poticanje inovacija, bolja zaštita potrošača i njihovih temeljnih prava na internetu, uspostava jasnog okvira za transparentnost i odgovornost internetskih platformi. Akt donosi veću demokratsku kontrolu i nadzor sistemskih platformi, kao i suzbijanje sistemskih rizika kao što su manipulacije ili dezinformacije.

Za pružatelje digitalnih usluga Akt donosi pravnu sigurnost i usklađivanje pravila, lakše osnivanje i širenje poduzeća u EU-u. Poslovnim korisnicima Akt omogućava veći izbor po nižim cijenama, pristup tržištima na razini EU-a putem platformi, te ravnopravnije uvjete u odnosu na pružatelje nezakonitog sadržaja. Svi internetski posrednici koji nude svoje usluge na jedinstvenom tržištu, ovisno o tome da li su poslovno smješteni u EU-u ili izvan njega, morat će poštovati nova pravila. Istim aktom poboljšavaju se mehanizmi za uklanjanje nezakonitog sadržaja: zabrana određenih vrsta ciljanih oglasa na internetskim platformama ako su npr. usmjereni na djecu ili kada upotrebljavaju posebne kategorije osobnih podataka, primjerice podatke o etničkoj pripadnosti, političkim stajalištima, seksualnoj orijentaciji te učinkovita zaštita temeljnih prava korisnika na internetu. Akt o digitalnim uslugama počeo će se primjenjivati od veljače 2024.

Aktom o digitalnim tržištima¹⁰⁹ (DMA) uspostavljen je skup usko definiranih objektivnih kriterija za kvalifikaciju velike internetske platforme kao takozvanog „nadzornika pristupa“. Poslovni korisnici koji se za nuđenje usluga na jedinstvenom tržištu oslanjaju na nadzornike pristupa imat će pravednije poslovno okruženje.

Nove mogućnosti za tržišno natjecanje i inovacije u okruženju internetskih platformi imat će Inovatori i tehnološka *start-up* poduzeća, a potrošači će moći birati između više kvalitetnijih usluga te će imati više mogućnosti za promjenu pružatelja usluga, neposredan pristup uslugama i pravednije cijene. Nadzornici pristupa neće smjeti povoljnije rangirati vlastite nego slične proizvode i usluge koje na njihovim platformama nude treće strane. Akt o digitalnim tržištima primjenjuje se od početka svibnja 2023.

¹⁰⁷ Europska Komisija (2022). *Akt o digitalnim tržištima: za pravedna i otvorena digitalna tržišta*.

¹⁰⁸ Europska Komisija (2022). *Akt o digitalnim uslugama*.

¹⁰⁹ Europska Komisija (2022). *Akt o digitalnim uslugama*.

Direktiva o platnim uslugama PSD2¹¹⁰ je Direktiva EU-a kojom upravlja Europska komisija za reguliranje platnih usluga i pružatelja platnih usluga diljem Europske unije i Europskog gospodarskog prostora. To je europski zakonodavni okvir koji regulira tehničke standarde za pouzdanu autentifikaciju klijenta i zajedničke i sigurne otvorene standarde komunikacije. Novim uslugama banke će stvoriti dodatnu vrijednost, bilo same ili u suradnji s partnerima, pružajući otvorenu platformu za stvaranje novih financijskih proizvoda na temelju aplikacijskog programskog sučelja i mnoštva podataka kojima raspolažu o svojim klijentima. Partneri banaka, *fintech* i ostale tvrtke koje se žele baviti financijskim uslugama, dobivaju pristup kvalitetnim informacijama o ponašanju klijenata. PSD2 ujednačava pravila za sve koji se bave financijama, te pridonosi bržem razvoju jedinstvenog tržišta Europske unije.

Globalni fenomen je Fintech revolucija koja nudi brojne mogućnosti unaprjeđenja financijskih usluga i poslovanja koje transformiraju tehnološke inovacije koje utječu na gospodarski rast i razvoj integracije u EU.

Hrvatska je članica Europske unije, i u potpunosti je usklađena sa zakonodavstvom EU-a, a poduzeća osnovana u RH i registrirana pri Hrvatskoj agenciji za nadzor financijskih usluga ¹¹¹ (HANFA) uživaju potpunu slobodu pružanja usluga na području EU-a i Europskog gospodarskog prostora pod uvjetom da se radi o djelatnosti za koju zakonodavstvo EU-a predviđa prekogranično pružanje usluga. Hrvatske banke su redizajnirale svoje usluge mobilnog bankarstva, ugrađujući nove funkcionalnosti u svoje aplikacije za pametne mobitele i rade na osmišljavanju novih financijskih proizvoda i usluga kojima će spremno sudjelovati u novoj, globalnoj ekonomiji aplikacija.

Inovacijski hub Hrvatske agencije za nadzor financijskih usluga osnovan pri HANFA-i u području inovacija u financijskim uslugama, a koje pokrivaju FinTech, InsurTech, RegTech i dr., služit će autorima inovativnih projekata na području financijskih usluga kao mjesto na kojem mogu dobiti podršku, savjet ili smjernice u regulatornom okruženju značajne za njihov projekt.

HANFA ostvaruje suradnju s institucijama na području RH, institucijama iz susjednih država i država EU-a, te ostalim međunarodnim institucijama, te želi promovirati RH i omogućiti ulazak inovativnih projekata iz RH na tržište Europskog gospodarskog prostora i šire.

¹¹⁰ European Commission (2018). *The Payment Services Directive*, preuzeto s: https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/financial-services-legislation/implementing-and-delegated-acts/payment-services-directive_en (12.02.2024.).

¹¹¹ Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga (b.d.). Fintech. Inovacijski hub, preuzeto s: <https://www.hanfa.hr/podrucja-nadzora/fintech/> (24.11.2023.).

Europska središnja banka (2023.) je objavila prijedlog za digitalni euro „*Digitalni euro bio bi stabilno uporište naše valute u digitalnom dobu.*“¹¹²

„Novac koji stvaramo u ESB-u zove se centralnobankarski novac . Gotovina u vašem novčaniku centralnobankarski je novac. Štoviše, novčanice i kovanice trenutačno su jedina vrsta centralnobankarskog novca koja je dostupna javnosti. Centralnobankarski novac naziva se još i javnim novcem zato što ga izdaje javna institucija, središnja banka, što znači da ima uporište u javnom sektoru. Poslovne banke također stvaraju novac. To čine kada vam odobre kredit pa se novac pojavi na vašem bankovnom računu. Ta vrsta novca naziva se privatnim novcem. Takav je novac i onaj koji vidite kao saldo u bankovnim izvještajima i ušteđevina na vašim bankovnim računima. Kada plaćate debitnim ili kreditnim karticama ili pomoću internetske platne usluge, novac koji se prenosi privatni je novac jer se služite novcem koji je stvorila vaša banka.“

ESB želi spojiti prednosti centralnobankarskog novca¹¹³, što znači da bi javni novac koji je dosad bio dostupan samo kao gotovina, postao dostupan i u elektroničkom obliku. Bio bi to centralnobankarski digitalni novac, digitalni euro. Za plaćanje digitalnim eurima klijenti bi se mogli služiti karticom ili telefonskom aplikacijom. ESB bi jamčio za centralnobankarski novac. Centralnobankarski novac (CBDC) je gotovina kada se na bankomatu podižu novčanice te se privatni novac na bankovnom računu pretvara u centralnobankarski novac. Javni novac djeluje kao sidro monetarnog sustava:

„Uvođenjem digitalnog eura mogli bismo poduprijeti digitalizaciju te istodobno ispuniti potrebe i želje javnosti. Digitalizacija bi mogla potaknuti gospodarski rast. Osim toga, digitalnim eurom povećali bismo otpornost svoje valute u odnosu na neregulirane tehnološke pojave u bankarskom i financijskom sektoru koje bi mogle narušiti financijsku stabilnost, kao što su kriptoomovina i alternativna rješenja za plaćanje koja nisu povezana s glavnim kartičnim shemama.,,

ESB želi zaštititi ulogu javnog novca i održati povjerenje u euro. Izdavanjem digitalnog eura ojačao bi se monetarni i platni sustav. Svima bi se omogućila uporaba javnog novca za sigurna plaćanja u cijelom Europodručju. Digitalni euro bi trebao biti siguran, dostupan i učinkovit i svakako usklađen sa zakonom uz najvišu razinu zaštite privatnosti. Upotreba digitalnog eura za osnovna plaćanja bila bi besplatna i moguća u cijelom Europodručju. Digitalnim eurom pružila bi se kućanstvima i poduzećima dodatna mogućnost plaćanja

¹¹² Europska središnja banka (2023). Česta pitanja o digitalnom euru, preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/paym/digital_euro/faqs/html/ecb.faq_digital_euro.hr.html (18.11.2023.).

¹¹³ eng. *Central Bank Digital Currency*

centralnobankarskim novcem. Trgovcima kao primateljima plaćanja digitalni euro bio bi dodatno sredstvo plaćanja koje bi mogli primati od kupaca i klijenata. Kako postoji zabrinutost da centralnobankarski digitalni novac može ugroziti ulogu komercijalnih banka ako bi građani masovno radili konverziju depozita na digitalne račune, digitalni euro bit će namijenjen samo kao sredstvo plaćanja, a ne kao oblik ulaganja.

U Hrvatskoj je gotovina jedini izvor javnog novca bez rizika i svima dostupna. Naša središnja banka smatra nužnim da se ponudi alternativa u digitalnoj sferi što je istakla zamjenica guvernera na Money motion (2023.): *"Dok to činimo, ne želimo zamijeniti gotovinu, već je nadopuniti široko upotrebljivim, uključivim, besplatnim za osnovnu upotrebu i prikladnim oblikom novca"*.

Novim prijedlogom Direktive Europskog parlamenta i Vijeća o potrošačkim kreditima (2023.)¹¹⁴ uvode se mjere za financijsko obrazovanje koje države članice trebaju promicati, osobito u odnosu na ugovore o potrošačkim kreditima, kako bi se povećala financijska pismenost potrošača i o proizvodima koji se prodaju digitalnim putem.

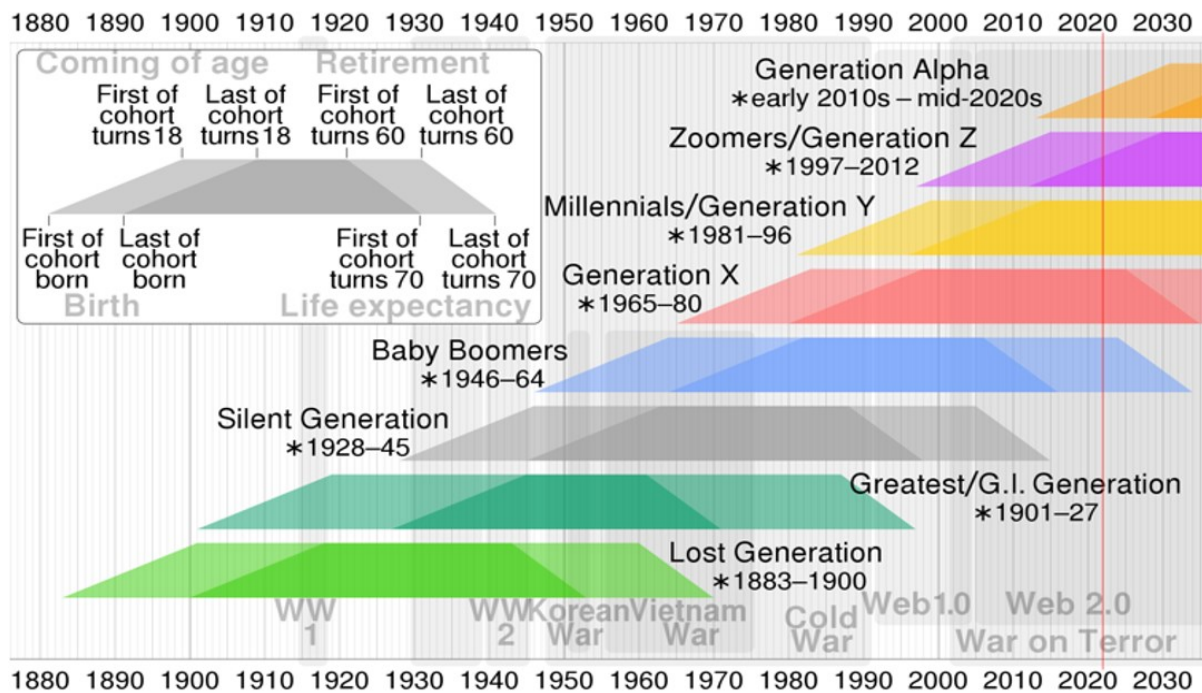
Očekuje se da će se s digitalizacijom i potencijalnim ulaskom novih digitalnih subjekata na kreditno tržište povećati prekogranično davanje kredita. Time će zajednička pravila EU-a koja su primjerena digitalnom dobu postati i potrebija i djelotvornija za ostvarivanje ciljeva politike EU-a. Potrošačima se daje pristup inovativnim financijskim proizvodima, osigurava se zaštita potrošača i financijska stabilnost te se osuvremenjuju pravila o potrošačkim kreditima.

2.3.4. Mladi i digitalni svijet

Svakodnevna upotreba interneta široko je rasprostranjena među mladim stanovništvom. Svaka generacija odrasla je u različitim financijskim klimatskim uvjetima. Međutim, pandemija COVID-19 utjecala je na sve generacije koje su se morale prilagoditi novom načinu bankarstva i života.

¹¹⁴ Europski Parlament i Vijeće (2023). DIREKTIVA EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanju izvan snage Direktive 2008/48/EZ.

Slika 21. Generacije mladih

Izvor: KASASA (06.07.2021.). Boomers, Gen X, Gen Y, Gen Z, and Gen A explained, preuzeto s: <https://www.kasasa.com/exchange/articles/generations/gen-x-gen-y-gen-z> (20.10.2024.).

Današnja mlada populacija sastavljena je od Milenijalaca i generacije Z, a za 3-4 godine prvorodena generacija Alpha α ući će u mladu populaciju.

Generacija α su digitalni domoroci koji će očekivati potpuno personaliziranu uslugu. Na temelju trenutnih podataka, čini se da će Alfe biti jedna od najobrazovanijih i najbogatijih generacija. Nije jasno hoće li na njihove bankarske navike utjecati njihovi roditelji (tj. "moji roditelji tu je banka, tako i ja") ili drugi čimbenici. Kao digitalni domoroci koji svijet gledaju kroz zbirku ekrana, Alfe će biti još više odvojeni od gotovine. Vjerojatno će se prvi put susresti s novcem kao brojem na zaslonu i potrošiti ga putem aplikacija i drugih oblika e-trgovine. Na razvoj Alfi utjecala je globalna pandemija i pokret za socijalnu pravdu.

Milenijalci ili Gen Y imaju povjerenje u robne marke s vrhunskom poviješću proizvoda kao što su Apple i Google. Oni traže digitalne alate koji će im pomoći u upravljanju financijama, a banke im služe za transakcijske usluge. Na razvoj Milenijalca je utjecala velika recesija, tehnološka eksplozija interneta i društvenih medija.

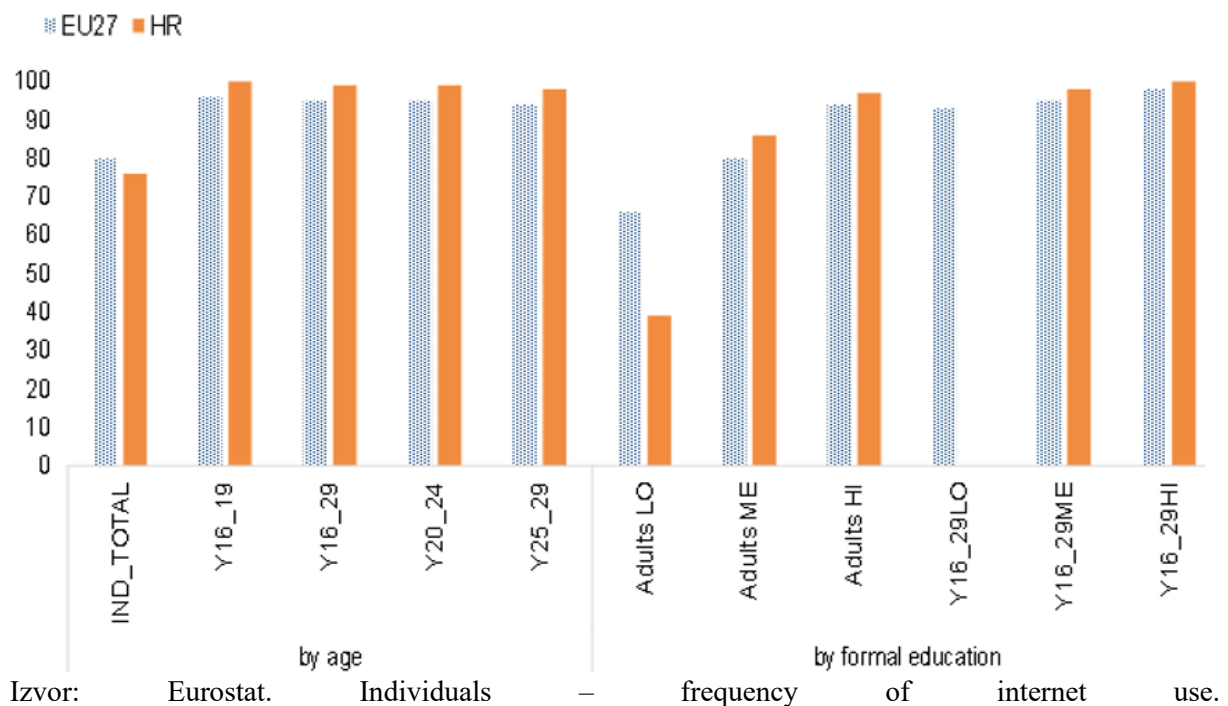
Zoomeri ili generacija Z imaju na listi prioriteta debitne kartice, a slijedi ih mobilno bankarstvo. Na razvoj Zoomera utjecali su pametni telefoni i društveni mediji.

Koje su preferencije Generacije Z u Hrvatskoj istraživala je Hrvatska poštanska banka, a koja je provela istraživanje preferencija i očekivanja studenata Fakulteta organizacije i

informatike Sveučilišta u Zagrebu i Ekonomskog fakulteta u Osijeku o mobilnom bankarstvu, u kojem smjeru ide njegov razvoj i što bi željeli da im omogući te kako biraju banku i što su njihovi najvažniji financijski ciljevi.¹¹⁵ Tako je 35% mladih izabralo povećanje stabilnosti njihovih financija; 31% je izabralo upravljanje troškovima; 24% je izabralo štednju. Prema istraživanju razvoja aplikacija mobilnog bankarstva i napretka u narednih tri do pet godina, rezultati su sljedeći: mobilna plaćanja će postati standard, smatra 38% sudionika, 21% vjeruje da će glavni smjer biti digitalizacija valuta, 17% kaže da je to integracija mobilnog bankarstva s umjetnom inteligencijom, 11% studenata očekuje da će mobilno bankarstvo postati njihov osnovni financijski savjetnik, a 13% ispitanika kaže da će mBanking zamijeniti poslovnice.

Generacija Z odrasta uz tehnologiju i oblikuje svijet po svojim prioritetima, povjerenje u banku i preporuke bliskih ljudi igraju presudnu ulogu pri izboru banke, poslovnice posjećuju samo iznimno, ako moraju, pregled stanja, kupnja i plaćanje su najčešće korištene funkcionalnosti mobilnog bankarstva, dok sigurnost, jednostavnost korištenja i brzina aplikacije određuju njegovu kvalitetu.

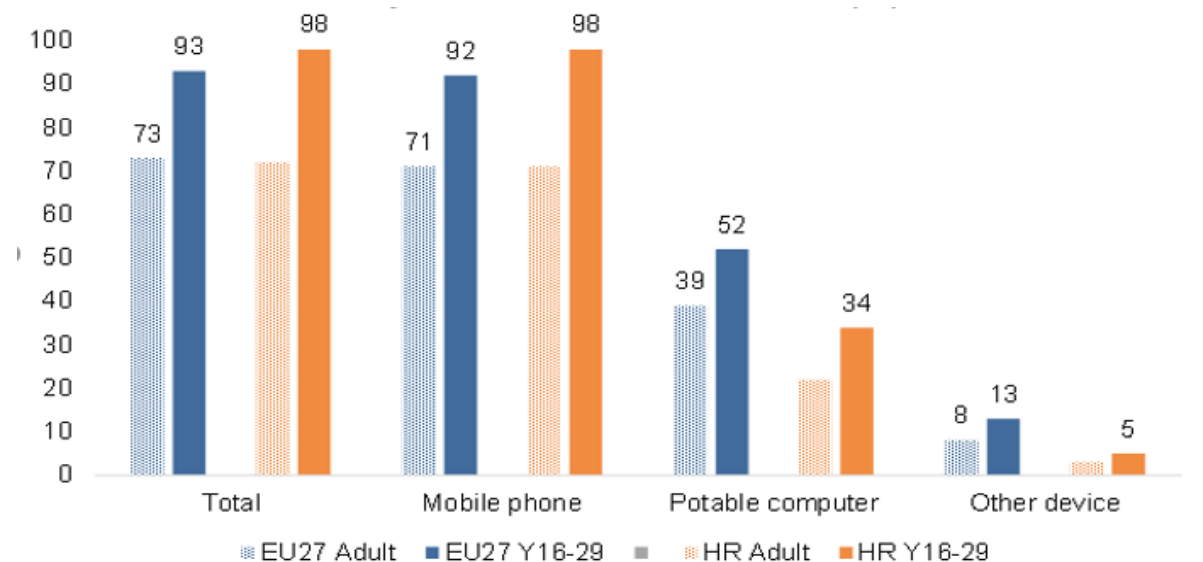
Slika 22. Korištenje interneta prema dobi i obrazovanju – usporedba Hrvatske s EU-om 2021. (%)

¹¹⁵ Hrvatska poštanska banka (12.07.2021.). Istraživanje Hrvatske poštanske banke, preuzeto s: <https://www.hpb.hr/hr/hpb-istrazivanje-generacija-z-o-mobilnom-bankarstvu/6763> (25.03.2023.).

Svakodnevno korištenje interneta široko je rašireno među mladom populacijom, dok se upotreba interneta u većem dijelu ostalog odraslog stanovništva nastavila povećavati. Korištenje interneta kod mlade populacije od 16-29 je u Hrvatskoj veće od prosjeka EU-a.

Slika 23. Odnos mladih i odrasle populacije koji koriste mobilne uređaje za povezivanje s internetom 2019. (%)

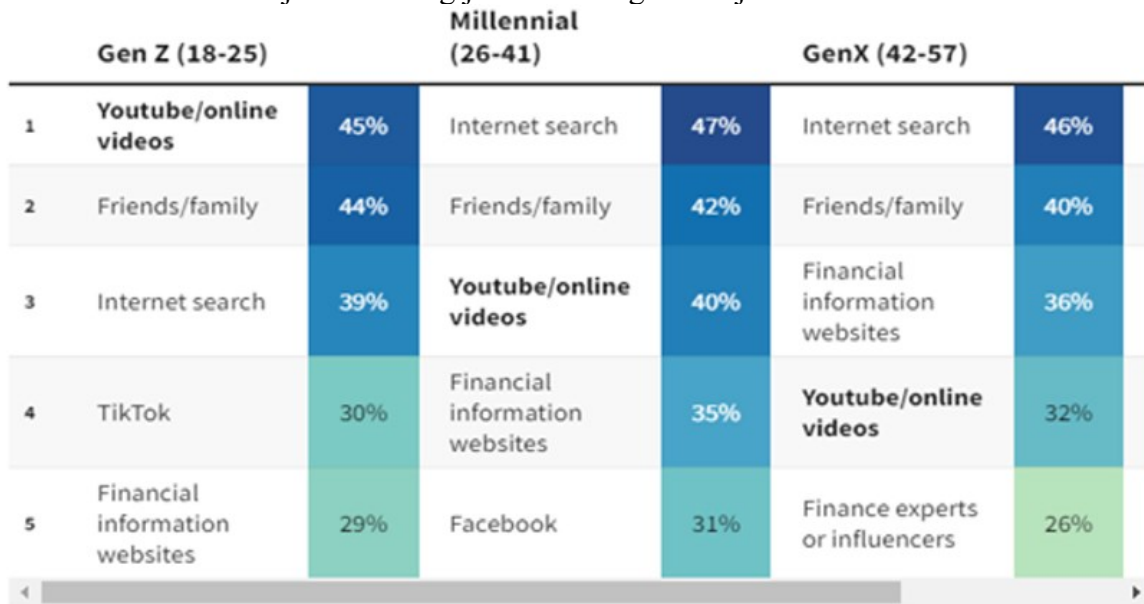
Izvor: Eurostat. Individuals – frequency of internet use, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_CI_IFP_FU_custom_2453057/default/table (23.09.2023.).

Podaci o korištenju mobilnih uređaja za povezivanje s internetom pokazuju da ih u Hrvatskoj naširoko koriste mladi u dobi od 16 do 29 godina (iznad prosjeka EU-a). Postoji velika razlika u usporedbi s udjelom odraslog stanovništva, međutim, očekuje se smanjenje razlika nakon pandemije.

2.3.5. Mladi i financijski servis

Prema istraživanju, mlade generacije traže financijske informacije putem videa. Nove financijske tehnologije posebno su popularne kod generacije Z. Prema istraživanju Investopedije, generacija Z je najviše video-napredna kada je u pitanju učenje o osobnim financijama. YouTube je najpopularniji izvor za konzumiranje informacija povezanih s financijama, oko 45%, nakon čega slijede razgovori s prijateljima i obitelji, pretraživanje interneta, TikTok, a zatim web stranice s financijskim informacijama.

Slika 24. Nove financijske tehnologije -za mlade generacije

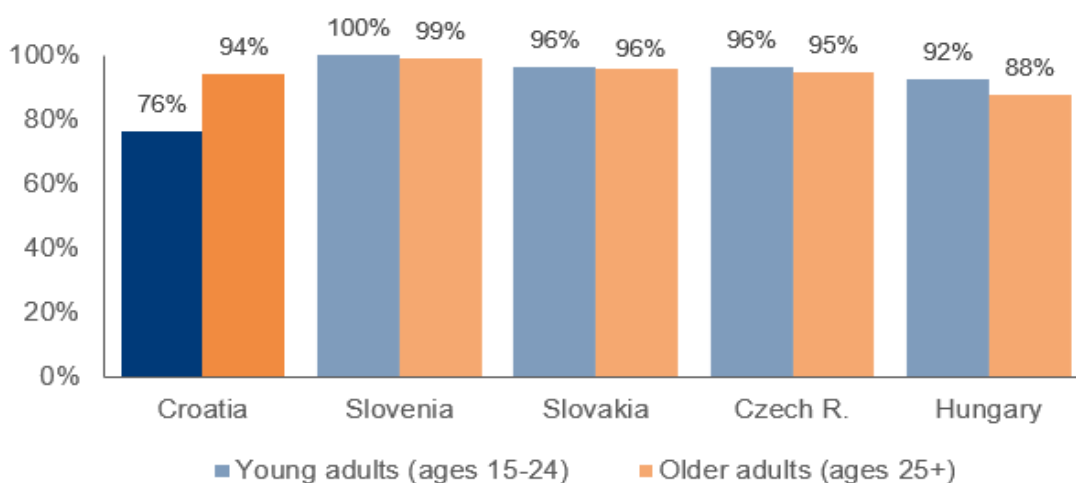

Multi-select. N=1,000 for each generation.

Izvor: Lauria, P. (29.06.2024.). Generation Z: Stepping Into Financial Independence, *Investopedia*.

Da bi zadržale mlade generacije, financijske institucije moraju napraviti korak dalje od same digitalizacije trenutnih usluga, kao što je razviti inovativan pristup tradicionalnom bankarstvu, pružiti vrijednost za novac, pružiti autentično iskustvo gamifikacija, povećati marketinške aktivnosti.

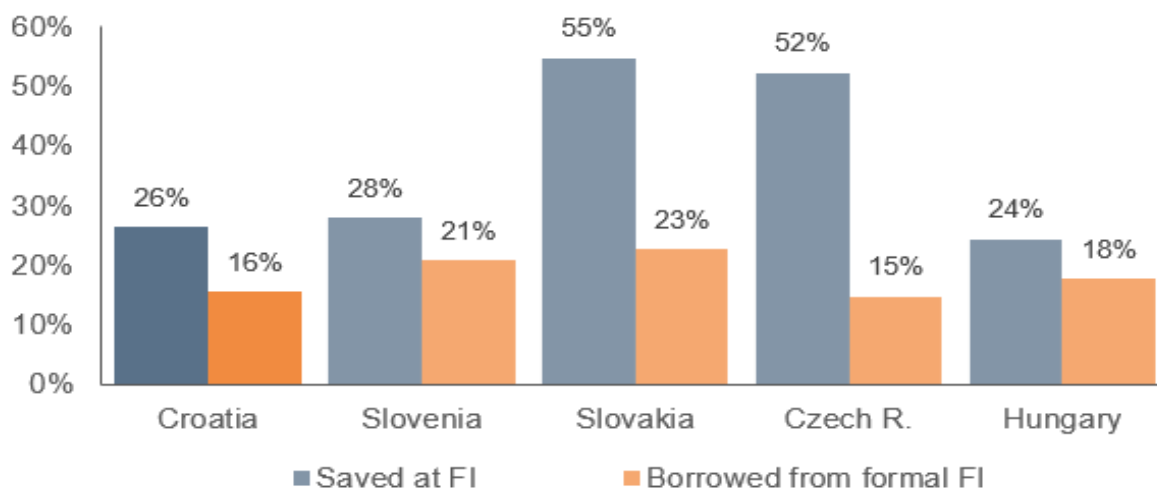
Grafikon 10. Udio računa kod financijskih institucija (2021.) mladi (15-24) vs stariji (25+) za odabrane države

Izvor: Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. (2022). *The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*, Washington: International Bank for Reconstruction and Development & The World Bank.

Prema istraživanju svjetske banke u 2021. godini, udio mladih (15-24) koji koriste račune kod financijskih institucija je najniži u Hrvatskoj i iznosi 76%, dok u Sloveniji iznosi 100%, u Slovačkoj 96%, u Češkoj 96%, te u Mađarskoj 92%. Udio mladih koji koriste račune kod financijskih institucija u svim državama je porastao u vrijeme pandemije, kada je došlo do digitalne transformacije i porasta korištenja digitalnih kanala. Hrvatska je ostala jedina država sa značajnim jazom (gap) između mladih i odrasle populacije (25+).¹¹⁶

Grafikon 11. Udio mladih koji koriste financijske usluge kod financijskih institucija (2021.)

Izvor: Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. (2022). *The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*, Washington: International Bank for Reconstruction and Development & The World Bank.

Prema istraživanju Svjetske banke, u svim odabranim državama udio mladih koji koriste financijske usluge u dijelu štednje je manji od odrasle populacije. Tako u Hrvatskoj udio mladih koji štede iznosi 26%, u Sloveniji 28%, u Slovačkoj 55%, u Češkoj 52% i u Mađarskoj 24%. U dijelu kredita udio je nizak i iznosi u svim državama od 15-23%, s time da je najniži u Češkoj (15%) i Hrvatskoj (16%), dok u dijelu kredita za mlade prednjači Slovenija (21%), a najviše Slovačka s 23%.

Sukladno ranije navedenom može se zaključiti kako financijski razvitak u naravi obuhvaća ukupni financijski sustav, a digitalizacija služi financijskom produbljivanju kao jednoj dimenziji financijskog sustava. Razdoblje razvoja digitalizacije je relativno kratko i do sada nije ozbiljnije istraživano kao dio financijskog produbljivanja i utjecaja na financijski

¹¹⁶ Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. (2022). *The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*, Washington: International Bank for Reconstruction and Development & The World Bank.

razvitak. Ovim istraživanjem daje se doprinos financijskom produblivanju u dijelu utjecaja digitalizacije na financijski sustav i razvoj financijskih proizvoda. Digitalizacija ubrzano osuvremenjuje pravila i daje pristup inovativnim financijskim proizvodima koji osiguravaju veću zaštitu potrošača i financijsku stabilnost. Digitalni trendovi zahtijevaju agilan pristup u poslovanju, a kriza pandemije je bitno ubrzala digitalni razvoj inovativnih proizvoda.

U studiji o istraživanju tržišta i digitalnoj transformaciji dokazano je kako inovativne banke povećavaju prodaju i broj klijenata razvojem novih digitalnih alata i inovativnih proizvoda. Zajednički skup pravila o obvezama i odgovornosti posrednika na cijelom jedinstvenom tržištu EU otvorit će nove mogućnosti za prekogranično pružanje digitalnih usluga te istovremeno osigurati visoku razinu zaštite za sve korisnike, neovisno o tome gdje žive u EU-u. Svakodnevna upotreba interneta i novih tehnologija široko je rasprostranjena među mladim generacijama. Financijske institucije, da bi zadržale mlade generacije, trebaju ubrzano razvijati inovativan pristup tradicionalnom bankarstvu, pružiti autentično iskustvo gamifikacija, povećati marketinške aktivnosti prema mladima. Može se zaključiti da digitalizacija ima važnu ulogu u financijskom razvitku vezano za razvoj suvremenih financijskih proizvoda, a koji u današnje vrijeme ne bi bio moguć bez novih inovativnih digitalnih alata.

2.4. Demografska kretanja stanovništva i socijalna uključenost

U ovom potpoglavlju analiziraju se demografska kretanja stanovništva i socijalna uključenost za Hrvatsku i odabrane članice EU-a.

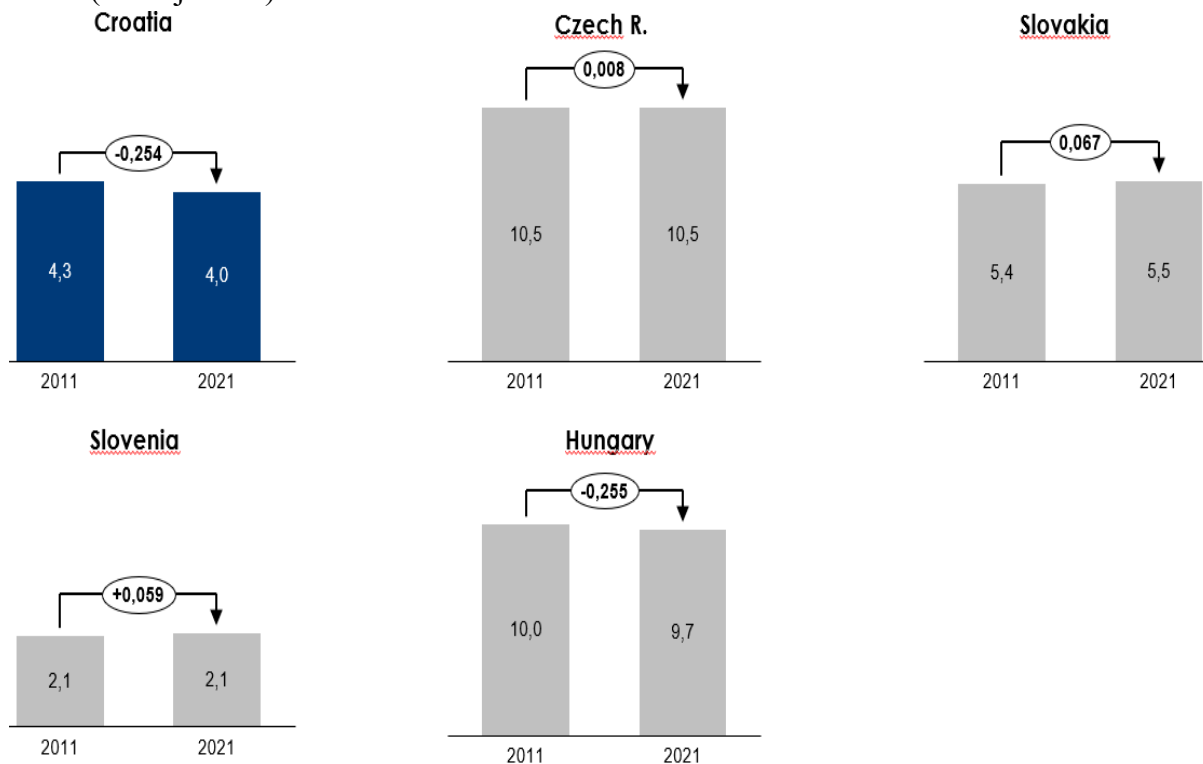
2.4.1. Trendovi kretanja stanovništva u RH i odabranim državama članicama EU-a

Europska komisija je izradila „Izvešće o utjecaju demografskih promjena u promjenjivom okruženju“¹¹⁷. Prema izvješću, demografske promjene snažno utječu na gospodarstvo, sustave socijalne skrbi, zdravstvene sustave, na potrebe za stanovanjem i infrastrukturom u europskim regijama, na tržište rada uslijed smanjenja radno aktivnog stanovništva, zapošljavanje, usluge pružanja skrbi zbog većeg udjela starijeg stanovništva, demografsku ravnotežu, ruralna područja zbog iseljavanja, te položaja Europe u svijetu zbog smanjenja udjela EU stanovnika u svijetu.

Najveći izazov s kojim se EU suočava je smanjenje udjela europskog stanovništva u svijetu. Procjena je da će Europljani 2070. godine činiti samo oko 4% svjetskog stanovništva, dok danas čine 6%. Prosječan broj rođene djece 2020. godine iznosio je 1,5 što je znatno ispod 2,1 koliko je potrebno za održavanje stabilnog broja stanovnika. Do 2050. godine udio osoba u dobi od 65 godina i više bit će oko 30 %, dok danas iznosi 20 %. Broj kućanstava nastavlja rasti, a prosječna veličina kućanstva i dalje se smanjuje. Najbrže je narastao broj samačkih kućanstava. Procijenjeni očekivani životni vijek u EU u 2021. godini bio je 82,8 godina za žene i 77,2 godine za muškarce.

¹¹⁷ Europska komisija. Utjecaj demografskih promjena u Europi, preuzeto s: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_hr (09.02.2024.).

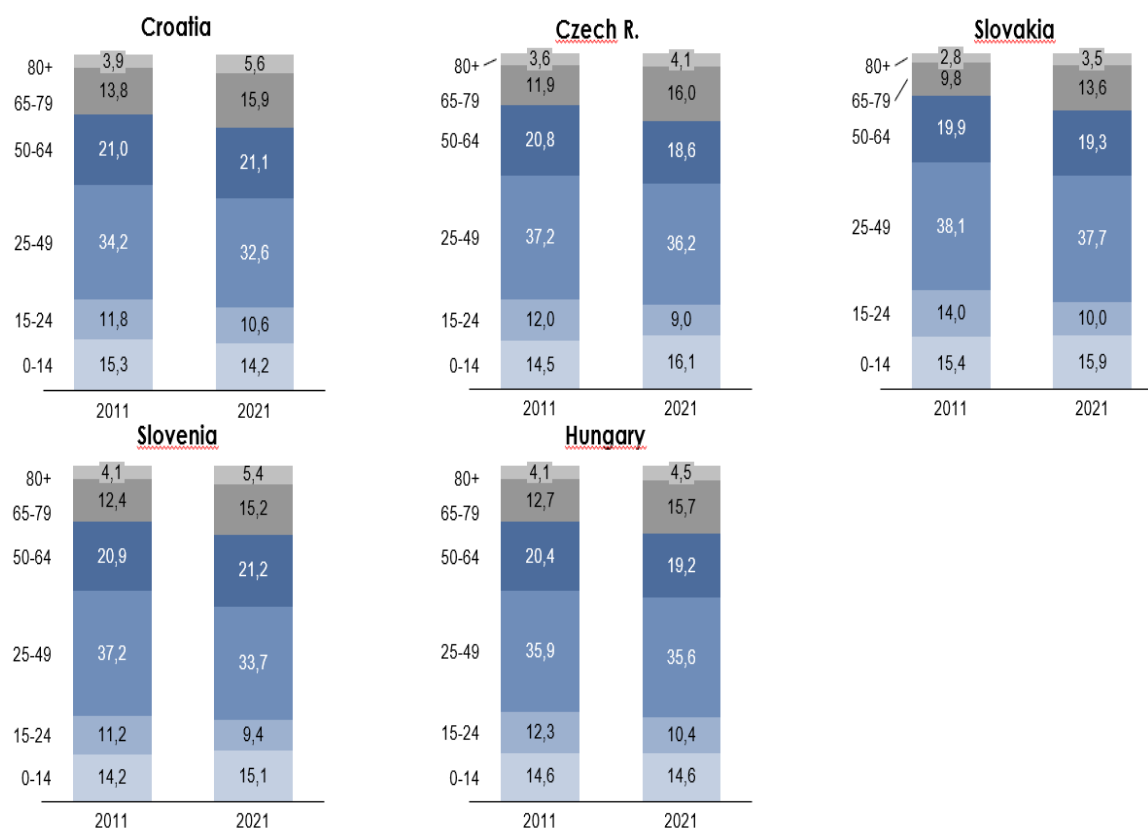
Grafikon 12. Broj stanovnika i usporedba Hrvatske s odabranim državama u razdoblju 2011.-2021. (u milijunima)

Izvor: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>

Hrvatska i Mađarska su se suočile sa sličnim padom broja stanovnika od 0,3 milijuna između 2011. i 2021. godine. Međutim, ako se gleda udio u ukupnom stanovništvu, u Hrvatskoj je pad iznosio 5,9%, a u Mađarskoj 2,6%. Porast stanovništva između 2011. i 2021. godine zabilježen je u Slovačkoj (+67 tisuća stanovnika). U usporedbi s odabranim državama, najveći pad broja stanovnika se dogodio u Hrvatskoj.

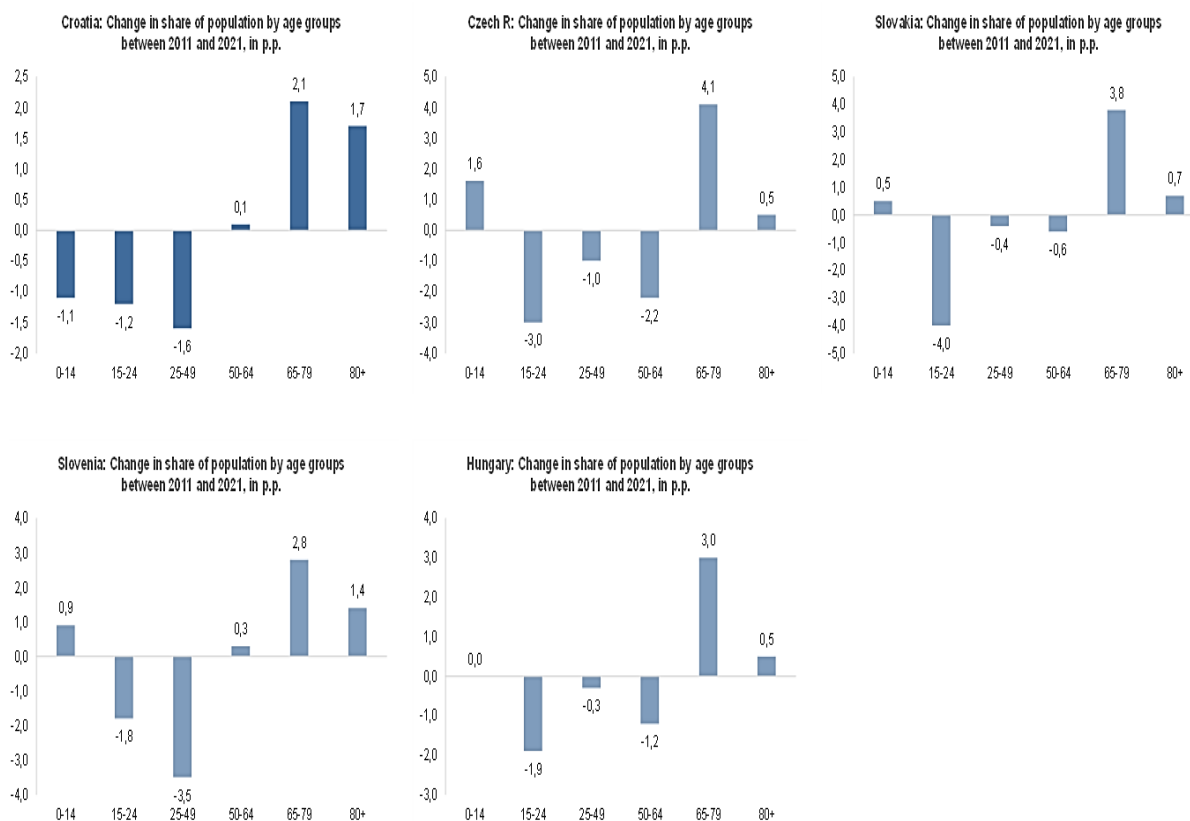
Grafikon 13. Stanovništvo po dobnim skupinama i usporedba Hrvatske s odabranim državama (2011. i 2021.) (%)

Izvor: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>

Na Grafikonu 13 uočava se kako je Hrvatska imala u 2011. udio djece dobne skupine 0-14 god. 15,3%, dok je u 2021. vidljiv pad udjela djece najmlađe dobne skupine na 14,2%, a što je najmanji udio u usporedbi s odabranim državama. Češka je imala u 2011. udio djece dobne skupine 0-14 god. 14,5%, dok je u 2021. vidljiv rast udjela djece najmlađe dobne skupine na 16,1%. Slovačka je imala u 2011. udio djece dobne skupine 0-14 god. 15,4 %, dok je u 2021. vidljiv rast udjela djece najmlađe dobne skupine na 15,9%. Slovenija je imala u 2011. udio djece dobne skupine 0-14 god. 14,2%, dok je u 2021. vidljiv rast udjela djece najmlađe dobne skupine na 15,1%. Mađarska je imala u 2011. udio djece dobne skupine 0-14 god. 14,6%, dok je u 2021. udio djece najmlađe dobne skupine ostao na istoj razini od 14,6%.

Grafikon 14. Promjene u udjelu stanovništva po dobnim skupinama između 2011. g. i 2021. g. - usporedba Hrvatske s odabranim državama (u p.p.)

Izvor: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>

Na Grafikonu 14 uočava se kako je udio stanovništva u Hrvatskoj najstarije dobne skupine 65+ u 2011. iznosio 17,7%, dok je u 2021. porastao na 21,5%, a što je najveći udio stanovništva najstarije dobne skupine u usporedbi s drugim odabranim državama. Udio stanovništva u Češkoj najstarije dobne skupine 65+ je u 2011. iznosio 15,5%, dok je u 2021. porastao na 20,1%. Udio stanovništva u Slovačkoj najstarije dobne skupine 65+ je u 2011. iznosio 12,6%, dok je u 2021. porastao na 17,1%. Udio stanovništva u Sloveniji najstarije dobne skupine 65+ je u 2011. iznosio 16,5%, dok je u 2021. porastao na 20,6%. Udio stanovništva u Mađarskoj dobne skupine 65+ je u 2011. iznosio 16,8%, dok je u 2021. porastao na 20,2%.

U Hrvatskoj je u 2021. u odnosu na 2011. vidljiv pad dobne skupine od 0-14 god. za - 1,1 p.p., u Češkoj je vidljiv rast za 1,6 p.p., u Slovačkoj je vidljiv rast za 0,5 p.p., u Sloveniji rast za 0,9 p.p., u Mađarskoj je ostao isti.

U Hrvatskoj je u 2021. u odnosu na 2011. vidljiv pad dobne skupine od 15-24 god. za -1,2 p.p., u Češkoj je vidljiv pad za -3 p.p., u Slovačkoj je vidljiv pad za -4 p.p., u Sloveniji je vidljiv pad za -1,8 p.p., u Mađarskoj je vidljiv pad za -1,9 p.p.

U Hrvatskoj je u 2021. u odnosu na 2011. vidljiv pad dobne skupine od 25-49 god. za -1,6 p.p., u Češkoj je vidljiv pad za -1 p.p., u Slovačkoj je vidljiv pad za -0,4 p.p., u Sloveniji je vidljiv pad za -3,5 p.p., u Mađarskoj je vidljiv pad za -0,3 p.p.

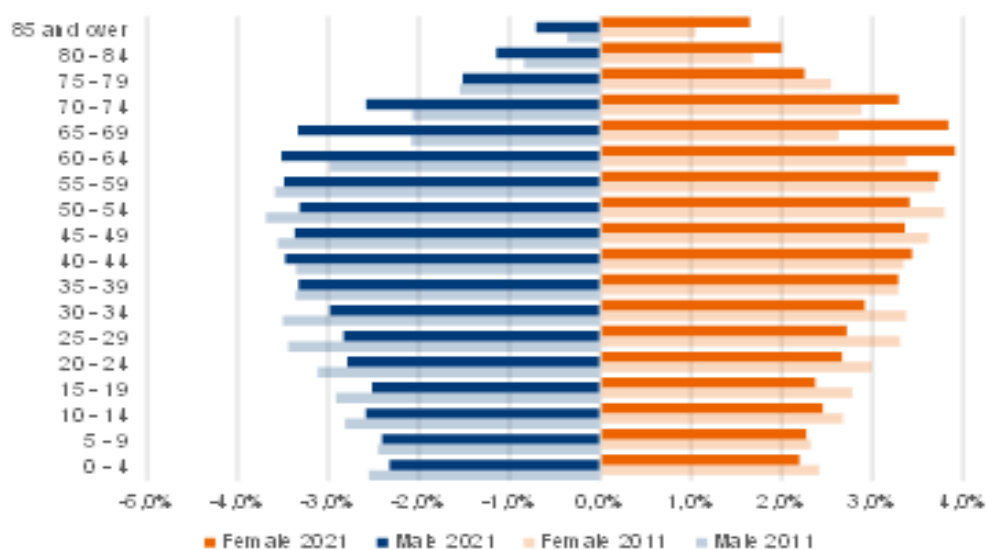
U Hrvatskoj je u 2021. u odnosu na 2011. vidljiv rast dobne skupine od 50-64 god. za 0,1 p.p., u Češkoj je vidljiv pad za -2,2 p.p., u Slovačkoj je vidljiv pad za -0,6 p.p., u Sloveniji je vidljiv rast za 0,3 p.p., u Mađarskoj je vidljiv pad za -1,2 p.p.

U Hrvatskoj je u 2021. u odnosu na 2011. vidljiv rast dobne skupine od 65-79 god. za 2,1 p.p., u Češkoj je vidljiv rast za 4,1 p.p., u Slovačkoj je vidljiv rast za 3,8 p.p., u Sloveniji je vidljiv rast za 2,8 p.p., u Mađarskoj je vidljiv rast za 3 p.p.

U Hrvatskoj je u 2021. u odnosu na 2011. vidljiv rast dobne skupine 80+ god. za 1,7 p.p., u Češkoj je vidljiv rast za 0,5 p.p., u Slovačkoj je vidljiv rast za 0,7 p.p., u Sloveniji je vidljiv rast za 1,4 p.p., u Mađarskoj je vidljiv rast za 0,5 p.p.

Sve zemlje se suočavaju sa starenjem stanovništva. Udio stanovništva starijeg od 65 godina raste od 4 do 5 p.p. između 2011. g. i 2021. g. Udio mladih (15-24) smanjio se u svim zemljama, pri čemu je Slovačka zabilježila najveći pad od 4 p.p., Hrvatska je jedina zemlja u kojoj je udio djece u padu (-1,1 p.p.) između 2011. i 2021. godine.

Slika 25. Hrvatska demografija - dobna piramida (Struktura stanovništva)

Izvor: Croatian Bureau of Statistics (30.09.2022.). Population estimate of Republic of Croatia, 2021. Preuzeto s: <https://podaci.dzs.hr/2022/en/29031> (24.11.2023.).

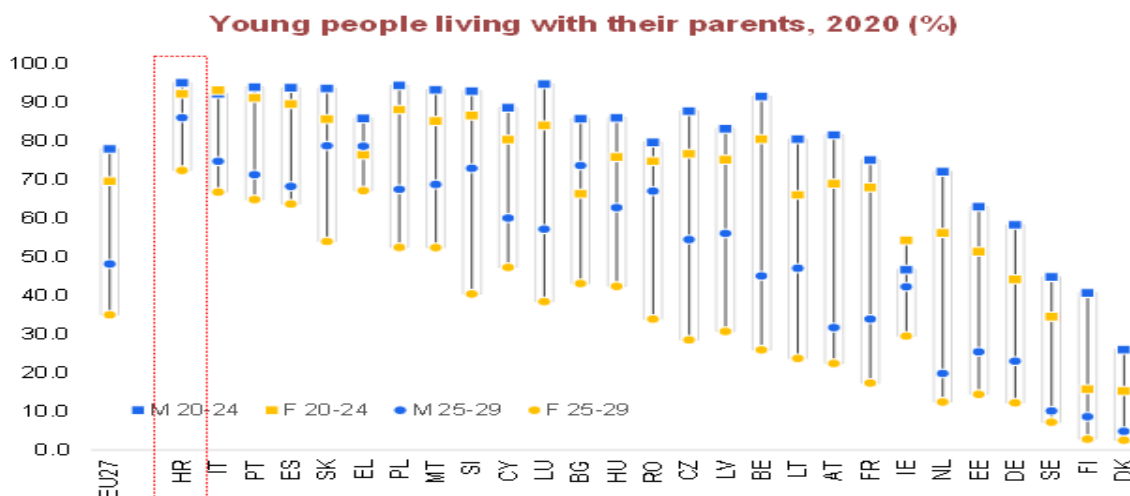
U razdoblju od 10 godina udio mladih (dobne skupine od 15 do 19 godina i 20-24 godine) u ukupnom broju stanovnika smanjio se s 11,8 % (Popis stanovništva 2011. godine) na 10,3% (Popis stanovništva 2021. godine). Udio šire dobne skupine od 15 do 29 godina smanjio se s 18,6% na 15,9%. Smanjenje broja mladih bilo je brže od smanjenja zabilježenog u ukupnoj populaciji. U promatranom razdoblju ukupna populacija smanjila se za 9,3% (396 tis.). Broj šire dobne skupine od 15 do 29 godina smanjio se za 22,2%.

Smanjenje stanovništva u Hrvatskoj se može pripisati niskim stopama plodnosti i / ili kasnijoj dobi rađanja djece početkom 2000-ih, ali i masovnom valu iseljavanja koji pogađa zemlju nakon ulaska u EU-u (posebno važno za dobne skupine 25+).

2.4.2. Prijelaz u odraslu dob i nezaposlenost mladih

U 2020. godini u Hrvatskoj 95,2% mladih muških osoba u dobi od 20 do 24 godine živjelo je s roditeljima, dok je odgovarajući udio iznosio 92,4% za mlade žene iste dobi.

Grafikon 15. Usporedba mladih u Hrvatskoj koji žive sa svojim roditeljima s prosjekom EU-a i državama članicama

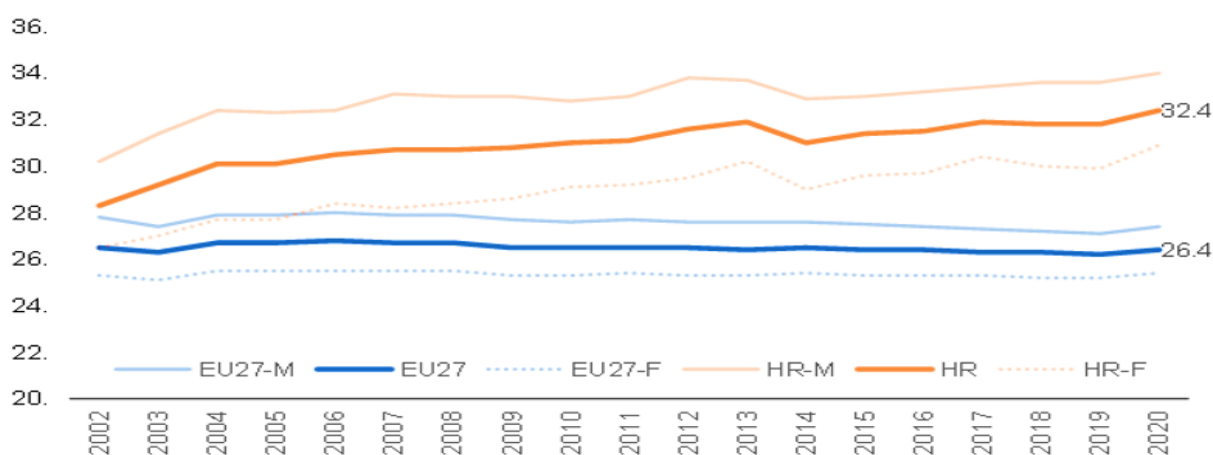

Izvor: Eurostat. Persons living with their parents or contributing/benefiting from the household income (population aged 18 to 34 years), preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVPS08_custom_2431048/default/table (20.10.2023.).

Prosjeck 27 država članica EU-a iznosio je 78,1% za mlade muške osobe, odnosno 69,7% za mlade ženske osobe. Udio mladih u Hrvatskoj u dobi od 25 do 29 godina koji žive s roditeljima iznosio je 86,2% za muškarce i 72,5% za mlade žene; u usporedbi s 48,3 % odnosno 35,1 % u 27 država članica EU-a.

U usporedbi s odabranim državama članicama (Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija), udio mladih koji žive sa svojim roditeljima je niži od Hrvatske, a naročito je to vidljivo na dobnoj skupini 25-29, gdje u Slovačkoj udio mladih žena iznosi oko 52%, mladih muških osoba iznosi oko 80%, u Češkoj udio mladih žena iznosi oko 32%, a mladih muških osoba iznosi oko 58%, u Mađarskoj udio mladih žena iznosi oko 45%, a udio mladih muških osoba iznosi oko 68%, a u Sloveniji udio mladih žena iznosi oko 42%, a mladih muških osoba iznosi oko 72%.

Grafikon 16. Procijenjena srednja dob napuštanja roditeljskog doma u Hrvatskoj i usporedba s EU-om

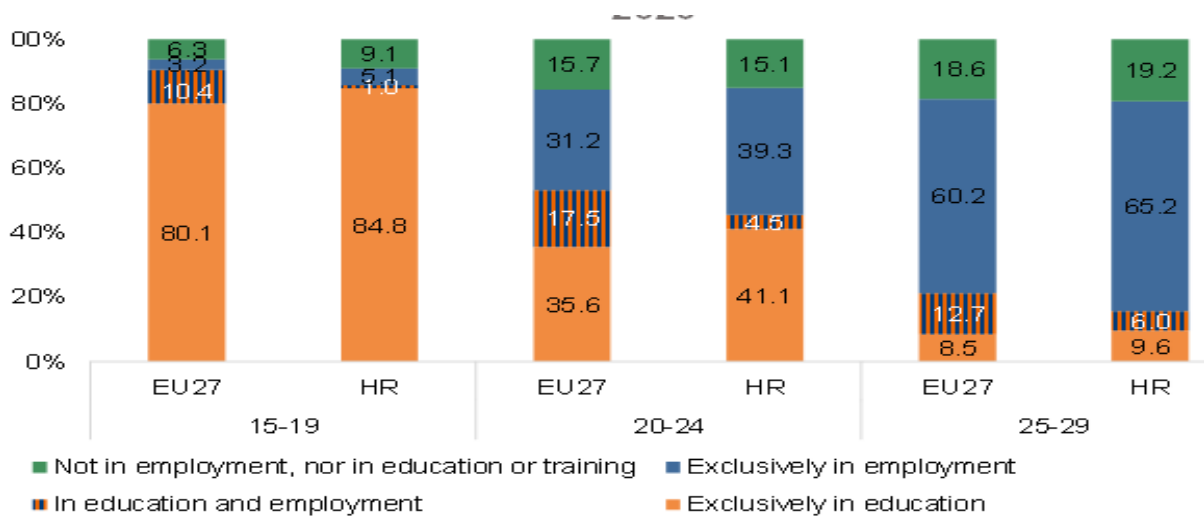

Izvor: Eurostat. Estimated average age of young people leaving the parental household by sex, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_DEMO_030_custom_2431580/default/table (20.10.2023.).

Mladi u 2020. u prosjeku diljem 27 država članica EU-a nisu napustili roditeljski dom do 27,4 godine za muškarce i 25,4 godine za žene. U Hrvatskoj je srednja dob napuštanja doma bila 34 godine za muškarce i 30,9 godina za žene, što je znatno više u usporedbi s prosjekom EU-a. I dok je u EU-u prosječna dob za odlazak općenito stabilna od 2002. godine, u Hrvatskoj je u stalnom porastu s najvećim razlikama među spolovima među državama članicama (3,1 godina).

Među ostalim, pitanja koja mogu utjecati na odluku o napuštanju roditeljskog doma uključuju jesu li mladi u vezi ili studiraju, njihovu razinu financijske (ne)ovisnosti, uvjete na tržištu rada, troškove stanovanja i općenitije troškove života.

Grafikon 17. Usporedba mladih Hrvatske s EU-om u dijelu edukacije i statusa zaposlenja (2020.)

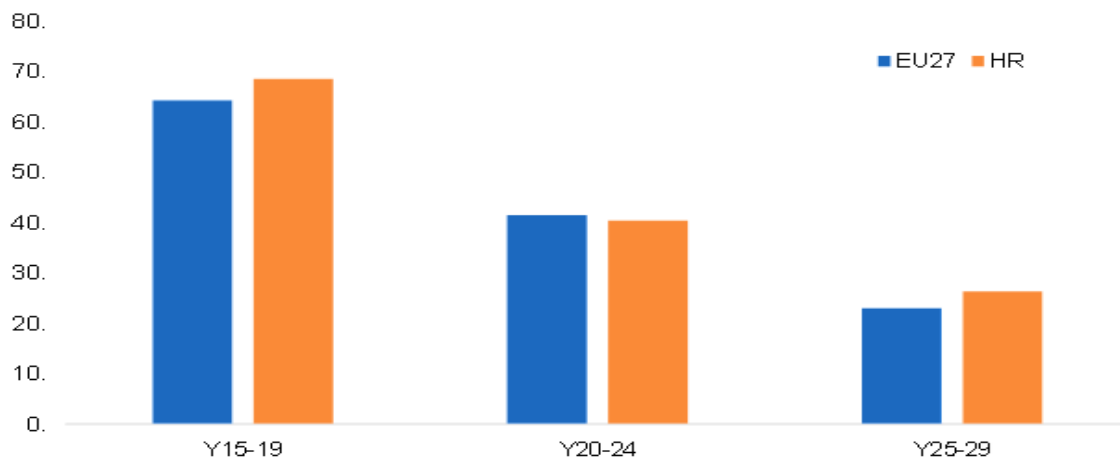
Izvor: Eurostat. Participation rate of young people in education and training by sex, age and labour status (incl. NEET rates), preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EDAT_LFSE_18_custom_2438186/default/table (20.10.2023.).

Uzimajući u obzir i obrazovanje (formalno i neformalno) i radne situacije, mladi se mogu podijeliti u četiri široke kategorije:

- i. isključivo u obrazovanju;
- ii. i u obrazovanju i u zapošljavanju;
- iii. isključivo u radnom odnosu; i
- iv. ni u zapošljavanju ni u obrazovanju ili osposobljavanju (NEET).

Uobičajeno je da mladi ostaju duže unutar obrazovnog sustava dok pokušavaju steći više kvalifikacija. Među ostalim pogodnostima, to im može pomoći da pronađu zanimljiviji ili bolje plaćeni posao kada na kraju prijeđu iz obrazovanja na tržište rada.

Grafikon 18. Ugovori o radu na određeno i nepuno radno vrijeme za mlade (usporedba RH s EU-om)

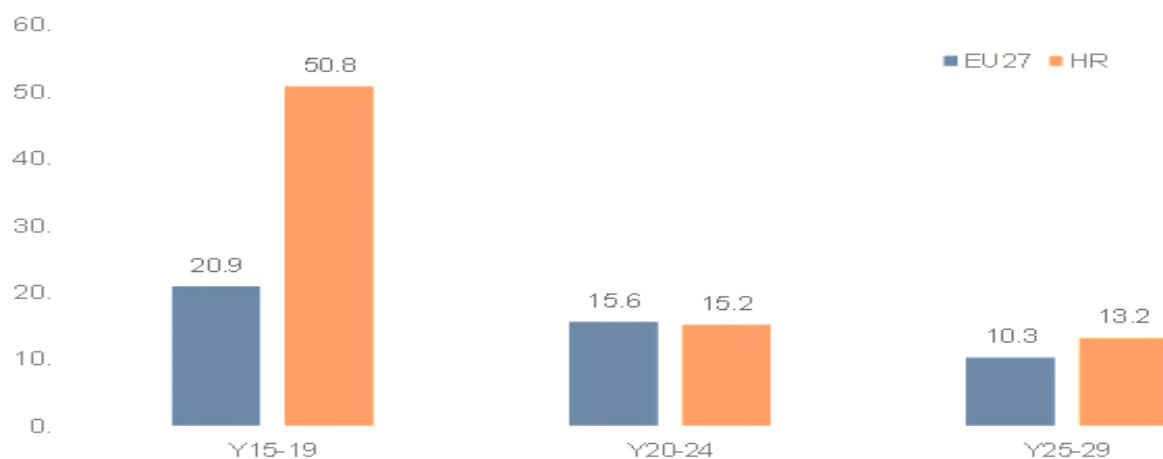

Izvor:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_EMPL_050__custom_2114215/default/table (20.10.2023.).

Ugovori o radu na određeno vrijeme vrlo su česti među mladima koji ulaze na tržište rada. U usporedbi Hrvatske s prosjekom EU-a, mladih zaposlenika s ugovorom na određeno vrijeme bilo je više u dobnoj skupini od 15 do 19 godina i 25 do 29 godina, za 4,3 odnosno 3,3 postotna boda.

Grafikon 19. Nezaposlenost mladih u Hrvatskoj po dobnim skupinama i usporedba s EU-om

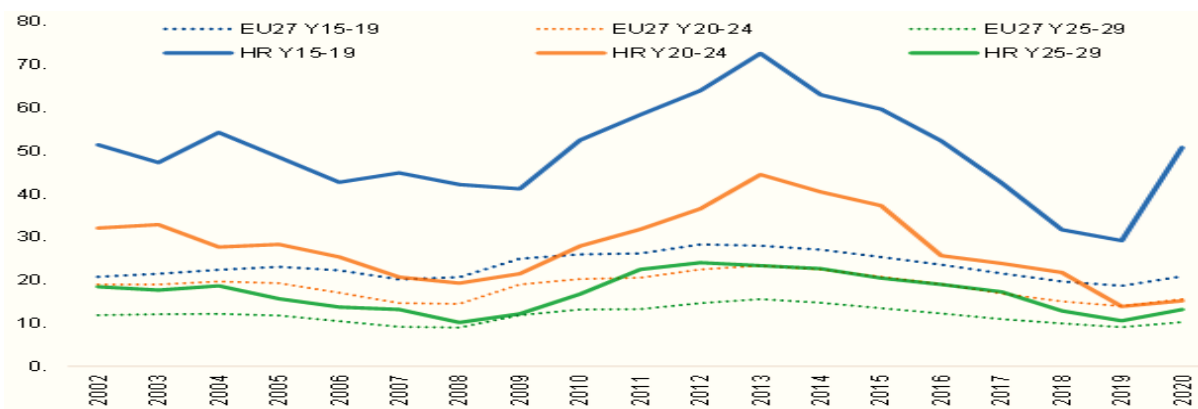

Izvor: Eurostat. Youth unemployment by sex, age and educational attainment level, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_EMPL_090__custom_2114282/default/table (20.10.2023.).

Stopa nezaposlenosti mladih je broj nezaposlenih mladih u određenoj dobnoj skupini izražen kao udio u ukupnoj radnoj snazi (ekonomski aktivno stanovništvo) unutar iste dobne

skupine. Stopa nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj dobnе skupine 15-19 i 25-29 je veća nego u EU-u.

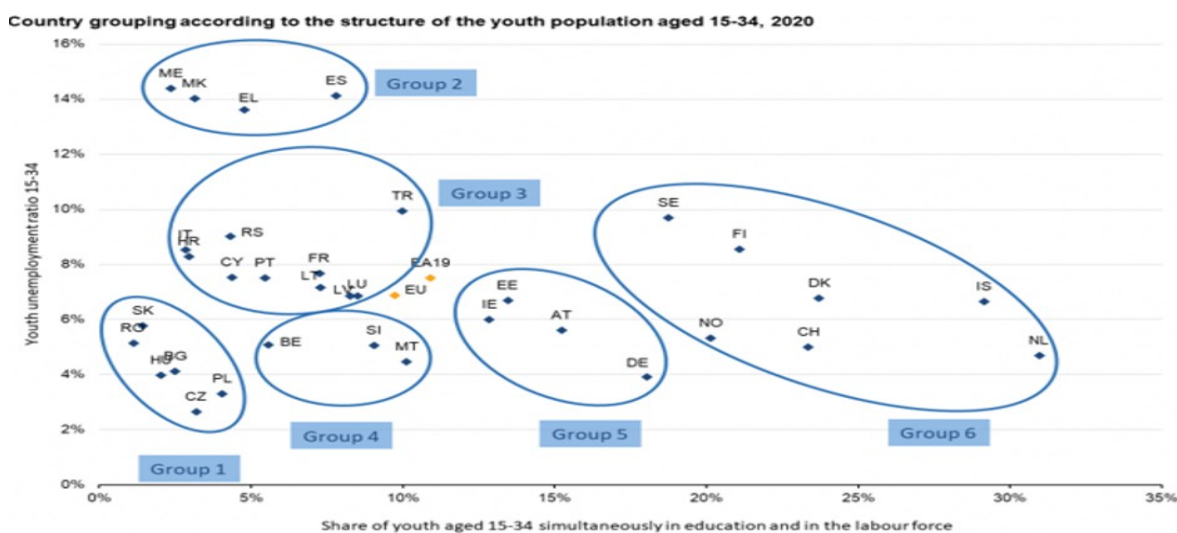
Grafikon 20. Mladi – usporedba stope nezaposlenih po dobnim skupinama u razdoblju od 2002.-2020. (Hrvatske i EU-a, %)

Izvor: Eurostat. Youth unemployment by sex, age and educational attainment level, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_EMPL_090__custom_2449808/default/table (21.10.2023.).

Stopa nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj relativno je viša od prosjeka EU-a, iako je u padu od vrhunca 2013. Stopa nezaposlenosti ponovno je porasla u 2020. odražavajući negativan utjecaj ograničenja kretanja zbog pandemije.

Slika 26. Struktura mlade populacije i % nezaposlenosti u 2020. (dobna skupina 15-34)

Izvor: Eurostat. Participation of young people in education and the labour market, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Participation_of_young_people_in_education_and_the_labour_market (21.10.2023.).

Postoje znatne strukturne razlike među državama članicama EU-a u sudjelovanju mladih u radnoj snazi. Razlog je kombinacija institucionalnih čimbenika (npr. formalnih programa naukovanja), kulturnih odrednica, postoji li tržište rada za studente itd. Razlike u nacionalnim sustavima obrazovanja i osposobljavanja također imaju važnu ulogu.

U usporedbi s odabranim članicama EU-a, najnižu stopu nezaposlenosti ima Češka, pa je slijede Mađarska, Slovenija i Slovačka, te Hrvatska koja je u skupini zemalja s nezaposlenošću mladih oko prosjeka EU i relativno umjerenim uključivanjem studenata u radne snage.

Europska komisija je 17.1.2023¹¹⁸ vezano za iskorištavanje talenata u europskim regijama objavila „Komunikaciju Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru regija“. Komisija izvještava da se u EU događaju duboke demografske promjene uslijed starenja stanovništva i smanjenja stope nataliteta. Veliki broj država u EU-u suočava se s odljevom mlade i kvalificirane radne snage, koji uzrokuje i smanjenje broja radno sposobnih stanovnika. U EU-u se radno sposobno stanovništvo smanjilo za 3,5 mil. u razdoblju od 2015.-2020., te ako se takav trend nastavi radno sposobno stanovništvo bi se moglo smanjiti za još 35 mil. do 2050. Regije u kojima se najveći broj stanovnika iselio pogađa i činjenica da se iseljavaju najobrazovanijih i najvjestiji, a najčešće se masovno iseljavaju mladi. Prema Komisiji, te bi regije mogle upasti u „zamku nedovoljnog razvoja talenata“, obzirom na to da je radno sposobno stanovništvo sve starije i u prosjeku niže obrazovano i takva situacija može prouzročiti usporavanje gospodarstva, obzirom na to da nedostaje kadrova za inovacije, kao i za izgradnju održivih i konkurentnih gospodarstava. U cilju privlačenja talenata potrebno je izraditi niz reformi i ulaganja vezano za poboljšanje kvalitete života i poslovnog okruženja koje bi postalo privlačnije za život i rad.

U Komunikaciji se predlažu ciljane mjere za privlačenje i zadržavanje talenata, na regionalnoj i nacionalnoj razini. Sve svoje prednosti trebaju iskoristiti mali i srednji gradovi, sveučilišta, ustanove za strukovno obrazovanje i osposobljavanje, pružatelji obrazovanja odraslih, istraživačke ustanove te poduzeća regija. Ciljevi su usklađeni i s Programom održivog razvoja do 2030. godine. Za razvoj regija i provedbu ciljanih regionalnih i teritorijalnih strategija ciljano će se upotrebljavati postojeći fondovi EU-a kako bi se njihova primjena prilagodila demografskim kretanjima u EU-u.

¹¹⁸ Europska Komisija (2023). KOMUNIKACIJA KOMISIJE EUROPSKOM PARLAMENTU, VIJEĆU, EUROPSKOM GOSPODARSKOM I SOCIJALNOM ODBORU I ODBORU REGIJA Iskorištavanje talenta u europskim regijama, COM/2023/32.

U cilju postizanja glavnih ciljeva EU-a do 2030. g. potrebna je provedba europskog stupa socijalnih prava i njegova akcijskog plana u dijelu zapošljavanja, vještina i borbe protiv siromaštva kao i socijalna i gospodarska konvergencija na regionalnoj i međuregionalnoj razini. U cilju poboljšanja produktivnosti i konkurentnost regija, posebno u kontekstu zelene i digitalne tranzicije, EU podupire jačanje učinkovitosti sustava obrazovanja i osposobljavanja, te promiče i sudjelovanje odraslih u cjeloživotnom učenju. Veliki potencijal vidi u nedovoljnoj iskoristivosti žena u nekim regijama, te EU podupire program ženskog poduzetništva i vodstva te naročito podupire osnivanja tehnoloških start-up poduzeća kojima upravljaju žene u okviru inicijative „*Women TechEU*”, te „*Women4Cyber*”.

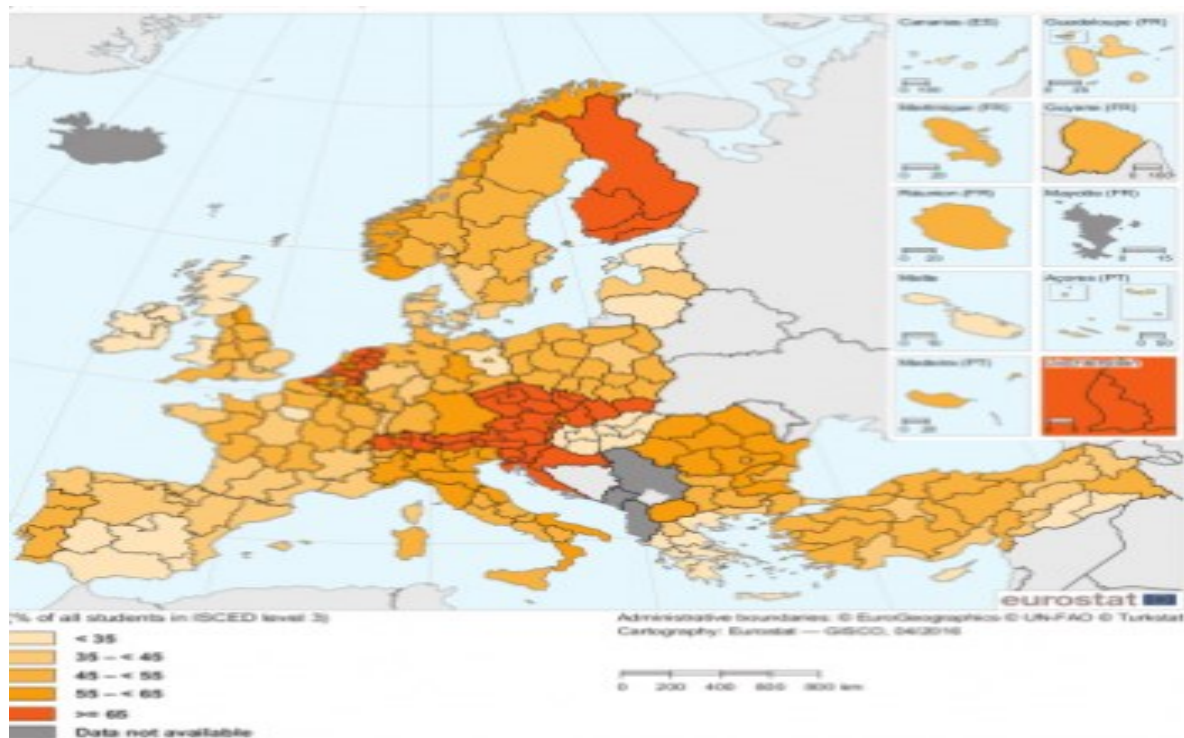
EU inicijativa *Girls Go Circular* u okviru Akcijskog plana za digitalno obrazovanje 2021.–2027. godine usmjerena je na jačanje digitalnih i poduzetničkih vještina djevojčica i djevojkama kako bi ih se ohrabrilo i potaknulo da se odluče na karijeru u tom području. Starije osobe za mlade su izvor znanja i vještina, te EU potiče i zapošljavanje starijih osoba u nekim regijama npr. s fleksibilnim radom na nepuno radno vrijeme, prilikama za cjeloživotno učenje i mentorskim partnerstvima. Regije trebaju osigurati minimalnu plaću za poticanje produktivnosti i gospodarske i socijalne konvergencije u tim regijama.¹¹⁹

Prema statističkim podacima o obrazovanju i osposobljavanju na regionalnoj razini¹²⁰ strukovno obrazovanje smatra se ključnim za smanjenje stope nezaposlenosti mladih i olakšavanje njihova prelaska iz obrazovnog sustava na tržište rada. Oko 10,6 milijuna (ili 48,0 %) učenika u višem srednjem obrazovanju diljem EU-a pohađalo je 2014. program strukovnog obrazovanja, dok su ostali pohađali škole općeg usmjerenja.

¹¹⁹ European Commission. Akcijski plan za digitalno obrazovanje (2021.-2027.), preuzeto s: <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/action-plan> (04.02.2024).

¹²⁰ Eurostat. Statistički podaci o obrazovanju i osposobljavanju na regionalnoj razini, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Statisti%C4%8Dki_podaci_o_obrazovanju_i_osposobljavanju_na_regionalnoj_razini (07.02.2024.).

Slika 27. Udio učenika u višem srednjoškolskom obrazovanju prema regijama

Izvor: Eurostat. Distribution of pupils and students enrolled in general and vocational programmes by education level and NUTS 2 region, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uae_enra13/default/table?lang=en (07.02.2024.).

U skupini regija u koje ulaze Češka, Slovačka, Austrija, Slovenija, Hrvatska i sjeverna Italija, te Švicarska postoji posebno visoka specijalizacija za strukovno obrazovanje. U državama poput Češke i Austrije strukovno obrazovanje i osposobljavanje većinom se smatra privlačnom mogućnošću kojom se olakšava prelazak osobe na tržište rada.

Vlada RH je u 2021. godini donijela novi Nacionalni strateški okvir financijske pismenosti potrošača¹²¹ za razdoblje od 2021. do 2026. godine, kojim se jačanjem financijskog obrazovanja planira postići bolje financijsko upravljanje hrvatskih građana.

Prvi Nacionalni strateški okvir odredio je osnovne pojmove kao što su: financijski proizvodi i usluge, financijska pismenost, financijska sposobnost, financijsko obrazovanje, formalno učenje, neformalno učenje, informalno učenje.

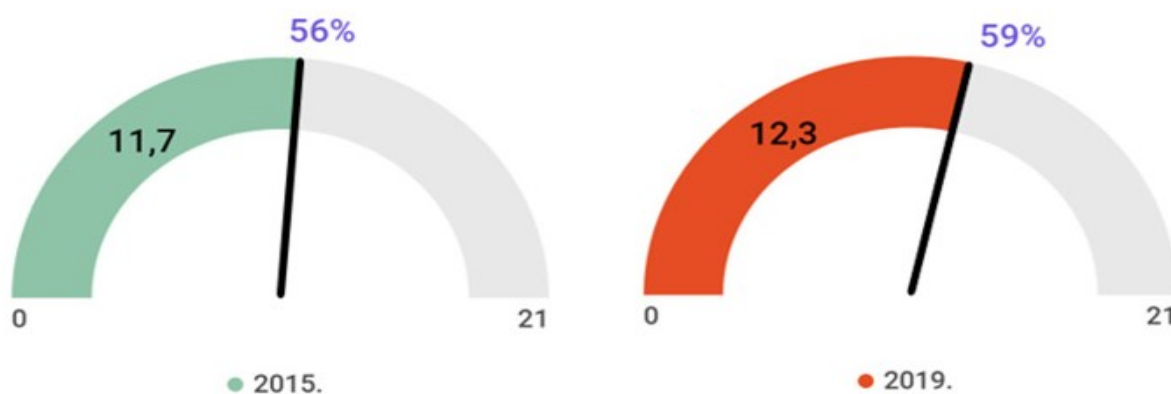
Kako građani nisu dovoljno svjesni financijskih rizika, ne rade proračun troškova te nisu dovoljno spremni za npr. gubitak posla, razvod, bolest, rođenje djeteta, odlazak u mirovinu i dr., ukazala se potreba za povećanjem razine financijske pismenosti.

¹²¹ Narodne novine (2021). *Nacionalni strateški okvir financijske pismenosti potrošača za razdoblje od 2021. do 2026. godine*, Zagreb: Narodne novine d.d., (68).

Istraživanja financijske pismenosti u Republici Hrvatskoj provodi HANFA u suradnji s Hrvatskom narodnom bankom i Ministarstvom financija. Istraživanje je provedeno prema metodologiji Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD)¹²². Financijska pismenost se definira kao kombinacija informiranosti, znanja, vještina, stavova i ponašanja potrebnih za donošenje ispravnih financijskih odluka za ostvarenje individualne dobrobiti. Krajem 2019. godine OECD provela je istraživanje o financijskoj pismenosti i u Hrvatskoj je vidljiv blagi porast u usporedbi s 2015. godinom.

Prosječna ocjena financijske pismenosti građana Hrvatske iznosila je 12,3 od ukupno 21 boda (59%), u odnosu na 11,7 bodova (56%) iz 2015. godine. U istraživanju su se mjerile tri osnovne kategorije: financijsko znanje, financijsko ponašanje i odnos prema trošenju novca.

Slika 28. Financijska pismenost u Hrvatskoj i njezine komponente (izražene u bodovima i u postocima najveće moguće ocjene)

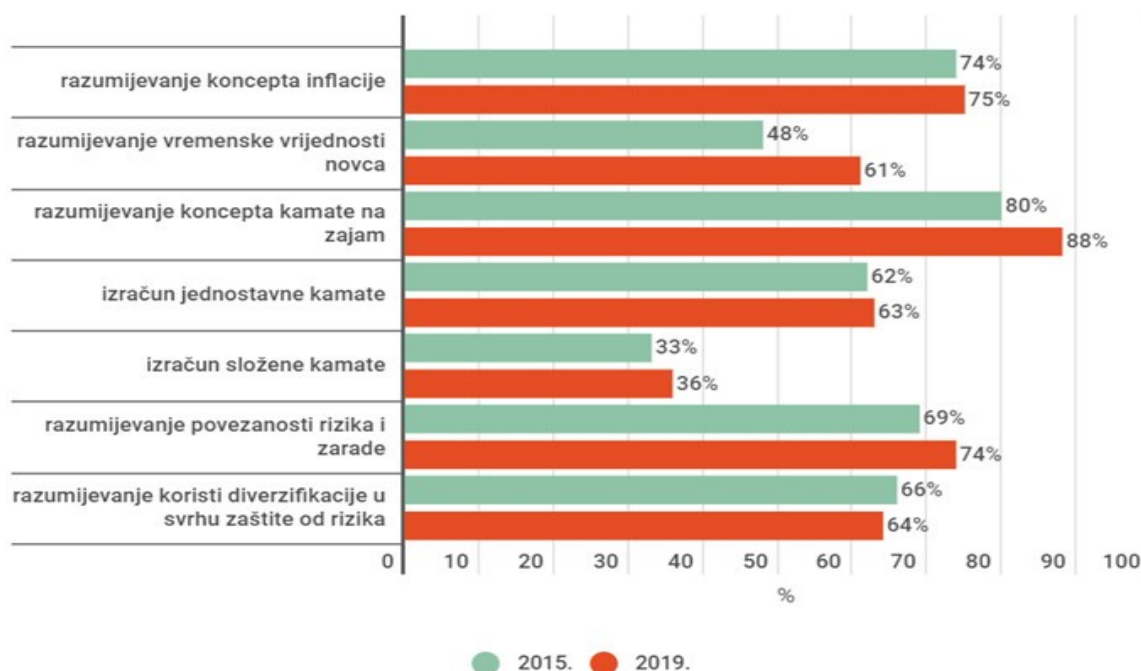
Izvor: Hrvatska narodna banka (14.05.2020.) Istraživanje OECD-a: porasla razina financijske pismenosti u Hrvatskoj.

Istraživanje OECD-a¹²³: utvrdilo je porast razine financijske pismenosti u Hrvatskoj. Pri ispitivanju mjerene su tri osnovne kategorije financijske pismenosti: financijsko znanje, financijsko ponašanje i odnos prema trošenju novca. U uzorak je ušlo 1079 ispitanika u dobi 18-79 godina i ispitivanje se vršilo metodom osobnog intervjua. Financijsko znanje se poboljšalo u usporedbi 2015. i 2019. godine sa 60% na 65% i financijsko ponašanje s 51% na 55%, a pogoršao se odnos prema trošenju novca (sa 60% na 56%).

¹²² Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj

¹²³: Hrvatska narodna banka (14.05.2020.) Istraživanje OECD-a: porasla razina financijske pismenosti u Hrvatskoj, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/istrazivanje-oecd-a-porasla-razina-financijske-pismenosti-u-hrvatskoj> (22.10.2023.).

Slika 12. Financijsko znanje građana u Hrvatskoj 2015. i 2019. godine. (izraženo kao postotak ukupnog broja ispitanika)

Izvor: Hrvatska narodna banka (14.05.2020.) Istraživanje OECD-a: porasla razina financijske pismenosti u Hrvatskoj.

Istraživanje je pokazalo da građani razumiju što znači kamata na kredit (88% ih je točno odgovorilo), izračun jednostavnog i složenog ukamaćivanja puno manje ispitanika je točno odgovorilo (36% za složeni račun, a 63% za izračun jednostavne kamate), dok koncept inflacije razumije 75%.

Ocjena financijske uključenosti pokazuje da je 85% građana upoznato s barem pet financijskih proizvoda, dok gotovo 90% građana posjeduje tekući račun ili kreditnu, odnosno debitnu karticu, ali pokazuje i da je došlo do porasta zaduživanja u Hrvatskoj.

2.4.3. Aktivno stanovništvo, pokazatelji dohodovne nejednakosti, siromaštva i udjela kredita kućanstvima u BDP-u

Aktivno stanovništvo uključuje zaposlene i nezaposlene osobe, ali ne i osobe koje su ekonomski neaktivne. Neaktivna su obično školska djeca, učenici ili roditelji koji ostaju kod kuće; neaktivni ljudi ne rade i nisu dostupni ili traže posao.

Tablica 11. Usporedba broja aktivnog stanovništva Hrvatske s odabranim državama u razdoblju 2011. -2021. (000 broj stanovnika i %)

	2011.	2021.	Promjena	Promjena, %
ČEŠKA	5.146	5.216	70,2	1,4
HRVATSKA	1.841	1.785	-55,6	-3,0
MAĐARSKA	4.333	4.728	395,0	9,1
SLOVENIJA	989	1.002	13,2	1,3
SLOVAČKA	2.740	2.709	-31,1	-1,1

Izvor: izrada autora prema podacima s Eurostat. Labour force participation rate, aged 15-64 - annual averages, preuzeto s: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipslm15/default/table?lang=en> (12.02.2024.); Eurostat. Inactive population as a percentage of the total population, by sex and age (%), preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_IPGA/default/table?lang=en (12.02.2024.).

U tablici 11 je prikazano aktivno stanovništvo od 15-64 godina. U usporedbi s ostalim državama članicama pad broja aktivnog stanovništva vidljiv je u Hrvatskoj i iznosi -55,6 tisuće u broju ili - 3%, i u Slovačkoj i iznosi -31,1 tisuću u broju ili -1,1%. Najveći porast aktivnog stanovništva vidljiv je u Mađarskoj gdje iznosi u broju +395 tisuća ili 9,1%, Češka ima porast 1,4% i Slovenija ima porast 1,3%.

Tablica 12. Postotak aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu te usporedba Hrvatske s odabranim državama (2011. i 2021.) (%)

	2011.	2021.	Promjena	Promjena, %
ČEŠKA	70,5	76,6	6,1	8,7
HRVATSKA	64,1	68,7	4,6	7,2
MAĐARSKA	62,4	76,2	13,8	22,1
SLOVENIJA	70,3	75,0	4,7	6,7
SLOVAČKA	68,7	74,6	5,9	8,6

Izvor : izrada autora prema podacima s Eurostat. Labour force participation rate, aged 15-64 - annual averages, preuzeto s: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipslm15/default/table?lang=en> (12.02.2024.); Eurostat. Inactive population as a percentage of the total population, by sex and age (%), preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_IPGA/default/table?lang=en (12.02.2024)

Hrvatska je poboljšala razinu aktivnosti između 2011. i 2021. godine, ali i dalje bilježi najniži udio aktivnog stanovništva u usporedbi s odabranim državama EU, ispod 70%. Mađarska bilježi najveći porast udjela aktivnog stanovništva od 2011. do 2022. godine.

Za pokazatelj siromaštva i socijalne isključenosti za Republiku Hrvatsku provedeno je istraživanje Anketa o dohotku stanovništva¹²⁴. Anketa je usklađena s uredbama EU-a i Eurostatovom metodologijom propisanim za istraživanje EU-SILC¹²⁵. Istraživanje SILC, na razini EU-a obvezatno je za praćenje statistike dohotka, siromaštva i socijalne isključenosti i jedanput godišnje ga provode sve zemlje članice.

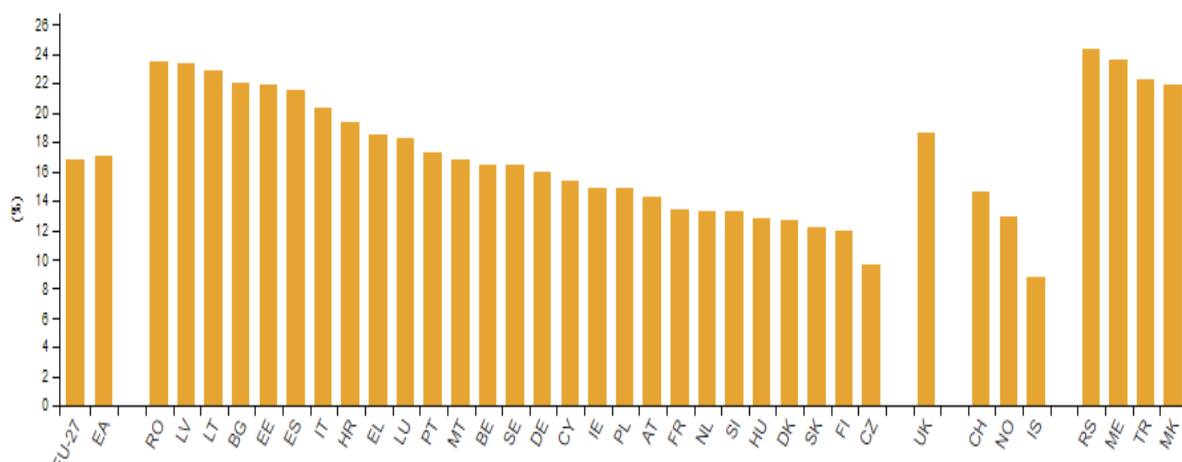
U izradu relativnog siromaštva uzima se u obzir raspoloživi dohodak kućanstva, broj članova u kućanstvu (veličinu kućanstva) i distribucija dohotka unutar populacije. Postotak osoba koje imaju raspoloživi ekvivalentni dohodak ispod praga rizika od siromaštva osnovni je pokazatelj stopa rizika od siromaštva. Prag rizika od siromaštva postavljen je na 60% od srednje vrijednosti (medijana) ekvivalentnoga raspoloživog dohotka svih osoba. Prema podacima Ankete, stopa rizika od siromaštva u 2021. godini za RH iznosila je 19,2%, ako se izuzmu socijalni transferi iz dohotka, postotak osoba koje su u riziku od siromaštva se povećava na 24,2%, a ako se izuzmu i socijalni transferi i mirovine, tada stopa rizika od siromaštva iznosi 40,3%.

Stopa materijalne i socijalne deprivacije prikazuje postotak osoba koje žive u kućanstvima koja si ne mogu, isključivo zbog financijskih razloga, priuštiti najmanje pet od trinaest stavki materijalne i socijalne deprivacije. Stopa materijalne i socijalne deprivacije u Republici Hrvatskoj u 2021. godini iznosila je 8,4%. U 2021. godini, bilo je 5,7% osoba koje žive u kućanstvima koja si ne mogu priuštiti adekvatno grijanje u najhladnijim mjesecima; 42,1% osoba koje žive u kućanstvima koja si ne mogu priuštiti tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće za sve članove svoga kućanstva; 5,6% osoba koje žive u kućanstvima koja si ne mogu priuštiti obrok koji sadržava meso, piletinu, ribu (ili vegetarijanski ekvivalent) svaki drugi dan; 46,5% osoba koje žive u kućanstvima koja ne mogu podmiriti neočekivani financijski izdatak iz vlastitih sredstava; 16,6% osoba koje žive u kućanstvima koja su u posljednjih 12 mjeseci zbog financijskih teškoća kasnila s plaćanjem obveza (stambenoga kredita, najamnine, računa za režije ili potrošačkoga kredita); 7,8% osoba živi u kućanstvima koja vrlo teško spajaju kraj s krajem, 19,5% osoba koje žive u kućanstvima koja teško spajaju kraj s krajem, a 43,5% osoba koje žive u kućanstvima koja spajaju kraj s krajem s malim teškoćama. Najmanji postotak osoba (1,6%) živi u kućanstvima koja vrlo lako spajaju kraj s krajem.

¹²⁴ Državni zavod za statistiku (15.07.2022.) Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2021., preuzeto s: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29178> (25.09.2023.).

¹²⁵ Statistics on Income and Living Conditions

Slika 29. Stopa rizika od siromaštva 2018. u EU

Izvor: Eurostat. Statistički podaci o dohodovnom siromaštvu, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Income_poverty_statistics/hr&oldid=507728 (19.01.2024).

Prema statističkim podacima o novčanom siromaštvu i dohodovnim nejednakostima u EU-u, osobe koje žive u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti čine osobe (postotak osoba u ukupnoj populaciji) koje su u riziku od siromaštva ili u teškoj materijalnoj i socijalnoj deprivaciji (oskudici) ili žive u kućanstvu s vrlo niskim intenzitetom rada. Hrvatska spada među države EU-a s visokom stopom rizika od siromaštva (veća i od prosjeka EU-a), dok odabrane članice s kojima se uspoređujemo: Slovenija, Mađarska, Slovačka imaju niže stope rizika od siromaštva, a Češka spada u države s najnižom stopom rizika od siromaštva u EU-u.

Samodol u svom znanstvenom radu „*Interakcija financijskog razvitka, nejednakosti, rizika od siromaštva u Republici Hrvatskoj*“¹²⁶ istražuje financijski razvitak Republike Hrvatske mjeren dimenzijama financijalizacije, financijskog produblivanja i financijske uključenosti kroz interakciju s dvije dimenzije socijalne isključenosti kao što su nejednakost dohotka i stopa rizika od siromaštva. Prema rezultatima istraživanja, udio imovine banaka u ukupnoj imovini bankovnog sektora je od velikog značaja za gospodarski rast, zaposlenost i socijalni položaj stanovništva, te je cilj istraživanja bio utvrditi kako udio kredita poduzećima i kućanstvima u BDP-u kao financijsko produblivanje utječe na dohodovnu nejednakost i stopu rizika od siromaštva. Istraživanje je pokazalo da razvitak ukupnog financijskog sektora u odnosu na BDP smanjuje dohodovnu nejednakost i stopu rizika od siromaštva, dok rast imovine bankovnog sektora naspram BDP-a povećava dohodovnu nejednakost i rizik od siromaštva. Međutim, vezano na financijsko produblivanje, krediti kućanstvima nisu značajni

¹²⁶Samodol, A. (2023). *Interakcija financijskog razvitka, nejednakosti i rizika od siromaštva u Republici Hrvatskoj*, *Revija za socijalnu politiku*, 30(1), str. 23-45.

za nejednakost, ali smanjuju stopu rizika od siromaštva, dok udio kredita poduzećima u BDP-u povećava dohodovnu nejednakost i stopu rizika od siromaštva.

„Financijska uključenost kućanstava pokazala je da tri skupine kredita (prekoračenja po transakcijskom računu, gotovinski i ostali krediti) ovise o razini nejednakosti i da djeluje obrnuta uzročnost. Dok gotovinski krediti smanjuju stopu rizika od siromaštva, stopa rizika od siromaštva kao obrnuta uzročnost utječe na prekoračenje po transakcijskim računima.“¹²⁷

Zaključno, autor predlaže da dobiveni rezultati mogu poslužiti regulatornim tijelima i nositeljima ekonomske i socijalne politike, obzirom na potrebe i stvarne mogućnosti koje pruža financijski razvitak i produbljivanje tržišta novim financijskim proizvodima i uslugama.

S ciljem povezivanja analize kreditiranja s pokazateljima nejednakosti i socijalne isključenosti, u nastavku se prikazuju udio kredita kućanstvima u BDP-u, postotak dohodovne nejednakosti (Gini) i stope rizika od siromaštva po odabranim državama članicama EU-a.

Tablica 13. Udio kredita kućanstvima u BDP-u u razdoblju od 2010.-2022. (Hrvatska, Slovenija, Slovačka, Češka i Mađarska)

	HRVATSKA	SLOVENIJA	SLOVAČKA	ČEŠKA	MADARSKA
2010.	39,0	25,5	22,7	26,7	31,0
2011.	38,8	25,5	23,9	26,2	26,5
2012.	38,6	25,6	25,5	28,4	24,8
2013.	37,8	24,5	27,6	27,6	22,6
2014.	37,7	23,3	30,2	28,3	20,0
2015.	36,1	22,8	32,3	29,1	16,6
2016.	33,0	22,6	36,1	29,8	16,0
2017.	31,9	22,6	38,8	31,0	14,8
2018.	31,8	22,6	40,7	30,4	14,1
2019.	32,2	22,6	41,8	30,5	14,7
2020.	35,8	23,4	44,8	32,9	16,2
2021.	32,2	22,1	45,4	34,6	16,4
2022.	29,6	21,1	45,8	32,2	14,6

Izvor: izrada autora prema podacima Macrobond (ECB, HNB za Hrvatsku)

¹²⁷ Samodol, A. (2023). Interakcija financijskog razvitka, nejednakosti i rizika od siromaštva u Republici Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 30(1), str. 23-45.

Tablica 14. Gini i stopa rizika od siromaštva u razdoblju 2010.-2022. za odabrane države (%)

	STOPA RIZIKA OD SIROMAŠTVA	GINI	STOPA RIZIKA OD SIROMAŠTVA	GINI	STOPA RIZIKA OD SIROMAŠTVA	GINI	STOPA RIZIKA OD SIROMAŠTVA	GINI	STOPA RIZIKA OD SIROMAŠTVA	GINI
	ČEŠKA		HRVATSKA		MAĐARSKA		SLOVENIJA		SLOVAČKA	
2010.		24,9		31,6		24,1		23,8		25,9
2011.		25,2		31,2		26,9		23,8		25,7
2012.		24,9		30,9		27,2		23,7		25,3
2013.		24,6		30,9		28,3		24,4		24,2
2014.		25,1		30,2		28,6		25,0		26,1
2015.	13,0	25,0	24,4	30,4	30,6	28,2	17,7	24,5	17,3	23,7
2016.	12,4	25,1	23,5	29,8	28,6	28,2	16,9	24,4	17,1	24,3
2017.	12,1	24,5	23,7	29,9	25,9	28,1	16,6	23,7	15,8	23,2
2018.	11,8	24,0	22,1	29,7	20,6	28,7	15,4	23,4	15,2	20,9
2019.	12,1	24,0	20,8	29,2	20,0	28,0	13,7	23,9	14,8	22,8
2020.	11,5	24,2	20,5	28,3	19,4	28,0	14,3	23,5	13,8	20,9
2021.	10,8	24,9	20,9	29,2	19,4	27,6	13,2	23,0	15,6	21,8
2022.	11,8	24,8	19,9	28,5	18,4	27,4	13,3	23,1	16,5	21,2

Izvor: Eurostat

Ginijev koeficijent, ili Gini indeks, je mjerenje nejednakosti vrijednosti nivoa prihoda. To je mjera nejednakosti i predstavlja dohodak ili bogatstvo raspodjele stanovnika jedne nacije. Ako je Gini koeficijent 0 to znači da imaju svi isti dohodak i radi se o savršenoj jednakosti. Ako je Gini koeficijent 1 ili 100% radi se o maksimalnoj nejednakosti. Stopu rizika od siromaštva i socijalne isključenosti čini postotak osoba u ukupnoj populaciji koje su u riziku od siromaštva ili u teškoj materijalnoj i socijalnoj deprivaciji (oskudici) ili žive u kućanstvu s vrlo niskim intenzitetom rada.

Na temelju empirijskih podataka vidljiva je usporedivost među odabranim državama: Slovačka u 2022. godini ima udio kredita kućanstvima u BDP-a 45,8%, Gini 21,2% i postotak rizika od siromaštva 16,5%; Češka ima udio kredita kućanstvima u BDP-u 32,2%, Gini 24,8% i postotak rizika od siromaštva 11,8%; Slovenija ima udio kredita kućanstvima u BDP-u 21,1%, Gini 23,1% i postotak rizika od siromaštva 13,3%; Mađarska ima udio kredita kućanstvima u BDP-u 14,6%, Gini 27,4% i postotak rizika od siromaštva 18,4%; te Hrvatska ima umjereni udio kredita kućanstvima u BDP-u 29,6%, Gini 28,5% i postotak rizika od siromaštva 19,9%. Iz analize podataka se može zaključiti da države koje imaju veći udio kredita kućanstvima u BDP-u imaju manji postotak Gini i % rizika od siromaštva.

2.4.4. Poboljšanje kreditiranja i socijalne uključenosti mladih u Hrvatskoj

Međuvladin panel o klimatskim promjenama (Intergovernmental Panel on Climate Change IPCC)¹²⁸ nastao je 1988. godine na poticaj Ujedinjenih naroda, Svjetske meteorološke organizacije i Programa za okolinu UN-a da bi procijenio rizik od klimatskih promjena uzrokovanih ljudskom aktivnošću. Sve veće emisije stakleničkih plinova mijenjaju klimu, zagrijavaju planet, ugrožavaju bioraznolikost i općenito život na planetu. Prema panelu o klimatskim promjenama, procjenjuje se da će se globalno zagrijavanje povećavati i temperature mogu doseći povećanje za 2,0 °C oko 2050. godine i 3,2 °C do 2100. godine. Ako se dogodi povećanje od 2,0 °C, doći će do nedostatka pitke vode, a što bi po procjeni moglo pogoditi oko 388 milijuna stanovnika. Pretpostavlja se da se ambicioznim djelovanjem može ograničiti zagrijavanje planeta na 1,5°C, a za što je potrebno smanjiti emisije stakleničkih plinova za 45 % do 2030. godine, te ostvariti neto nula emisije do 2050. godine. Za smanjenje emisije stakleničkih plinova potrebno je prijeći na niskougljično gospodarstvo, a što zahtjeva ogromna financijska sredstva, te se očekuje da će financijski sektor preuzeti jednu od ključnih uloga vezano za pitanja održivosti.

U cilju smanjenja emisije stakleničkih plinova, EU je donio nove regulative¹²⁹ i globalne politike održivog razvoja koje će se primjenjivati u financijskom sektoru. Održivim financiranjem nastoje se pomiriti gospodarski rezultati s financiranjem tvrtki koje aktivno

¹²⁸ IPCC (2018). *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*, Cambridge: Cambridge University Press.

¹²⁹ Vijeće Europske unije (b.d.). *Europski zeleni plan*, preuzeto s: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/green-deal/> (20.11.2023.; Europski Parlament i Vijeće Europske unije (15.11.2014.) DIREKTIVA 2014/95/EU EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 22. listopada 2014. o izmjeni Direktive 2013/34/EU u pogledu objavljivanja nefinancijskih informacija i informacija o raznolikosti određenih velikih poduzeća i grupa.

doprinosu održivom razvoju. Pariški sporazum iz 2015. godine je globalni i međunarodni ugovor o klimatskim promjenama s akcijskim planom smanjenja globalnog zatopljenja na 1,5 °C, te isti predstavlja okvir za oblikovanje politika i strategija kontinuiranog gospodarskog i društvenog napretka, bez štete za okoliš uz prirodne izvore bez njihovog ugrožavanja za buduće generacije.

Europski zeleni plan¹³⁰ europska je strategija za postizanje održivosti gospodarstva EU-a. Sadrži dodatne pakete ekonomskih i socijalnih politika s fokusom na izazove u području klime i okoliša kojima se želi postići da do 2050. nema neto emisija stakleničkih plinova, da gospodarski rast nije povezan s upotrebom neodrživih resursa, te da ni jedna osoba i ni jedna regija nisu zapostavljene. Europski zeleni plan identificira privatni, naročito financijski sektor. Strategija održivog financiranja ili financiranje zelene tranzicije, predstavljena u srpnju 2021. godine predviđa mjere usmjeravanja financijskih tokova u zelena ulaganja. Održivom razvoju naročito doprinosi sklonost mlađih generacija održivom stilu života, pa time i održivom ulaganju. Ciljevi održivog razvoja mogu pomoći u zapošljavanju novih generacija zaposlenika čije su vrijednosti bliske idejama održivosti. U cilju postizanja održivog razvoja pojedine banke već poduzimaju aktivnosti mikrofinanciranja, što je primjer društveno pozitivnog ulaganja. U tom smislu banke rade na razvoju financijskih proizvoda i usluga u područjima kao što su poljoprivreda i financiranje malih poduzetnika, financiranje stanovanja i obrazovanja, kao i proširenje povoljnijih financijskih usluga na žene i osobe s invaliditetom, te se osobama s niskim prihodima i njihovim obiteljima omogućuju prilagođeni alati koji im pomažu u izgradnji imovine, povećanju financijskih mogućnosti i podupire se njihov prijelaz iz siromaštva.¹³¹

Primjer održivog razvoja je velika bankarska grupa Intesa Sanpaolo¹³² svjesna značajnog utjecaja na društveni i okolišni kontekst u kojem ostvaruje svoje poslovanje odabirom djelovanja ne samo na temelju dobiti, već s ciljem dugoročne dobiti za banku i za zajednicu, svjesna da može pridonijeti smanjenju utjecaja klimatskih promjena i društvenih nejednakosti. Tako Intesa Sanpaolo gradi budućnost potičući održivi razvoj u korist okoliša, mlađih generacija i istinski uključivog društva. Grupacija Intesa Sanpaolo jedna je od rijetkih europskih financijskih grupacija koje su se pridružile svim glavnim inicijativama Ujedinjenih

¹³⁰ eng. *European Green Deal*

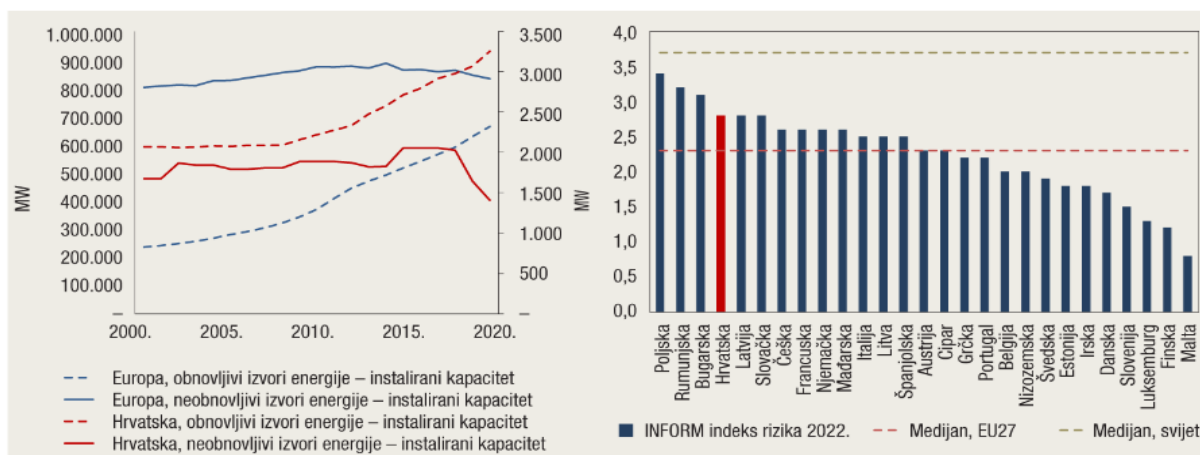
¹³¹ *Vijeće* Europske unije (b.d.). *Europski zeleni plan*, preuzeto s: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/green-deal/> (20.11.2023.).

¹³² Intesa Sanpaolo Group (2023). *Financial inclusion and supporting production*, preuzeto s: <https://group.intesasanpaolo.com/content/dam/portalgroup/repository-documenti/sostenibilit%C3%A0/dcnf/dcnf-2023/eng/capitoli/Financial%20inclusion%20and%20supporting%20production.pdf> (17.01.2024.).

naroda¹³³ za održivost u pogledu financijskog sektora, a koje su dio postizanja ciljeva održivog razvoja. Osim toga, u 2021. godini Grupacija se pridružila svim Net-Zero kreditnim, investicijskim i osiguravateljskim savezima.

Porast rizika za financijsku stabilnost proizlazi i iz klimatskih promjena, te je nužno ubrzati zelenu tranziciju. Investicije u zelenu tranziciju mogao bi otežati pad obujma poslovanja korporativnog sektora, a što bi se u dužem razdoblju negativno odrazilo na ekonomski rast i financijski sustav (Hrvatska narodna banka, 07.03.2023.).

Slika 30. Zelena tranzicija i rizik klimatskih promjena

Napomena: Instalirani kapacitet odnosi se na maksimalni neto proizvodni kapacitet elektrana u određenoj godini. INFORM indeks rizika predstavlja osjetljivost pojedinih zemalja na humanitarne i prirodne katastrofe koje mogu destabilizirati nacionalne kapacitete civilne zaštite. Veća vrijednost indeksa, koji se sastoji od tri dimenzije: opasnosti i izloženosti, slabosti te manjka kapaciteta za borbu s posljedicama, upućuje na viši rizik. Agregatna mjera za svijet i države EU-a izračunata je kao medijan indeksa po državama.
Izvori: Europska komisija; MMF; izračun HNB-a

Izvor: Hrvatska narodna banka (07.03.2023.), Makroprudencijalna dijagnostika, br. 19, preuzeto s: https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/html/-/asset_publisher/D7cogspaQgU2/content/makroprudencijalna-dijagnostika-br-19 (23.03.2024.).

Prema istraživanju o zelenoj tranziciji i riziku klimatskih promjena, Hrvatska spada u veći rizik mjereno indeksom opasnosti i izloženosti, slabosti i manjku kapaciteta za borbu s posljedicama klimatskih promjena, kao i Slovačka, Češka i Mađarska, dok Slovenija spada u niži rizik. Hrvatska treba ubrzati održivi razvoj kako bi dostigla razinu naprednijih okruženja te išla u korak s europskim trendovima i regulatornim okvirima. Pojedine banke u financijskom sektoru su započele s financiranjem održivih proizvoda kao i sa ugrađivanjem ESG kriterija u politike rizika. Iskustva i praksa izvještavanja o održivosti još su na srednje niskoj razini.

¹³³ Sustainable Development goals of the United Nations

Ključnu ulogu u ostvarivanju održivog razvoja ima digitalna transformacija koja utječe na brzi tehnološki razvoj i razvoj inovativnih proizvoda u različitim sektorima.

Prema strategiji EU-a o oblikovanju digitalne transformacije¹³⁴, digitalna transformacija je integracija digitalnih tehnologija u poslovanje poduzeća i javnih službi, kao i utjecaj tehnologija na društvo. Veliki utjecaj na promjene naših svakodnevnih života imaju nove tehnologije kao što su Internet, digitalne platforme, baze podataka, računalstvo u oblaku i umjetna inteligencija. Viziju digitalne transformacije EU-a predstavila je Europska komisija „*Digitalno desetljeće Europe*“ gdje su postavljeni ciljevi za 2030. godinu u područjima kao što su vještine, sigurne i održive digitalne infrastrukture, digitalna transformacija poduzeća i digitalizacija javnih usluga. Vezano za umjetnu inteligenciju, EU se zalaže za pouzdani okvir umjetne inteligencije, provedbu etičkih standarda, podupiranje radnih mjesta, pomoć u izgradnji konkurentnih „*umjetnih inteligencija proizvedenih u Europi*“ i utjecaj na globalne standarde s ciljem da umjetna inteligencija ne predstavlja rizik za korisnike. Tehnologija utječe na optimizaciju proizvodnje, smanjenju emisija i otpada, te povećanje konkurencije stvaranjem novih proizvoda i usluga.

Hrvatska je uvela mjeru pomoći za mlade kroz program subvencioniranja stambenih kredita kojom se hrvatskim državljanima olakšava stambeno zbrinjavanje kroz otplatu dijela stambenog kredita. Uvjeti subvencioniranja uređeni su Zakonom o subvencioniranju stambenih kredita¹³⁵. Građani s prebivalištem na području Republike Hrvatske mogu podnijeti zahtjev za subvencioniranje stambenih kredita ako zadovoljavaju uvjete kreditne sposobnosti, ako nisu stariji od 45 godina, te ako isti i njihovi bračni ili izvanbračni drug, životni partner ili neformalni životni partner u vlasništvu nema stan, odnosno kuću ili koji u vlasništvu ima samo jedan stan ili kuću koju prodaje radi kupnje većeg stana ili kuće, odnosno gradnje kuće zbog potreba vlastitog stanovanja. Subvencija države dodjeljuje se za prvih pet godina otplate kredita.

U cilju demografske obnove produžuje se rok subvencioniranja kredita za dvije godine za svako živorođeno, odnosno usvojeno dijete, te se produžuje rok subvencioniranja kredita za jednu godinu po djetetu, ako nema navršenih 18 godina. Ako je članu obiteljskog kućanstva utvrđen invaliditet veći od 50% tjelesnog oštećenja dodatno se produžuje rok subvencioniranja kredita za dvije godine.

¹³⁴ Europski Parlament (22.04.2021.) Oblikovanje digitalne transformacije: objašnjenje strategije EU-a, preuzeto s: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20210414STO02010/oblikovanje-digitalne-transformacije-objasnjenje-strategije-eu-a> (12.12.2024.).

¹³⁵ Narodne novine. *Zakon o subvencioniranju stambenih kredita*, Zagreb: Narodne novine d.d., (65)2017, (61)2018, (66)2019, (146)2000.

Iznos kredita za subvencioniranje može biti najviše do 100.000,00 eura za kupnju stana ili kuće odnosno gradnju kuće, s time da najveći iznos po kvadratu može iznositi 1.500,00 eura. Subvencioniranje kredita odobrava se za kupnju stana ili kuće, odnosno gradnju kuće do najviše 1.500,00 eura, a rok otplate ne smije biti kraći od 15 godina. Visina subvencije ovisi o indeksu razvijenosti mjesta na kojem se nekretnina kupuje odnosno gradi i kretat će se od 30 do 51%. Mjera se provodi od 2017. godine, a izmjenama Zakona omogućeno je subvencioniranje stambenih kredita za mlade sve do 31. prosinca 2023., za svaku kalendarsku, odnosno proračunsku godinu.

Mađarska vlada je 2015. godine pokrenula program CSOK¹³⁶ koji uključuje direktne financijske poticaje obiteljima ovisno o broju djece, subvencionirane kredite kod komercijalnih banaka (za obitelji s dvoje i više djece), zelene kredite za nekretnine i baby kredit (nenamjenske kredite). Bespovratna državna subvencija vezana je uz broj postojeće i planirane djece. Primarna ciljna skupina ovog kreditnog proizvoda su mladi bračni parovi u dobi od 21 do 44 godina koji žele imati više djece. Kredit se odobrava na maksimalni rok otplate 240 mjeseci. Za cijeli iznos kredita postoji 100% državno jamstvo. Klijent mjesečno plaća glavnice i naknadu za jamstvo. Maksimalna kamatna stopa zajma određena je Vladinom uredbom, a kredit je za klijenta beskamatan u prvih pet godina otplate kredita, a istovremeno banke dobivaju subvenciju kamate od Vlade. Ako se beba rodi unutar 5 godina, kredit ostaje bez kamata za klijenta za cijelo vrijeme do dospelja. Na zahtjev klijenta, otplata glavnice može se obustaviti za tri godine kada se rodi prvo dijete; za još tri godine kada dođe druga beba, istovremeno 30% neotplaćene glavnice preuzima Vlada. Nakon rođenja trećeg djeteta, tada neotplaćenu punu glavnice Vlada isplaćuje banci. U slučaju da se prva beba ne rodi u roku od 5 godina ili se par razvede, klijent mora vratiti subvenciju kamata Vladi u roku od 120 dana. Ako klijent ne može otplaćivati kredit, državno jamstvo stupa na snagu.

U Slovačkoj (VUB banka)¹³⁷ pomoć mladima do 35 godina kod kupovine prve nekretnine pruža se kao oslobođanje plaćanja poreza u visini polovice godišnje kamate na kredit za kupovinu i/izgradnju i/obnovu nekretnine, u maksimalnom iznosu od 400 eura godišnje i to tijekom 5 godina. Oslobođanje poreza može se tražiti u svrhu kupnje stana/kuće ili njegovog dijela, izgradnje ili dovršetka nekretnine, izmjene ili održavanja nekretnine ili čak za kombinaciju ovih svrha. Stambeni kredit za kupnju prve nekretnine se odobrava mladima

¹³⁶ The Government of Hungary (10.02.2016.). Government Decree No. 17/2016. (II. 10.) on Family Housing Allowance for buying or extending second-hand homes.

¹³⁷ VUB Banka. Hypoteka pre mladych, preuzeto s: <https://www.vub.sk/en/ludia/hypoteky/hypoteka-pre-mladych.html> (12.02.2024.).

starosti do 35 godina na rok otplate od 5 do 30 godina. Porezni bonus se traži u nadležnom poreznom uredu kao dio porezne prijave.

U Italiji, Intesa Sanpaolo banka¹³⁸ smatra da je bitno ulagati u mlade ljude, dajući im znak povjerenja i uključenosti, promovirati nove načine komunikacije i interakcije s budućim kupcima te su ponudili mladim ljudima nove inovativne proizvode. “*Mutuo Giovani*” je posvećen mladima do 36 godina, s ponudom koja ovom segmentu kupaca olakšava kupnju njihovog prvog doma, prihvaćajući zahtjeve do 100% vrijednosti nekretnine. Nakon izmjene regulative od svibnja 2021. godine, ponuda je obogaćena mogućnošću pristupa jamstvenom fondu prve kuće koji pokriva do 80% kapitala kredita za kredite s LTV > 80%. Samo osobe koje su identificirane kao prioritetne i koje ne prelaze 40 tisuća eura godišnjeg primanja imaju pristup ovom jamstvu koje pruža subvencionirane stope, te eliminaciju troškova naplate u ratama. Kredit se može odobriti na rok otplate do 40 godina. Uz olakšice za kredite ukida se i porez za kupnju prvog doma.

Na razini EU-a postoji inicijativa za Energetski učinkoviti Mortgage (Energy Efficiency Mortgage Initiative)¹³⁹ kao proizvod zajma koji zajmoprimcima omogućuje smanjenje troškova komunalnih usluga dopuštajući im financiranje troškova poboljšanja energetske učinkovitosti nekretnine u trenutku kupnje kuće ili refinanciranja postojećeg kredita.

EEMI je platforma koja ulagačima, regulatorima, kreditnim institucijama (mortgage lenders) i drugim tržišnim sudionicima olakšava pristup centraliziranim kvalitativnim i kvantitativnim informacijama o kreditima i portfeljima kreditnih institucija namijenjenih financiranju investicija u energetska efikasnost. Da bi podaci o određenim kreditima i portfeljima financijskih institucija bili dostupni na platformi, moraju prethodno dobiti EEM oznaku kvalitete koja za europsko brendiranje omogućava lakše pretraživanje kredita potrošačima, omogućava razmjenu i provedbu najboljih tržišnih i zakonodavnih praksi na europskoj i međunarodnoj razini, te usklađivanje s energetska učinkovitosti (ESG)¹⁴⁰.

Šućur u svom radu „Socijalna isključenost“¹⁴¹ navodi da je najveći problem oko razgraničenja siromaštva i socijalne isključenosti: „*Je li siromaštvo pojam uži ili širi nego isključenost? Je li siromaštvo preduvjet isključenosti ili mi samo koristimo različite termine za*

¹³⁸ Intesa Sanpaolo Group. Support for families, young people, the elderly, people affected by natural disaster and remittance management, preuzeto s: <https://group.intesasanpaolo.com/en/sustainability/financial-inclusion-supporting-production/financial-inclusion/vulnerable-people> (12.02.2024.).

¹³⁹ Energy Efficient Mortgage Label (b.d.). Energy Efficient Mortgage Label, preuzeto s: <https://www.energy-efficient-mortgage-label.org/> (12.02.2024.).

¹⁴⁰ eng. *Environmental, Social and Governance*

¹⁴¹ Šućur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija, *Revija za sociologiju*, 35(1-2), str. 45-60.

istu pojavu?“ Danski sociolog Abrahamson smatra da je isključenost samo drugi izraz za siromaštvo (*“staro vino u novim bocama”*). On kaže da na kraju 20. i početku 21. stoljeća mnogi političari i vlade u razvijenim zemljama ne vole koristiti pojam siromaštva, jer siromaštvo predstavlja znak neuspješnosti njihove vlasti i modela socijalne države što ga podržavaju.¹⁴² Pojam socijalne isključenosti manje je optužujući nego pojam siromaštva, pa predstavlja jednu vrstu eufemizma za siromaštvo. Jedni prihvaćaju siromaštvo i isključenost kao sinonime, drugi isključenost podređuju pojmu siromaštva, a treći definiraju siromaštvo kao oblik isključenosti. No moglo bi se kazati da većina sociologa ne poistovjećuje siromaštvo i isključenost, već siromaštvo definira kao jedan od oblika socijalne isključenosti. Pojam suprotan siromaštvu jest bogatstvo, dok je antipod isključenosti integracija ili uključivanje. Autor zaključuje da se siromaštvo uglavnom svodi na materijalnu dimenziju i nedostatak novca, a isključenost podrazumijeva da ljudi mogu biti isključeni iz različitih područja društvenog života kao što je obrazovanje, zaposlenje, stanovanje, socijalne veze i dr. Borba protiv siromaštva ima za cilj preraspodjelu resursa i dobara, a isključenost nastoji osigurati socijalnu integraciju i participaciju.

U cilju demografske obnove i veće socijalne uključenosti mladih u dijelu ostvarivanja poticaja za kupnju prve nekretnine, očekuje se da će Vlada RH u suradnji s bankama ponuditi novi poboljšani model kreditiranja mladih koji bi obuhvatio širi krug mladih i slabijeg socijalnog stanja. Sadašnji model kredita uz subvenciju uključivao je samo dio mlade populacije koji imaju dostatna primanja, te takvi poticaju nisu zadovoljili potrebe ukupne populacije mladih.

Dobar primjer iz drugih država su modeli stambenog kreditiranja za mlade uz jamstvo države, oslobađanje poreza za kupnju nekretnine i usmjerenost na energetska učinkovitost.

Prema istraživanju, u Europskoj uniji se događaju duboke demografske promjene uslijed starenja stanovništva i smanjenja stope nataliteta. Veliki broj država u EU-u suočava se s odljevom mlade i kvalificirane radne snage, koji uzrokuje i smanjenje broja radno sposobnih stanovnika. Regije u kojima se najveći broj stanovnika iselio pogađa i činjenica da se iseljavaju najobrazovanijih i najvještiji, a najčešće se masovno iseljavaju mladi i takva situacija može prouzročiti usporavanje gospodarstva, obzirom da nedostaje kadrova za inovacije, kao i za izgradnju održivih i konkurentnih gospodarstava. Ovo istraživanje je pokazalo da udio stanovništva u odabranim državama EU-a starijeg od 65 godina raste od 4

¹⁴² Šućur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija, *Revija za sociologiju*, 35(1-2), str. 45-60, prema Abrahamson, P. (1995). Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles?, *Družboslovne razprave*, 11(19-20), str. 119-136.

do 5 p.p. između 2011. i 2021. godine. Udio mladih (15-24) smanjio se u svim zemljama. Hrvatska je jedina zemlja u kojoj je udio djece u padu (-1,1 p.p.) između 2011. i 2021. godine.

U razdoblju od 10 godina udio mladih u RH (dobne skupine od 15 do 19 godina i 20 do 24 godine) u ukupnom broju stanovnika smanjio se sa 11,8 % (2011. godine) na 10,3% (2021. godine). Udio šire dobne skupine od 15 do 29 godina smanjio se s 18,6% na 15,9%. Smanjenje broja mladih bilo je brže od smanjenja zabilježenog u ukupnoj populaciji. U promatranom razdoblju ukupna populacija smanjila se za 9,3% (396 tis.). Smanjenje stanovništva u Hrvatskoj se može pripisati i niskim stopama plodnosti i / ili kasnijoj dobi rađanja djece početkom 2000-ih, ali i masovnom valu iseljavanja koji pogađa zemlju nakon ulaska u EU-u (posebno važno za dobne skupine 25+).

Prema istraživanju odabranih država, najnižu stopu nezaposlenosti mladih ima Češka, pa je slijede Mađarska, Slovenija i Slovačka, te Hrvatska koja je u skupini zemalja s nezaposlenošću mladih oko prosjeka EU-a i relativno umjerenim uključivanjem studenata u radne snage. Strukovno obrazovanje je ključno za smanjenje stope nezaposlenosti mladih i olakšavanje njihova prelaska iz obrazovnog sustava na tržište rada. U cilju privlačenja talenata regije trebaju raditi na poboljšanju kvalitete života i poslovnog okruženje koje bi postalo privlačnije za život i rad, a svaka država bi trebala imati program za razvoj talenata kako bi postigle bolje rezultate u sustavu obrazovanja, osposobljavanja, vještina, integracije na tržište rada i uvjeta rada.

Strategija održivog financiranja ili financiranje zelene tranzicije u cilju poboljšanja energetske učinkovitosti, te usmjeravanje financijskih tokova u zelena ulaganja mogu pomoći u zapošljavanju mladih generacija čije su vrijednosti bliske idejama održivosti.

U dijelu broja aktivnog stanovništva u odabranim državama istraživanje je pokazalo da je porast aktivnog stanovništva vidljiv u Mađarskoj, Češkoj i Sloveniji. Hrvatska je poboljšala razinu aktivnosti, ali i dalje bilježi najniži udio aktivnog stanovništva ispod 70%.

Iz ovog doktorskog rada može se zaključiti važnost kreditiranja za rješavanje raznih ljudskih potreba koje je u korelaciji s demografskim kretanjima. U ostvarenju ciljeva za demografsku obnovu i sprječavanje odliva mladih, očekuje se da će države u suradnji s bankama predložiti model kreditiranja koji bi prvenstveno bio namijenjen mladima koji kupuju prvu nekretninu u kojoj će osigurati budućnost svojoj obitelji. Krediti kućanstvima namijenjeni mladima sklonim održivom razvoju mogu ubrzati održivi razvoj ugrađivanjem ESG kriterija u takve proizvode. Ovaj rad samo djelomično ukazuje na demografsku

problematiku. Ovo istraživanje bi s posebnom pažnjom mogli analizirati demografi adresirajući jedan od najvećih problema u RH, ali zapravo i u cijeloj Europskoj uniji.

U cilju demografske obnove i veće socijalne uključenosti mladih u dijelu ostvarivanja poticaja za kupnju prve nekretnine, očekuje se da će Vlada RH u suradnji s bankama ponuditi novi poboljšani model kreditiranja mladih koji bi obuhvatio širi krug mladih i slabijeg socijalnog stanja. Sadašnji model kredita uz subvenciju uključivao je samo dio mlade populacije koji imaju dostatna primanja, te takvi poticaju nisu zadovoljili potrebe ukupne populacije mladih. Dobar primjer iz drugih država su modeli stambenog kreditiranja za mlade uz jamstvo države, oslobađanje poreza za kupnju nekretnine i usmjerenost na energetske učinkovitost.

U cilju znanstvenog doprinosa cijeloj zajednici, ovaj rad može biti inicijativa za osnivanje zajedničkog tima specijalaca koji se bave demografijom, održivim razvojem, bankarstvom, ekonomskom i socijalnom problematikom, koji bi zajednički predlagali kvalitetne inicijative i prijedloge za mlade generacije ukazujući im istinsko uključivanje u društvo u cilju zajedničke izgradnje budućnosti.

2.5. Monetarna i financijska stabilnost

Ovo potpoglavlje obrađuje monetarnu i financijsku stabilnost.

2.5.1. Financijska stabilnost i gospodarski rast

Europska unija (EU)¹⁴³ ekonomska je i politička unija, jedinstvena međuvladina i nadnacionalna zajednica europskih država, nastala kao rezultat procesa suradnje i integracije koji je započeo 1951. godine između šest država (Belgije, Francuske, Njemačke, Italije, Luksemburga i Nizozemske). Europska unija formalno je uspostavljena 1. studenoga 1993. godine stupanjem na snagu Ugovora o Europskoj uniji (poznatiji kao Ugovor iz Maastrichta). Europska unija danas ima 27 država članica. Prostire se na 4 233 255.3 km², a ima oko 447 milijuna stanovnika.

Prva država u povijesti koja je 31. siječnja 2020. izašla iz Europske unije je Ujedinjeno Kraljevstvo, čija vlada je 29. ožujka 2017., nakon referenduma održanog u lipnju 2016., podnijela zahtjev za razdruživanje Ujedinjenog Kraljevstva od Europske unije. Time je Europska unija koja se od svog osnutka uvijek širila po prvi puta u svojoj povijesti ostala bez jedne države članice.

Iako su sve države članice EU-a¹⁴⁴ dio ekonomske i monetarne unije (EMU), njih 20 zamijenilo je nacionalne valute jedinstvenom valutom - Eurom. Te zemlje EU-a čine Europodručje, u koje se priključila Hrvatska 1. siječnja 2023. godine. Države članice koje ne pripadaju Europodručju su zemlje u kojima euro još nije uveden, ali će se pridružiti Europodručju kad ispune potrebne uvjete. Tu spadaju Bugarska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska i Švedska. Države članice ponekad mogu dogovoriti izuzeće od bilo kojeg zakonodavnog akta, a izuzeće od uvođenja jedinstvene valute vrijedi za Dansku, koja je nakon pristupanja EU-u zadržala svoju valutu.

Europska središnja banka je središnja banka Europske unije čija je valuta euro. Glavna zadaća ESB-a je održavanje stabilnosti cijena u cilju da inflacija bude niska, stabilna i predvidljiva. Temeljni cilj ESB-a je stabilnost cijena, a suštinski se putem niske stope inflacije želi indirektno osigurati što viša stopa rasta gospodarstva u EU. Također, ESB pridonosi sigurnosti i pouzdanosti europskog bankovnog sustava.

¹⁴³ Europska unija. Što je Europska unija, preuzeto s: https://op.europa.eu/webpub/com/eu-and-me/hr/WHAT_IS_THE_EUROPEAN_UNION.html (22.11.2023.).

¹⁴⁴ Europska unija. Zemlje koje koriste euro, preuzeto s: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/euro/countries-using-euro_hr (22.11.2023.).

Europska središnja banka je na svojim stranicama objavila u srpnju 2022. godine da je ESB-i glavna zadaća¹⁴⁵ održati stabilnost cijena. Prema izvješću ESB-a, ako je inflacija previsoka, što je posljedica prebrzog rasta cijena u gospodarstvu, veće kamatne stope pridonose vraćanju inflacije na ciljnu razinu od 2% u srednjoročnom razdoblju. Instrument monetarne politike su tzv. ključne kamatne stope¹⁴⁶ koje određuje ESB. To su stope koje ESB nudi bankama koje žele pozajmiti novac i za elektronički novac koji se drži preko noći. Promjena ključnih kamatnih stopa se odražava na cijelo gospodarstvo, uključujući tržište kredita, hipoteke, kamatne stope na štednju u bankama te na druge investicijske instrumente. U slučaju kada je inflacija previsoka, a potražnja je prevelika i dobara i usluga je premalo, ESB može povećati stope kako bi krediti poskupjeli. Na taj način ESB smiruje gospodarstvo te se smanjuju inflacijska očekivanja.

Europska središnja banka je u Pregledu strategije (2023.) „*Monetarna politika, financijska stabilnost i preispitivanje strategije*“¹⁴⁷ objavila: „*Naša je zadaća održavati stabilnost cijena. Znamo da joj pogoduje stabilan financijski sustav, ali i stabilnost cijena pogoduje financijskom sustavu jer građani i poduzeća mogu bolje planirati i ulagati znajući da se cijene s vremenom neće znatnije mijenjati. Zato važnu ulogu u našim analizama i odlukama imaju informacije o zdravlju financijskog sustava.*“

ESB svojom monetarnom politikom održava stabilnost cijena i stabilnost financijskog sustava koji obuhvaća banke, osiguravajuća društva i financijska tržišta. Financijski sustav ima ključnu ulogu u gospodarstvu i vrlo je važna stabilnost financijskog sustava. U cilju održavanja stabilnosti cijena, ECB smanjuje kamate i uvodi nove alate te na taj način pridonosi normalizaciji stanja u gospodarstvu i financijskom sustavu. Prilagođavanjem kamatnih stopa ESB utječe na troškove zaduživanja građana i poduzeća što posljedično utječe na potrošnju i ulaganje. Prema ESB-u, vrlo niske kamatne stope korisne su za stabilnost cijena samo u slučaju kada je gospodarstvo u lošem stanju, međutim, problem je ako su kamatne stope preniske u dužem razdoblju što može izazvati nenamjerne popratne učinke na financijsku stabilnost, obzirom da se građani i poduzeća mogu pretjerano zaduživati donošenjem rizičnijih odluka. Kako financijske krize mogu ugroziti stabilnost cijena, ESB

¹⁴⁵ Europska središnja banka (21.07.2022.). Odluke o monetarnoj politici, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2022/html/ecb.mp220721~53e5bdd317.hr.html> (13.02.2024.).

¹⁴⁶ The deposit facility rate (DFR)-stopa definira kamatu koju banke dobivaju za preko noćno deponiranje sredstava kod središnje banke. Main refinancing operations(MRO) definira kamatu po koje banke mogu posuditi novac od središnje banke na razdoblje od tjedan dana. Marginal Lending facility (MLR)-ako bankama treba novac preko noći mogu posuditi od središnje banke po višoj stopi.

¹⁴⁷ Europska središnja banka. Monetarna politika, financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (13.02.2024.).

pozorno prati popratne učinke, a informacije o financijskom sustavu imaju važnu ulogu u ESB analizama i odlukama. Tako ESB svojom monetarnom politikom pomaže bankama jer pridonosi stabilnosti gospodarstva i financijskoj stabilnosti.

U 2022. godini središnje banke se suočavaju s rastom cijena i inflacijom koja negativno utječe na rast cijena i potiče potrošnju. Prilagođavanje i normalizaciju monetarne politike je prvi započeo FED (Federal Reserve System Fed)¹⁴⁸ (ožujak 2022.). ESB¹⁴⁹ počinje dizati kamatne stope nakon pomnog praćenja kretanja gospodarstva i inflacije.

Slika 31. Prikaz povećanja kamatnih stopa za Europodručje (MRO) i SAD (FED funds stopa)

Sjednica	Eurozona, MRO		SAD, fed funds stopa	
	Povećanje (b.b.)	Razina	Povećanje (b.b.)	Ciljani raspon
Ožujak 2022.	-	0,00%	25	0,25% do 0,50%
Svibanj 2022.	-	0,00%	50	0,75% do 1,00%
Lipanj 2022.	-	0,00%	75	1,50% do 1,75%
Srpanj 2022.	50	0,50%	75	2,25% do 2,50%
Rujan 2022.	75	1,25%	75	3,00% do 3,25%
Listopad 2022.	75	2,00%	75	3,75% do 4,00%
Prosinac 2022.	50	2,50%	50	4,25% do 4,50%
Veljača 2023.	50	3,00%	25	4,50% do 4,75%
Ožujak 2023.	50	3,50%	25	4,75% do 5,00%

Izvor: ESB i FED ¹⁵⁰

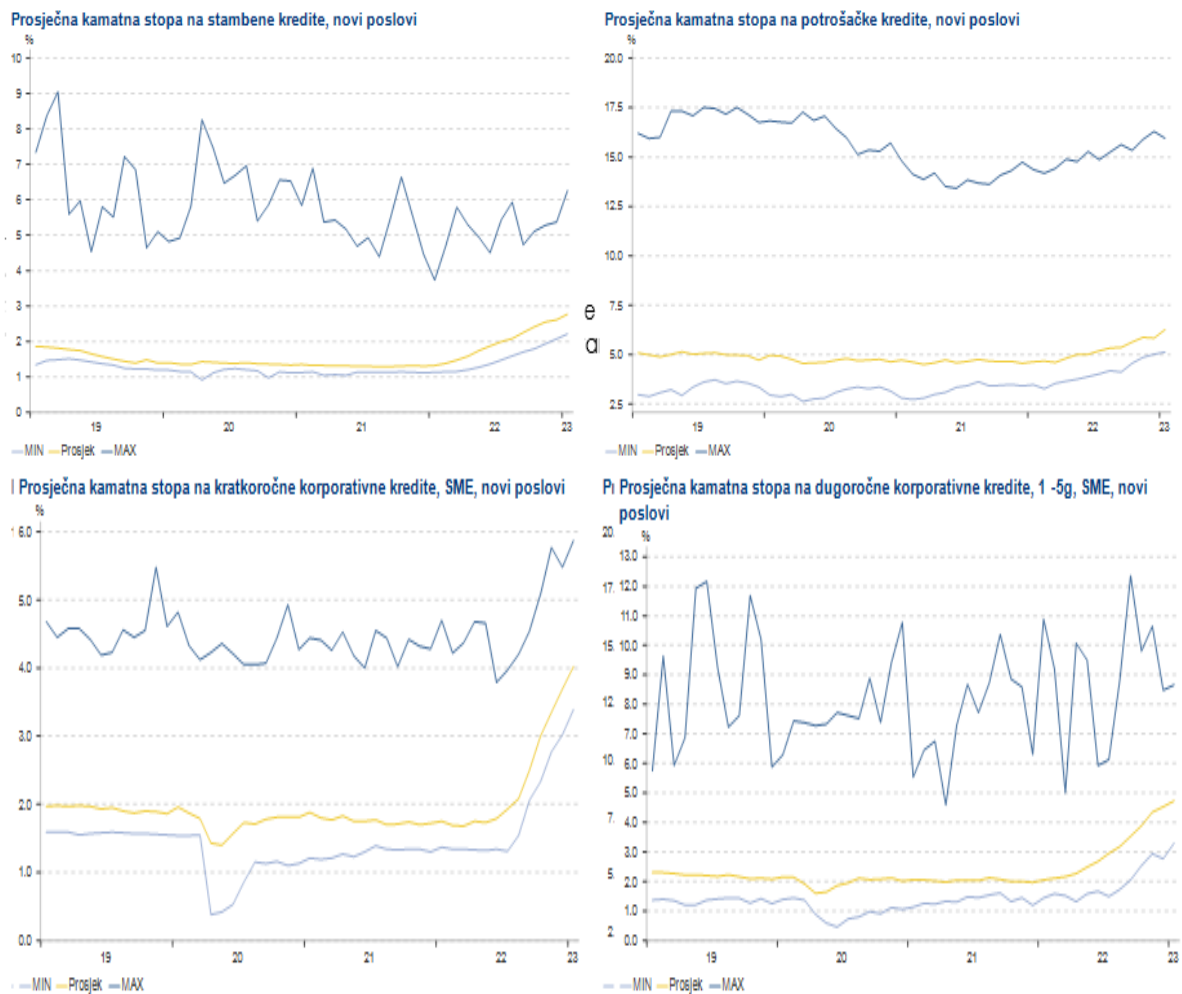
Inflacijski pritisci i dalje su rasli, obzirom da transmisijski mehanizam monetarne politike središnjih banaka ne može djelovati tako brzo. Središnje banke podizanjem ključnih kamatnih stopa utječu na rast kamatnih stopa na novčanom tržištu kao i na troškove financiranja, ali prijenos monetarnog zaoštavanja na potrošnju se odvija s određenim vremenskim odmakom. Dodatno, u Europodručju dolazi do povećanja udjela novih stambenih kredita plasiranih uz kamatnu stopu fiksiranu na razdoblje od 10 i više godina, te kod takvih kredita podizanje kamatnih stopa neće utjecati na troškove otplate kredita kod građana koji su ugovorili takav kredit.

¹⁴⁸ The Federal Reserve (March 2022), preuzeto s: <https://www.federalreserve.gov/> (25.01.2024.).

¹⁴⁹ Reuters (02.12.2021). ECB sticks with transitory description of inflation, preuzeto s: <https://www.reuters.com/world/europe/ecb-sticks-with-transitory-description-inflation-2021-12-02/> (25.01.2024.).

¹⁵⁰ Europska središnja banka [European Central Bank \(europa.eu\)](https://www.ecb.europa.eu/); The Federal Reserve (March 2022), preuzeto s: <https://www.federalreserve.gov/> (25.01.2024.).

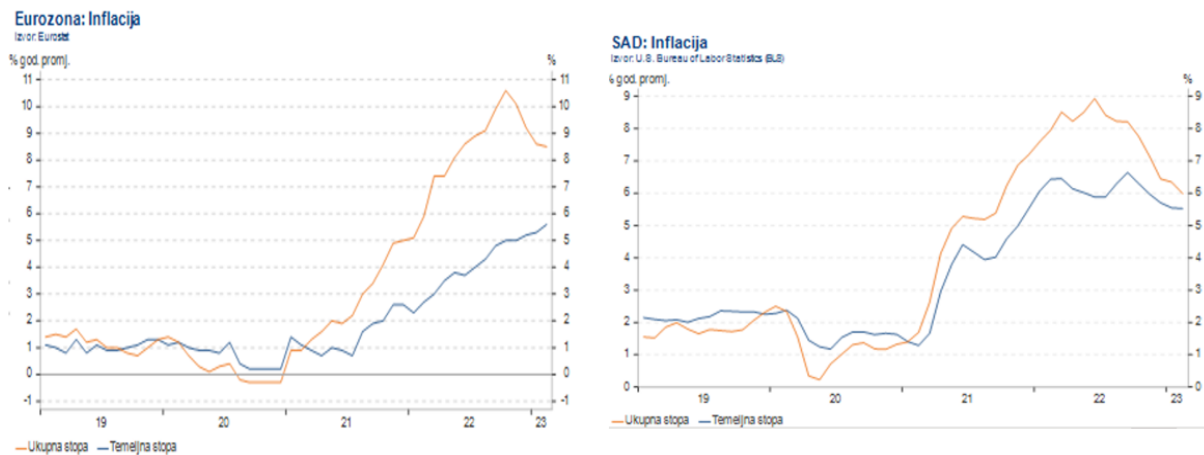
Grafikon 21. Prosječne kamatne stope na nove kredite - Europodručje

Izvor: Macrobond

Iz pregleda kamatnih stopa na kredite banaka vidljiv je rast kamata već nakon prvog dizanja ključnih kamata ESB-a. Prosječna kamatna stopa u Europodručju na nove stambene kredite u siječnju 2023. godine dostiže 2,8% (+1,5 p.p. na godišnjoj razini), na potrošačke kredite 6,3% (+0,7 p.p.), na kratkoročne korporativne kredite 4,0% (+2,3 p.p.), a na dugoročne korporativne kredite 4,7% (+2,6 p.p.).

Grafikon 22. Inflacija u Europodručju i SAD-u

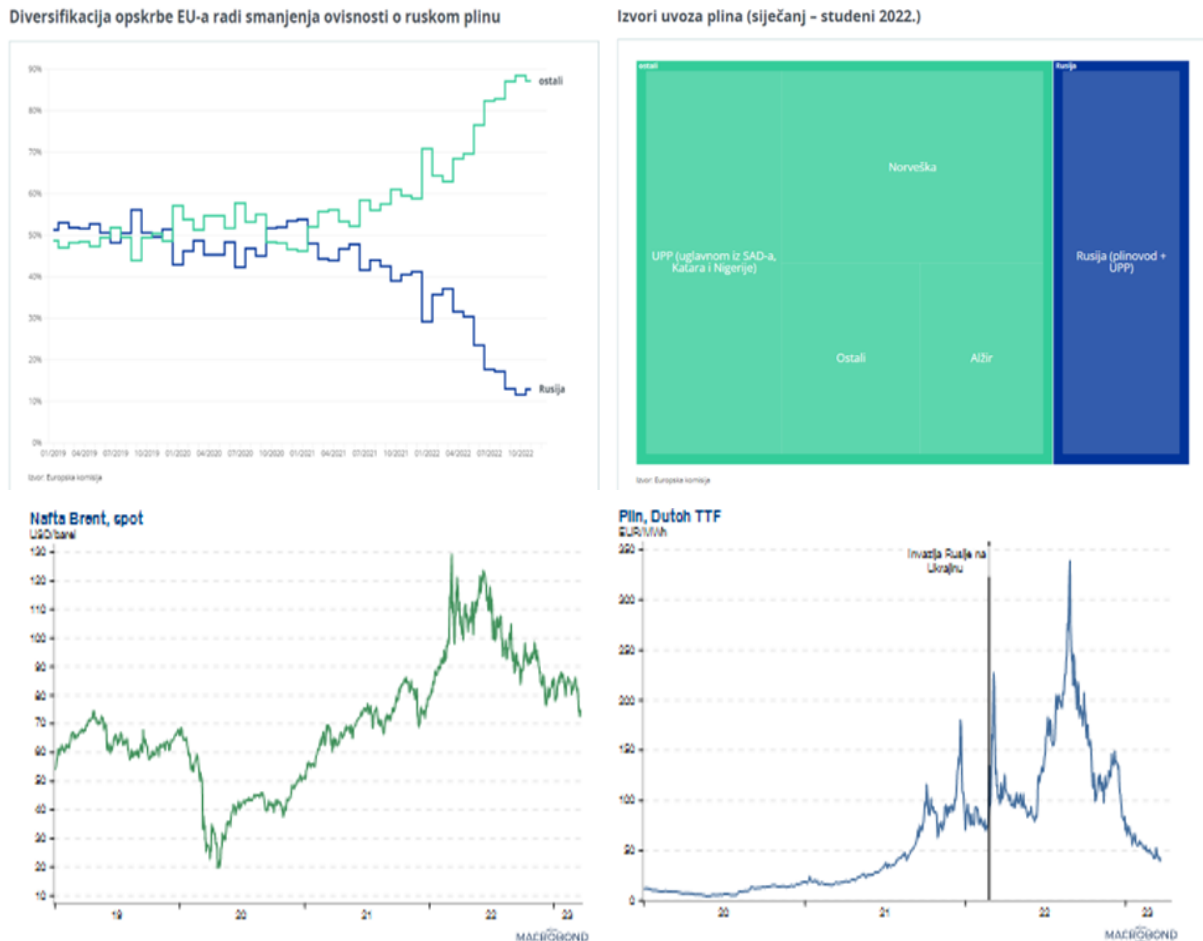
Izvor: Macrobond¹⁵¹

Prema istraživanju Svjetske turističke organizacije (UN Tourism) negativan učinak na ekonomiju u 2020. godini imala je pandemija COVID-19, kada se potražnja kućanstava smanjila, zbog tzv. „prisilne“ štednje. Na smanjenje kupnje utjecalo je i zatvaranje ekonomija i mjera za suzbijanje širenja virusa te globalni pad turizma. Prosječna godišnja stopa inflacije u Europodručju se zbog niže potrošnje spustila s 1,2% u 2019. na samo 0,3% u 2020., dok je u SAD-u pala s 1,8% na 1,2%. Do oporavka potražnje uslijed ublažavanja mjera dolazi u drugoj godini pandemije u 2021. godini. Zbog promjena na tržištu rada uzrokovanih pandemijom, kao i manjka radne snage u pojedinim sektorima, dolazi do smanjenja proizvodnje i uskih grla u transportu i skladištenju, što je povećalo pritisak na cijene, a sve je to utjecalo na porast prosječne godišnje stope inflacije na 2,6% u Europodručju i 4,7% u SAD-u. Krajem veljače 2022. godine započela je invazija Rusije na Ukrajinu, te zaoštavanje sankcija nametnutih Rusiji, opskrba energentima iz Rusije se smanjila i došlo je do velikog porasta cijena energenata. Europa se u ljeto 2022. godine suočila s mogućim manjkom opskrbe plinom za zimu 22./23. zbog potrebe zamjene ruskog plina s drugim izvorima (LNG). Zbog povećanja cijene energenata dolazi i do povećanja cijena ostalih dobara i usluga,

¹⁵¹ Committee for the Coordination of Statistical Activities (2021). *How COVID-19 is changing the world: a statistical pers*, The Committee for the Coordination of Statistical Activities (CCSA); OECD. Household savings, preuzeto s: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/household-savings.html> (09.01.2024.); Food and Agriculture Organization of the United Nations STATISTICAL YEARBOOK World Food and Agriculture 2022, Fodd and Agriculture Organization of the United Nations; European Central Bank (ECB) (January 2022). Euro area bank lending survey (BLS), preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/bank_lending_survey/html/index.en.html (24.02.2024.); The Federal Reserve (March 2022). Funds stopa, preuzeto s: <https://www.federalreserve.gov/> (25.01.2024.), Vijeće Europske unije (n.d.). Odakle EU nabavlja plin?, preuzeto s: <https://www.consilium.europa.eu/hr/infographics/eu-gas-supply/> (09.01.2024.).

naročito hrane zbog smanjene proizvodnje žitarica. U SAD-u je uzrok rasta cijena domaća potrošnja potpomognuta štednjom, fiskalnim stimulansima i snažnim tržištem rada.

Grafikon 23. Opskrba energentima u Europi

Izvor: Macrobond

U EU (jesen 2022.) dolazi do postupnog oporavka s opskrbom energentima (Odakle EU nabavlja plin.).¹⁵² Europa je uspjela diversificirati izvore i odvojiti se od ruskog tržišta, što je rezultiralo padom cijene plina. Cijena nafte se također smanjila zbog rastućih bojazni od recesije, aprecijacije dolara, te adekvatne opskrbe. Sve je to rezultiralo smanjenjem inflacije. Inflacija se u Europodručju s vrhunca od 10,6% na godišnjoj razini zabilježenog u listopadu '22. spušta u veljači '23. na 8,5% (SAD: lipanj '22. 9,1%; veljača '23. 6,0%). U 2023. ESB uspijeva spustiti prosječnu stopu inflacije na 5,3% na godišnjoj razini zbog smanjenog pritiska

¹⁵² „Od siječnja do studenoga 2022. manje od četvrtine plina uvezenog u EU bilo je ruskog porijekla (plin iz plinovoda + UPP). Četvrtina je uvezena i iz Norveške, a 11,6 % iz Alžira. Uvoz UPP-a (isključujući Rusiju – uglavnom iz SAD-a, Katara i Nigerije) iznosio je 25,7 %.“ Vijeće Europske unije (n.d.). Odakle EU nabavlja plin?, preuzeto s: <https://www.consilium.europa.eu/hr/infographics/eu-gas-supply/> (09.01.2024.).

cijena energenata. ESB-ov glavni cilj je spuštanje inflacije prema razini od oko 2%. FED ima cilj održanje stabilnosti cijena i inflacije oko 2%, te postizanje maksimalne zaposlenosti. Na propast SVB-a (Silicon Valley Bank) i problemi s likvidnošću manjih banaka osvrnuo se čelnik FED-a, Powell na konferenciji za medije¹⁵³ nakon ožujске sjednice u 2023. godini, da će vjerojatno doći do zaoštavanja uvjeta financiranja poduzeća i kućanstava. Iako je Powell naglasio da je američki bankovni sustav zdrav, kapitaliziran i likvidan, ali da je zbog tržišnih turbulencija teško reći kakav bi trebao biti odgovor monetarne politike, obzirom na bojazni da bi rastući troškovi financiranja mogli pokrenuti negativan tijek na financijskim tržištima.

¹⁵³ Federal Reserve (22.03.2023.). Transcript of Chair Powell's Press Conference, preuzeto s <https://www.federalreserve.gov/mediacenter/files/FOMCpresconf20230322.pdf> (09.01.2024.).

Adekvatnost kapitala (eng. capital adequacy ratio - CAR) je odnos između kapitala i ponderirane aktive, te ista prikazuje sposobnost banke da apsorbira gubitke, tj. što je viši kapital banke, veći je kapacitet za apsorpciju gubitaka nastalih lošim plasmanima. U usporedbi s odabranim državama, banke u RH imaju najveću stopu adekvatnosti kapitala koja u zadnjem kvartalu 2022. iznosi 24,6%, u Češkoj 20,3%, u Mađarskoj 18,2%, u Sloveniji 18,5%, te u Slovačkoj 19,6%. Adekvatnost kapitala štiti vjerovnike banke, prije svega štediše, od loših platiša.

Koeficijent likvidnosti je važan pokazatelj u usporedbi i analizi likvidnosti i predstavlja odnos između sredstava i kratkoročnih obveza te treba biti veći od 1. Održavanje likvidnosti znači da su sredstva na raspolaganju u trenutku kada su potrebna s time da se može predvidjeti tok novca i osigurati izvore u slučaju iznenadnih potreba. U 2021. godini sve odabrane članice su imale visok koeficijent likvidnosti. U usporedbi 2021. godine 1Q i kraj 2022. godine 4Q, u Češkoj se smanjio LCR sa 180% na 167%, u Mađarskoj s 222% na 161%, u Sloveniji sa 300% na 243%, u Slovačkoj s 206% na 170%, dok je jedino u Hrvatskoj došlo do rasta LCR sa 193% na 248%, a što je velikim dijelom rezultat konverzije u euro.

Inflacija pokazuje značajan trend rasta, a ESB u cilju smanjenja inflacije započinje s podizanjem kamatnih stopa u srpnju 2022. godine. Više ključne kamatne stope ESB-a se prelijevaju gotovo automatski na kamatne stope na novčanom tržištu, te relativno brzo na troškove financiranja. Inflacija u odabranim državama, pod utjecajem globalnih kretanja, bilježi sličan trend jačanja u 2021. i snažnog rasta u 2022. godini. Inflacija je porasla u odabranim državama od 2021.1Q do kraja 2022.4Q i to u Češkoj s 2,2% na 16,5%, u Hrvatskoj s 0,8% na 12,8%, u Mađarskoj s 3,4% na 23,3%, u Sloveniji s -0,6% na 10,6%, i u Slovačkoj s 1% na 14,9%. Za razliku od Europodručja, središnje banke odabranih zemalja izvan Europodručja (Češka i Mađarska) započinju ciklus podizanja kamatnih stopa znatno ranije, još sredinom 2021., što dovodi do bitno viših kamatnih stopa na novo plasirane kredite u tim zemljama u usporedbi sa zemljama Europodručja u koje spada i Hrvatska.

Kamatne stope banaka na kredite započinju rasti 2022. godine ubrzo nakon prvog poteza ESB-a o dizanju ključnih kamatnih stopa. Kamatne stope po stambenim kreditima su porasle u odabranim državama od 2021.1Q do kraja 2022.4Q i to u Češkoj s 2,1% na 5,2%, u Mađarskoj sa 4,3% na 14,9%, u Sloveniji s 2,1% na 3,4%, u Slovačkoj s 1% na 2,9%, a u Hrvatskoj je došlo i do manjeg pada kamatnih stopa s 2,8% na 2,7%.

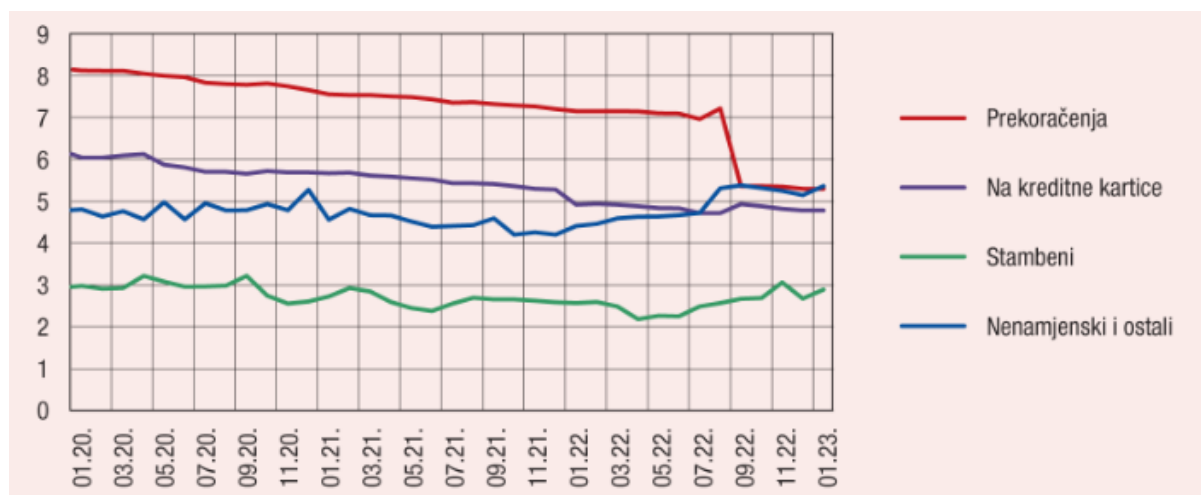
Kamatne stope po ostalim potrošačkim kreditima (izuzev revolving i prekoračenja) su porasle u odabranim državama od 2021.1Q do kraja 2022.4Q i to u Češkoj sa 6,9% na 10,2%,

u Mađarskoj s 5,7% na 15,2%, u Sloveniji s 5,9% na 6,5%, u Slovačkoj je došlo do pada s 9,2% na 9%, i u Hrvatskoj je ostvaren najveći pad s 5,7% na 4,3%.

Kamatne stope po revolving kreditima i prekoračenjima su porasle u odabranim državama od 2021.1Q do kraja 2022.4Q i to u Češkoj s 12% na 15,2%, u Mađarskoj sa 16,8% na 24,2%, u Sloveniji sa 7,7% na 7,8%, u Slovačkoj s 9,3% na 10%, a u Hrvatskoj je došlo do značajnijeg pada kamatne stope sa 6,4% na 4,8%, a koji je uslijedio izmjenom regulative po prekoračenjima na tekućem računu u dijelu ograničenja maksimalne EKS-e.

Kamatne stope na nove kredite u Hrvatskoj su među najnižima, odnosno u siječnju '23. najniže u grupi odabranih zemalja dijelom i zbog procesa prilagodbe regulative HNB-a Europodručju uslijed kojega je u 2022. godini postupno oslobađana likvidnost, kao i snažnog priljeva gotovine u banke uoči pristupanja Europodručju, te već spomenutog specifičnog regulatornog okvira. Međutim, najvažniji faktor najnižih kamatnih stopa na kredite stanovništvu u RH je upravo jedinstvena regulativa koja definira kamatne stope, a o kojoj je više bilo govora u poglavlju (Regulativa i regulatorna arbitraža). Naime, postojeći regulatorni okvir produkt je „starih“ zakona (ZOO) i novih zakona o potrošačkom kreditiranju te kao rezultanta iznimna inertnost promjene kamatnih stopa može bitno umanjiti efekte monetarne borbe protiv inflacije.

Slika 32. Prosjeci kamatnih stopa na novougovorene kredite kućanstvima u RH

Izvor: Hrvatska narodna banka (28.02.2023.). Objava statistike kamatnih stopa kreditnih institucija za siječanj 2023. godine, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/objava-statistike-kamatnih-stop-a-kreditnih-institucija-za-sijecanj-2023> (27.01.2024.).

Prema statistici HNB-a¹⁵⁴ za siječanj 2023., najviši prosjek kamatnih stopa zabilježen je za nenamjenske i ostale eurske kredite, koji je iznosio 5,36%, što je najviša razina ovog prosjeka od siječnja 2019. Najniži prosjek kamatnih stopa iznosio je 2,89%, a odnosio se na eurske stambene kredite, te je kod njega također zabilježen blagi trend rasta u drugoj polovini 2022. godine. Višegodišnji trend smanjivanja prosjeka kamatnih stopa vidljiv je kod prekoračenja po transakcijskim računima, koji je u siječnju 2023. iznosio 5,30%, kao i kod kredita po kreditnim karticama, kod kojih je prosjek kamatnih stopa u istom mjesecu iznosio 4,78%.

Tablica 16. Trend stope adekvatnosti kapitala, NPL, NIM,ROE (%) u odabranim državama članicama

	CET1					NPLs potrošački krediti					NIM*					ROE				
	CZ	CRO	HU	SLO	SLOV	CZ	CRO	HU	SLO	SLOV	CZ	CRO	HU	SLO	SLOV	CZ	CRO	HU	SLO	SLOV
2010.						5,5		10,0	8,2							15,0	8,3	0,4	-3,2	9,8
2011.						5,3		13,7	11,8	5,3						14,2	8,8	-8,5	-11,8	11,6
2012.						5,4		16,0	15,2	5,2						15,3	4,9	-1,4	-19,6	7,6
2013.						5,3		16,8	13,3	5,2						12,3	1,3	2,3	-97,6	8,1
2014.	16,4	19,4	13,7	17,1	16,0	5,6		15,6	11,7	5,2						12,5	3,6	-20,6	-1,9	7,8
2015.	16,5	17,7	13,7	18,0	16,0	5,4		11,7	10,0	4,7						12,2	-8,0	1,9	4,2	8,4
2016.	16,4	19,4	15,9	18,5	15,8	4,5		7,4	5,1	4,3	2,4	3,1	4,1	2,3	3,0	12,6	9,6	16,7	8,8	10,0
2017.	16,8	20,2	14,2	17,7	16,2	3,7	8,7	4,2	3,2	3,6	2,2	3,1	4,1	2,3	2,7	13,7	6,3	19,7	9,8	7,7
2018.	17,1	20,2	16,7	17,6	15,5	3,1	7,5	2,5	6,0	3,1	2,1	2,8	4,0	2,4	2,5	14,2	8,4	19,4	10,8	7,8
2019.	18,2	21,7	15,8	17,8	15,8	1,7	5,5	1,5	3,4	3,0	2,2	2,6	3,7	2,3	2,2	15,0	9,8	19,5	10,6	7,5
2020.	20,3	22,7	15,9	16,7	16,8	1,9	5,4	4,0	3,0	2,6	1,8	2,3	3,2	2,0	2,0	7,3	4,5	9,7	12,4	5,1
2021.	19,8	23,8	17,7	16,9	16,7	1,7	4,3	3,7	2,1	2,1	1,8	2,0	3,0	1,9	1,7	11,1	8,7	11,7	9,6	7,6
2022.	18,7	22,1	16,2	15,9	16,8	1,4	3,3	3,8	1,9	1,9	2,2	1,9	3,5	2,2	1,7	15,1	8,2	11,3	13,5	8,2

Izvor: European Banking Authority. Risk dashboard, preuzeto s: <https://www.eba.europa.eu/risk-analysis-and-data/risk-dashboard> (27.01.2024.); Macrobond: ROE (4Q),NPL Source: Macrobond; Croatia-CNB data, Other countries-IMF(3Q)

¹⁵⁴ Hrvatska narodna banka (28.02.2023.). Objava statistike kamatnih stopa kreditnih institucija za siječanj 2023. godine, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/objava-statistike-kamatnih-stop-a-kreditnih-institucija-za-sijecanj-2023> (27.01.2024.).

Stopa kapitaliziranosti u vidu redovnog osnovnog kapitala (CET1), najkvalitetnije vrste kapitala, u odabranoj grupi zemalja se u razdoblju od 2014. do 2022. godine kretala na visokoj razini i zamjetno iznad propisanog minimuma, ukazujući na konzervativnu politiku banaka. Njeno održanje poduprle su i odluke središnjih banaka o ograničavanju isplate dividendi nakon izbijanja COVID-19 pandemije. U 2022. je godini stopa bila najviša u Hrvatskoj (na 22,1%), a najniža u Sloveniji (na 15,9%). Usporedba 2022. godine prema 2014. godini pokazuje da je stopa kapitaliziranosti porasla u većini banka odabranih država. U Češkoj je porasla sa 16,4% na 18,7%, u Hrvatskoj je s 19,4% na 22,1%, u Mađarskoj s 13,7% na 16,2%, u Slovačkoj sa 16% na 16,8%, dok je u Sloveniji došlo do pada sa 17,1% na 15,9%.

Neto kamatna marža (NIM) je u razdoblju od 2016. do 2022. godine u gotovo kontinuiranom padu, rezultat okruženja niskih i negativnih referentnih kamatnih stopa u najvećem dijelu promatranog perioda. U 2022. godini bilježi pomak prema višoj razini u Češkoj, Mađarskoj i Sloveniji, u Hrvatskoj nastavlja blago padati, dok u Slovačkoj stagnira. Najviša je krajem promatranog razdoblja u Mađarskoj (3,5 postotnih bodova), a najniža u Slovačkoj (1,7 p.p.).

Povrat na kapital (ROE) zabilježio je raznoliko kretanje u razdoblju od 2010. do 2022. godine, ostvarivši u pojedinim zemljama/periodima i značajan negativan predznak: Hrvatska (2015: konverzija kredita vezanih uz švicarski franak), Mađarska (2011-12: recesijska kretanja, fiksiranje tečaja na fx kredite, 2014: konverzija i povrat naknada po fx kreditima), Slovenija (2010-14: recesijska kretanja). U 2022. godini su Češka, Slovenija i Slovačka prema razini povrata na kapital uspjele nadmašiti pretpandemijsku 2019. godinu, dok Hrvatska i Mađarska zaostaju. Najviši povrat u 2022. godini bilježi Češka (15,1%), a najniži (8,2%) Hrvatska i Slovačka.

Neprihodonosni krediti (NPL) često se nazivaju '*loši krediti*'. Prema izvješću Europske središnje banke (ESB-a)¹⁵⁵ kredit postaje neprihodonosan ako postoje naznake da ga dužnik vjerojatno neće otplatiti ili ako dužnik više od 90 dana nije platio ugovorene rate. To se može dogoditi kada osoba izgubi posao i zato ne može otplaćivati hipotekarni kredit u skladu s ugovorom ili kada se poduzeće nađe u financijskim poteškoćama. Među prioritetima u nadzornim aktivnostima ESB-a jesu sprječavanje nastanka neprihodonosnih kredita i rješavanje problema povezanih s njima u sklopu europskog bankovnog sustava. Jedna je od temeljnih zadaća banke odobravati kredite koji poduzećima omogućuju ulaganja i stvaranje

¹⁵⁵ Europska središnja banka (14.01.2021.) Što su neprihodonosni krediti?, preuzeto s: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/banking-supervision-explained/html/npl.hr.html> (24.01.2024.).

radnih mjesta, a pojedincima kupnju, na primjer automobila ili kuća. Banka dobiva kamate na kredite i tako ostvaruje profit. Kada je dužnik financijski zdrav i pravodobno plaća ugovorene rate i kamate, kredit je prihodonosan. No uvijek postoji rizik da poduzeće ili pojedinac neće moći otplatiti kredit u ugovorenom roku. Ako se to dogodi ili je vjerojatno da će se dogoditi, banka mora klasificirati taj kredit kao »neprihodonosan«. Banke trebaju pažljivo pratiti kredite koje su odobrile i u ranoj fazi utvrditi koji bi krediti mogli postati neprihodonosni. To se zove »*priznavanje neprihodonosnih kredita*«. Neprihodonosni krediti slabe položaj banaka jer smanjuju profitabilnost i nastaju gubitci. Banke izdvajaju rezervacije za pokriće očekivanih gubitaka. Neprihodonosni krediti nepovoljno utječu na gospodarstvo i otežavaju bankama novo kreditiranje, naročito poduzeća koja ulažu i stvaraju nova radna mjesta. U cilju smanjenja NPL-a banke primjenjuju kriterije za odobravanje kredita i ocjenu kreditne sposobnosti kako bi osigurale uredan povrat kredita. Porast neprihodonosnih kredita je bio neizbježan zbog pandemije koronavirusa koja je izazvala ogroman šok za gospodarstvo i mnoga poduzeća. ESB je upozorila da bi banke čak i u teškim vremenima trebale kreditirati samo klijente koji će vjerojatno otplatiti kredite te da trebaju pomno pratiti rizike kako bi dovoljno rano prepoznale neprihodonosne kredite i počele rješavati problem.

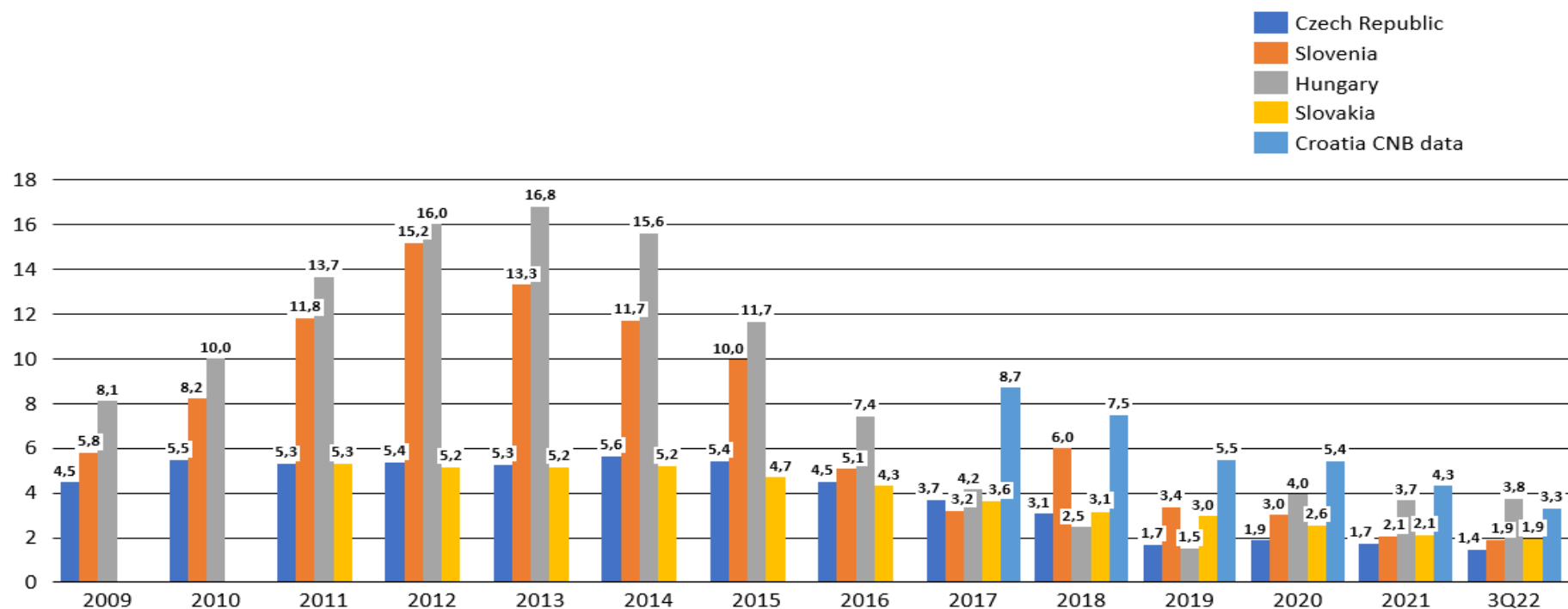
Prema Preporuci ESB-a, osim izdvajanja dostatnih rezervacija, banke bi trebale pokušati aktivno rješavati problem neprihodonosnih kredita u smislu da dogovaraju refinanciranje postojećeg kredita na duži rok otplate, a što bi klijentima koji imaju privremenih poteškoća moglo omogućiti da opstanu u financijskom smislu i naposljetku otplate kredit. Druga mogućnost je da banke prodaju loše kredite specijaliziranim poduzećima koji traže popust na njihovu vrijednost. Takvom transakcijom banke ostvaruju gubitak, ali bi potpuni otpis vjerojatno prouzročio još veći gubitak. Ako je dužnik insolventan, banka može zakonskim putem pokušati naplatiti svoja potraživanja. ESB je problem neprihodonosnih kredita izdvojila kao ključno područje na koje trebaju biti usmjerene nadzorne aktivnosti.

Prema izvješću HNB-a (Financijska stabilnost 23. svibanj 2022.)¹⁵⁶ o financijskoj stabilnosti aktualni rizici kod sektora kućanstava su stagnacija i eventualni pad realnih dohodaka kućanstava što bi moglo smanjiti sposobnost urednog servisiranja duga. Na ugovorene kredite uz promjenjive kamatne stope doći će do postupnog povećanja kamate, međutim Nacionalna referentna stopa dodatno će ublažiti prelijevanje strožih uvjeta financiranja na domaće kamatne stope. Razmjerno niska razina ukupnog duga kućanstava umanjuje rizik od NPL-a. Analiza učinka rasta kamatnih stopa na trošak otplata kredita

¹⁵⁶ Hrvatska narodna banka (svibanj 2022). Financijska stabilnost 23, Zagreb: Hrvatska narodna banka.

pokazuje da su potrošači kojima je kamatna stopa fiksna u dugom razdoblju u odnosu na dospjeće manje ranjivi u odnosu na promjene kamatnih stopa, ali vrlo važno za urednu otplatu kredita je i kretanje nominalnih dohodaka. Prema procjeni HNB-a udio neprihodonosnih kredita u ukupnim kreditima smanjio se ali i pod utjecajem rasta kredita i prodaje neprihodonosnih kredita. Uzimajući u obzir povoljna gospodarska kretanja, smanjenje nezaposlenosti i povoljne uvjete kreditiranja uz niske kamatne stope očekuje se i dalje smanjenje NPL-a za stambene i potrošačke kredite.

Grafikon 24. Udio NPL-a u ukupnim kreditima za odabrane zemlje članice EU-a

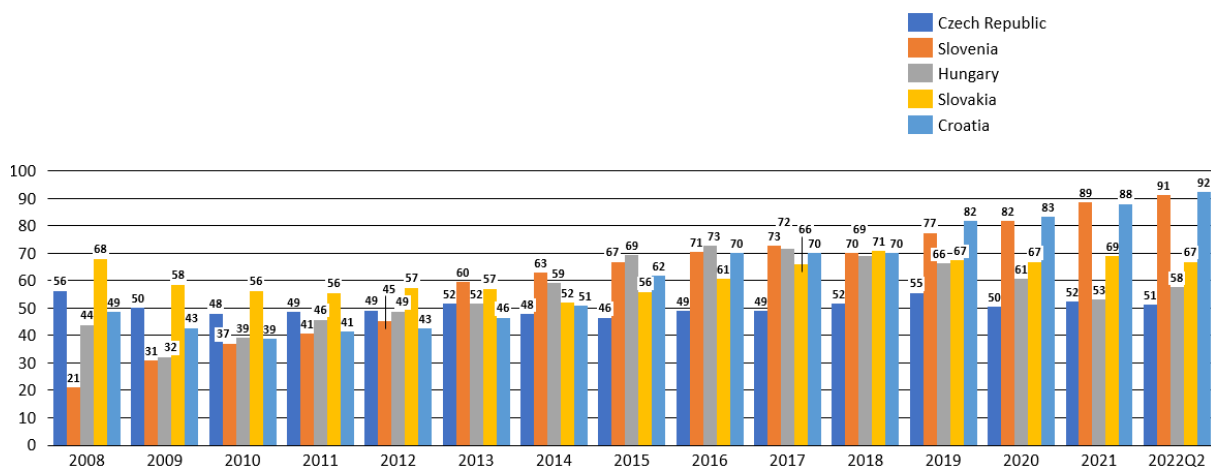

Izvor: Macrobond; Croatia-CNB data, Other countries-IMF

Iz Grafikona 24 je vidljiva usporedba udjela NPL-a u ukupnim kreditima. Za Hrvatsku su dostupni podaci od 2017. godine. Udio NPL-a nakon krize je jako porastao u Sloveniji i Mađarskoj, da bi se postupno smanjivao u 2017. godini po svim državama osim u Hrvatskoj gdje je vidljiv najveći udio od 8,7%. Daljnje smanjenje NPL-a rezultiralo je i prodajom potraživanja kao i strogim mjerama koje je uvela centralna banka. U 2022. 3Q udio u NPL-a je najveći u Mađarskoj (3,8%) i Hrvatskoj (3,3%), dok ostale odabrane države imaju udio NPL manji od 2%.

Iako su pravila za odobravanje kredita, izračun kreditne sposobnosti te ograničenja u visini kamatnih stopa strogo regulirana u RH, udio NPL-a u RH je u usporedbi s drugim odabranim državama članicama među najvećim.

Grafikon 25. Omjer pokrivenosti NPL kredita u Hrvatskoj i odabranim članicama EU-a (%)

Izvor: International Monetary Fund. Financial Soundness Indicators (FSIs), preuzeto s: <https://data.imf.org/?sk=51B096FA-2CD2-40C2-8D09-0699CC1764DA&sId=1411569045760> (20.02.2024.).

Omjer pokrivenosti nenaplativih kredita znači omjer koji se izračunava kao ukupni ispravak vrijednosti za gubitke po kreditima podijeljen sa ukupnim iznosom NPL kredita. Najveći omjer pokrivenosti NPL kredita u 2022. vidljiv je u Hrvatskoj i Sloveniji s preko 90%, dok Slovačka ima pokrivenost 67%, Mađarska 58%, a najmanju pokrivenost ima Češka 51%.

Prema komentaru HNB-a na kretanja u bankovnom sustavu¹⁵⁷ od 1.3.2023. godine povećanje ukupnih kredita i predujmova za 14,6% i smanjenje neprihodujućih kredita (NPL) za 20,3% rezultirali su daljnjim smanjenjem udjela NPL-ova u ukupnim kreditima, s 4,3% na kraju 2021. na 3,0% na kraju 2022. godine. NPL-ovi su se smanjili i u portfelju kredita nefinancijskim društvima (zabilježen je pad udjela NPL-ova s 9,9% na 6,4%), i u portfelju kredita kućanstvima (pad udjela NPL-ova sa 6,6% na 5,0%). Zakonom su regulirana i pravila za obavještanje potrošača o prodaji njihovih kredita u cilju da se zaštiti potrošača.

U Hrvatskoj je stupio na snagu Zakon o načinu, uvjetima, i postupku servisiranja i kupoprodaje potraživanja¹⁵⁸ (kraj 2023.), a cilj je urediti pravila postupanja kupaca potraživanja i pružatelja usluge servisiranja kredita i drugih potraživanja prema potrošačima – dužnicima prije i nakon kupoprodaje kredita i ostalih potraživanja te nadzor nad tzv. agencijama za naplatu potraživanja. Hrvatska narodna banka licencirat će pružatelje usluge servisiranja neprihodonosnih kredita te nadzirati rad djelatnosti koje se bave kupoprodajom i servisiranjem potraživanja.

Savjet HNB-a¹⁵⁹ donio je i Odluku o izmjenama i dopunama Odluke o obveznoj pričuvi¹⁶⁰, a guverner HNB-a donio je i izmjenu i dopunu Odluke o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima¹⁶¹, Odluku o izvješćivanju o novčanom tržištu¹⁶² te Odluku o izvješćivanju o tržištu stranih sredstava plaćanja¹⁶³. Sve navedene odluke donesene su u okviru priprema za uvođenje eura 1. siječnja 2023.

Odlukom o izmjenama i dopunama Odluke o obveznoj pričuvi određeno je da se od 10. kolovoza 2022. smanjuje stopa za obračun obvezne pričuve s 9% na 5%, a od 14. prosinca 2022. smanjuje se stopa za obračun obvezne pričuve s 5% na 1%. Ukupno smanjenje obvezne pričuve iznosilo je 34,2 milijarde kuna.

Odlukom o izmjeni i dopuni Odluke o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima uvelo se postupno dokidanje održavanja deviznih obveza deviznim potraživanjima u dva

¹⁵⁷ Hrvatska narodna banka (01.03.2023.). Komentar kretanja u bankovnom sustavu za 2022., preuzeto s: https://www.hnb.hr/-/komentar-kretanja-u-bankovnom-sustavu-za-2022?p_1_back_url=%2Fweb%2Fguest%2Fpretraga%3Fq%3DNPL (20.02.2024.).

¹⁵⁸ Narodne novine (2023). *Zakon o načinu, uvjetima, i postupku servisiranja i kupoprodaje potraživanja*, Zagreb: Narodne novine d.d., (155).

¹⁵⁹ Hrvatska narodna banka (13.07.2022.). Savjet HNB-a: Realni BDP porast će u 2022. za 5%, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/savjet-hnb-a-realni-bdp-ce-u-2022-porasti-za-5-5-posto> (22.05.2023.).

¹⁶⁰ Narodne novine (2022). *Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o obveznoj pričuvi*, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).

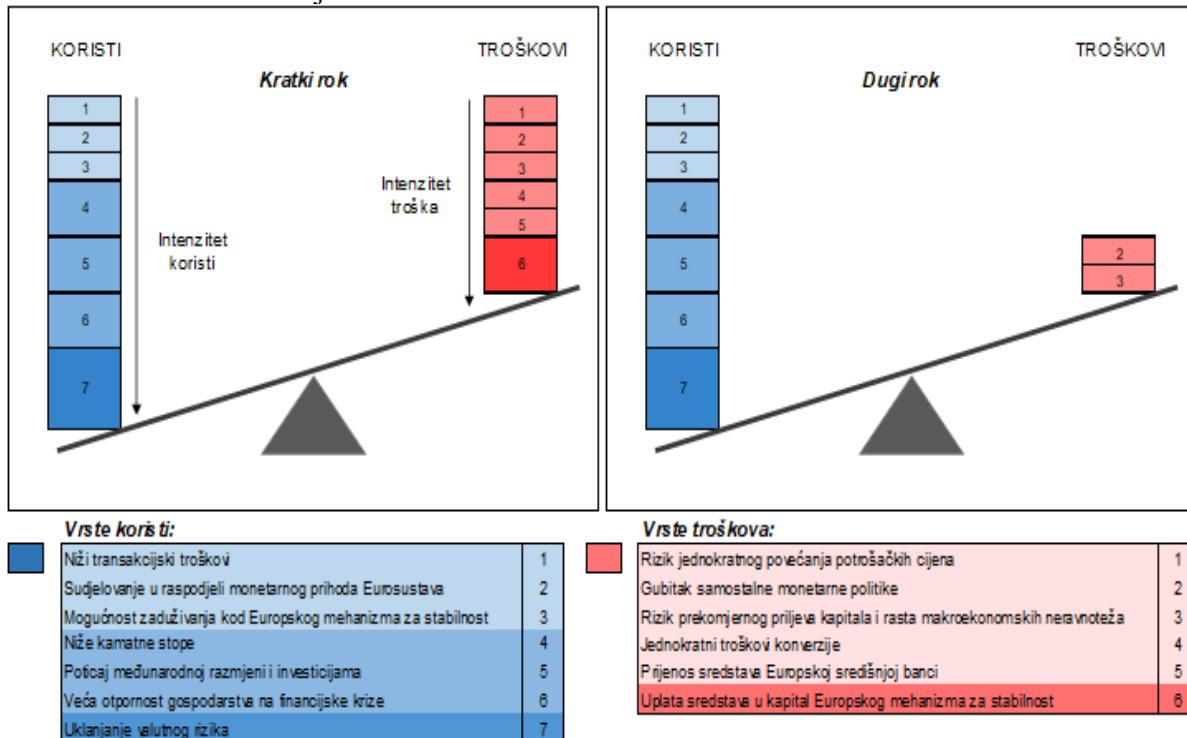
¹⁶¹ Narodne novine (2022). *Odluka o izmjeni i dopuni odluke o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima*, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).

¹⁶² Narodne novine (19.07.2022.). *Odluka o izvješćivanju o novčanom tržištu*, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).

¹⁶³ Narodne novine (19.07.2022.). *Odluka o izvješćivanju o tržištu stranih sredstava plaćanja*, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).

koraka, i to od kolovoza 2022. godine minimalni postotak održavanja smanjio se sa 17% na 8,5%, a od prosinca obveza se u potpunosti dokida i bankama je slobodno raspolaganje dijelom inozemne aktive u iznosu od otprilike 5 milijardi eura.

Slika 33. Učinci uvođenja eura

Izvor: MBA Croatia (29.10.2021.), preuzeto s: <https://www.mba-croatia.com/2021/10/29/guvernernhb-a-boris-vujcic-hrvatska-na-putu-za-euro-3/> (20.11.2023.).

Koristi uvođenja eura su niska ranjivost na tečajna kretanja, povoljniji uvjeti zaduživanja na međunarodnim tržištima kapitala, visoka otpornost na financijske poremećaje i vanjske šokove (uključujući ECB programe i Europski mehanizam za stabilnost - ESM), znatan kapacitet za vođenje aktivne monetarne politike, smanjenje regulatornog troška za banke (smanjenje obvezne pričuve i ukidanje obveze pokrića deviznih obveza deviznim potraživanjima) + poboljšanje rejtinga = protuteža najavljenom dizanju kamatnih stopa.

Koristi za bankarski sektor proizlaze iz uklanjanja valutnog rizika, snažnijega i otpornijega domaćega gospodarstva, direktnog pristupa monetarnim operacijama Europske središnje banke, a po potrebi u slučaju krize i sredstvima Europskog mehanizma za stabilnost. Hrvatska je uvela euro kao domaću valutu, što je donijelo brojne dugoročne koristi za ukupno gospodarstvo i financijski sustav, ali i jednokratne troškove za banke. Banke trajno gube dio budućih prihoda uvođenjem eura (gotovo 10% neto operativnog prihoda), povezanog s

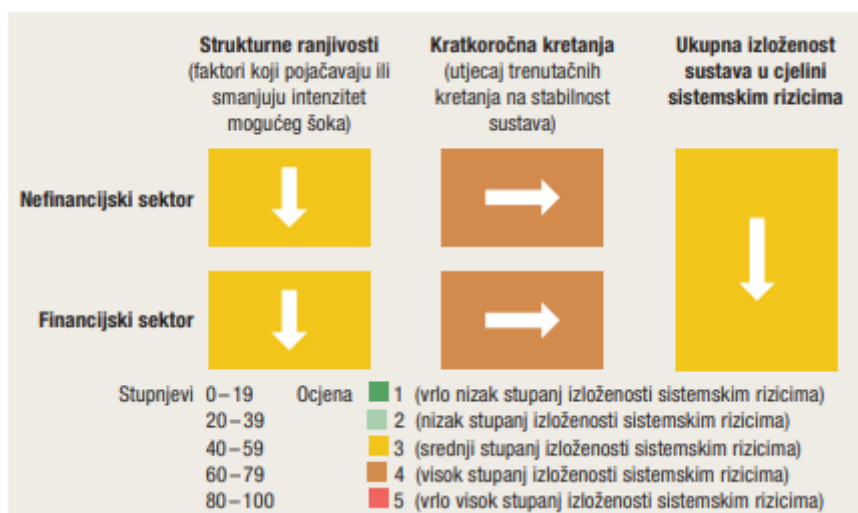
trgovinom devizama te naknadama od mjenjačkih poslova i međunarodnoga platnog prometa).

Neto učinak uvođenja eura trebao bi biti pozitivan, jer je usklađivanje monetarnog instrumentarija znatno povećalo likvidnost i smanjilo regulatorne troškove. Banke imaju mogućnost deponiranja viška likvidnih sredstava na prekonocni depozit kod središnje banke (engl. deposit facility), što bankama može povećati prihode.

Prema makroprudencijalnoj dijagnostici¹⁶⁴(veljača 2023), izloženost financijskog sustava rizicima na prijelazu iz 2022. u 2023. godinu se smanjuje, a na što je najviše utjecao nestanak valutnog rizika, međutim, i dalje vlada neizvjesnost, visoka inflacija i usporavanje gospodarske aktivnosti koji mogu utjecati na financijsku stabilnost Hrvatske.

Poteškoće u otplati mogu prouzročiti rast kredita kućanstvima i poduzećima uz porast kamatnih stopa i smanjenje realnih dohodaka, te uz snažan rast cijena nekretnina.

Slika 34. Mapa rizika

Izvor: HNB¹⁶⁵

Prema izvješću makroprudencijalne dijagnostike, inflacija se usporila u prosincu jer su se cijene hrane i energenata smanjile. Na novoodobrene stambene kredite u RH kamatna stopa je najniža u Europodručju uz blagi porast prosječnih kamatnih stopa. Rast ključnih kamatnih stopa ESB-a, niske kamatne stope na depozite i višak likvidnosti omogućuje bankama

¹⁶⁴ Hrvatska narodna banka (veljača 2023). Makroprudencijalna dijagnostika, 8(19), preuzeto s: <https://www.hnb.hr/documents/20182/4482453/h-mpd-19-2023.pdf/6d55a8ed-f6c4-dabd-d53c-3693feb47c4b> (27.06.2024.).

¹⁶⁵ Napomena: Strelice označuju promjene u odnosu na Mapu rizika objavljenu u Hrvatska narodna banka (listopad 2022) Makroprudencijalna dijagnostika treće tromjesečje 2022, 7(18), preuzeto s: <https://www.hnb.hr/documents/20182/4306011/h-mpd-18-2022.pdf> (27.06.2024.).

kreditiranje uz niske kamatne stope, dok su postojeći krediti s promjenjivom kamatnom stopom ograničeni s maksimalnom kamatnom stopom. Rizik za banku je porast cijena stambenih nekretnina jer se u budućnosti može dogoditi i nagli pad. Rastu cijena stambenih nekretnina pridonijeli su i subvencionirani krediti koji povećavaju potražnju za stambenim kreditima, iako se realni dohodak smanjuje jer se troškovi života povećavaju.

HNB¹⁶⁶ je 17.4.2023. objavila utjecaj monetarne politike ESB-a na kamatne stope:

„HNB kao dio Europodručja sudjeluje u kreiranju zajedničke monetarne politike koja se temelji na politici upravljanja ključnim kamatnim stopama, te je ujedno provodi u Hrvatskoj. Kada Upravno vijeće ESB-a, čiji je član i guverner HNB-a, promijeni ključne kamatne stope, to se, u većoj ili manjoj mjeri, odražava na kamatne stope na kredite, kamatne stope na depozite u kreditnim institucijama te na cijene i/ili prinose drugih investicijskih instrumenata, a onda posredno i na cijelo gospodarstvo. Dakle, iako ESB ne određuje kamatne stope koje se primjenjuju na kredite i depozite poduzeća i stanovništva, kamatne stope ESB-a neizravno utječu na tržišne kamatne stope.“

Prema Pregledu Hrvatske udruge banka 1/23¹⁶⁷, kod kredita kućanstvima primjećuje se blagi pritisak na rast kamatnih stopa. Prema statistici ESB-a, Hrvatska je s prosječnom kamatnom stopom na **nov**e stambene kredite od 3,6% u prosincu 2022. imala stope koje su usporedive s dvije članice Europodručja - Slovenijom i Slovačkom. Ta razina je bliža minimumu nego maksimumu intervala prosječnih nacionalnih kamatnih stopa u Europodručju i puno je niža od prosjeka za zemlje članice EU koje nisu uvele euro, koje se kreću od 4,3% u Češkoj do 9,2% u Mađarskoj. Statistika HNB-a, nakon prijelaza na euro, pokazuje da prosječna kamatna stopa na **sve** stambene kredite, koja se prema ovom izvoru kreće oko 2,9%, niti u siječnju nije zabilježila značajniji pomak u odnosu na zadnje tromjesečje 2022.

ESB svojom monetarnom politikom održava stabilnost cijena, a što pogoduje financijskom sustavu koji ima ključnu ulogu u gospodarstvu. U slučaju kada je inflacija previsoka zbog prebrzog rasta cijena u gospodarstvu, a potražnja prevelika i dobara i usluga je premalo, ESB može povećati stope kako bi krediti poskupjeli. Na taj način ESB smiruje gospodarstvo i smanjuje inflacijska očekivanja. ESB s povećanjem kamatnih stopa pridonosi vraćanju inflacije na ciljnu razinu od 2% u srednjoročnom razdoblju, a kao instrumente

¹⁶⁶ <https://www.hnb.hr/-/utjecaj-monetarne-politike-esb-a-na-kamatne-stope> Hrvatska narodna banka (17.04.2023.). Utjecaj monetarne politike ESB-a na kamatne stope, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/utjecaj-monetarne-politike-esb-a-na-kamatne-stope> (27.06.2024.).

¹⁶⁷ <https://hub.hr/index.php/hr> Hrvatska udruga banaka (2023). HUB Pregled 1/2023: Kamatne stope još nisu snažno narasle kao u većem dijelu Europske unije, preuzeto s: <https://hub.hr/hr/hub-pregled-12023-kamatne-stope-jos-nisu-snazno-narasle-kao-u-vecem-dijelu-europske-unije> (20.05.2023.).

monetarne politike koristi tzv. ključne kamatne stope koje ESB nudi bankama koje žele pozajmiti novac i za elektronički novac koji se drži preko noći. Promjena ključnih kamatnih stopa se odražava na cijelo gospodarstvo, uključujući tržište kredita, hipoteke, kamatne stope u bankama te na druge investicijske instrumente. Poteškoće u otplati kredita može prouzročiti rast kredita kućanstvima i poduzećima uz porast kamatnih stopa i smanjenje realnih dohodaka, te uz snažan rast cijena nekretnina.

U cilju održavanja stabilnosti cijena, ESB smanjuje kamate te na taj način pridonosi normalizaciji stanja u gospodarstvu i financijskom sustavu. Prilagođavanjem kamatnih stopa ESB utječe na troškove zaduživanja građana i poduzeća, što posljedično utječe na potrošnju i ulaganje. Međutim, prema ESB-u, vrlo niske kamatne stope korisne su za stabilnost cijena samo u slučaju kada je gospodarstvo u lošem stanju, ali problem je ako su kamatne stope preniske u dužem razdoblju što može izazvati nenamjerne popratne učinke na financijsku stabilnost, obzirom na to da se građani i poduzeća mogu pretjerano zaduživati donošenjem rizičnijih odluka, a eventualne financijske krize mogu posljedično ugroziti stabilnost cijena. ESB pažljivo prati popratne učinke, a informacije o financijskom sustavu imaju važnu ulogu u ECB analizama i odlukama. Tako ESB svojom monetarnom politikom pomaže bankama jer pridonosi stabilnosti gospodarstva i financijskoj stabilnosti.

Kamatne stope na nove kredite u Hrvatskoj su među najnižima, odnosno u siječnju '23. najniže u grupi odabranih zemalja dijelom i zbog procesa prilagodbe regulative i već spomenutog specifičnog regulatornog okvira. Najvažniji faktor najnižih kamatnih stopa na kredite stanovništvu u RH je upravo jedinstvena regulativa koja definira kamatne stope, a o kojoj je više bilo govora u potpoglavlju Regulative i regulatorna arbitraža. Naime, postojeći regulatorni okvir produkt je „starih“ zakona (ZOO) i novih zakona o potrošačkom kreditiranju, te kao rezultanta iznimna inertnost promjene kamatnih stopa može bitno umanjiti efekte monetarne borbe protiv inflacije.

Monetarna politika u RH snažno utječe na formiranje kamatnih stopa na kredite jer je sloboda kreditnih institucija pri određivanju kamatnih stopa na nove kao i na postojeće kredite ograničena nizom zakonskih odredbi. Nova regulativa u RH s novom definicijom zatezne kamate vezane uz ESB MRO ključne kamatne stope, a uz koju je vezana efektivna kamatna stopa koja se primjenjuje na postojeće i novoodobrene stambene kredite može lako dovesti u nejednak položaj potrošače i to isključivo na temelju trenutka sklapanja njihovih ugovora primjenom različitih zakona.

Regulatorno ograničenje potrošačkog kreditiranja u RH može utjecati na nemogućnost zadovoljavanja raznih ljudskih potreba te pridonijeti zaduživanju građana kod raznih nefinancijskih institucija, a te skupine potrošača su često izložene lihvarskim uvjetima.

Iz ovog doktorskog rada može se zaključiti važnost kreditiranja kućanstava za rješavanje ljudskih potreba koje je u korelaciji i s demografskim kretanjima i može pridonijeti demografskoj obnovi i sprječavanju odliva mladih generacija. Zaključno se može reći da primjena ovog istraživanja može biti podloga budućim znanstvenim radovima, te isto i regulator prilikom daljih izmjena regulative u području kreditiranja kućanstava.

Potrebno je izdvojiti i uvodnu riječ guvernera HNB-a g. Borisa Vujčića u godišnjem izvješću za 2022.¹⁶⁸ u kojem govori o brojnim demografskim, klimatskim, strukturnim, gospodarskim i drugim izazovima i reformama koje nas u budućnosti očekuju.

„Čekaju nas ozbiljni demografski, klimatski, strukturni, gospodarski i drugi izazovi. Uvođenje eura nije zamjena za reforme ni rješenje svih problema, ali trajno uklanja valutni rizik, olakšava poslovanje poduzeća, ojačava konkurentnost gospodarstva, poboljšava uvjete financiranja za državu, poduzeća i građane te jamči veću otpornost na financijske krize i vanjske šokove. Članstvo u monetarnoj uniji i sukreiranje politika s 19 zemalja s kojima dijelimo valutu trajno podupire gospodarski rast i povećanje blagostanja građana, čime ubrzava dosezanje standarda razvijenijih država Europodručja. A upravo je to i bilo svrha uvođenja eura.“

¹⁶⁸ Hrvatska narodna banka (2022.) *Godišnje izvješće za 2022*, Zagreb: Hrvatska narodna banka.

3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE KONVERGENCIJA PRAKSI I STANDARDA KREDITIRANJA KUĆANSTVA I RAZLIKE MEĐU ODABRANIM DRŽAVAMA ČLANICAMA EUROPSKE UNIJE

U nastavku se prezentiraju rezultati empirijskog istraživanja konvergencija praksi i standarda kreditiranja kućanstva i razlike među odabranim državama članicama Europske unije.

3.1. Empirijsko istraživanje utjecaja Europske integracije na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice

Za empirijsko dokazivanje prve **hipoteze** provedeno je primarno istraživanje (anketa) strukturiranim anketnim upitnikom putem interneta, a pitanja su bila usmjerena na istraživanje utjecaja Europske integracije na kretanja kreditnog tržišta kućanstava i razinu konvergencije unutar iste bankovne grupe koja posluje na različitim tržištima zemalja članica (Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka).

Prva hipoteza ovog doktorskog rada glasi: *Europske integracije pozitivno utječu na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice.*

Za empirijsko istraživanje prve hipoteze provedeno je primarno istraživanje (anketa) strukturiranim anketnim upitnikom (Prilog I) putem interneta, a pitanja su usmjerena zaposlenicima koji rade unutar iste bankovne grupe koja posluje na različitim tržištima zemalja članica: Privredne banke Zagreb (Hrvatska), VUB banke (Slovačka), CIB Banke (Mađarska) i ISB Slovenija. Zaposlenici VUB banke podružnice u Češkoj nisu sudjelovali u anketi, obzirom da ta podružnica ne posluje s građanima te nije bilo moguće osigurati dovoljan i kvalificirani broj sudionika ankete. Instrument za prikupljanje podataka koristio se strukturirani anketni upitnik s pitanjima zatvorenog tipa u obliku nominalnih i ordinalnih ljestvica (Likertova ljestvica), a u manjoj mjeri su korištena pitanja otvorenog i kombiniranog tipa.

Anketni upitnik je rađen prema Likertovoj ljestvici od 5 skala (uopće se ne slažem, ne slažem se, neutralno, slažem se, u potpunosti se slažem). To je anketna ljestvica kojom se procjenjuju stavovi, interesi i mišljenja ispitanika. Rezultati dobiveni Likertovom ljestvicom su kompozitni (zbirni) rezultati koji proizlaze iz odgovora pojedinca na više stavki na ljestvici. Ispitanici su ocijenili pojedine stavke na razini slaganja s nekim postavljenim pitanjem. Analiza Likertove ljestvice uključuje izračunavanje deskriptivne statistike srednjih prosječnih vrijednosti.

Primarno istraživanje (anketa) provedeno je na prigodnom uzorku ispitanika iz populacije stručnjaka u bankama, odnosno zaposlenicima institucija unutar iste bankovne grupe koje se bave kreditiranjem kućanstava. U anketi je sudjelovalo po pet menadžera s dugogodišnjim iskustvom na poslovima kreditiranja stanovništva (više od deset godina) iz svake zemlje, te još dodatno zaposlenici koji rade na navedenim poslovima iz poslovnih mreža, i to 132 iz Hrvatske, 109 iz Slovačke, 42 iz Slovenije te 78 iz Mađarske. Kvaliteta ispitivanja temeljena je i na velikom prosječnom godišnjem broju pojedinih vrsta kredita odabranih banaka.

Tablica 17. Odgovori ispitanika o vrsti potrošačkih kredita kućanstvima za odabrane banke

		Hrvatska (PBZ banka)	Slovačka (VUB)	Mađarska (CIB banka)	Slovenija (ISP banka)
Kućanstva najviše koriste sljedeće vrste kredita (rang 1 najmanji, 5 najveći)	a) stambene kredite	3	5	4	3
	b) gotovinske kredite	4	1	5	4
	c) auto kredite	1	4	1	1
	d) kartične kredite	2	3	2	2
	e) minusi po računu	5	2	3	5

Izvor: izradio autor

Prema odgovorima anketiranih zaposlenika, prosječni godišnji broj korisnika kredita po bankama iz iste bankovne grupe iznosi 374 tisuća novo plasiranih kredita svake godine i to u PBZ (Hrvatska) 225 tisuća korisnika, u VUB (Slovačka) 80 tisuća korisnika, u CIB (Mađarska) 9 tisuća korisnika, te u ISB Slovenija 60 tisuća korisnika.

Tablica 18. Odgovori ispitanika o vrsti i prosječnom godišnjem broju potrošačkih kredita kućanstvima za odabrane banke

		Hrvatska (PBZ banka)	Slovačka (VUB)	Mađarska (CIB banka)	Slovenija (ISP banka)
.Prosječni godišnji broj korisnika kredita u vašoj banci je (do 1000, 5000, 10000, 25000, 50000, 100000 i više.)	a) stambene kredite	do 25000	do 25000	do 1000	do 5000
	b) gotovinske kredite	do 50000	n/a	do 5000	do 25000
	c) auto kredite	0	do 25000	do 1000	0
	d) kartične kredite	do 50000	do 25000	do 1000	do 5000
	e) minusi po računu	100000 i više	do 5000	do 1000	do 25000

Izvor: izradio autor

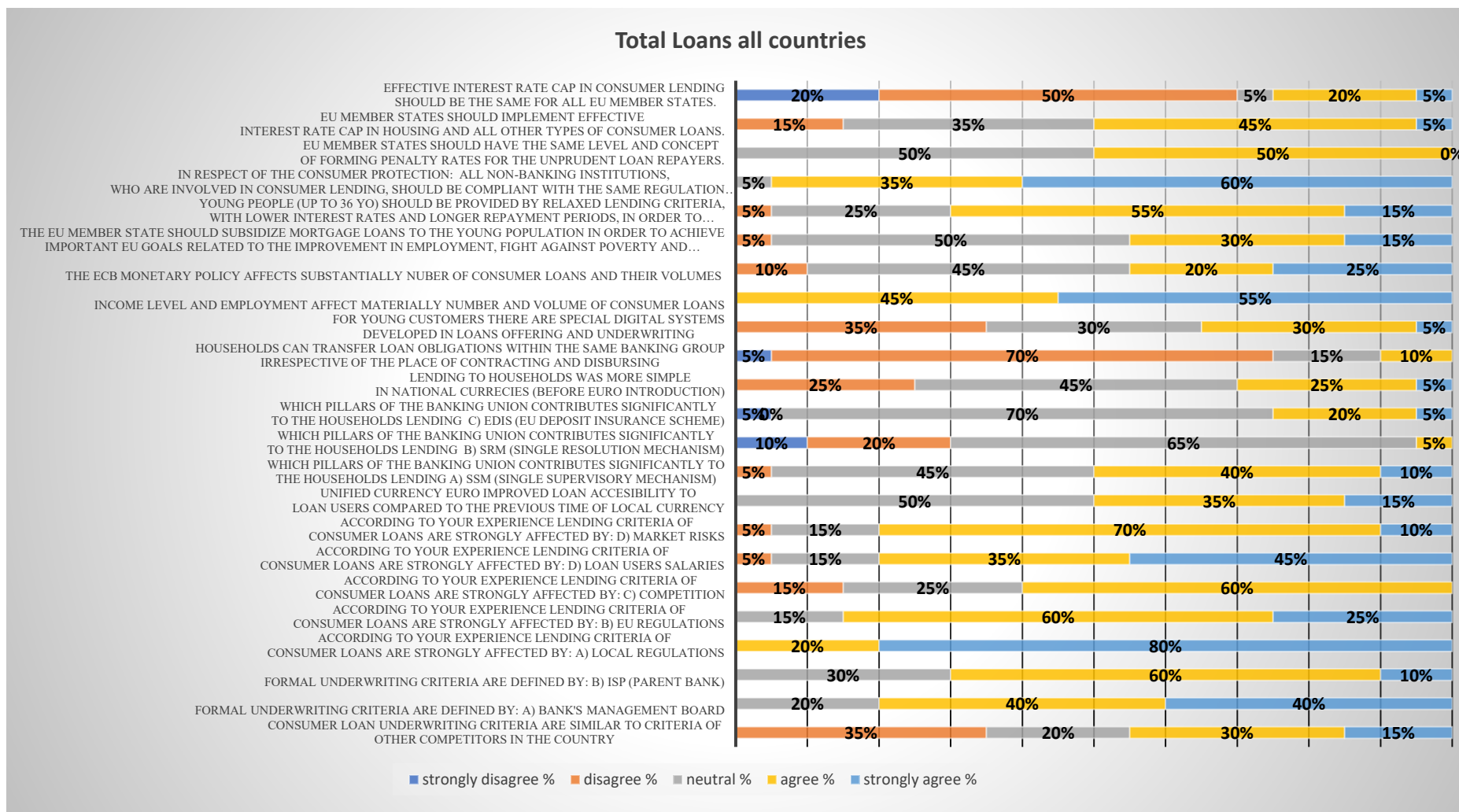
Prema odgovorima anketiranih zaposlenika, prosječni godišnji broj korisnika kredita prema vrstama kredita po bankama je sljedeći:

- u PBZ-u (Hrvatska) su na prvom mjestu prekoračenja po tekućem računu (100 tis. i više), slijede ih gotovinski krediti (do 50 tis.), kartični (do 50 tis.) i stambeni (do 25 tis.), dok se auto krediti ne odobravaju,
- u VUB (Slovačka) na prvom mjestu su stambeni krediti (do 25 tis.), slijede ih auto krediti (do 25 tis.), kartični krediti (do 25 tis.) i na zadnjem mjestu su prekoračenja po računu (do 5 tis.),
- u CIB (Mađarska) su na prvom mjestu gotovinski krediti (do 5 tis.), slijede ih stambeni (do 1 tis.), minusi po računu (do 1 tis.) i na zadnjem mjestu su kartični i auto krediti (do 2 tis.),
- u ISB Sloveniji su na prvom mjestu minusi po računu (do 25 tis.), slijede ih gotovinski krediti (do 25 tis.), te stambeni krediti (do 5 tis.) i na zadnjem mjestu su kartični (do 5 tis.) i auto krediti koji se ne odobravaju.

3.1.1. Rezultati istraživanja utjecaja Europske integracije na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice

Prema anketnom upitniku, zaposleni u organizacijskim jedinicama koje se bave kreditiranjem kućanstava unutar iste bankovne grupe koja posluje na različitim tržištima zemalja članica odgovorili su na pitanja prema intenzitetu slaganja /neslaganja kako slijedi

Grafikon 26. Rezultati anketnog istraživanja za sve odabrane države

Izvor: izrada autora

Analiza pitanja da li su kriteriji odobravanja kredita slični kriterijima ostalih banaka u zemlji ukazuje na prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj se 80% ispitanika ne slaže, u Slovačkoj se 80% ispitanika slaže, u Mađarskoj se 60% ispitanika slaže, a u Sloveniji se 80% ispitanika ne slaže. Rezultati istraživanja pokazuju da postoje različita mišljenja obzirom da kriteriji odobravanja ovise i o pravilima rizičnosti i kreditnoj sposobnosti koje su regulirane nacionalnim propisima kao i o ostalim uvjetima koje propisuju same banke unutar svake države. Nadalje, ovi rezultati potvrđuju da je stupanj integriranosti Bankovne unije još uvijek relativno nizak, pogotovo kada se govori o području kreditiranja kućanstava. Otuda i dolaze potpuno različiti odgovori bankarskih profesionalaca koji imaju redom višegodišnja iskustva i široko znanje o svom području rada.

Formalne kriterije odobravanja kredita određuje:

a) Uprava Banke,

Analiza pitanja da li formalne kriterije odobravanja kredita određuje Uprava Banke ukazuje na prosječno visok stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj se 100% ispitanika slaže, u Slovačkoj se 100% ispitanika u potpunosti slaže, u Mađarskoj se 100% ispitanika slaže, dok je u Sloveniji 20% izrazilo slaganje, a 80% je neutralno. Formalne kriterije odobravanja kredita određuje Uprava Banke, a isti su vezani uz poštivanje važeće nacionalne regulative, kao i uz prethodna odobrenja ISP-parent banke (Compliance, Risk, Retail).

b) ISP (parent bank).

Analiza pitanja da li formalne kriterije odobravanja kredita određuje ISP (parent bank) ukazuje na prosječno visok stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj se 100% ispitanika slaže, u Slovačkoj je 100% ispitanika neutralno, u Mađarskoj se 100% ispitanika slaže i u Sloveniji je 80% ispitanika izrazilo slaganje.

Prema vašem iskustvu na uvjete odobravanja kredita jako utječu:

a) domaći propisi

Analiza pitanja da li prema iskustvu ispitanika na uvjete odobravanja kredita jako utječu domaći propisi ukazuje na prosječno visok stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje sa čak 80% potpunog slaganja, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo potpuno slaganje, u Mađarskoj se 100% ispitanika slaže sa čak 80% potpunog slaganja i u Sloveniji je 100% ispitanika izrazilo slaganje. Iz navedenih rezultata istraživanja vidljivo je

da na uvjete odobravanja kredita u svim državama utječu domaći propisi kojih se banke trebaju pridržavati. Nadzor nad primjenom regulative vrše centralne banke.

b) EU propisi

Analiza pitanja da li prema iskustvu ispitanika na uvjete odobravanja kredita jako utječu EU propisi ukazuje na prosječno visok stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Mađarskoj se 40% slaže, a 60% se izjasnilo neutralno i u Sloveniji je 100% ispitanika izrazilo slaganje. Mađarska nije članica Europodručja i na uvjete odobravanja kredita utječu njihovi nacionalni propisi.

c) konkurencija

Analiza pitanja da li prema iskustvu ispitanika na uvjete odobravanja kredita jako utječe konkurencija ukazuje na prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 80% ispitanika izrazilo slaganje, u Mađarskoj se 40% ne slaže i 40% se izrazilo neutralno i u Sloveniji je 40% ispitanika izrazilo slaganje i 40% se izrazilo neutralno. Utjecaj konkurencije na odobravanje kredita postati će još značajniji uslijed digitalizacije koja će u budućnosti povećati prekogranično davanje kredita u EU-u. Nova Direktiva EU-a o potrošačkom kreditiranju donosi zajednička pravila za ostvarivanje ciljeva politike EU-a i zaštite potrošača.

d) plaće korisnika

Analiza pitanja da li prema iskustvu ispitanika na uvjete odobravanja kredita jako utječu plaće korisnika ukazuje na prosječno visok stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje s visokim postotkom potpunog slaganja (80%), u Mađarskoj je 80% ispitanika izrazilo slaganje i u Sloveniji je 40% ispitanika izrazilo slaganje i 60% se izrazilo neutralno. Kod odobravanja kredita vrši se procjena kreditne sposobnosti na koju najviše utječu plaće i redovna mjesečna primanja na račun korisnika kredita. Kako su banke u obvezi prije odobravanja kredita utvrditi kreditnu sposobnost kojom se predviđa uredan povrat kredita u budućnosti, plaće korisnika imaju najveći utjecaj na uvjete odobravanja kredita.

e) tržište i rizici

Analiza pitanja da li prema iskustvu ispitanika na uvjete odobravanja kredita jako utječe tržište i rizici ukazuje na prosječno visok stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Mađarskoj se 100% ispitanika slaže i u Sloveniji je većina ispitanika neutralna (60%). Na uvjete odobravanja kredita utječe i tržište u cilju postizanja konkurentnosti u dijelu ponude pojedinih vrsta kredita.

Analiza pitanja da li je jedinstvena valuta EURO poboljšala dostupnost kredita korisnicima, uspoređujući s ranijom lokalnom valutom ukazuje na prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (50%) i 50% ispitanika izrazilo se neutralno. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 60% ispitanika izrazilo slaganje i 40% je neutralno, u Mađarskoj se 20% ispitanika u potpunosti slaže i 80% se izrazilo neutralno i u Sloveniji je 20% ispitanika izrazilo slaganje i 80% se izrazilo neutralno. Kako Mađarska nije članica Europodručja jer nije uvela eurovalutu, neutralni odgovori su očekivani.

Koji stup Europske bankovne unije najviše doprinosi kreditiranju kućanstava:

a) jedinstveni nadzorni mehanizam

Analiza pitanja da li jedinstveni nadzorni mehanizam kao prvi stup EBU najviše doprinosi kreditiranju kućanstava ukazuje na prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (50% se slaže) i 45% ispitanika izrazilo se neutralno. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 80% ispitanika izrazilo slaganje i 20% je neutralno, u Mađarskoj se 80% ispitanika izrazilo neutralno i u Sloveniji se 80% ispitanika izrazilo neutralno. Mađarska nije članica Europodručja. Prvi stup - Jedinstveni nadzorni mehanizam je nadnacionalno tijelo EU-a za nadzor europskih banaka. Europska središnja banka vrši nadzor kreditnih institucija u suradnji s nacionalnim nadzornim tijelima, a glavni cilj je osigurati stabilnost europskog financijskog sektora provedbom redovitih i temeljitih provjera stanja banaka.

b) jedinstveni sanacijski mehanizam

Analiza pitanja da li jedinstveni sanacijski mehanizam kao drugi stup EBU najviše doprinosi kreditiranju kućanstava ukazuje na prosječni stupanj neslaganja ispitanika svih odabranih država i većina ispitanika se izrazilo neutralno (65%) i 30% je izrazilo neslaganje. U Hrvatskoj je 80% ispitanika izrazilo neslaganje, u Slovačkoj se 100% ispitanika izrazilo neutralno, u Mađarskoj se 60% ispitanika

izrazilo neutralno i 40% se ne slaže i u Sloveniji se 80% ispitanika izrazilo neutralno. Mađarska nije članica Europodručja. Drugi stup je Jedinstveni sanacijski mehanizam - sustav za učinkovitu i djelotvornu sanaciju problematičnih banaka čiji je opstanak ugrožen u državama članicama Europodručja.

c) osiguranje depozita

Analiza pitanja da li osiguranje depozita kao treći stup EBU najviše doprinosi kreditiranju kućanstava ukazuje na nizak prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država uz 70% ispitanika koji su se izrazili neutralno i 25% ispitanika koji se slažu. U Hrvatskoj se 60% ispitanika izrazilo neutralno i 40% se slaže, u Slovačkoj se 100% ispitanika izrazilo neutralno, u Mađarskoj se 40% ispitanika izrazilo neutralno i 40% se slaže i u Sloveniji se 80% ispitanika izrazilo neutralno. Mađarska nije članica Europodručja. Treći je stup uspostava zajedničkog sustava zaštite depozita – Europski sustav osiguranja depozita (EDIS).

Analiza pitanja da li je kreditiranje kućanstava bilo jednostavnije u nacionalnim valutama (prije uvođenja eura) ukazuje na nizak prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država uz 45% ispitanika koji su se izrazili neutralno i 30% ispitanika koji se slažu. U Hrvatskoj je 80% ispitanika izrazilo neslaganje, u Slovačkoj se 60% ispitanika slaže i 40% se izrazilo neutralno, u Mađarskoj se 80% ispitanika izrazilo neutralno i 20% se ne slaže i u Sloveniji se 60% slaže i 40% ispitanika izrazilo se neutralno. Mađarska nije članica Europodručja.

Međutim, koristi uvođenja eura su mnogostruke, kao niska ranjivost na tečajna kretanja, povoljniji uvjeti zaduživanja, visoka otpornost na financijske poremećaje, znatan kapacitet za vođenje aktivne monetarne politike, smanjenje regulatornog troška za banke, poboljšanje rejtinga, a sve to utječe na mogućnost odobravanja kredita uz niže kamatne stope.

Analiza pitanja da li kućanstva mogu prenositi kreditne obveze unutar grupe ovisno o mjestu nastanka ukazuje na visok prosječni stupanj neslaganja ispitanika svih odabranih država (90%). U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo neslaganje, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo neslaganje, u Mađarskoj se 60% ispitanika izrazilo neutralno i 20% se ne slaže i u Sloveniji se 80% ispitanika ne slaže.

Anketirani ispitanici svih zemalja su odgovorili da se ujednačavanje kriterija odobravanja kredita unutar grupe povećava svake godine za prosječno 10%.

Analiza pitanja da li su za mlade korisnike kredita razvijeni posebni digitalni alati za ponudu i odobravanje kredita ukazuje na nizak prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (35%) uz 35% neslaganja i 30% ispitanika koji su se izrazili neutralno. U Hrvatskoj je 40% ispitanika izrazilo slaganje i 60% se izrazilo neutralno, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo neslaganje, u Mađarskoj je 80% ispitanika izrazilo slaganje i 20% se ne slaže i u Sloveniji je 60% ispitanika neutralno. Banke su vrlo napredne u razvoju digitalnih alata koji se razvijaju za sve korisnike kredita, međutim mogu imati u ponudi i posebne proizvode za mlade.

Analiza postavljenog pitanja da razina dohotka i zaposlenost utječe na broj i iznose kredita kućanstvima ukazuje na visok prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (55% se potpuno slaže i 45% se slaže). U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje (80% ih se u potpunosti slaže), u Mađarskoj je 100% ispitanika izrazilo da se u potpunosti slaže i u Sloveniji je 100% ispitanika izrazilo slaganje.

U kreditiranju je jako važna razina dohotka temeljem kojih podataka se utvrđuje kreditna sposobnost korisnika za buduće uredno podmirivanje kreditnih obveza.

Analiza postavljenog pitanja da monetarna politika ESB-a snažno utječe na broj i iznose kredita kućanstvima ukazuje na prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (45% se slaže i 45% ispitanika je neutralno). U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje (80% se u potpunosti slaže), u Slovačkoj je 80% ispitanika neutralno, u Mađarskoj je 80% ispitanika neutralno i u Sloveniji je 80% ispitanika izrazilo slaganje. U Hrvatskoj formiranje kamatnih stopa za kredite kućanstvima uvelike ovisi o ESB ključnim kamatnim stopama za refinanciranje. U Slovačkoj je većina anketiranih neutralna što može upućivati na slobodu tržišnog formiranja kamatnih stopa po kreditima kućanstvima. Kako Mađarska nije članica Europodručja, neutralni odgovori su očekivani.

Analiza postavljenog pitanja da li bi država članica EU-a trebala subvencionirati stambene kredite mladoj populaciji radi postizanja glavnih ciljeva EU-a ukazuje na prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država, 45% se slaže i 50% ispitanika je neutralno. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 80% ispitanika neutralno i 20% se ne slaže, u Mađarskoj je 60% ispitanika neutralno i 40% je izrazilo slaganje i u Sloveniji je 60% ispitanika neutralno i 40% je izrazilo slaganje.

Analiza postavljenog pitanja da li mladima do 36 godina treba omogućiti odobravanje stambenih kredita uz povoljnije uvjete i duži rok otplate u cilju povećanja socijalne

uključenosti i smanjenja odliva mlade populacije ukazuje na viši prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (70%) i 25% ispitanika je neutralno. U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 80% ispitanika neutralno i 20% se slaže, u Mađarskoj je 20% ispitanika neutralno i 60% je izrazilo slaganje i u Sloveniji je 100% ispitanika izrazilo slaganje.

Analiza postavljenog pitanja da li bi sve nekreditne institucije u cilju zaštite potrošača trebale podlijegati istoj regulativi i nadzoru kao i banke ukazuje na visok prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (60% se u potpunosti slaže i 35% ispitanika se slaže). U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, od toga se 60% u potpunosti slaže, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje od toga 60% se u potpunosti slaže, u Mađarskoj je 80% ispitanika izrazilo potpuno slaganje i u Sloveniji je 100% ispitanika izrazilo slaganje.

Analiza postavljenog pitanja da li bi države članice EU-a trebale imati istu visinu i način formiranja zatezne kamatne stope za kredite u kašnjenju ukazuje na niži prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (50% se slaže i 50% ispitanika je neutralno). U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 100% ispitanika neutralno, u Mađarskoj je 80% ispitanika izrazilo slaganje i u Sloveniji je 80% ispitanika neutralno.

Analiza postavljenog pitanja da li bi države članice EU-a trebale uvesti gornju granicu efektivne kamatne stope po stambenim i ostalim potrošačkim kreditima ukazuje na prosječni stupanj slaganja ispitanika svih odabranih država (50% se slaže i 35% ispitanika je neutralno). U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj se 80% ispitanika slaže i 20% je neutralno, u Mađarskoj je 100% ispitanika neutralno i u Sloveniji se 60% ispitanika ne slaže, 20% je neutralno i 20% se slaže.

Analiza odgovora na pitanje bi li visina gornje granice efektivne kamatne stope trebala biti ista za sve države članice ukazuje na visok stupanj neslaganja (70% ispitanika se ne slaže). U Hrvatskoj je 100% ispitanika izrazilo slaganje, u Slovačkoj je 100% ispitanika izrazilo neslaganje, u Mađarskoj je 100% ispitanika izrazilo neslaganje od toga 80% se u potpunosti ne slaže i u Sloveniji se 80% ispitanika ne slaže i 20% je neutralno.

Na temelju rezultata ankete i većine anketiranih koji su izrazili slaganje s postavljenim pitanjima potvrđena je prva hipoteza: *Europske integracije pozitivno utječu na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice.* Rezultati ankete su pokazali da potrošači još nemaju jednake uvjete u svim odabranim državama članicama EU-a u dijelu uvjeta kreditiranja, pravne zaštite i zakonskih

normi koje utječu na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima stanovništva, te da unatoč usvojenim direktivama još uvijek postoje razlike i potreba za procesom usklađivanja prakse, uvjeta i standarda pružanja financijskih usluga.

Monetarna politika ESB-a ne djeluje podjednako na kredite kućanstvima u svim državama članicama EU-a. Mađarska nije članica Europodručja, obzirom da još nije uvela eurovalutu i pravila kreditiranja određuje njihova centralna banka, te su i odgovori po nekim pitanjima bili neutralni kao što je primjena EU propisa, valute euro, stupovi EU-a, te utjecaja monetarne politike ESB-a.

Ispitanici iz svih odabranih država se slažu da bi sve nekreditne institucije trebale podlijevati istoj regulativi i nadzoru kao i banke. Zbog stroge regulacije bankarskog sustava, te poštivanja uvjeta odobravanja kredita naročito u dijelu ispunjavanja kreditne sposobnosti i drugih pravila rizika, klijenti se često odlučuju zaduživati po vrlo visokim efektivnim kamatnim stopama, mimo kreditnih institucija kod nefinancijskog sektora koji nije pod zaštitom centralnih banaka.

Iz rezultata ankete je vidljivo da se ispitanici iz odabranih država, osim Hrvatske, ne slažu da bi sve države članice EU-a trebale imati istu visinu gornje granice efektivne kamatne stope, što može upućivati na veću slobodu tržišnog formiranja kamatnih stopa po kreditima kućanstvima u tim državama. Hrvatska u usporedbi s odabranim državama ima kompleksnu regulativu u dijelu ograničenja visine kamatnih stopa, tako primjerice zatezna kamata ovisi o ključnoj kamatnoj stopi za refinanciranje i posljedično utječe i na visinu maksimalne efektivne kamatne stope.

Ova anketa objašnjava različiti regulatorni sustav kojim se tretiraju krediti kućanstvima u bankama koje posluju unutar iste bankovne grupe, ali na različitim tržištima zemalja članica u EU. Nacionalna zakonodavstva još nisu dovoljno usklađena vezano za razvitak financijskih proizvoda i usluga. U dijelu pružanja bankovnih usluga kućanstvima postoji snažna potreba dinamičnije konvergencije, te je važno pravovremeno djelovati u donošenju odluka s ciljem razvitka financijskog sustava, zaštite korisnika financijskih usluga i usklađenja s drugim članicama EU. Nadalje, kako bi se smanjio utjecaj nefinancijskih institucija u dijelu kreditiranja kućanstava, potrebna je uspostava unutarnjeg tržišta sa čvrstim pravilima koja bi osigurala još bolju zaštitu potrošača, ali i omogućila konkurentnost bankarskim i financijskim institucijama.

Primarna primjena ovog anketnog istraživanja može biti kao podloga Zakonodavcu prilikom daljih izmjena regulative u području kreditiranja kućanstava. Ovo istraživanje može

poslužiti i kao dodatna znanstvena podloga za ubrzavanje stvaranja čvrstog jedinstvenog regulatornog okvira u djelokrugu kreditiranja kućanstava nasuprot relativno polaganoj i fleksibilnoj konvergenciji koja je u tijeku.

U cilju produbljivanja europske integracije vrlo važna karika je Europska središnja banka čiji je glavni zadatak da čuva monetarnu stabilnost, ali i ukupnu političku stabilnost važnu za gospodarski rast, zadovoljstvo i blagostanje svih građana Unije.

Slijedom navedenih argumenata potvrđena je hipoteza da će EU integracije u konačnici pozitivno utjecati na kretanje unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice.

3.2. Empirijsko istraživanje utjecaja obujma i strukture kredita kućanstava odabranih zemalja EU na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama

Znanstveni doprinos empirijskog istraživanja se sastoji u utvrđivanju utjecaja distribucije i dostupnosti kredita kućanstvima u različitim uvjetima konvergencije na razine gospodarskog razvitka, socijalne uključenosti i demografskih kretanja među stanovništvom. Doprinos se sastoji i u utvrđivanju smjera i jačine statističkih veza između istraživanih varijabli kreditnog tržišta i empirijskih podataka monetarne i financijske stabilnosti.

Za istraživanje je primijenjena metoda ekonometrijske analize, a to je panel model fiksnih efekata, združeni model i model slučajnih efekata. Modeli omogućuju istovremenu analizu više jedinica promatranja u nekom razdoblju.

Iz sekundarnih izvora podataka prikupljeni su statistički podaci iz područja monetarne statistike odnosno kreditiranja stanovništva. Deskriptivnom metodom su opisane varijable koje su korištene u istraživanju, a komparativom metodom su uspoređeni podaci iz odabranih država. Uz korištenje aplikativne podrške za statističku obradu i analizu panel podataka prema statističkom programu SAS-a koja uključuje korištenje modela regresijske analize prikupljeni podaci su računalno obrađeni. Kao izvor podataka korištene su internet stranice ESB-a, Eurostata i internet stranice pojedinih nacionalnih središnjih banaka odnosno nacionalnih statističkih ureda i zavoda.

Procjena utjecaja nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu izvršena je primjenom združenog modela, modela fiksnih efekata i modela slučajnih efekata. Združeni model je najjednostavniji panel model koji može prikazati nekonzistentne i pristrane procjene, ali isti može biti dobra osnova za uvod u panel analizu te se transformacijom podataka mogu dobiti puno napredniji modeli. Model s fiksnim efektom je jednostavni linearni model u kojem se konstantni član mijenja sa svakom jedinicom promatranja i konstantan je u vremenu. Također, fiksni model procjenjuje utjecaj i signifikantnost svih nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu za sve analizirane države.

Pomoću F-testa testira se opravdanost korištenja modela s fiksnim efektom, odnosno da li je prikladniji model fiksnih efekata ili združeni model. Ako test pokazuje da se odbacuje nulta hipoteza, zaključuje se opravdanost modela s fiksnim efektom.

Model slučajnih efekata je jednostavni linearni model u kojem se pretpostavlja da su jedinice promatranja odabrane na slučajan način te da su razlike između jedinica promatranja slučajne.

Hausman test se koristi za usporedbu procijenjenih koeficijenata modela s fiksnim efektom i modela sa slučajnim efektom. Ukoliko se odbaci nulta hipoteza može se zaključiti da procjenitelj modela slučajnih efekata nije konzistentan te se upućuje na korištenje procjenitelja fiksnog efekta. Međutim, kako je procjena modela fiksnih efekata uvijek konzistentna, dobro je uzeti u procjenu i visinu koeficijenta korelacije u kvadratu (R^2) koji pokazuje koliko dobro regresijski model (neovisna varijabla) predviđa ishod promatranih podataka (ovisna varijabla).

Parametar p-vrijednost testira hipotezu da li se koeficijenti razlikuju od nule. Ako je p-vrijednost neke nezavisne varijable manji ili jednak od 0.05, tada se koeficijent uz tu nezavisnu varijablu značajno razlikuje od nule što znači da ta nezavisna varijabla ima utjecaja na zavisnu varijablu. Ako je p-vrijednost nezavisne varijable veći od 0.05, tada se prihvaća da koeficijent približno jednak nuli pa je i sama nezavisna varijabla koja se množi s navedenim koeficijentom jednaka nuli i zaključujemo da ta nezavisna varijabla nema utjecaja na zavisnu varijablu.

3.2.1. Ekonometrijski model -zavisna varijabla Gini

Druga hipoteza ovog doktorskog rada glasi: *Obujam i struktura kredita kućanstava odabranih zemalja EU-a utječu na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama.*

U empirijsku provjeru druge hipoteze u istraživanju su uključene odabrane države članice EU-a: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka. Iz sekundarnih izvora podataka prikupljeni su statistički podaci iz područja kreditiranja stanovništva: BDP po stanovniku, iznos plaće po aktivnom stanovniku i postotak dohodovne nejednakosti Gini. Uz korištenje aplikativne podrške za statističku obradu podataka koja uključuje korištenje modela regresijske analize, prikupljeni podaci su računalno obrađeni. Vremensko razdoblje promatranja je devet godina obzirom da su od 2013 dostupni svi podaci po odabranim državama članicama.

Za analizu panel podataka prema statističkom programu SAS-a koristili su se podaci Eurostata, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, Macrobond i dr.. Kao zavisna varijabla uzet je postotak dohodovne nejednakosti Gini (%), a kao nezavisne varijable odabrane su: BDP po stanovniku, ukupni krediti kućanstvima i iznos prosječne plaće po aktivnom

stanovniku¹⁶⁹ u pet europskih država (Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka), koje promatramo kroz devetogodišnje vremensko razdoblje od 2013. godine do 2021. Obzirom da su od 2013. dostupni svi podaci za sve odabrane države članice koji su potrebni za analizu, polazišna vremenska točka je 2013.

Primjenom tri modela (združeni model, model fiksnih efekata i model slučajnih efekata) izrađena je procjena utjecaja nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu.

¹⁶⁹ Eurostat (26.04.2024). Annual net earnings, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_nt_net/default/table?lang=en (25.06.2024.). Single person without children earning 100% of the average earning.

Tablica 19. BDP po stanovniku, plaća po aktivnom stanovniku, stanje ukupnih kredita, Gini (%) za odabrane države

EUR Bn	ČEŠKA				HRVATSKA				MAĐARSKA				SLOVENIJA				SLOVAČKA			
	GDP_per capita_x	wages Eurostat_x	total loans (housing+ Personal)	GINI koef.	GDP_per capita_x	wages Eurostat_x	total loans (housing+ Personal)	GINI koef.	GDP_per capita_x	wages Eurostat_x	total loans (housing+ Personal)	GINI koef.	GDP_per capita_x	wages Eurostat_x	total loans (housing+ Personal)	GINI koef.	GDP_per capita_x	wages Eurostat_x	total loans (housing+ Personal)	GINI koef.
2013.	15.170	8.962	43.977	25	10.440,0	7.891,0	16.912,1	30,9	10.330,0	6.475,1	23.100,5	28,3	17.700,0	11.824,2	8.917,3	24,4	13.760,0	7.936,6	20.534,6	24,2
2014.	15.000	8.674	44.634	25	10.380,0	7.866,1	16.782,6	30,2	10.770,0	6.478,4	21.269,8	28,6	18.250,0	11.980,6	8.762,5	25,0	14.090,0	8.250,3	23.035,8	26,1
2015.	16.080	9.009	49.281	25	10.760,0	8.210,4	16.524,4	30,4	11.460,0	6.703,6	18.726,5	28,2	18.830,0	12.062,5	8.855,7	24,5	14.780,0	8.426,8	25.893,2	23,7
2016.	16.790	9.449	52.856	25	11.350,0	8.445,3	15.610,4	29,8	11.850,0	7.138,7	18.567,9	28,2	19.590,0	12.202,4	9.153,6	24,4	14.960,0	8.654,3	29.361,1	24,3
2017.	18.330	10.297	60.113	25	12.100,0	8.872,0	15.798,5	29,9	12.980,0	8.023,7	18.777,6	28,1	20.820,0	12.487,3	9.735,4	23,7	15.570,0	8.961,0	32.816,7	23,2
2018.	19.850	11.256	64.161	24	12.890,0	9.312,1	16.522,3	29,7	13.920,0	8.586,9	19.207,0	28,7	22.140,0	12.902,4	10.370,0	23,4	16.500,0	9.464,6	36.538,6	20,9
2019.	21.150	11.993	68.894	24	13.680,0	9.576,6	17.667,8	29,2	15.000,0	9.390,5	21.539,5	28,0	23.230,0	13.298,2	10.980,6	23,9	17.320,0	9.975,0	39.460,3	22,8
2020.	20.170	11.804	71.062	24	12.460,0	9.810,9	18.076,4	28,3	14.140,0	9.549,2	22.333,9	28,0	22.360,0	13.896,8	10.997,0	23,5	17.110,0	10.250,8	41.886,7	20,9
2021.	22.270	13.836	82.425	25	14.720,0	10.391,1	18.780,3	29,2	15.840,0	10.075,0	25.304,6	27,6	24.770,0	14.601,2	11.556,4	23,0	18.110,0	10.984,7	45.569,1	21,8

Izvor: Macrobond i Eurostat

U promatranom razdoblju u Hrvatskoj je došlo do pada dohodovne nejednakosti (Gini) iako je i dalje Gini najviši u odnosu na druge odabrane države što ukazuje na visoku dohodovnu nejednakost. U Češkoj i Mađarskoj Gini stagnira iako je u Mađarskoj i dalje visok, a pad Gini-ja je primjetan u Slovačkoj i Sloveniji.

BDP ili bruto domaći proizvod po stanovniku je pokazatelj ukupne vrijednosti dobara i usluga proizvedenih u zemlji tijekom cijele godine i vrlo je važan za gospodarstvo svake zemlje. Razvijenost zemlje se mjeri bruto domaćim proizvodom po stanovniku. Budući da je BDP pokazatelj koji se na cijelom svijetu računa na isti način, pomoću njega se mogu uspoređivati pojedine zemlje i njihov stupanj razvoja. Korištenje dohotka po stanovniku je pokazatelj bogatstva ili ekonomske stabilnosti svake zemlje.

Gospodarski ili ekonomski rast čini porast proizvodne aktivnosti ili novostvorene vrijednosti nacionalne privrede što se mjeri stopom godišnjeg rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP-a). Bruto domaći proizvod je novčana vrijednost svih proizvedenih proizvoda i usluga unutar godine dana u jednoj državi. Relativna vrijednost BDP-a po stanovniku se izračunava na način da se BDP dijeli s brojem stanovnika. Ako BDP raste, znači da je veća zaposlenost, veće plaće, veća potrošnja. Ako BDP pada, smanjuje se proizvodnja i dolazi do smanjenja životnog standarda u pojedinoj državi.

U 2021. u svim odabranim državama primjetan je rast BDP-a po stanovniku. Najveći BDP po stanovniku na kraju 2021. godine ima Slovenija - 24,8 tis. eura, Češka 22,3 tis. eura, Slovačka 18,1 tis. eura, Mađarska 15,8 tis. eura, a najniži BDP po stanovniku ima Hrvatska 14,7 tis. eura. Iz usporedbe 2021. vs 2013. vidljiv je rast prosječnih neto godišnjih plaća u svim odabranim državama članicama (Slovenija 23%, Hrvatska 32%, Slovačka 38%, Češka 54% i Mađarska 56%). U 2020. plaće stagniraju, a u 2021. dolazi već do blagog rasta. Međutim, Slovenija je i u 2013. imala najvišu godišnju neto plaću koja je iznosila 11,7 tis. eura, a u 2021. iznosila je 14,6 tis. eura. Druga po visini neto godišnje plaće je Češka, koja je iznosila u 2021. godini 13,8 tis. eura. Slijedi je Slovačka s 11,0 tis. eura. Dvije države s najnižom prosječnom neto godišnjom plaćom u 2021. su Hrvatska s 10,4 tis. eura i Mađarska sa 10,1 tis. eura.

3.2.2. Rezultati istraživanja-zavisna varijabla Gini

U Tablici 20 može se uočiti kako u Hrvatskoj GINI koeficijent ima prosječnu vrijednost od 30, s malom standardnom devijacijom (1), a što ukazuje na relativno stabilnu distribuciju dohotka. Prosječni BDP po glavi stanovnika iznosi 12087 eura, s rasponom od 10380 do 14770 eura. Ukupni krediti (stambeni i osobni) imaju prosječnu vrijednost od 16964 eura, dok prosječne plaće (Eurostat) iznose 8931 eura, s manjim varijacijama. Podaci sugeriraju relativnu stabilnost Hrvatske u ovim ekonomskim pokazateljima.

Tablica 20. Deskriptivna statistika za odabrane države

Country=Croatia					
Variable	N	Mean	Std Dev	Minimum	Maximum
GINI koeficijent	9	30	1	28	31
GDP_per_capita_x	9	12.087	1.508	10.380	14.720
total loans (housing+Personal)	9	16.964	1.040	15.610	18.780
wages_Eurostat_x	9	8.931	897	7.866	10.391
Country=Czech Republic					
Variable	N	Mean	Std Dev	Minimum	Maximum
GINI koeficijent	9	25	0	24	25
GDP_per_capita_x	9	18.312	2.685	15.000	22.270
total loans (housing+Personal)	9	59.712	13.133	43.977	82.426
wages_Eurostat_x	9	10.587	1.755	8.674	13.836
Country=Hungary					
Variable	N	Mean	Std Dev	Minimum	Maximum
GINI koeficijent	9	28	0	28	29
GDP_per_capita_x	9	12.921	1.935	10.330	15.840
total loans (housing+Personal)	9	20.981	2.354	18.568	25.305
wages_Eurostat_x	9	8.047	1.415	6.475	10.075
Country=Slovakia					
Variable	N	Mean	Std Dev	Minimum	Maximum
GINI koeficijent	9	23	2	21	26
GDP_per_capita_x	9	15.800	1.530	13.760	18.110
total loans (housing+Personal)	9	32.788	8.727	20.535	45.569
wages_Eurostat_x	9	9.212	1.025	7.937	10.985
Country=Slovenia					
Variable	N	Mean	Std Dev	Minimum	Maximum
GINI koeficijent	9	24	1	23	25
GDP_per_capita_x	9	20.854	2.432	17.700	24.770
total loans (housing+Personal)	9	9.925	1.076	8.762	11.556
wages_Eurostat_x	9	12.806	957	11.824	14.601

Izvor : SAS, izradio autor

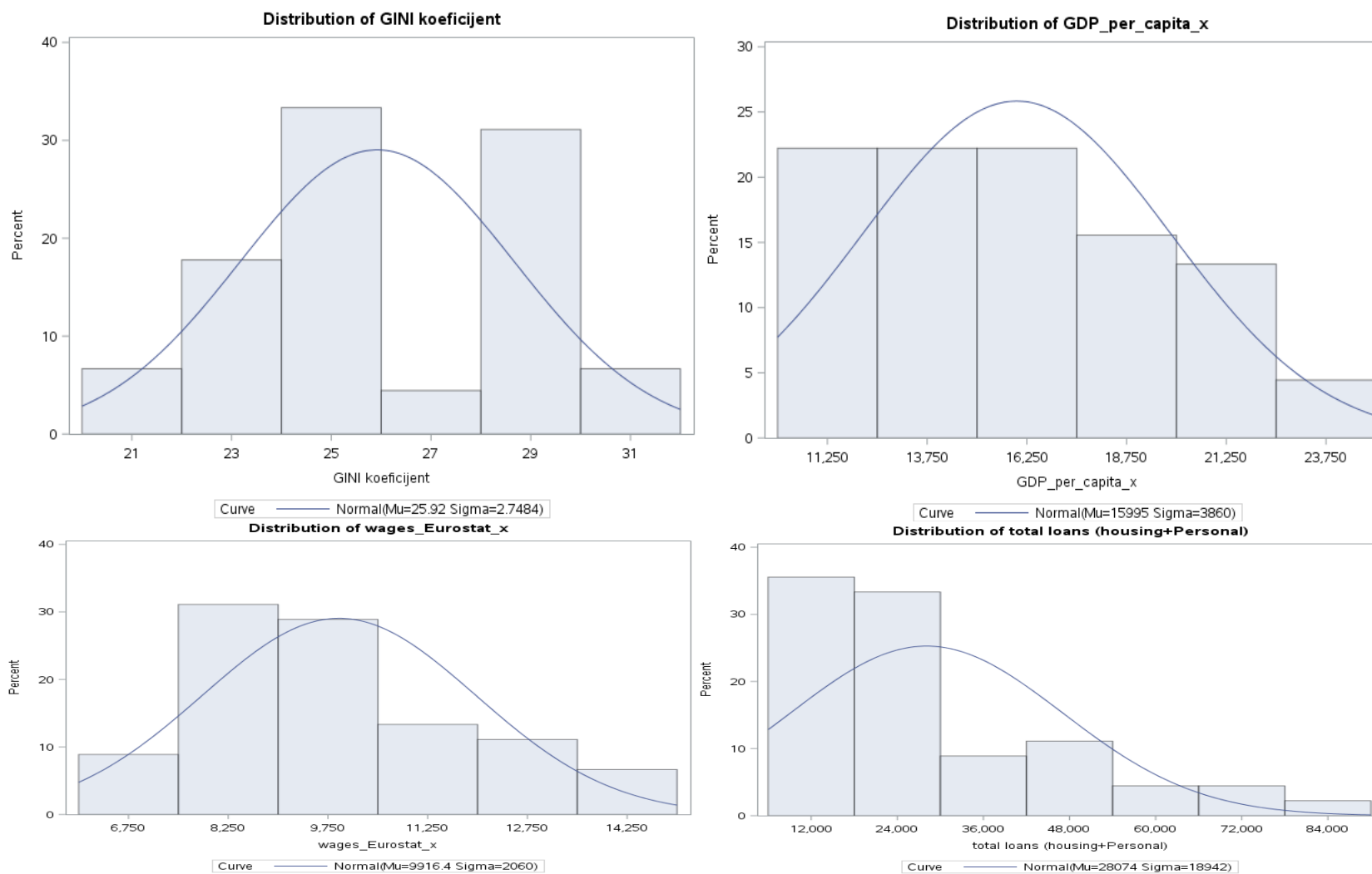
U Tablici 20 uočava se kako GINI koeficijent u Češkoj ima prosječnu vrijednost od 25, bez varijacija (standardna devijacija je 0), a što ukazuje na vrlo stabilnu distribuciju dohotka. BDP po glavi stanovnika u prosjeku iznosi 18312 eura, s većim rasponom od 15000 do 22270 eura. Ukupni krediti (stambeni i osobni) su znatno viši nego u Hrvatskoj, s prosjekom od 59712 eura i većim varijacijama (SD=13133). Prosječne plaće iznose 10587 eura, s rasponom od 8674 do 13836 eura. Podaci ukazuju na višu razinu BDP-a i zaduženosti u odnosu na Hrvatsku, ali s niskom nejednakošću u raspodjeli dohotka.

Zanimljivo je kako GINI koeficijent u Mađarskoj ima prosječnu vrijednost od 28 i to također bez odstupanja obzirom da je standardna devijacija jednaka 0. Navedeno upućuje kako je iznimno stabilna distribucija dohotka. BDP po glavi stanovnika u prosjeku iznosi 12291 eura, s većim rasponom od 10330 do 15840 eura. Ukupni krediti (stambeni i osobni) iznose 20981 eura, s varijacijom od 2354 eura. Prosječne plaće iznose 8047 eura, s rasponom od 6475 do 10075 eura.

U Slovačkoj GINI koeficijent ima prosječnu vrijednost od 23, uz malu varijaciju ($SD=2$), što ukazuje na nisku razinu nejednakosti u raspodjeli dohotka. Prosječni BDP po glavi stanovnika iznosi 15800 eura, s rasponom od 13760 do 18110 eura. Ukupni krediti (stambeni i osobni) prosječno iznose 32788 eura, uz standardnu devijaciju od 8727 eura. Prosječne plaće iznose 9212 eura, s manjim rasponom od 7937 do 10985 eura. Podaci pokazuju umjerenu razinu BDP-a i kredita, uz nisku razinu dohodovne nejednakosti.

U Sloveniji GINI koeficijent ima prosječnu vrijednost od 24, uz malu varijaciju ($SD=1$), što ukazuje na nisku razinu nejednakosti u raspodjeli dohotka. Prosječni BDP po glavi stanovnika iznosi 20854 eura, s rasponom od 17700 do 24770 eura. Ukupni krediti (stambeni i osobni) prosječno iznose 9925 eura, uz standardnu devijaciju od 1076 eura. Prosječne plaće iznose 12806 eura, s manjim rasponom od 11824 do 14601 eura. Navedeno pokazuje umjerenu razinu BDP-a i kredita u Sloveniji, uz nisku razinu dohodovne nejednakosti.

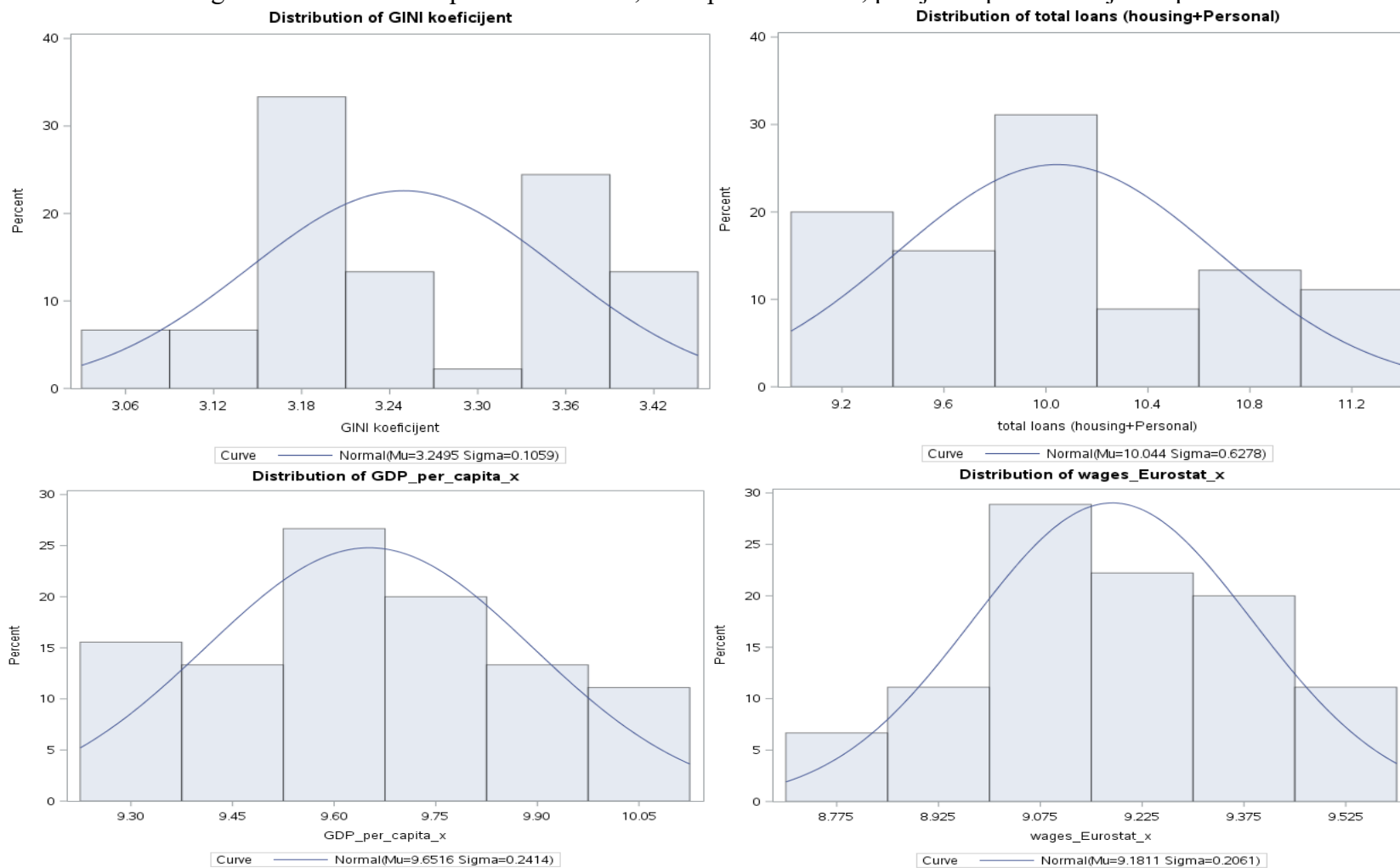
Grafikon 27. Histogram za Gini (%), BDP po stanovniku, prosječna plaća i stanje ukupnih kredita kućanstvima

Izvor : SAS, izradio autor

Grafikon 27 između ostalog prikazuje distribuciju Gini koeficijenta u obliku histograma sa prilagođenom normalnom krivuljom. Srednja vrijednost iznosi 25,92, a standardna devijacija je 2,7484. Većina podataka se nalazi između 24 i 28, što sugerira kako je distribucija približno simetrična, ali s mogućim manjim odstupanjima. Normalna krivulja dobro prati podatke, ukazujući da je distribucija Gini koeficijenta približno normalna. Također se na istom Grafikonu uočava kako distribucija BDP-a po stanovniku (GDP_per_capita_x) ima normalnu krivulju. Srednja vrijednost iznosi 15.995, a standardna devijacija je 3.860. Podaci su koncentrirani između 11.250 i 21.250 i stoga se zaključuje kako je distribucija približno normalna, iako ima blagih odstupanja. Distribucija plaća prema Eurostatu (wages_Eurostat_x) je približno simetrična. Srednja vrijednost iznosi 9.916,4, a standardna devijacija je 2.060. Najveća koncentracija podataka je između 8.250 i 11.250. Normalna krivulja dobro prati raspodjelu podataka. Kod distribucije ukupnih kredita (stambenih i osobnih) uočava se da srednja vrijednost iznosi 28.074, a standardna devijacija je 18.942. Distribucija je asimetrična, s većinom vrijednosti koncentriranom između 12.000 i 24.000, dok manji broj podataka doseže veće iznose. Normalna krivulja ne prati dobro distribuciju, što ukazuje na odstupanja od normalnosti.

Grafikon 28. Histogram transformiranih podataka za Gini, BDP po stanovniku, prosječna plaća i stanje ukupnih kredita kućanstvima

Izvor : SAS, izradio autor

Histogram (Grafikon 28) prikazuje transformirane podatke za GINI koeficijent. Srednja vrijednost je 3,2495, a standardna devijacija iznosi 0,1059. Distribucija podataka pokazuje približno simetričan oblik, a normalna krivulja dobro prati raspodjelu. Navedeno sugerira da transformacija podataka poboljšava njihovu normalnost i pogodnija je za analize koje pretpostavljaju normalnu distribuciju.

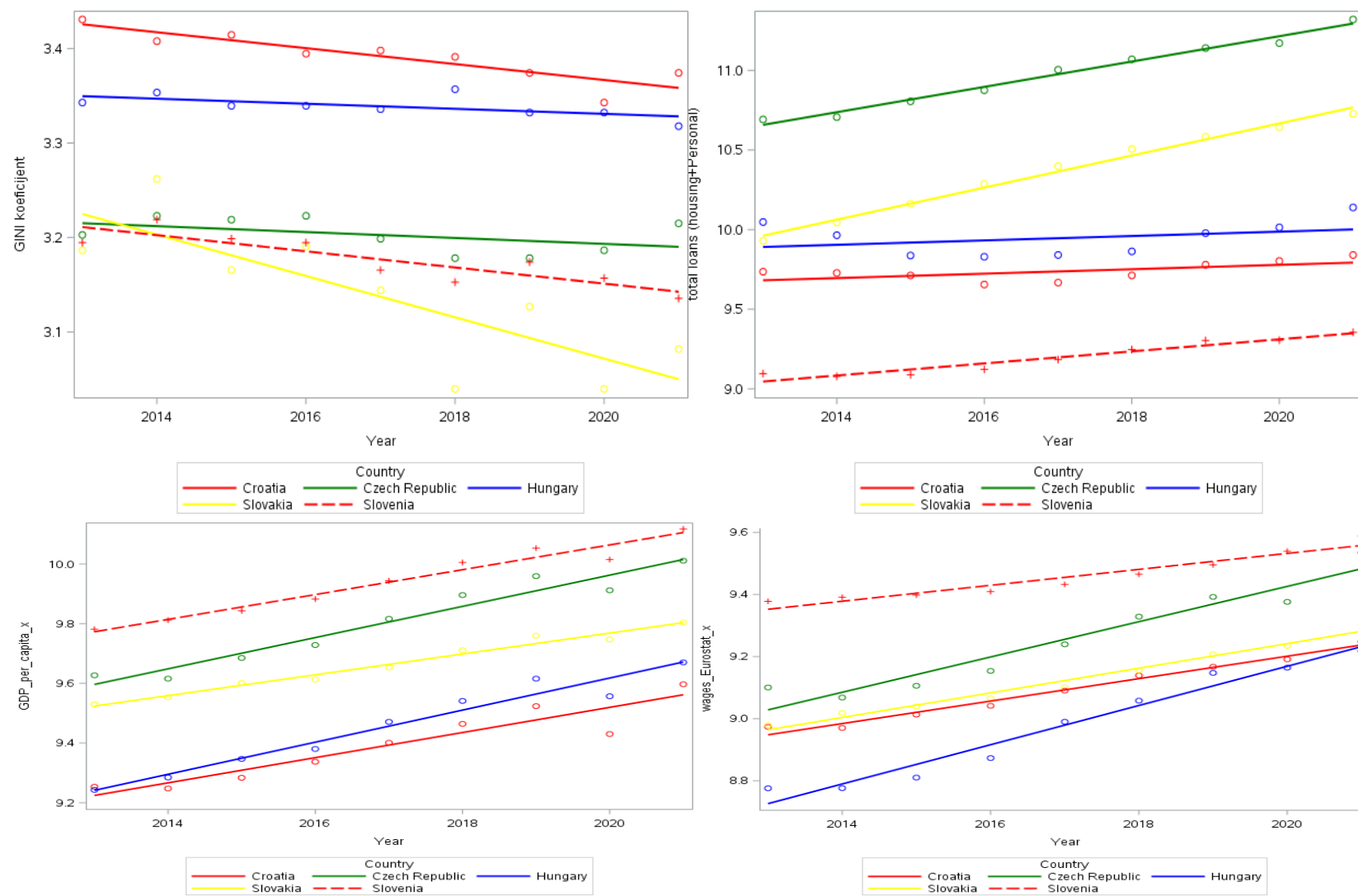
Kod distribucije transformiranih podataka za ukupne kredite (stambeni i osobni) uočava se kako srednja vrijednost iznosi 10,044, a standardna devijacija iznosi 0,6278. Distribucija je približno simetrična, a normalna krivulja dobro prati podatke, a što ukazuje na uspješnu transformaciju prema približno normalnoj distribuciji.

Kod distribucije transformiranih podataka za BDP po stanovniku (GDP_per_capita_x) uočava se kako je srednja vrijednost 9,6516, a standardna devijacija 0,2414. Distribucija je približno simetrična.

Posljednji histogram na Grafikonu 28 prikazuje distribuciju transformiranih podataka za plaće prema Eurostatu (wages_Eurostat_x). Tako srednja vrijednost iznosi 9,1811, a standardna devijacija 0,2061. Distribucija je približno simetrična, a što ukazuje na to da je transformacija uspješno postigla približno normalnu raspodjelu.

Sukladno navedenom može se zaključiti kako su sve distribucije s Grafikona 28 pogodne za daljnje statističke analize.

Grafikon 29. Distribucija za Gini (%), BDP po stanovniku, ukupne kredite kućanstvima i plaće kroz razdoblje 2013.-2021.

Izvor : SAS, izradio autor

Na Grafikonu 29 između ostalog prikazan je trend za GINI koeficijenta u razdoblju od 2014. do 2020. za pet zemalja: Hrvatsku, Češku, Mađarsku, Slovačku i Sloveniju. Tako se uočava kako Hrvatska (crvena linija) ima blagi, ali postupan pad GINI koeficijenta, a što ukazuje na smanjenje nejednakosti. Češka (zeleno linija) ima stabilan GINI koeficijent tijekom godina, s vrlo blagim opadanjem. Plava linija (Mađarska) pokazuje gotovo nepromijenjen GINI koeficijent, što ukazuje na konstantnu razinu nejednakosti. Slovačka (žuta linija) bilježi značajan pad, što ukazuje na smanjenje ekonomske nejednakosti u promatranom razdoblju. Slovenija (crvena isprekidana linija) također pokazuje blagi pad, ali s nešto manjim intenzitetom u odnosu na Slovačku. Sukladno ranije navedenom može se zaključiti kako sve zemlje, osim Mađarske, pokazuju opadajući trend, a što sugerira smanjenje ekonomske nejednakosti.

Ukoliko se analizira trend rasta ukupnih kredita (stambenih i osobnih) u razdoblju od 2014. do 2020. za pet zemalja: Hrvatsku, Češku, Mađarsku, Slovačku i Sloveniju, uočava se kako Češka Republika (zeleno linija) bilježi najbrži rast ukupnih kredita, što ukazuje na značajan porast zaduženosti u ovom razdoblju. Slovačka (žuta linija) također pokazuje značajan rast kredita, iako nešto sporijim tempom od Češke. Mađarska (plava linija) zadržava stabilan i umjeren rast, s manjim povećanjem u odnosu na Češku i Slovačku. Hrvatska (crvena linija) ima najniže vrijednosti ukupnih kredita, ali također pokazuje blagi rast tijekom godina. Slovenija (crvena isprekidana linija) ima postojan rast, ali nešto sporiji u odnosu na ostale zemlje. Navedeno reflektira kako sve zemlje pokazuju rast ukupnih kredita, pri čemu Češka i Slovačka prednjače, a dok Hrvatska i Slovenija imaju najniži tempo. Navedeno može biti odraz razlika u ekonomskoj dinamici i zaduživanju među zemljama.

Analiza trenda rasta BDP-a po stanovniku (GDP_per_capita_x) od 2014. do 2020. za pet zemalja: Hrvatsku, Češku, Mađarsku, Slovačku i Sloveniju, prikazuje kako Slovenija (crvena isprekidana linija) ima najviši BDP po stanovniku među prikazanim zemljama i pokazuje stabilan rast tijekom cijelog razdoblja. Drugo mjesto zauzima Češka Republika (zeleno linija) i također bilježi konstantan rast BDP-a po stanovniku. Slovačka (žuta linija) i Mađarska (plava linija) imaju slične, nešto niže vrijednosti, s ravnomjernim povećanjem tijekom godina. Hrvatska (crvena linija) ima najniži BDP po stanovniku među prikazanim zemljama, ali pozitivno je što također bilježi postupan rast. Sukladno ranije navedenom zaključuje se kako sve zemlje bilježe pozitivan trend u rastu BDP-a po stanovniku, pri čemu Slovenija i Češka prednjače, dok Hrvatska zaostaje.

Polazni model dan je s:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_1 x_{1,it} + \beta_2 x_{2,it} + \beta_3 x_{3,it}; i = 1, 2, \dots, 4; t = 1, 2; \dots 9.$$

Varijable u modelu su sljedeće: y = GINI, x_1 = ukupni krediti (stambeni + ostali), x_2 = GDP per capita i x_3 = prosječna plaća. Kod država, broj 1 označava Hrvatsku, 2 označava Češku, 3 se odnosi na Mađarsku, 4 na Slovačku i 5 na Sloveniju. Kod godina, 1 se odnosi na 2013. godinu, dok se 9 odnosi na 2021. godinu.

Tablica 21. Združeni model - rezultati panel analize

FIT STATISTIKA					
SSE	0,137	DFE	41		
MSE	0,0033	Root MSE	0,0578		
R-Square	0,7225				
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	1	5,823306	0,4411	13,2	<.0001
Ukupno krediti (stambeni + ostali)	1	-0,00742	0,0157	-0,47	0,6397
GDP_per_capita_x	1	-0,68013	0,1012	-6,72	<.0001
wages_Eurostat_x	1	0,442777	0,1184	3,74	0,0006

Izvor : SAS, izradio autor

Procjena združenog modela pokazuje da pozitivnu korelaciju na Gini ima prosječna plaća, dok ukupni krediti i GDP per capita imaju negativnu korelaciju na kretanje Gini.

Procijenjeni model:

$$y_{it} = 5.823306 - 0.007425x_{1,it} - 0.68013x_{2,it} + 0.442777x_{3,it}; i = 1, 2, \dots, 5, t = 1, 2, \dots, 9.$$

R-kvadrat (R^2) je statistička mjera koja pokazuje koliko dobro regresijski model (neovisna varijabla) predviđa ishod promatranih podataka (ovisna varijabla). R^2 kod združenog modela iznosi 0,7225. Navedeno ukazuje na to da združeni model objašnjava 72,25% varijacije uzavisnoj varijabli pomoću uključenih nezavisnih varijabli. Ovo je relativno visok R^2 , odnosno može se zaključiti kako je model dobro prilagođen podacima i da većina varijacije zavisne varijable može biti objašnjena modelom.

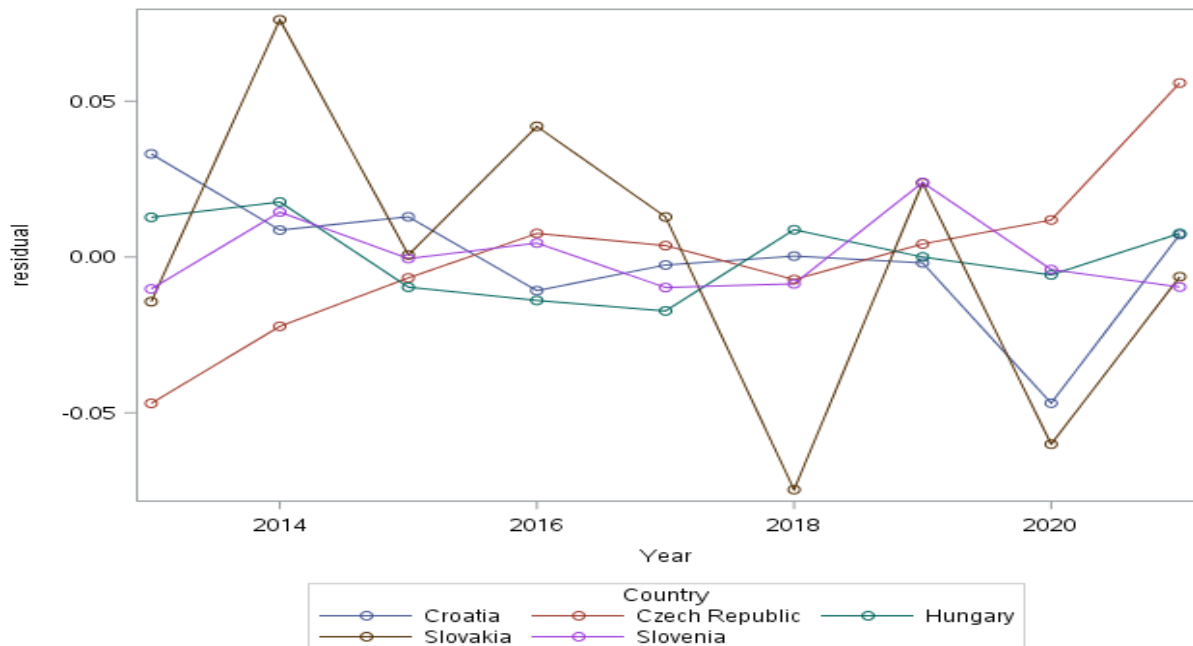
Tablica 22. Model fiksnih efekata-zavisna varijabla Gini

FIT STATISTICS					
SSE	0,03	DFE		37	
MSE	0,0008	Root MSE		0,0285	
R-Square	0,9393				
F TEST FOR NO FIXED EFFECTS					
Num DF	Den DF	F Value		Pr > F	
4	37	33,01		<.0001	
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
CS1	1	0,25704	0,0466	5,51	<.0001
CS2	1	0,28395	0,077	3,69	0,0007
CS3	1	0,25747	0,0516	4,99	<.0001
CS4	1	0,12782	0,0599	2,13	0,0395
Konstanta	1	4,75003	0,3491	13,61	<.0001
UKUPNO KREDITI (stambeni + osobni)	1	-0,142	0,0382	-3,71	0,0007
GDP_per_capita_x	1	-0,1483	0,1173	-1,26	0,2143
wages_Eurostat_x	1	0,12759	0,1203	1,06	0,2959

Izvor : SAS, izradio autor

U Tablici 22 prikazani su rezultati modela fiksnih efekata koji koristi GINI koeficijent kao zavisnu varijablu i procjenjuje kako nezavisne varijable, uključujući ukupne kredite, BDP po stanovniku i plaće utječu na istu. Ukupna kvadratna suma reziduala ($SSE = 0,03$) je vrlo mala, što sugerira da model dobro odgovara podacima. Također i srednja kvadratna greška (MSE) je niska (0,0008), što ukazuje na točnost modela. Obzirom da R^2 iznosi 0,9393, može se zaključiti kako model objašnjava 93,93% varijacije u GINI koeficijentu, a što je izuzetno visoka vrijednost i pokazuje da su odabrane nezavisne varijable zajedno vrlo relevantne za objašnjenje promjena u zavisnoj varijabli. F vrijednost (33,01) s pripadajućom p-vrijednošću $< 0,0001$ ukazuje kako su fiksni efekti značajni. Navedeno znači da postoji statistički značajna varijacija među različitim entitetima, što opravdava korištenje modela fiksnih efekata.

Grafikon 30. Reziduali za model fiksnih efekata

Izvor : SAS, izradio autor

Grafikon 30 prikazuje rezidualne vrijednosti modela za pet zemalja (Hrvatska, Češka Republika, Mađarska, Slovačka i Slovenija) tijekom godina od 2014. do 2020. Rezidualne vrijednosti predstavljaju razliku između stvarnih i predviđenih vrijednosti modela, a njihova analiza pomaže u procjeni kvalitete modela. Na Grafikonu 30 uočava se kako većina reziduala oscilira oko nulte linije, što ukazuje na to da model uglavnom ne precjenjuje niti podcjenjuje vrijednosti. Također se uočava kako Slovačka pokazuje najveće odstupanja u pojedinim godinama (posebno 2014. i 2018.), dok ostale promatrane zemlje imaju relativno stabilnije rezidualne vrijednosti. Iako su reziduali relativno mali te generalno dobro raspoređeni, što sugerira da je model prikladan, varijabilnosti za Slovačku mogu ukazivati na potrebu za dodatnim poboljšanjima.

U ovom modelu je automatski uzeta kao referentna jedinica Slovenija koja je zadnja, i intercept pokazuje stvarni efekt te države. Za ostale države su pokazane udaljenosti od intercepta. Ako ostale države uspoređujemo s Hrvatskom, pomoćna varijabla di za svaku državu i dodaje se u bazu.

Tablica 23. Izgled baze s dodanim pomoćnim varijablama

DRŽAVA	GODINA	GDP per capita x	wages Eurostat x	total loans (housing+Personal)	GINI koeficijent	d1	d2	d3	d4	d5
Hrvatska	2013.	10.440	7.891	16.912	31	1	0	0	0	0
Hrvatska	2014.	10.380	7.866	16.783	30	1	0	0	0	0
Hrvatska	2015.	10.760	8.210	16.524	30	1	0	0	0	0
Hrvatska	2016.	11.350	8.445	15.610	30	1	0	0	0	0
Hrvatska	2017.	12.100	8.872	15.799	30	1	0	0	0	0
Hrvatska	2018.	12.890	9.312	16.522	30	1	0	0	0	0
Hrvatska	2019.	13.680	9.577	17.668	29	1	0	0	0	0
Hrvatska	2020.	12.460	9.811	18.076	28	1	0	0	0	0
Hrvatska	2021.	14.720	10.391	18.780	29	1	0	0	0	0
Češka	2013.	15.170	8.962	43.977	25	0	1	0	0	0
Češka	2014.	15.000	8.674	44.634	25	0	1	0	0	0
Češka	2015.	16.080	9.009	49.281	25	0	1	0	0	0
Češka	2016.	16.790	9.449	52.856	25	0	1	0	0	0
Češka	2017.	18.330	10.297	60.113	25	0	1	0	0	0
Češka	2018.	19.850	11.256	64.161	24	0	1	0	0	0
Češka	2019.	21.150	11.993	68.894	24	0	1	0	0	0
Češka	2020.	20.170	11.804	71.062	24	0	1	0	0	0
Češka	2021.	22.270	13.836	82.425	25	0	1	0	0	0
Mađarska	2013.	10.330	6.475	23.100	28	0	0	1	0	0
Mađarska	2014.	10.770	6.478	21.270	29	0	0	1	0	0
Mađarska	2015.	11.460	6.704	18.726	28	0	0	1	0	0
Mađarska	2016.	11.850	7.139	18.568	28	0	0	1	0	0
Mađarska	2017.	12.980	8.024	18.778	28	0	0	1	0	0
Mađarska	2018.	13.920	8.587	19.207	29	0	0	1	0	0
Mađarska	2019.	15.000	9.391	21.540	28	0	0	1	0	0
Mađarska	2020.	14.140	9.549	22.334	28	0	0	1	0	0
Mađarska	2021.	15.840	10.075	25.305	28	0	0	1	0	0
Slovačka	2013.	13.760	7.937	20.535	24	0	0	0	1	0
Slovačka	2014.	14.090	8.250	23.036	26	0	0	0	1	0
Slovačka	2015.	14.780	8.427	25.893	24	0	0	0	1	0
Slovačka	2016.	14.960	8.654	29.361	24	0	0	0	1	0
Slovačka	2017.	15.570	8.961	32.817	23	0	0	0	1	0
Slovačka	2018.	16.500	9.465	36.539	21	0	0	0	1	0
Slovačka	2019.	17.320	9.975	39.460	23	0	0	0	1	0
Slovačka	2020.	17.110	10.251	41.887	21	0	0	0	1	0
Slovačka	2021.	18.110	10.985	45.569	22	0	0	0	1	0
Slovenija	2013.	17.700	11.824	8.917	24	0	0	0	0	1
Slovenija	2014.	18.250	11.981	8.762	25	0	0	0	0	1
Slovenija	2015.	18.830	12.062	8.856	25	0	0	0	0	1
Slovenija	2016.	19.590	12.202	9.154	24	0	0	0	0	1
Slovenija	2017.	20.820	12.487	9.735	24	0	0	0	0	1
Slovenija	2018.	22.140	12.902	10.370	23	0	0	0	0	1
Slovenija	2019.	23.230	13.298	10.981	24	0	0	0	0	1
Slovenija	2020.	22.360	13.897	10.997	24	0	0	0	0	1
Slovenija	2021.	24.770	14.601	11.556	23	0	0	0	0	1

Izvor : SAS, izradio autor

Tablica 24. Model fiksnih efekata s Hrvatskom kao referentnom državom

Root MSE	0,02847	R-Square	0,9393			
Dependent Mean	3,24953	Adj R-Sq	0,9278			
Coeff Var	0,87606					
PROCJENA PARAMETARA						
Varijabla		DF	Procjena parametra	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	Konstanta	1	5,00706	0,33015	15,17	<.0001
d2	Češka	1	0,02691	0,05209	0,52	0,6085
d3	Mađarska	1	0,00042995	0,0269	0,02	0,9873
d4	Slovačka	1	-0,12922	0,03807	-3,39	0,0017
d5	Slovenija	1	-0,25704	0,04663	-5,51	<.0001
UKUPNO KREDITI (potrošački + osobni)		1	-0,14199	0,03824	-3,71	0,0007
GDP_per_capita_x		1	-0,14826	0,11733	-1,26	0,2143
wages_Eurostat_x		1	0,12758	0,12033	1,06	0,2959

Izvor : SAS, izradio autor

Procijenjeni model za **Hrvatsku** je: $y_{it} = 5.00706 - 0.14199x_{1,it} - 0.14826x_{2,it} + 0.12758x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 9$, za **Češku**: $y_{it} = (5.00706+0.02691) - 0.14199x_{1,it} - 0.14826x_{2,it} + 0.12758x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 9$, za **Mađarsku**: $y_{it} = (5.00706+0.00042995) - 0.14199x_{1,it} - 0.14826x_{2,it} + 0.12758x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 9$, za **Slovačku**: $y_{it} = (5.00706-0.12922) - 0.14199x_{1,it} - 0.14826x_{2,it} + 0.12758x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 9$, a za **Sloveniju**: $y_{it} = (5.00706-0.25704) - 0.14199x_{1,it} - 0.14826x_{2,it} + 0.12758x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 9$.

Referentna država u ovom modelu je Hrvatska. Slovenija i Slovačka imaju manji procijenjeni Gini koeficijent (procijenjeni parametar modela za Sloveniju je -0.25704, a za Slovačku je -0.12922). Statistički ne značajno veći procijenjeni Gini u odnosu na Hrvatsku, pokazalo se na Mađarskoj i Češkoj.

Procjena modela fiksnih efekata pokazuje da pozitivnu korelaciju na Gini ima prosječna plaća, dok ukupni krediti i GDP per capita imaju negativnu korelaciju Gini. Statistički značajan utjecaj na Gini imaju ukupni krediti. Negativan efekt ukupnih kredita sugerira da zaduženost može smanjiti ekonomsku nejednakost, dok BDP i plaće nisu dovoljno snažni prediktori za ovaj uzorak.

Tablica 25. Model slučajnih efekata-zavisna varijabla Gini

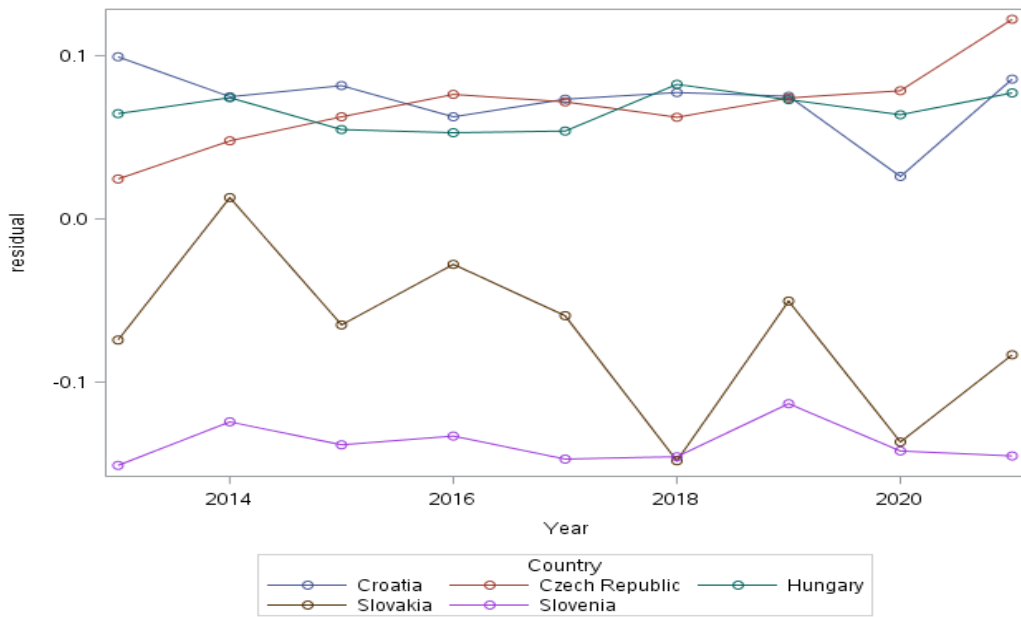
FIT STATISTICS					
SSE	0,0356	DFE	41		
MSE	0,0009	Root MSE	0,03		
R-Square	0,4483				
VARIANCE COMPONENT ESTIMATES					
Variance Component for Cross Sections				0,006606	
Variance Component for Error				0,00081	
HAUSMAN TEST FOR RANDOM EFFECTS					
DF	m Value	Pr > m			
3	18,55	3E-04			
BREUSCH PAGAN TEST FOR RANDOM EFFECTS (ONE WAY)					
DF	m Value	Pr > m			
1	50,33	<.0001			
Procjena parametara					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	1	5,016541	0,3474	14,44	<.0001
Ukupno krediti (stambeni + ostali)	1	-0,10272	0,0327	-3,14	0,0031
GDP_per_capita_x	1	-0,18686	0,1168	-1,6	0,1173
wages_Eurostat_x	1	0,116351	0,1176	0,99	0,3282

Izvor : SAS, izradio autor

Procjena modela slučajnih efekata pokazuje da pozitivnu korelaciju na Gini ima prosječna plaća, dok ukupni krediti i GDP per capita imaju negativnu korelaciju na Gini. U modelu slučajnih efekata R^2 iznosi 0.4483, a što ukazuje kako model ima ograničenu sposobnost objašnjavanja varijacija u zavisnoj varijabli. No, bitno je istaknuti kako ima relativno malu grešku u predikcijama (Root MSE = 0,03).

Grafikon 31 prikazuje rezidualne za model slučajnih efekata po zemljama (Hrvatska, Češka, Mađarska, Slovačka i Slovenija) u razdoblju od 2014. do 2020. Reziduali većine promatranih zemalja osciliraju oko nule, što ukazuje na to da model nema značajnu pristranost. Slovačka (smeđa linija) pokazuje najveća odstupanja reziduala u nekim godinama, što može ukazivati na manje precizna predviđanja za ovu zemlju. Slovenija (ljubičasta linija) ima najmanja odstupanja, a što sugerira kako je model precizniji za ovu zemlju.

Grafikon 31. Reziduali za model slučajnih efekata

Izvor : SAS, izradio autor

Procjena modela slučajnih efekata pokazuje da pozitivnu korelaciju na Gini ima prosječna plaća, dok ukupni krediti i GDP per capita imaju negativnu korelaciju na Gini. U modelu slučajnih efekata R^2 iznosi 0.4483.

Tablica 26. Sažetak - usporedba modela uz zavisnu varijablu Gini

ZDRUŽENI MODEL			MODEL FIKSNIH EFEKATA			MODEL SLUČAJNIH EFEKATA		
Varijabla	Procjena	Pr>ItI	Varijabla	Procjena	Pr>ItI	Varijabla	Procjena	Pr>ItI
Konstanta	5,8233	<.0001	Konstanta	5,0071	<.0001	Konstanta	5,016541	<.0001
Ukupno krediti (stambeni + ostali)	-0,0074	0,6397	Ukupno krediti (stambeni + ostali)	-0,142	0.0007	Ukupno krediti (stambeni + ostali)	-0,10272	0.0031
GDP_per_capita_x	-0,6801	<.0001	GDP_per_capita_x	-0,1483	0.2143	GDP_per_capita_x	-0,18686	0,1173
wages_Eurostat_x	0,44277	0.0006	wages_Eurostat_x	0,12759	0.2959	wages_Eurostat_x	0,116351	0,3282
R²	0,7225		R²	0,9393		R²	0,4483	

Izvor: izradio autor

Prema rezultatu istraživanja i modelu fiksnih efekata dokazala se opravdanost hipoteze H₂ da *Obujam i struktura kredita kućanstava odabranih zemalja EU utječu na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama.*

Model fiksnih efekata (posjenčan zelenom bojom) se pokazao kao bolja metoda procjene parametara. Obzirom da je procjena modela fiksnih efekata uvijek konzistentna, grafovi reziduala su bolji te je R² statistička mjera koja pokazuje koliko dobro regresijski model (nezavisna varijabla) predviđa ishod promatranih podataka (zavisna varijabla) veći (0,9393), procjena je pokazala da je model fiksnih efekata najprikladniji. Predznak ispred broja pokazuje da li je riječ o negativnoj ili pozitivnoj korelaciji. Model je pokazao da statistički značajan utjecaj na Gini imaju ukupni krediti kućanstvima, što ukazuje da veća dostupnost kredita smanjuje dohodovnu nejednakost po odabranim državama. Ulaganjem sredstava kredita u stambene nekretnine ili u neki drugi dodatni posao koji pridonosi prihode kućanstva poboljšava životni standard građana, smanjuje dohodovnu nejednakost i stopu rizika od siromaštva i u konačnici pridonosi i smanjenju odliva stanovništva. Model je pokazao na važnost kreditiranja kućanstava za rješavanje raznih ljudskih potreba, a koje je u korelaciji sa demografskim kretanjima.

3.3. Empirijsko istraživanje korelacije kreditnih standarda i razine zaduženosti kućanstava s monetarnom i financijskom stabilnosti

Znanstveni doprinos empirijskog istraživanja se sastoji u utvrđivanju korelacije kreditnih standarda i razine zaduženosti kućanstava s monetarnom i financijskom stabilnosti odabranih zemalja.

Za istraživanje je primijenjena metoda ekonometrijske analize, a to je panel model fiksnih efekata, združeni model i model slučajnih efekata. Modeli omogućuju istovremenu analizu više jedinica promatranja u nekom razdoblju. Iz sekundarnih izvora podataka prikupljeni su statistički podaci iz područja monetarne statistike odnosno kreditiranja stanovništva. Deskriptivnom metodom su opisane varijable koje su korištene u istraživanju, a komparativom metodom su uspoređeni podaci iz odabranih država. Uz korištenje aplikativne podrške za statističku obradu i analizu panel podataka prema statističkom programu SAS-a koja uključuje korištenje modela regresijske analize prikupljeni podaci su računalno obrađeni. Kao izvor podataka korištene su internet stranice ESB-a, Eurostata i internet stranice pojedinih nacionalnih središnjih banaka odnosno nacionalnih statističkih ureda i zavoda.

3.3.1. Ekonometrijski model -zavisna varijabla volumen stambenih kredita

Treća hipoteza ovog doktorskog rada glasi: *Kreditni standardi i razina zaduženosti kućanstava odabranih zemalja članica su u uskoj korelaciji s monetarnom i financijskom stabilnosti.* Za treću hipotezu (model 1.) vremenski okvir promatranja je deset godina i kao zavisna varijabla odabran je volumen stambenih kredita, u pet europskih država: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka, a kao nezavisne varijable odabrane su kamatne stope, adekvatnost kapitala banaka i inflacija.

U analizu su uzeti volumeni stambenih kredita. Kao zavisna varijabla uzeti su volumeni stambenih kredita (EUR), koji su promatrani u 5 europskih država: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka kroz vremensko razdoblje od 2013. godine do 2022. godine. Obzirom da su od 2013. dostupni svi podaci za sve odabrane države članice, a koji su potrebni za analizu, polazišna vremenska točka je 2013. Kao nezavisne varijable odabrani su adekvatnost kapitala, inflacija, prosječna kamatna stopa na stambene kredite. Procjena utjecaja nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu analizirana je primjenom tri modela (združeni model, model fiksnih efekata i model slučajnih efekata). Za analizu su prikupljeni podaci dolje u tablici.

Tablica 27. Adekvatnost kapitala, inflacija, kamatne stope¹⁷⁰ i stanje stambenih kredita za odabrane države

EUR Bn	ČEŠKA				HRVATSKA				MAARSKA				SLOVENIJA				SLOVAČKA			
	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Housing_Loans [millions]_y	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Housing_Loans [millions]_y	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Housing_Loans [millions]_y	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Housing_Loans [millions]_y	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Housing_Loans [millions]_y
2013.	16,52	1,40	3,27	31.686	19,9	2,3	4,5	8.157	17,4	1,7	8,3	11.246	13,7	1,9	7,0	5.307	17,2	1,5	3,8	15.292
2014.	16,98	0,40	2,66	32.645	20,6	0,2	5,1	7.994	16,9	0,0	7,1	10.588	18,0	0,4	5,9	5.348	17,3	-0,1	2,7	17.353
2015.	17,57	0,30	2,35	36.178	19,2	-0,3	4,5	7.841	16,9	0,1	6,1	9.517	18,8	-0,8	3,9	5.525	17,8	-0,3	2,4	19.703
2016.	17,66	0,60	2,20	39.207	20,9	-0,6	3,7	6.970	18,0	0,4	5,4	9.476	19,2	-0,2	3,6	5.717	18,0	-0,5	1,9	22.496
2017.	18,07	2,40	2,32	45.111	21,8	1,3	3,4	7.011	18,1	2,4	4,4	9.774	18,2	1,6	2,8	5.976	18,6	1,4	1,8	25.370
2018.	18,29	2,00	2,86	48.568	21,8	1,6	3,2	7.172	18,5	2,9	4,4	10.409	17,9	1,9	3,2	6.239	18,3	2,5	1,5	28.254
2019.	19,69	2,60	2,62	52.407	22,4	0,8	2,7	7.623	18,0	3,4	3,9	11.014	18,5	1,7	3,2	6.587	18,2	2,8	1,1	30.983
2020.	22,11	3,30	2,13	54.785	24,3	0,0	2,3	8.252	18,3	3,4	4,1	10.979	18,3	-0,3	2,4	6.862	19,7	2,0	1,0	33.770
2021.	21,25	3,30	2,99	64.240	25,6	2,7	2,5	8.994	18,6	5,2	5,7	12.440	18,2	2,0	1,8	7.479	19,8	2,8	0,9	37.656
2022.	19,94	14,80	5,21	69.399	24,0	10,7	2,7	9.917	18,2	15,3	15,7	12.329	18,5	9,3	3,7	8.215	19,2	12,1	3,0	41.578

Izvor: Macrobond , Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>; <https://ec.europa.eu/eurostat/web/hicp/data/database>; Macrobond (ESB i HNB).

Usporedba 2022. prema 2013. godini pokazuje da je stopa kapitaliziranosti porasla u većini banka odabranih država. U usporedbi s odabranim državama banke u RH imaju najveću stopu adekvatnosti kapitala. Inflacija u odabranim državama, pod utjecajem globalnih kretanja, bilježi sličan trend jačanja u 2021. i snažnog rasta u 2022. godini.

¹⁷⁰ visina kamatne stope na dan 01.12. svake godine uz Inicijalni period fiksiranja kamatne stope 5-10 god; HR -valutna klauzula

Za razliku od Europodručja, središnje banke odabranih zemalja izvan Europodručja (Češka i Mađarska) započinju ciklus podizanja kamatnih stopa znatno ranije, još sredinom 2021. godine što dovodi do bitno viših kamatnih stopa na novo plasirane kredite u tim zemljama u usporedbi sa zemljama Europodručja i Hrvatskom.

Kamatne stope na nove kredite u Hrvatskoj su među najnižima, zbog procesa prilagodbe regulative HNB-a Europodručju uslijed kojega je u 2022. godini postupno oslobođana likvidnost, kao i snažnog priljeva gotovine u banke uoči pristupanja Europodručju, dodatno i zbog regulatornog ograničenja u visini kamatnih stopa. Uzlazni trend volumena stambenih kredita je ostvaren u svim odabranim državama članicama EU-a. U Hrvatskoj i Mađarskoj je povijesno došlo do pada stambenih kredita (2016.-2017.) zbog konverzije švicarskog franka u euro.

3.3.2. Rezultati istraživanja - zavisna varijabla volumen stambenih kredita

U Tablici 28 prikazani su rezultati modela u kojem je zavisna varijabla volumen stambenih kredita. Proučavaju li se podaci iz Tablice 28 uočava se kako Češka i Slovačka prednjače u iznosima stambenih kredita, dok je Slovenija na dnu. Hrvatska ima najvišu adekvatnost kapitala, dok Mađarska ima najnižu. Inflacija je najstabilnija u Sloveniji, dok Mađarska bilježi najveće oscilacije. Kamatne stope na kredite su najpovoljnije u Slovačkoj, dok su najviše u Mađarskoj.

Tablica 28. Deskriptivna statistika za države

HRVATSKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Housing_Loans_[millions]_y	10	7993,06	921,247	6970,3	9916,53
Capital adequacy	10	22,0628441	2,054	19,20	25,582
inflation	10	1,87	3,291	-0,6	10,7
IR Loans	10	3,46	0,969	2,29	5,06
ČEŠKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Housing_Loans_[millions]_y	10	47422,59	12958,99	31686,33	69398,66
Capital adequacy	10	18,8075861	1,8602753	16,52	22,11
inflation	10	3,11	4,2581817	0,3	14,8
IR Loans	10	2,861	0,9021758	2,13	5,21
MAĐARSKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Housing_Loans_[millions]_y	10	10777,27	1051,56	9475,81	12440,36
Capital adequacy	10	17,9016357	0,6010	16,92	18,596
inflation	10	3,48	4,4768	0	15,3
IR Loans	10	6,509	3,5128	3,9	15,69
SLOVAČKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Housing_Loans_[millions]_y	10	27245,33	8788,01	15291,67	41577,83
Capital adequacy	10	18,405662	0,9034	17,23	19,81
inflation	10	2,42	3,6261	-0,5	12,1
IR Loans	10	2	0,9668	0,9	3,82
SLOVENIJA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Housing_Loans_[millions]_y	10	6325,38	965,8088	5306,54	8215,5
Capital adequacy	10	17,9317066	1,5405	13,67	19,155
inflation	10	1,75	2,8571	-0,8	9,3
IR Loans	10	3,728	1,5862	1,77	7,02

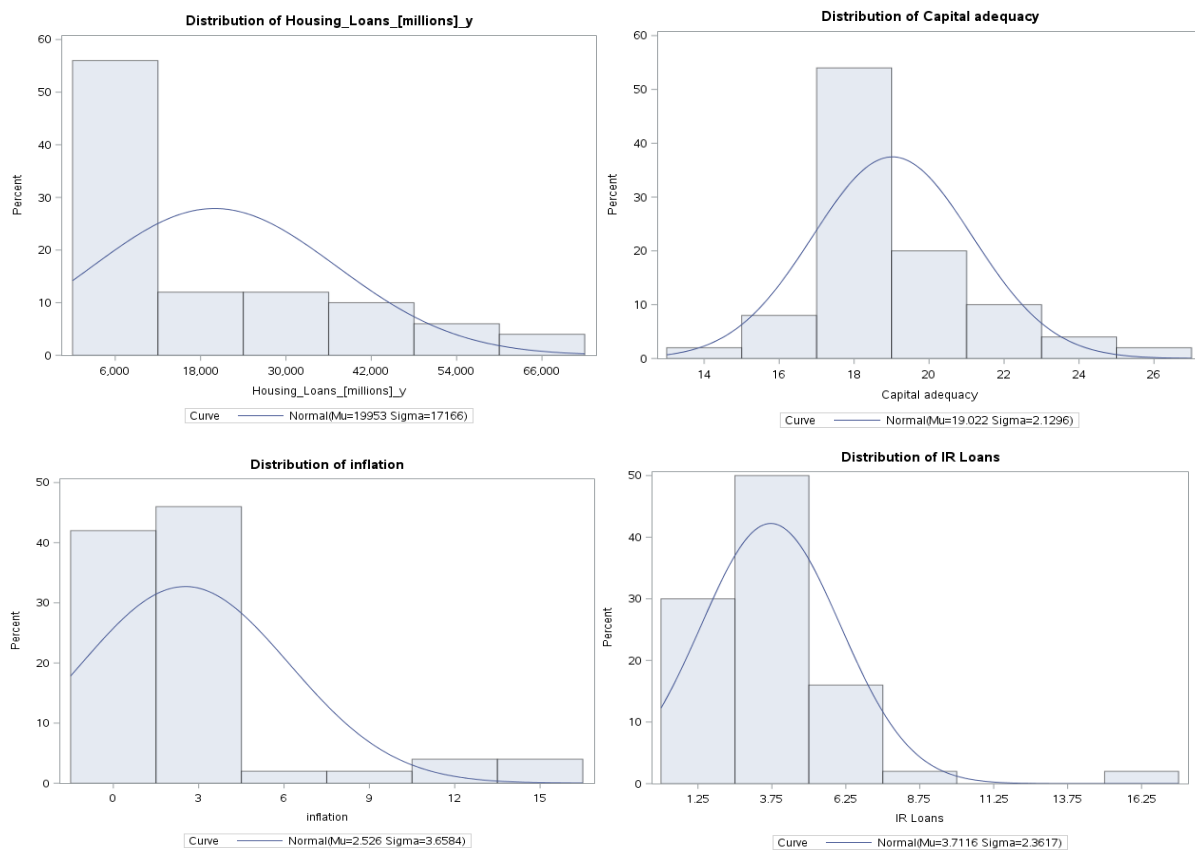
Izvor : SAS, izradio autor

Distribucija volumena stambenih kredita ukazuje na značajne razlike među zemljama, s većinom koncentriranom u nižem rasponu i nekoliko outliera s izuzetno visokim vrijednostima. Histogram stambenih kredita je izrazito desno-asimetričan, što znači da se većina volumena stambenih kredita koncentrira na niže vrijednosti (ispod 18.000 milijuna), dok su viši volumeni rjeđi. Ovo ukazuje na to da većina zemalja ima relativno niske stambene kredite, dok samo nekoliko njih ima veće iznose.

Distribucija adekvatnosti kapitala ukazuje na stabilnu i približno normalnu raspodjelu, s prosječnom vrijednošću od 19%. Varijabilnost je umjerena, a ekstremne vrijednosti su relativno rijetke. Ova raspodjela sugerira da većina poduzeća ima odgovarajuću kapitalizaciju.

Distribucija inflacije je desno asimetrična (pozitivna asimetrija), što znači da većina vrijednosti inflacije gravitira prema nižim postocima (0-3%), dok je manji broj opažanja u višem rasponu inflacije (iznad 6%). Većina zemalja ima inflaciju koncentriranu između 0% i 3%, što ukazuje na stabilno makroekonomsko okruženje. Visoke vrijednosti inflacije (iznad 6%) su rijetke i mogu odražavati specifične ekonomske šokove ili tranzicijske periode. Sukladno ranije navedenom može se zaključiti kako većina zemalja ima niske ili umjerene stope inflacije, dok su visoke stope inflacije rijetke, ali prisutne. Desna asimetrija ukazuje na postojanje outliera koji bi mogli zahtijevati detaljniju analizu.

Grafikon 32. Histogram za volumene stambenih kredita, adekvatnost kapitala, inflaciju i prosječnu kamatnu stopu za stambene kredite

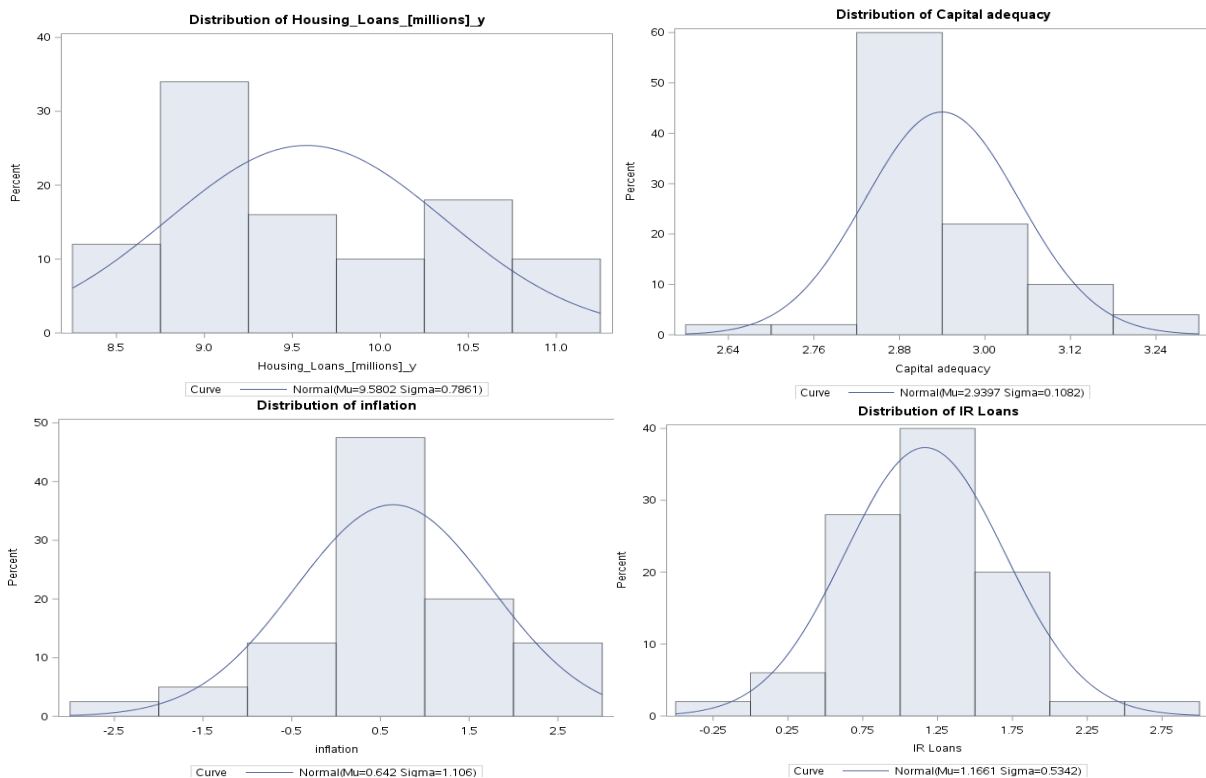

Izvor : SAS, izradio autor

Histogram koji prikazuje distribuciju kamatnih stopa na kredite (IR Loans) ima većinu podataka koncentriranih na nižim kamatnim stopama (između 1,25% i 6,25%). Više kamatne stope (iznad 6,25%) su rijetke, ali postoje ekstremne vrijednosti koje dosežu i preko 16%. Srednja vrijednost iznosi 3,7116%, a što podrazumijeva da su kamatne stope na kredite prosječno relativno niske. Standardna devijacija od 2,3617% ukazuje na značajnu

varijabilnost u visini kamatnih stopa među zemljama i/ili razdobljima. Većina zemalja ima umjerene kamatne stope (oko 3-4%), što je u skladu s modernim uvjetima financiranja. Visoke kamatne stope (iznad 8%) mogu odražavati specifične uvjete u određenim zemljama ili razdobljima ekonomskih poteškoća. Ranije navedeno upućuje na zaključak kako su najčešće niske do umjerene kamatne stope, dok su ekstremno visoke stope rijetke, ali prisutne.

Grafikon 33. Histogram transformiranih podataka za volumene stambenih kredita, adekvatnost kapitala, inflaciju i prosječnu stopu za stambene kredite

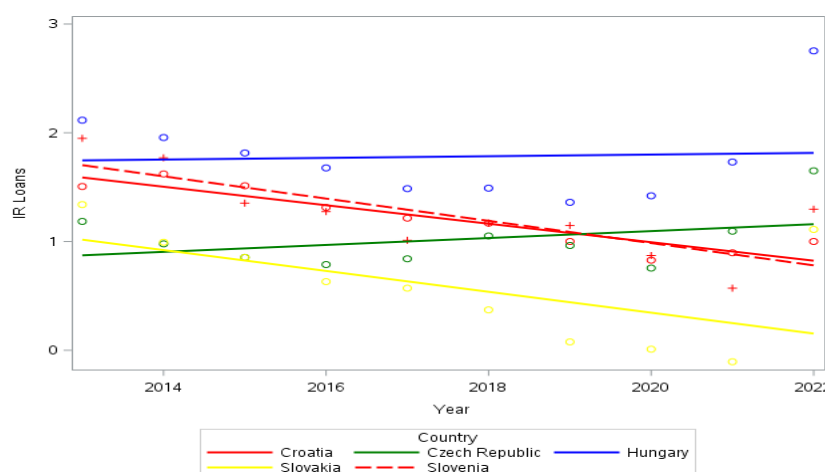
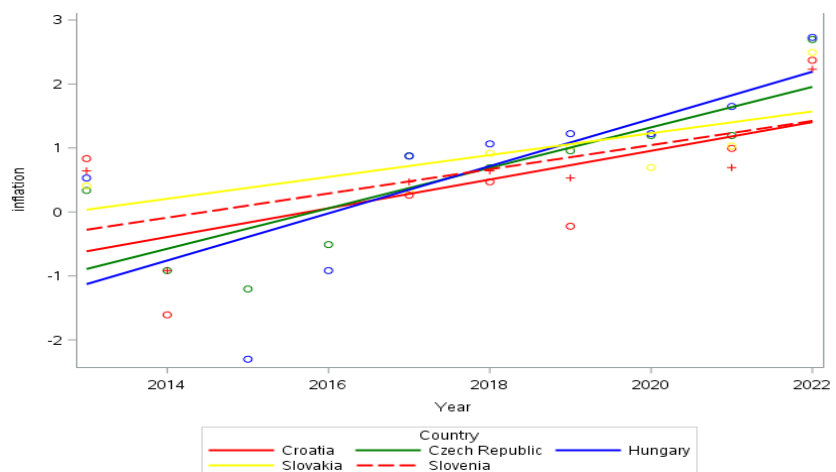
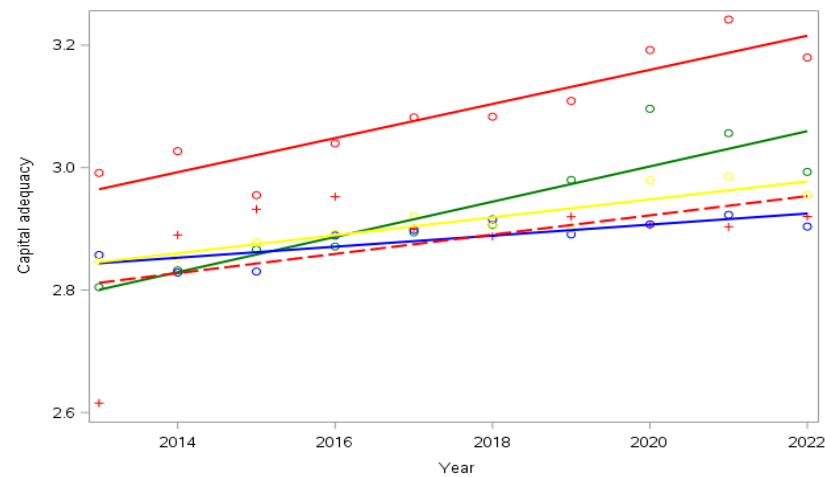
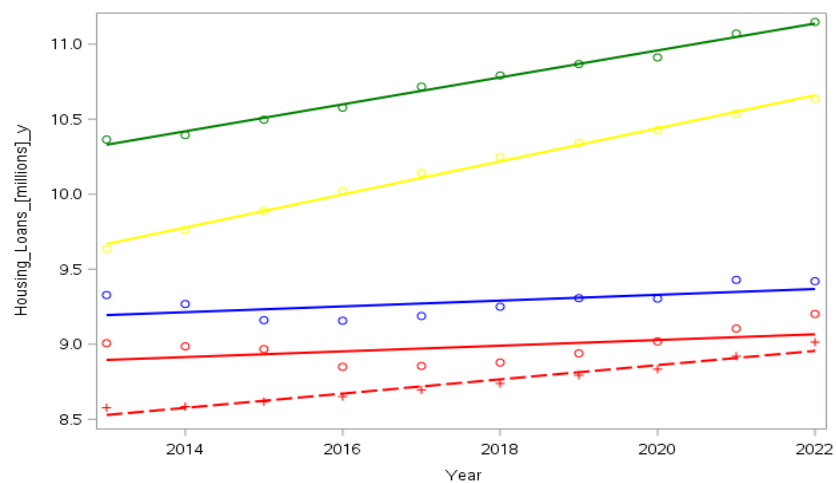

Izvor : SAS, izradio autor

Grafikon 33 prikazuje histograme za transformirane podatke za stambene kredite, adekvatnost kapitala, inflaciju i kamatne stope, s približno normalnim raspodjelama. Volumeni stambenih kredita (srednja vrijednost 9,58) pokazuju blagu simetriju s umjerenom varijabilnošću.

Adekvatnost kapitala (srednja vrijednost 2,94) ima visoku koncentraciju oko prosjeka, uz vrlo malu varijabilnost. Inflacija (srednja vrijednost 0,64) oscilira oko nule, reflektirajući stabilnost s povremenim deflacijskim epizodama. Kamatne stope na stambene kredite (srednja vrijednost 1,17) pokazuju simetričnu distribuciju s niskom standardnom devijacijom, ukazujući na stabilne uvjete kreditiranja.

Grafikon 34. Distribucija za volumene stambenih kredita, adekvatnost kapitala, inflaciju i kamatne stope kroz razdoblje 2013.-2022.

Izvor : SAS, izradio autor

Proučava li se Grafikon 34, preciznije distribucija za volumene stambenih kredita, uočava se stabilan rast u svim zemljama. Češka i Slovačka imaju znatno veće volumene u odnosu na ostale zemlje, dok su Hrvatska i Slovenija na dnu. Rast volumena ukazuje na povećanu kreditnu aktivnost, a koja može biti rezultat ekonomskog rasta, stabilnih uvjeta financiranja ili poticaja za stambeno zaduživanje. Adekvatnost kapitala blago raste u svim zemljama, pri čemu Hrvatska ima značajno veću vrijednost u odnosu na ostale zemlje. Ova stabilnost i rast sugeriraju kako su bankarski sustavi u analiziranim zemljama zadržali ili poboljšali svoju otpornost. Slovenija, Češka, i Slovačka pokazuju blagu konvergenciju u razinama kapitalne adekvatnosti. Inflacija pokazuje pozitivan trend u svim zemljama, prelazeći iz deflacije (oko 2014.) u pozitivne vrijednosti prema 2022. godini. Mađarska ima najuočljiviji rast inflacije, dok je Slovenija zadržala stabilnije stope. Rast inflacije u skladu je s globalnim ekonomskim trendovima i može odražavati povećanje cijena u svim analiziranim zemljama. Kamatne stope na kredite pokazuju opadajući trend u većini zemalja, što odražava povoljne uvjete financiranja. Mađarska ima značajno više stope od ostalih zemalja, dok su Slovačka i Slovenija na najnižim razinama. Ovaj trend pada može biti posljedica smanjenja referentnih kamatnih stopa i povećane konkurencije na tržištu kredita. Volumeni stambenih kredita i adekvatnost kapitala pokazuju stabilan rast u svim zemljama, dok inflacija i kamatne stope reflektiraju globalne ekonomske trendove. Zemlje poput Mađarske ističu se visokim kamatnim stopama i većim oscilacijama inflacije, dok su Slovačka i Slovenija stabilnije u smislu kreditnih uvjeta.

Polazni model dan je s: $y_{it} = \alpha_i + \beta_1 x_{1;it} + \beta_2 x_{2;it} + \beta_3 x_{3;it}$, $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2; \dots, 10$, a pri čemu su već ranije pojašnjene varijable i tumačenja za i i t , dok x_1 = adekvatnost kapitala, x_2 = inflacija i x_3 = prosječna kamatna stopa na stambeni kredit.

Tablica 29. Procjena združenog modela - rezultati panel analize

Fit Statistics					
SSE	19,3465	DFE	36		
MSE	0,5374	Root MSE	0,7331		
R-Square	0,2531				
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	1	13,45114	3,4162	3,94	0,0004
Adekvatnost kapitala	1	-1,0475	1,1416	-0,92	0,3649
Inflacija	1	0,174934	0,1097	1,59	0,1197
Prosječna kamatna stopa za stambeni kredit	1	-0,69063	0,2149	-3,21	0,0028

Izvor : SAS, izradio autor

Procjena združenog modela pokazuje da pozitivnu korelaciju na volumen stambenih kredita ima inflacija, a negativnu korelaciju na volumen stambenih kredita ima prosječna kamatna stopa za stambeni kredit i adekvatnost kapitala.

Procijenjeni model dan je s: $y_{it} = 13.45114 - 1.0475x_{1,it} + 0.174934x_{2,it} - 0.69063x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 5$, $t = 1, 2, \dots, 10$.

R^2 kod združenog modela iznosi 0,2531, a što ukazuje na to da model objašnjava 25,31% varijacije zavisne varijable pomoću uključenih nezavisnih varijabli.

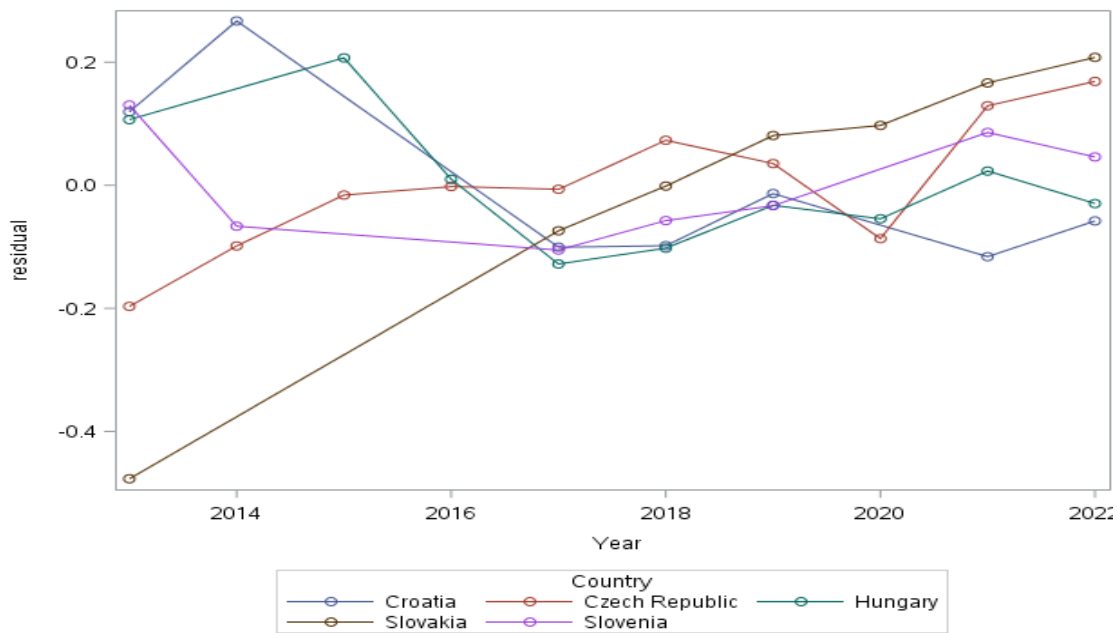
Tablica 30. Model fiksnih efekata - rezultati panel analize

FIT STATISTICS					
SSE	0,6831	DFE	32		
MSE	0,0213	Root MSE	0,1461		
R-Square	0,9736				
F TEST FOR NO FIXED EFFECTS					
	Num DF		Den DF	F Value	Pr > F
	4		32	218,59	<.0001
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
CS1	1	-0,04231	0,1215	-0,35	0,7299
CS2	1	1,8917	0,0761	24,86	<.0001
CS3	1	0,494671	0,0835	5,93	<.0001
CS4	1	1,390163	0,0928	14,99	<.0001
Konstanta	1	5,265786	1,1487	4,58	<.0001
Adekvatnost kapitala	1	1,213504	0,3884	3,12	0,0038
Inflacija	1	0,085361	0,0251	3,4	0,0018
Prosječna kamatna stopa za stambeni kredit	1	-0,02461	0,069	-0,36	0,7238

Izvor : SAS, izradio autor

Model fiksnih efekata pruža izvrsno objašnjenje varijacije zavisne varijable ($R^2 = 97,36\%$) i potvrđuje značaj kapitalne adekvatnosti i inflacije. Fiksni efekti među entitetima (osim CS1) su ključni, dok kamatne stope nemaju značajan utjecaj.

Grafikon 35. Reziduali za model fiksnih efekata

Izvor: SAS, izradio autor

Na Grafikonu 35 uočava se kako se model općenito dobro prilagođava podacima, jer su reziduali većinom blizu nule, s manjim oscilacijama. Međutim, veća odstupanja kod Slovačke i ponegdje kod Češke Republike sugeriraju potrebu za dodatnim analizama ili uključivanjem dodatnih varijabli kako bi se smanjila greška za te zemlje.

U ovom modelu je automatski uzeta kao referentna jedinica Slovenija koja je zadnja, i konstanta (eng. intercept) pokazuje stvarni efekt te države. Za ostale države su pokazane udaljenosti od intercepta. Ako ostale države uspoređujemo s Hrvatskom, pomoćna varijabla di za svaku državu i dodaje se u sustavnu bazu.

Tablica 31. Izgled baze s dodanim pomoćnim varijablama

Država	Godina	Adekvatnost kapitala	Inflacija	Prosječna kamatna stopa na stambene kredite	Housing_Loans_[millions]_y	d1	d2	d3	d4	d5
Hrvatska	2013.	19,91	2,30	4,51	8.157	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2014.	20,63	0,20	5,06	7.994	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2015.	19,20	-0,30	4,54	7.841	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2016.	20,89	-0,60	3,72	6.970	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2017.	21,80	1,30	3,37	7.011	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2018.	21,83	1,60	3,22	7.172	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2019.	22,40	0,80	2,72	7.623	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2020.	24,34	0,00	2,29	8.252	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2021.	25,58	2,70	2,45	8.994	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatska	2022.	24,04	10,70	2,72	9.917	1	0,00	0,00	0,00	0,00
Češka	2013.	16,52	1,40	3,27	31.686	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2014.	16,98	0,40	2,66	32.645	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2015.	17,57	0,30	2,35	36.178	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2016.	17,66	0,60	2,20	39.207	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2017.	18,07	2,40	2,32	45.111	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2018.	18,29	2,00	2,86	48.568	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2019.	19,69	2,60	2,62	52.407	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2020.	22,11	3,30	2,13	54.785	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2021.	21,25	3,30	2,99	64.240	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Češka	2022.	19,94	14,80	5,21	69.399	0,00	1	0,00	0,00	0,00
Mađarska	2013.	17,42	1,70	8,29	11.246	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2014.	16,92	0,00	7,07	10.588	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2015.	16,95	0,10	6,14	9.517	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2016.	17,97	0,40	5,35	9.476	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2017.	18,14	2,40	4,42	9.774	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2018.	18,46	2,90	4,44	10.409	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2019.	18,01	3,40	3,90	11.014	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2020.	18,31	3,40	4,14	10.979	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2021.	18,60	5,20	5,65	12.440	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Mađarska	2022.	18,24	15,30	15,69	12.329	0,00	0,00	1	0,00	0,00
Slovačka	2013.	17,23	1,50	3,82	15.292	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2014.	17,35	-0,10	2,70	17.353	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2015.	17,77	-0,30	2,35	19.703	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2016.	18,04	-0,50	1,88	22.496	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2017.	18,56	1,40	1,77	25.370	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2018.	18,27	2,50	1,45	28.254	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2019.	18,16	2,80	1,08	30.983	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2020.	19,67	2,00	1,01	33.770	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2021.	19,81	2,80	0,90	37.656	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovačka	2022.	19,21	12,10	3,04	41.578	0,00	0,00	0,00	1	0,00
Slovenija	2013.	13,67	1,90	7,02	5.307	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2014.	17,99	0,40	5,87	5.348	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2015.	18,77	-0,80	3,87	5.525	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2016.	19,16	-0,20	3,58	5.717	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2017.	18,18	1,60	2,75	5.976	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2018.	17,95	1,90	3,22	6.239	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2019.	18,54	1,70	3,15	6.587	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2020.	18,29	-0,30	2,39	6.862	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2021.	18,23	2,00	1,77	7.479	0,00	0,00	0,00	0,00	1
Slovenija	2022.	18,54	9,30	3,66	8.215	0,00	0,00	0,00	0,00	1

Izvor : SAS, izradio autor

Tablica 32. Model fiksnih efekata s Hrvatskom kao referentnom državom

PROCJENA PARAMETARA						
Varijabla		DF	Procjena parametra	Standardna greška	T vrijednost	Pr > t
Konstanta	Konstanta	1	5,22347	1,2411	4,21	0,0002
d2	Češka	1	1,93401	0,10383	18,63	<.0001
d3	Mađarska	1	0,53698	0,10524	5,1	<.0001
d4	Slovačka	1	1,43248	0,13363	10,72	<.0001
d5	Slovenija	1	0,04231	0,12151	0,35	0,7299
Adekvatnost kapitala		1	1,2135	0,38836	3,12	0,0038
Inflacija		1	0,08536	0,02508	3,4	0,0018
Prosječna kamatna stopa na stambene kredite		1	-0,02461	0,06905	-0,36	0,7238

Izvor: SAS, izradio autor

Procijenjeni model za **Hrvatsku** je: $y_{it} = 5.22347 + 1.21350x_{1,it} + 0.08536x_{2,it} - 0.02461x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, za **Češku**: $y_{it} = (5.22347+1.93401) + 1.21350x_{1,it} + 0.08536x_{2,it} - 0.02461x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, za **Mađarsku**: $y_{it} = (5.22347+0.53698) + 1.21350x_{1,it} + 0.08536x_{2,it} - 0.02461x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, za **Slovačku**: $y_{it} = (5.22347+1.43248) + 1.21350x_{1,it} + 0.08536x_{2,it} - 0.02461x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, a za Sloveniju: $y_{it} = (5.22347-0.04231) + 1.21350x_{1,it} + 0.08536x_{2,it} - 0.02461x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$,

Referentna država u ovom modelu je Hrvatska. Veći procijenjeni volumen stambenih kredita u odnosu na Hrvatsku, pokazao se na drugim analiziranim državama. Češka ima najveći procijenjeni parametar 1.93401, Mađarska ima procijenjeni parametar 0.53698, Slovačka ima procijenjeni parametar 1.43248. Slovenija ima procijenjeni parametar 0.04231, a koji nije značajan. Procjena modela fiksnih efekata pokazuje kako statistički značajan utjecaj na volumen stambenih kredita i pozitivnu korelaciju ima adekvatnost kapitala i inflacija, dok kamatna stopa ima negativnu korelaciju, ali nije statistički značajna. U modelu fiksnih efekata R^2 iznosi 0.9736, odnosno istim se može objasniti 97,36% promjena zavisne varijable. Među državama postoji heterogenost pojedinih članova, a što je vidljivo u modelu.

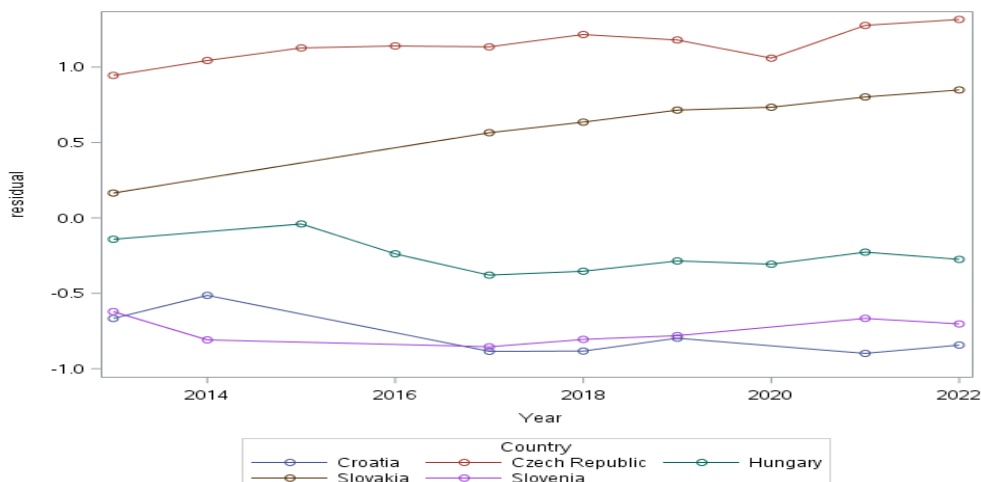
Tablica 33. Model slučajnih efekata - rezultati panel analize

FIT STATISTICS					
SSE	0,7649	DFE	36		
MSE	0,0212	Root MSE	0,1458		
R-Square	0,5606				
VARIANCE COMPONENT ESTIMATES					
Variance Component for Cross Sections					0,769514
Variance Component for Error					0,021346
Hausman Test for Random Effects					
Coefficients		DF	m Value	Pr > m	
3		3	0,89	0,828	
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	1	6,109547	1,2301	4,97	<.0001
Adekvatnost kapitala	1	1,182984	0,3859	3,07	0,0041
Inflacija	1	0,08668	0,025	3,47	0,0014
Prosječna kamatna stopa na stambene kredite	1	-0,03137	0,0687	-0,46	0,6506

Izvor : SAS, izradio autor

Procjena modela slučajnih efekata pokazuje da pozitivnu korelaciju na volumen stambenih kredita ima adekvatnost kapitala i inflacija, dok kamatna stopa ima negativnu korelaciju. U modelu slučajnih efekata R^2 iznosi 0.5606, a što podrazumijeva kako isti objašnjava 56,06% varijacije zavisne varijable pomoću uključenih nezavisnih varijabli.

Grafikon 36. Reziduali za model slučajnih efekata

Izvor : SAS, izradio autor

Na Grafikonu 36 prikazani su reziduali modela slučajnih efekata prikazuju odstupanja između stvarnih i predviđenih vrijednosti zavisne varijable za pet zemalja (Hrvatska, Češka Republika, Mađarska, Slovačka i Slovenija) tijekom razdoblja od 2014. do 2022. godine. Reziduali za Češku i Slovačku pokazuju rastući trend, što može značiti da model s vremenom sve više podcjenjuje njihove vrijednosti. Reziduali za Mađarsku i Hrvatsku ostaju stabilni, dok Slovenija pokazuje blage oscilacije, ali bez značajnog trenda.

Tablica 34. Sažetak - usporedba modela - zavisna varijabla volumen stambenih kredita

ZDRUŽENI MODEL			MODEL FIKSNIH EFEKATA			MODEL SLUČAJNIH EFEKATA		
Varijabla	Procjena	Pr>ItI	Varijabla	Procjena	Pr>ItI	Varijabla	Procjena	Pr>ItI
Konstanta	13.45114	0.0004	Konstanta	5.22347	0,0002	Konstanta	6.109547	>0.001
Adekvatnost kapitala	-1.0475	0.3649	Adekvatnost kapitala	1.21350	0.0038	Adekvatnost kapitala	1.182984	0.0041
Inflacija	0.174934	0.1197	Inflacija	0.08536	0,0018	Inflacija	0,08668	0.0014
Prosječna kamatna stopa na stambene kredite	-0.69063	0.0028	Prosječna kamatna stopa na stambene kredite	-0.02461	0.7238	Prosječna kamatna stopa na stambene kredite	-0.03137	0.6506
R²	0.2531		R²	0.9736		R²	0.5606	

Izvor: izradio autor

Prema rezultatu istraživanja i modelu fiksnih efekata dokazala se opravdanost hipoteze H_3 : *Kreditni standardi i razina zaduženosti kućanstava odabranih zemalja članica su u uskoj korelaciji s monetarnom i financijskom stabilnosti*. Model fiksnih efekata (posjenčan zelenom bojom) se pokazao kao bolja metoda procjene parametara. Obzirom da je procjena modela fiksnih efekata uvijek konzistentna, grafovi reziduala su bolji te je R^2 kao statistička mjera koja pokazuje koliko dobro regresijski model (nezavisna varijabla) predviđa ishod promatranih podataka (zavisna varijabla) veći (0,9736), procjena j pokazala da je model fiksnih efekata najprikladniji.

U promatranom razdoblju prema regresiji statistički značajan utjecaj na volumen stambenih kredita ima adekvatnost kapitala. Model je dokazao da porast stope adekvatnosti kapitala ima pozitivnu korelaciju na porast stambenih kredita.

U promatranom razdoblju, prema regresiji na volumen stambenih kredita, kao i pozitivnu korelaciju ima i inflacija te porast inflacije nije utjecao na smanjenje potražnje za stambenim kreditima.

U većini odabranih država primjetan je porast stambenih kredita. Porastu stambenih kredita pridonijeli su dijelom i stambeni krediti za mlade uz niske kamate te uz subvenciju država kao i druge benefite u smislu olakšica poreza za kupnju prve nekretnine. Države su u suradnji s financijskim institucijama zajednički djelovale u cilju demografske obnove i sprječavanja odlaska mladih u inozemstvo.

Glavna zadaća ESB-a¹⁷¹ je održavanje stabilnosti cijena putem monetarne politike koja djeluje preko financijskog sustava, te održavanje inflacije na razini od 2% u srednjoročnom razdoblju. Stabilnost cijena pogoduje financijskom sustavu jer građani i poduzeća mogu dugoročnije planirati ulaganja te na taj način ESB podupire opće gospodarske politike EU-a, čiji su ciljevi puna zaposlenost i gospodarski rast.

3.3.3. Ekonometrijski model - zavisna varijabla volumen ostalih potrošačkih kredita

Kao zavisna varijabla uzet je volumen ostalih potrošačkih kredita (EUR), koji se promatrao u 5 europskih država: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka kroz vremensko razdoblje od 2013. godine do 2022. godine. Obzirom da su od 2013. dostupni svi podaci za sve odabrane države članice, a koji su potrebni za analizu, polazišna vremenska točka je 2013. Kao nezavisne varijable odabrane su: adekvatnost kapitala, inflacija i prosječna kamatna stopa na ostale potrošačke kredite. Procjena utjecaja nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu analizirat će se primjenom tri modela (združeni model, model fiksnih efekata i model slučajnih efekata).

¹⁷¹ Europska središnja banka (2022). Monetarna i financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (04.11.2024.).

Tablica 35. Adekvatnost kapitala, inflacija, kamatne stope¹⁷², volumeni ostalih potrošačkih kredita za odabrane države

EUR Bn	ČEŠKA				HRVATSKA				MAĐARSKA				SLOVENIJA				SLOVAČKA			
	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Personal Loans [mill_y]	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Personal Loans [mill_y]	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Personal Loans [mill_y]	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Personal Loans [mill_y]	Capital adequacy	Inflation	IR Loans	Personal Loans [mill_y]
2013.	16,52	1,40	13,05	12.291	19,9	2,3	6,6	8.755	17,4	1,7	18,4	11.855	13,7	1,9	7,1	3.611	17,2	1,5	14,8	5.243
2014.	16,98	0,40	13,65	11.989	20,6	0,2	7,2	8.789	16,9	0,0	16,2	10.682	18,0	0,4	6,8	3.415	17,3	-0,1	13,9	5.683
2015.	17,57	0,30	11,31	13.103	19,2	-0,3	6,5	8.684	16,9	0,1	18,8	9.210	18,8	-0,8	5,6	3.331	17,8	-0,3	12,1	6.190
2016.	17,66	0,60	9,53	13.649	20,9	-0,6	6,2	8.640	18,0	0,4	8,7	9.092	19,2	-0,2	5,7	3.437	18,0	-0,5	10,2	6.865
2017.	18,07	2,40	8,03	15.002	21,8	1,3	5,3	8.787	18,1	2,4	15,3	9.004	18,2	1,6	5,9	3.760	18,6	1,4	9,2	7.447
2018.	18,29	2,00	8,59	15.593	21,8	1,6	5,1	9.350	18,5	2,9	13,0	8.798	17,9	1,9	6,0	4.131	18,3	2,5	9,8	8.284
2019.	19,69	2,60	8,38	16.487	22,4	0,8	4,0	10.045	18,0	3,4	5,1	10.525	18,5	1,7	6,0	4.393	18,2	2,8	10,2	8.477
2020.	22,11	3,30	7,36	16.277	24,3	0,0	5,0	9.825	18,3	3,4	4,3	11.355	18,3	-0,3	5,9	4.135	19,7	2,0	9,6	8.117
2021.	21,25	3,30	7,44	18.185	25,6	2,7	3,9	9.787	18,6	5,2	7,0	12.864	18,2	2,0	6,0	4.077	19,8	2,8	7,9	7.914
2022.	19,94	14,80	10,26	19.596	24,0	10,7	5,0	9.875	18,2	15,3	15,6	12.442	18,5	9,3	6,6	4.224	19,2	12,1	9,3	8.680

Izvor: obrada autora prema podacima Macrobond i IMF, Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>; <https://ec.europa.eu/eurostat/web/hicp/data/database>; Macrobond (ESB i HNB).

¹⁷² Kamatne stope – Macrobond, ECB: visina kamatne stope na dan 01.12. svake godine uz inicijalni period fiksiranja kamatne stope 1-5 god.

3.3.4. Rezultati istraživanja -zavisna varijabla volumen ostalih potrošačkih kredita

Deskriptivne statistike za različite varijable povezane s osobnim kreditima i makroekonomskim pokazateljima u pet zemalja (Hrvatska, Češka, Mađarska, Slovačka i Slovenija) prikazane su u Tablici 36.

Tablica 36. Deskriptivna statistika

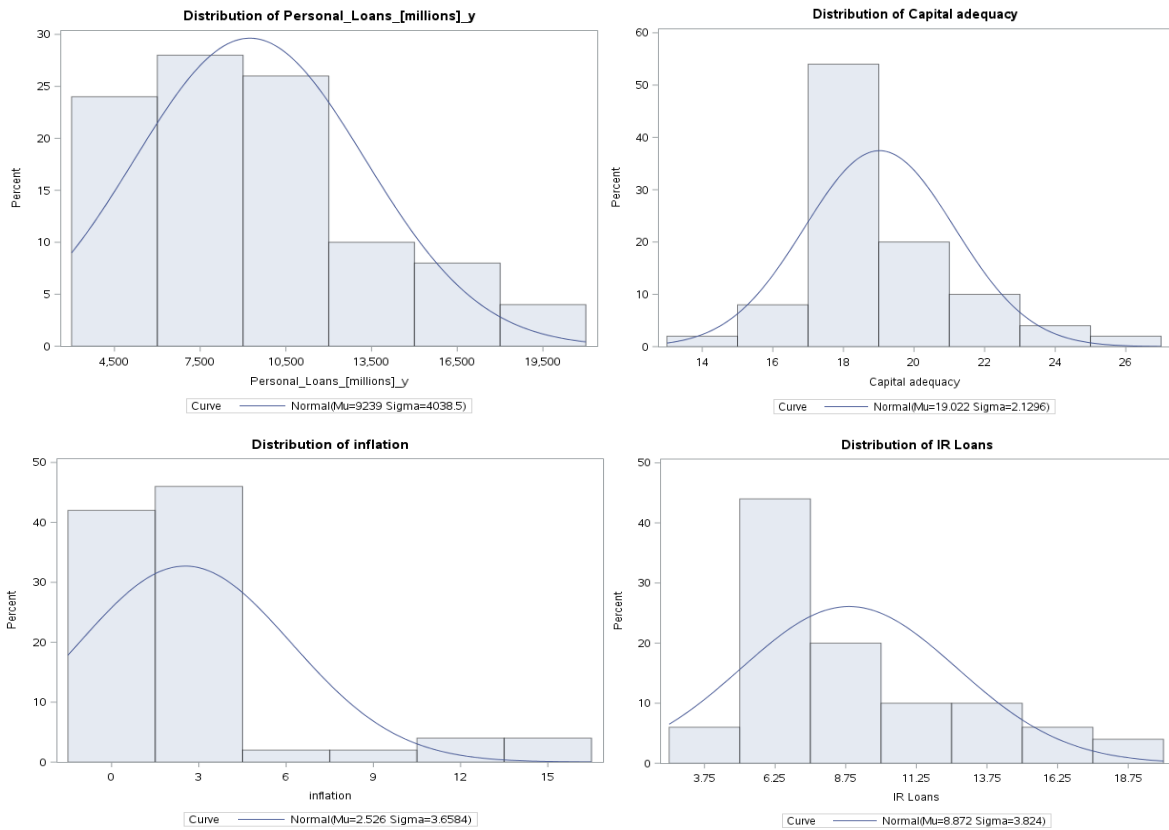
HRVATSKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Personal_Loans_[millions]_y	10	9253,56	578,7344871	8640,12	10044,81
IR Loans	10	5,483	1,0935269	3,91	7,15
inflation	10	1,87	3,2910822	-0,6	10,7
Capital adequacy	10	22,0628441	2,0536712	19,201253	25,582852
ČEŠKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Personal_Loans_[millions]_y	10	15217,3	2512,63	11989,04	19595,79
IR Loans	10	9,76	2,2625011	7,36	13,65
inflation	10	3,11	4,2581817	0,3	14,8
Capital adequacy	10	18,8075861	1,8602753	16,521051	22,110943
MAĐARSKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Personal_Loans_[millions]_y	10	10582,62	1515,7	8797,93	12864,23
IR Loans	10	12,25	5,4857533	4,31	18,82
inflation	10	3,48	4,4768044	0	15,3
Capital adequacy	10	17,9016357	0,6010482	16,922188	18,596045
SLOVAČKA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Personal_Loans_[millions]_y	10	7290,08	1228,88	5242,91	8680,18
IR Loans	10	10,697	2,198808	7,88	14,79
inflation	10	2,42	3,6260784	-0,5	12,1
Capital adequacy	10	18,405662	0,9033793	17,229587	19,80533
SLOVENIJA					
VARIJABLA	N	Arit. sredina	Std. Dev.	Min	Max
Personal_Loans_[millions]_y	10	3851,39	386,0941497	3331,18	4393,38
IR Loans	10	6,17	0,4918672	5,64	7,1
inflation	10	1,75	2,8570575	-0,8	9,3
Capital adequacy	10	17,9317066	1,5404737	13,672685	19,155

Izvor : SAS, izradio autor

Na temelju rezultata prikazanih u Tablici 36 može se zaključiti kako Hrvatska i Slovenija pokazuju stabilnije ekonomske uvjete (niža inflacija, niže kamatne stope), dok Mađarska i Češka bilježe veću varijabilnost u osobnim kreditima i inflaciji. Češka prednjači

po obujmu osobnih kredita, dok Slovenija ima najmanji obujam, a što je i očekivano s obzirom na veličinu ekonomije.

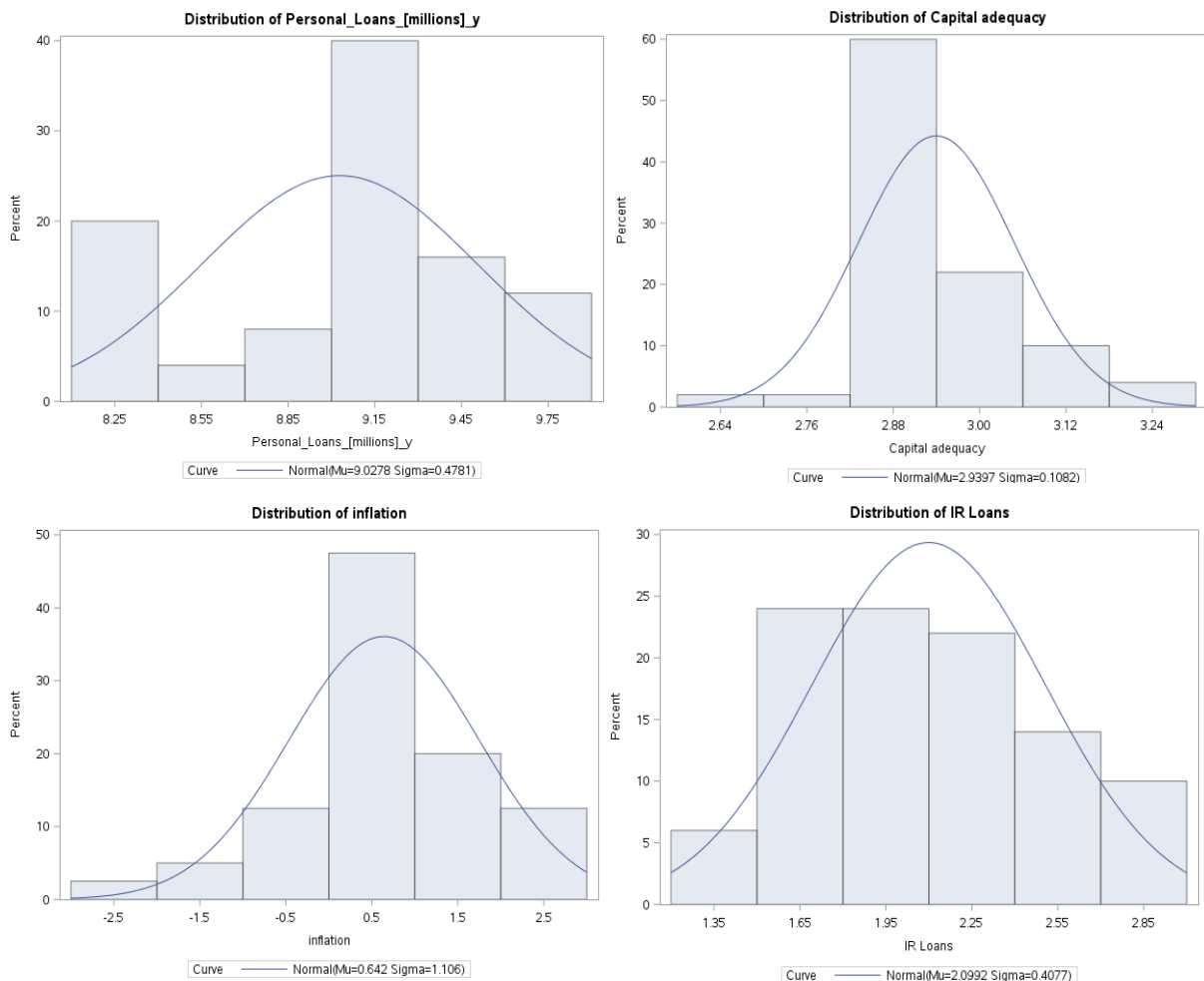
Grafikon 37. Histogram za volumene ostalih potrošačkih kredita, adekvatnost kapitala, inflacija i prosječne kamatne stope za ostale potrošačke kredite

Izvor : SAS, izradio autor

Pučavaju li se histogrami prikazani na Grafikonu 37, uočava se kako distribucija ostalih potrošačkih kredita pokazuje pozitivan nagib, što sugerira veću koncentraciju vrijednosti oko srednjih iznosa s povremenim višim iznosima. S druge strane kapitalna adekvatnost ima simetričniju distribuciju, što ukazuje na stabilnost bankarskog sustava unutar promatranih podataka. Inflacija pokazuje asimetriju s nagibom ulijevo, što implicira niske inflacijske stope u većini slučajeva, ali i nekoliko ekstremnih vrijednosti. Prosječne kamatne stope na kredite (IR Loans) pokazuju širu distribuciju s pomakom prema višim vrijednostima, što ukazuje na varijabilnost među zemljama ili vremenima.

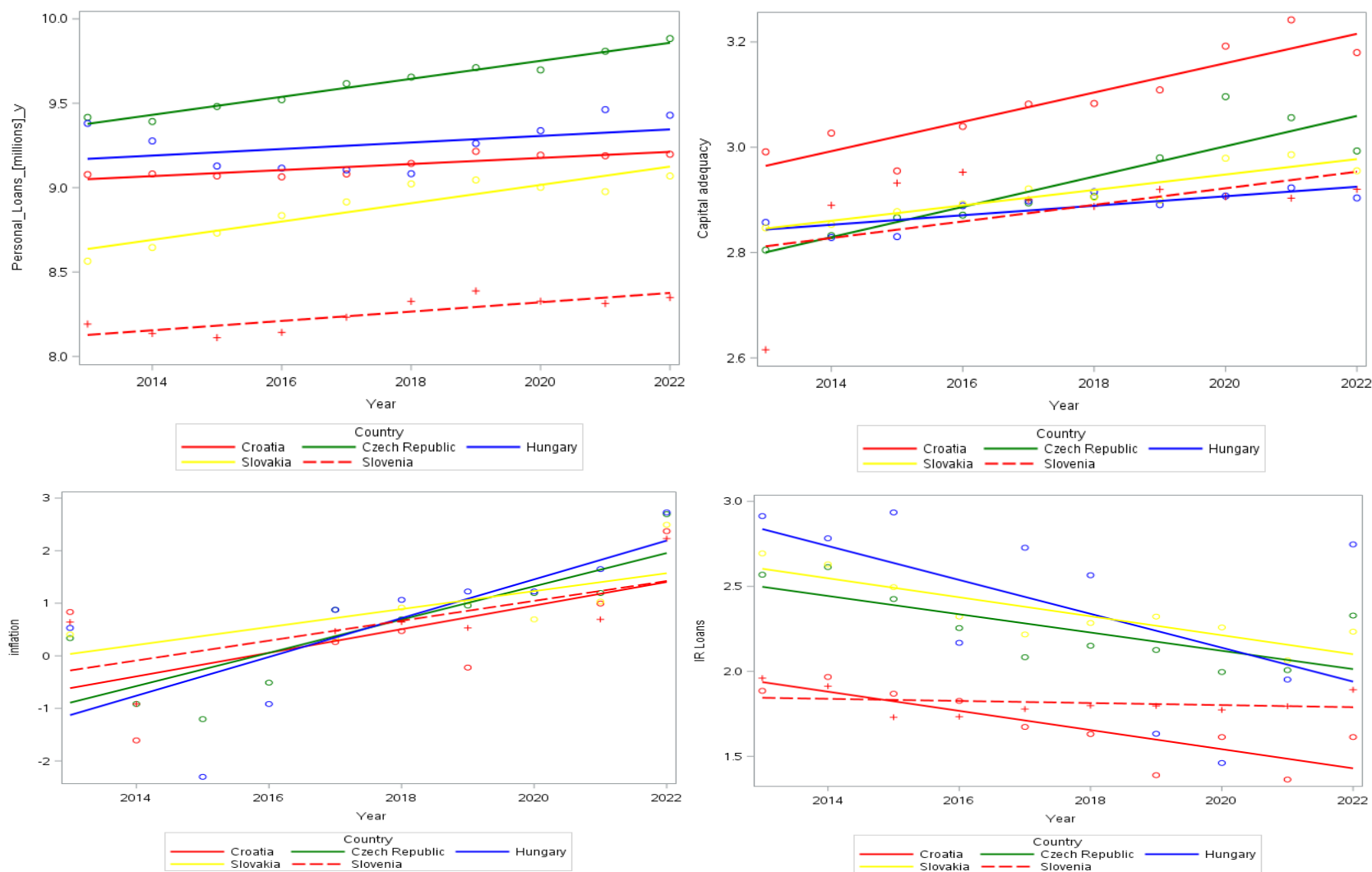
Grafikon 38. Histogrami transformiranih (logaritmiranih) podataka za volumene potrošačkih kredita, adekvatnost kapitala, inflaciju i prosječne kamatne stope za ostale potrošačke kredite

Izvor : SAS, izradio autor

Histogrami transformiranih podataka prikazani na Grafikonu 38 ukazuju kako je distribucija volumena potrošačkih kredita bliska normalnoj, s vrhuncem oko srednje vrijednosti (~9,15 milijuna). Distribucija adekvatnosti kapitala je simetrična i bliska normalnoj, s vrlo malim standardnim odstupanjem (~0,1082), a što ukazuje na stabilnost transformiranih podataka. Kod distribucije inflacije se uočava kako je log-transformacija je smanjila ekstreme i približila distribuciju normalnoj, s prosječnom inflacijom blizu 0,64%. I konačno, distribucija prosječnih kamatnih stopa je simetrična i dobro se uklapa u normalnu raspodjelu, s prosjekom oko 2,1% i niskim odstupanjem (~0,4077).

Grafikon 39. Distribucija za volumene ostalih potrošačkih kredita, adekvatnosti kapitala, inflacije i kamatne stope kroz razdoblje 2013.-2022.

Izvor : SAS, izradio autor

Ukoliko se promatra Grafikon 39, preciznije distribucija volumena potrošačkih kredita uočava se kako su svi prikazani trendovi pozitivni, što ukazuje na kontinuirani rast volumena potrošačkih kredita u svim zemljama tijekom promatranog razdoblja. Također je vidljivo kako Češka ima najstrmiji rast, dok Slovenija pokazuje najmanje povećanje.

Distribucija kapitalne adekvatnosti pokazuje pozitivan trend u svim zemljama, s Hrvatskom koja bilježi najsnažniji rast, dok ostale zemlje pokazuju stabilniji, ali sporiji rast.

Distribucija inflacije pokazuje uzlazni trend u svim zemljama nakon početnog razdoblja niske inflacije (ili deflacije). Mađarska i Slovačka imaju strmiji rast u usporedbi s Hrvatskom i Slovenijom koje pokazuju stabilniji rast.

Na distribuciji kamatnih stopa uočava se smanjenje kamatnih stopa u svim zemljama, što ukazuje na povoljnije uvjete zaduživanja. Slovenija ima najmanje oscilacije, dok Mađarska pokazuje najoštriji pad. Sukladno svim distribucijama prikazanim na Grafikonu 39 može se zaključiti kako podaci ukazuju na stabilizaciju financijskih uvjeta i rast kreditiranja u regiji, uz postupno smanjenje kamatnih stopa.

Polazni model dan je s: $y_{it} = \alpha_i + \beta_1 X_{1,it} + \beta_2 X_{2,it} + \beta_3 X_{3,it}$, $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$.

Tablica 37. Rezultati panel analize za združeni model

FIT STATISTICS					
SSE	6,0434	DFE	36		
MSE	0,1679	Root MSE	0,4097		
R-Square	0,2902				
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	1	0,927917	2,3174	0,4	0,6912
Adekvatnost kapitala	1	2,344275	0,7126	3,29	0,0022
Inflacija	1	0,036642	0,0612	0,6	0,5531
Prosječna kamatna stopa na potrošačke kredite	1	0,598094	0,1897	3,15	0,0033

Izvor : SAS, izradio autor

Procjena združenog modela pokazuje pozitivan utjecaj na volumen potrošačkih kredita imaju sve varijable (adekvatnost kapitala, inflacija i kamatna stopa).

Procijenjeni model dan je s:

$$y_{it} = 0.9279917 + 2.344275X_{1,it} + 0.036642X_{2,it} + 0.598094X_{3,it}; i = 1, 2, \dots, 5, t = 1, 2, \dots, 10.$$

R-kvadrat (R^2) je statistička mjera koja pokazuje koliko dobro regresijski model (neovisna

varijabla) predviđa ishod promatranih podataka (ovisna varijabla). R^2 kod združenog modela iznosi 0,2902.

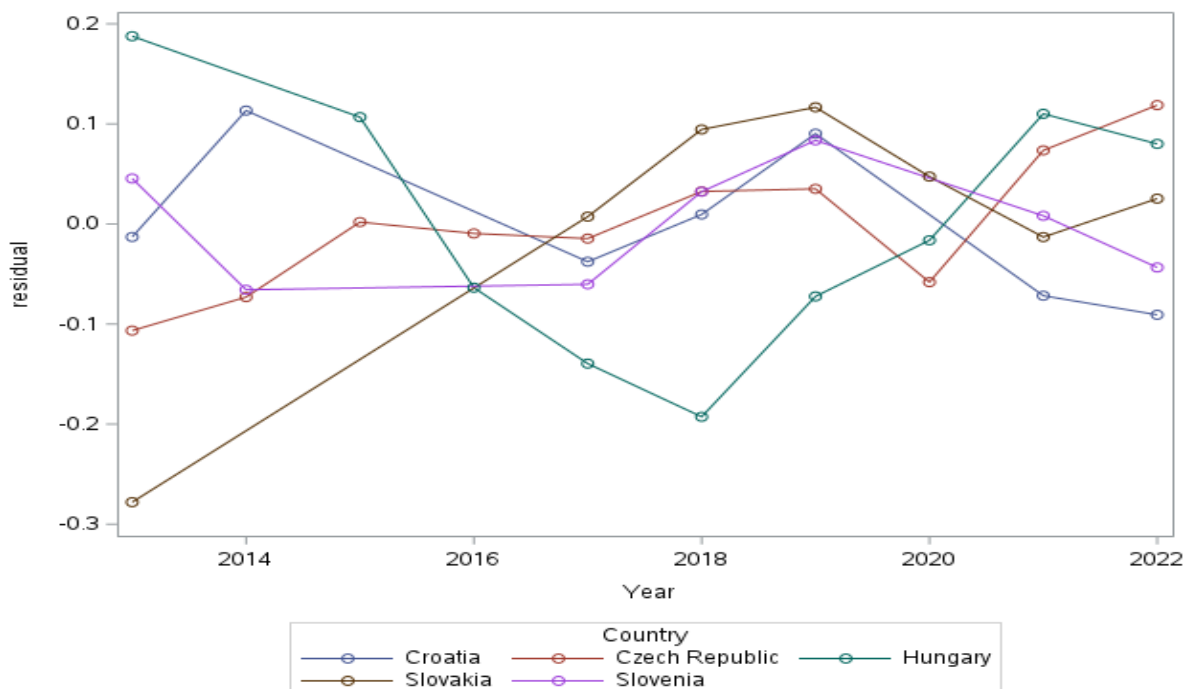
Tablica 38. Model fiksnih efekata - rezultati panel analize

FIT STATISTICS					
SSE	0,3323	DFE			32
MSE	0,0104	Root MSE			0,1019
R-Square	0,961				
F TEST FOR NO FIXED EFFECTS					
Num DF	Den DF		F Value	Pr > F	
4	32		137,48	<.0001	
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
CS1	1	0,739362	0,0807	9,16	<.0001
CS2	1	1,339348	0,0615	21,77	<.0001
CS3	1	0,994901	0,0616	16,16	<.0001
CS4	1	0,642233	0,0661	9,72	<.0001
Konstanta	1	6,925294	0,7848	8,82	<.0001
Adekvatnost kapitala	1	0,50351	0,2578	1,95	0,0596
Inflacija	1	0,05524	0,0168	3,3	0,0024
Prosječna kamatna stopa na potrošačke kredite	1	-0,06706	0,0615	-1,09	0,2834

Izvor : SAS, izradio autor

Vrijednost 0,0104 i Root MSE od 0,1019 ukazuju na to da model ima relativno nisku prosječnu pogrešku. F-vrijednost od 137,48 s p-vrijednošću $< 0,0001$ potvrđuje značajnost fiksnih efekata u modelu. Vrijednost 0,50351 je blizu statističke značajnosti ($p = 0,0596$), što ukazuje na mogući, ali slabiji utjecaj varijable adekvatnost kapitala. Procjena od 0,05524 s p-vrijednošću 0,0024 ukazuje na značajan, ali relativno slab pozitivan utjecaj inflacije na zavisnu varijablu. Procjena od -0,06706 nije značajna ($p = 0,2834$), što ukazuje na to varijabla prosječna kamatna stopa na ostale potrošačke kredite nema značajan utjecaj na zavisnu varijablu u ovom modelu.

Grafikon 40. Reziduali za model fiksnih efekata

Izvor : SAS, izradio autor

Grafikon 40 prikazuje rezidualne za različite zemlje kroz promatrano razdoblje, što ukazuje na odstupanja stvarnih vrijednosti od predviđenih modelom. Kod Hrvatske i Mađarske pokazuju značajne promjene u rezidualima, što sugerira potencijalne promjene u strukturi ekonomskih uvjeta ili vanjskih faktora koji nisu obuhvaćeni modelom.

Slovačka ima relativno stabilne rezidualne u prvoj polovici razdoblja, ali kasnije dolazi do veće fluktuacije, što može ukazivati na promjene u specifičnim ekonomskim uvjetima. Ukoliko je fokus na usporedbi Češke i Slovenije, tada se uočavaju manja odstupanja reziduala tijekom većeg dijela razdoblja, što sugerira da model bolje objašnjava trendove u ovim zemljama.

Varijacije u rezidualima ukazuju na moguće strukturne razlike između zemalja ili na prisutnost faktora koji nisu uključeni u model, što bi moglo zahtijevati dodatno istraživanje. U ovom modelu je sustavno automatski uzeta kao referentna jedinica Slovenija koja je zadnja, i konstanta (eng. intercept) pokazuje stvarni efekt te države. Za ostale države su pokazane udaljenosti od intercepta. Ako ostale države uspoređujemo s Hrvatskom, pomoćna varijabla di za svaku državu i dodaje se u sustavnu bazu.

Tablica 39. Izgled baze s dodanim pomoćnim varijablama

	Country	Year	Capital adequacy	inflation	IR Loans	Personal_Loans_[millions]_y	d1	d2	d3	d4	d5
1	Croatia	2013	19,91	2,30	6,59	8.755	1	0	0	0	0
2	Croatia	2014	20,63	0,20	7,15	8.789	1	0	0	0	0
3	Croatia	2015	19,20	- 0,30	6,48	8.684	1	0	0	0	0
4	Croatia	2016	20,89	- 0,60	6,21	8.640	1	0	0	0	0
5	Croatia	2017	21,80	1,30	5,33	8.787	1	0	0	0	0
6	Croatia	2018	21,83	1,60	5,11	9.350	1	0	0	0	0
7	Croatia	2019	22,40	0,80	4,01	10.045	1	0	0	0	0
8	Croatia	2020	24,34	-	5,02	9.825	1	0	0	0	0
9	Croatia	2021	25,58	2,70	3,91	9.787	1	0	0	0	0
10	Croatia	2022	24,04	10,70	5,02	9.875	1	0	0	0	0
11	Czech Rep	2013	16,52	1,40	13,05	12.291	0	1	0	0	0
12	Czech Rep	2014	16,98	0,40	13,65	11.989	0	1	0	0	0
13	Czech Rep	2015	17,57	0,30	11,31	13.103	0	1	0	0	0
14	Czech Rep	2016	17,66	0,60	9,53	13.649	0	1	0	0	0
15	Czech Rep	2017	18,07	2,40	8,03	15.002	0	1	0	0	0
16	Czech Rep	2018	18,29	2,00	8,59	15.593	0	1	0	0	0
17	Czech Rep	2019	19,69	2,60	8,38	16.487	0	1	0	0	0
18	Czech Rep	2020	22,11	3,30	7,36	16.277	0	1	0	0	0
19	Czech Rep	2021	21,25	3,30	7,44	18.185	0	1	0	0	0
20	Czech Rep	2022	19,94	14,80	10,26	19.596	0	1	0	0	0
21	Hungary	2013	17,42	1,70	18,42	11.855	0	0	1	0	0
22	Hungary	2014	16,92	-	16,16	10.682	0	0	1	0	0
23	Hungary	2015	16,95	0,10	18,82	9.210	0	0	1	0	0
24	Hungary	2016	17,97	0,40	8,74	9.092	0	0	1	0	0
25	Hungary	2017	18,14	2,40	15,29	9.004	0	0	1	0	0
26	Hungary	2018	18,46	2,90	13,01	8.798	0	0	1	0	0
27	Hungary	2019	18,01	3,40	5,12	10.525	0	0	1	0	0
28	Hungary	2020	18,31	3,40	4,31	11.355	0	0	1	0	0
29	Hungary	2021	18,60	5,20	7,04	12.864	0	0	1	0	0
30	Hungary	2022	18,24	15,30	15,59	12.442	0	0	1	0	0
31	Slovakia	2013	17,23	1,50	14,79	5.243	0	0	0	1	0
32	Slovakia	2014	17,35	- 0,10	13,87	5.683	0	0	0	1	0
33	Slovakia	2015	17,77	- 0,30	12,13	6.190	0	0	0	1	0
34	Slovakia	2016	18,04	- 0,50	10,20	6.865	0	0	0	1	0
35	Slovakia	2017	18,56	1,40	9,18	7.447	0	0	0	1	0
36	Slovakia	2018	18,27	2,50	9,82	8.284	0	0	0	1	0
37	Slovakia	2019	18,16	2,80	10,20	8.477	0	0	0	1	0
38	Slovakia	2020	19,67	2,00	9,57	8.117	0	0	0	1	0
39	Slovakia	2021	19,81	2,80	7,88	7.914	0	0	0	1	0
40	Slovakia	2022	19,21	12,10	9,33	8.680	0	0	0	1	0
41	Slovenia	2013	13,67	1,90	7,10	3.611	0	0	0	0	1
42	Slovenia	2014	17,99	0,40	6,77	3.415	0	0	0	0	1
43	Slovenia	2015	18,77	- 0,80	5,64	3.331	0	0	0	0	1
44	Slovenia	2016	19,16	- 0,20	5,66	3.437	0	0	0	0	1
45	Slovenia	2017	18,18	1,60	5,92	3.760	0	0	0	0	1
46	Slovenia	2018	17,95	1,90	6,04	4.131	0	0	0	0	1
47	Slovenia	2019	18,54	1,70	6,03	4.393	0	0	0	0	1
48	Slovenia	2020	18,29	- 0,30	5,89	4.135	0	0	0	0	1
49	Slovenia	2021	18,23	2,00	6,02	4.077	0	0	0	0	1
50	Slovenia	2022	18,54	9,30	6,63	4.224	0	0	0	0	1

Izvor : SAS, izradio autor

Tablica 40. Model fiksnih efekata s Hrvatskom kao referentnom državom - rezultati

PROCJENA PARAMETARA						
Varijabla		DF	Procjena parametara	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	Konstanta	1	7,66466	0,84086	9,12	<.0001
d2	Češka	1	0,59999	0,06877	8,73	<.0001
d3	Mađarska	1	0,25554	0,07703	3,32	0,0023
d4	Slovačka	1	-0,09713	0,0757	-1,28	0,2087
d5	Slovenija	1	-0,73936	0,0807	-9,16	<.0001
Kapitalna adekvatnost		1	0,50351	0,25779	1,95	0,0596
Inflacija		1	0,05524	0,01675	3,3	0,0024
Prosječna kamatna stopa na potrošačke kredite		1	-0,06706	0,06146	-1,09	0,2834

Izvor : SAS, izradio autor

Procijenjeni model za **Hrvatsku** je: $y_{it} = 7.66466 + 0.50351x_{1,it} + 0.05524x_{2,it} - 0.06706x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, za **Češku**: $y_{it} = (7.66466+0.59999) + 0.50351x_{1,it} + 0.05524x_{2,it} - 0.06706x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, za **Mađarsku**: $y_{it} = (7.66466+0.25554) + 0.50351x_{1,it} + 0.05524x_{2,it} - 0.06706x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, za **Slovačku**: $y_{it} = (7.66466-0.09713) + 0.50351x_{1,it} + 0.05524x_{2,it} - 0.06706x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$, a za **Sloveniju**: $y_{it} = (7.66466-0.73936) + 0.50351x_{1,it} + 0.05524x_{2,it} - 0.06706x_{3,it}$; $i = 1, 2, \dots, 4$; $t = 1, 2, \dots, 10$.

Referentna država u ovom modelu je Hrvatska. Veći procijenjeni volumen ostalih potrošačkih kredita u odnosu na Hrvatsku, pokazao se na drugim analiziranim državama: Češka ima najveći procijenjeni parametar 0.59999, Mađarska ima procijenjeni parametar 0.25554, Slovenija i Slovačka imaju manji procijenjeni volumen ostalih potrošačkih kredita (procijenjeni parametar modela za Sloveniju je -0.73936, a Slovačku je -0.09713).

Pozitivnu korelaciju i statistički značajan utjecaj na ostale potrošačke kredite ima inflacija i adekvatnost kapitala, dok kamatna stopa ima negativnu korelaciju. U modelu fiksnih efekata R^2 iznosi 0.9610. Među državama postoji heterogenost pojedinih članova, a što je vidljivo u modelu.

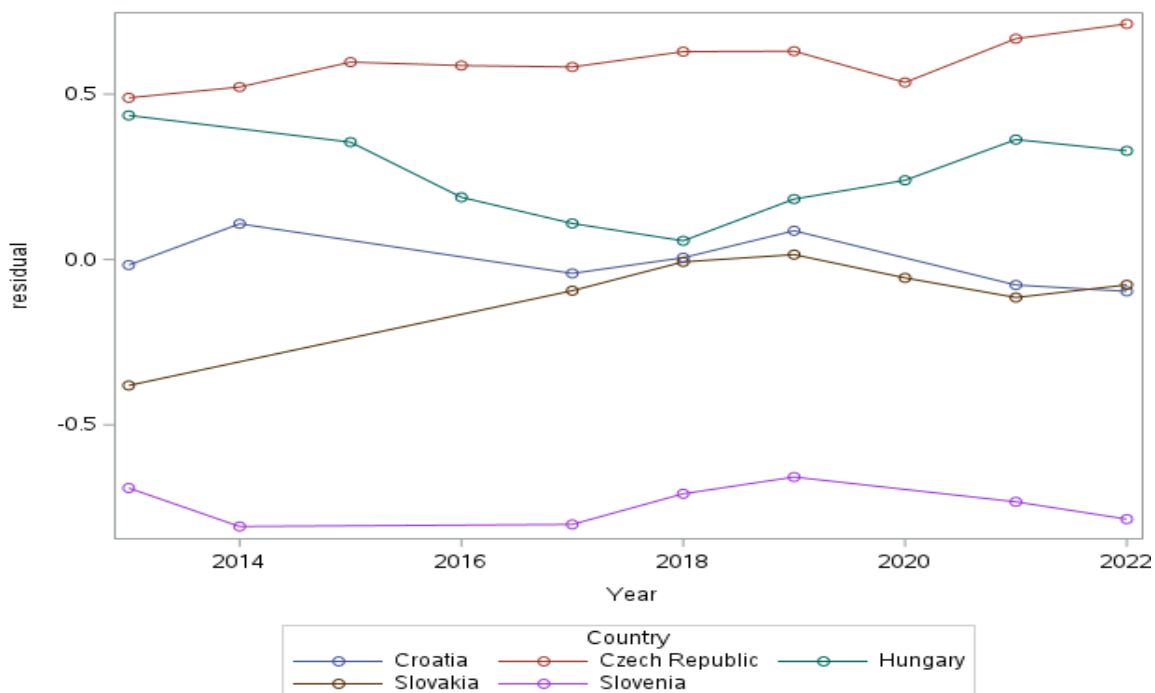
Tablica 41. Model slučajnih efekata - rezultati panel analize

FIT STATISTICS					
SSE	0,3732	DFE	36		
MSE	0,0104	Root MSE	0,1018		
R-Square	0,4823				
VARIANCE COMPONENT ESTIMATES					
Variance Component for Cross Sections					0,247366
Variance Component for Error					0,010386
HAUSMAN TEST FOR RANDOM EFFECTS					
Coefficients		DF	m Value	Pr > m	
3		3	1,92	0,5893	
PROCJENA PARAMETARA					
Varijabla	DF	Procjena	Standardna greška	t vrijednost	Pr > t
Konstanta	1	7,60204	0,838	9,07	<.0001
Kapitalna adekvatnost	1	0,522116	0,2566	2,03	0,0493
Inflacija	1	0,055107	0,0167	3,3	0,0022
Prosječna kamatna stopa na potrošačke kredite	1	-0,06126	0,0613	-1	0,3242

Izvor : SAS, izradio autor

Pozitivnu korelaciju na ostale potrošačke kredite ima adekvatnost kapitala i inflacija, dok kamatna stopa ima negativnu korelaciju. U modelu slučajnih efekata R^2 iznosi 0.4823.

Grafikon 41. Reziduali za model slučajnih efekata

Izvor : SAS, izradio autor

Tablica 42. Sažetak -usporedba modela uz zavisnu varijablu ostali potrošački krediti

ZDRUŽENI MODEL			MODEL FIKSNIH EFEKATA			MODEL SLUČAJNIH EFEKATA		
Varijabla	Procjena	Pr>ItI	Varijabla	Procjena	Pr>ItI	Varijabla	Procjena	Pr>ItI
Konstanta	0.927917	0.6912	Konstanta	7.66466	0.001	Konstanta	7.60204	>0.001
Adekvatnost kapitala	2.344275	0.0022	Adekvatnost kapitala	0.50351	0.0596	Adekvatnost kapitala	0.522116	0.0493
Inflacija	0.036642	0.5531	Inflacija	0.05524	0.0024	Inflacija	0.055107	0.0022
Prosječna kamatna stopa na potrošačke kredite	0.598094	0.0033	Prosječna kamatna stopa na potrošačke kredite	-0.06706	0.2834	Prosječna kamatna stopa na potrošačke kredite	-0.06126	0.3242
R²	0.2902		R²	0.9610		R²	0.4823	

Izvor : izradio autor

Prema rezultatu istraživanja i modelu fiksnih efekata dokazala se opravdanost hipoteze H_3 : *Kreditni standardi i razina zaduženosti kućanstava odabranih zemalja članica su u uskoj korelaciji s monetarnom i financijskom stabilnosti.* Model fiksnih efekata (posjenčan zelenom bojom) se pokazao kao bolja metoda procjene parametara. Obzirom da je procjena modela fiksnih efekata uvijek konzistentna, grafovi reziduala su bolji te je R^2 kao statistička mjera koja pokazuje koliko dobro regresijski model (nezavisna varijabla) predviđa ishod promatranih podataka (zavisna varijabla) veći (0,9610), procjena je pokazala da je model fiksnih efekata najprikladniji.

U promatranom razdoblju prema regresiji statistički značajan utjecaj na volumen ostalih potrošačkih kredita ima adekvatnost kapitala. Model je dokazao da porast stope adekvatnosti kapitala ima pozitivnu korelaciju na porast ostalih potrošačkih kredita. U promatranom razdoblju prema regresiji na volumen ostalih potrošačkih kredita kao i pozitivnu korelaciju ima i inflacija te porast inflacije nije utjecao na smanjenje potražnje za ostalim potrošačkim kreditima.

Kamatna stopa ima negativnu korelaciju na volumen ostalih potrošačkih kredita te se povećanjem kamatnih stopa potražnja za kreditima smanjuje. Više ključne kamatne stope uslijed inflacije se prelijevaju gotovo automatski na kamatne stope na novčanom tržištu te relativno brzo na troškove financiranja. Promjene ključnih kamatnih stopa se odražavaju na kamatne stope na kredite, kamatne stope na depozite u kreditnim institucijama te na cijene i/ili prinose drugih investicijskih instrumenata, te tako neizravno i postupno utječu na tržišne kamatne stope banaka, a i na cijelo gospodarstvo.

Ovo istraživanje pokazuje kako krediti, BDP i plaće utječu na dohodovnu nejednakost, te kako adekvatnost kapitala, inflacija i prosječna kamatna stopa utječu na kredite u pet europskih država koje su promatrane kroz višegodišnje vremensko razdoblje. Istraživanje je pokazalo da krediti značajno utječu na smanjenje dohodovne nejednakosti važna su poluga gospodarskog rasta i razvoja. Porast stope adekvatnosti kapitala ima pozitivnu korelaciju na porast kredita.

Primarna primjenjivost ovog istraživanja može imati odjek kod kreatora politike na važnost kredita kućanstvima koji utječu na gospodarski rast, smanjenje dohodovne nejednakosti i rizika od siromaštva.

Ovo istraživanje može poslužiti kao dodatna znanstvena podloga kreatorima regulative prilikom daljnjih izmjena zakona u djelokrugu kreditiranja kućanstava s potrebom usklađenja prakse, uvjeta i pružanja financijskih usluga, prvenstveno s ciljem zaštite potrošača i stvaranja jedinstvenog tržišta što bi stvorilo pretpostavke za ubrzani gospodarski rast. Sve države koje stvaraju poticajno okruženje za gospodarski rast i imaju visok udio radno aktivnog stanovništva pokazuju napredak u smanjenju dohodovnih razlika, kao i smanjenju odliva stanovništva.

Uspostavljanje pravog unutarnjeg tržišta sa čvrstim pravilima omogućilo bi još bolju zaštitu potrošača, ali omogućilo i konkurentnost svim bankarskim institucijama. Uspostava jasno reguliranog, ali kompetitivnog i do određene mjere liberalnog unutrašnjeg tržišta moglo bi stvoriti pretpostavke njegovog ubrzanog rasta, a što bi imalo mnogostruke pozitivne efekte kao što je povećanje gospodarskog rasta i smanjenje razlika u dohocima u nizu zemalja.

Slijedom navedenih argumenata, potvrđene su hipoteze H2 i H3.

H₂: Obujam i struktura kredita kućanstava odabranih zemalja EU utječu na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama.

H₃: Kreditni standardi i razina zaduženosti kućanstava odabranih zemalja članica su u uskoj korelaciji s monetarnom i financijskom stabilnosti.

4. ZAKLJUČAK

Glavni istraživački cilj ovog doktorskog rada je utvrditi kako prakse i standardi kreditiranja kućanstava odabranih zemalja članica EU-a utječu na gospodarski razvitak, demografska kretanja i razinu socijalne nejednakosti kroz veću uključenost u financijske tokove te uz povećanje konvergencije uvjeta na kreditnom tržištu za kućanstva.

Nakon financijske krize u Europi 2008. godine pojavila se potreba za kvalitetnijim zakonodavnim uređenjem i nadzorom financijskog sektora da bi se izbjegli neželjeni efekti i ponavljanje brojnih neželjenih radnji na stabilizaciji financijskog sustava često i na račun svih, odnosno u konačnici na račun svih poreznih obveznika zemalja članica. Kao ključni element ekonomske i monetarne unije (EMU) osnovana je Bankovna unija. Države članice Europodručja postale su automatski i članice bankovne unije. Osnovni cilj bankovne unije jest osigurati financijsku stabilnost, sigurnost i pouzdanost bankarskog sektora.

Bankovna unija temelji se na tri stupa: prvi je Jedinostveni nadzorni mehanizam što jest nadnacionalno tijelo EU-a za nadzor europskih banaka, drugi stup je Jedinostveni sanacijski mehanizam, a to je sustav za učinkovitu i djelotvornu sanaciju problematičnih banaka i, naposljetku, treći stup jest uspostava zajedničkog Sustava zaštite depozita – europski sustav osiguranja depozita.

Jedinostvenim pravilnikom trebali bi se osigurati jednaki uvjeti unutar jedinstvenog tržišta. Tada ne bi bilo razlika u zakonodavstvu i svi potrošači bi imali jednaku zaštitu i povjerenje u financijski sustav. ESB je, podrazumijeva se, središnja banka za euro i glavna zadaća joj je održati stabilnost cijena. U cilju da se smanji inflacija, ESB kao instrument monetarne politike koristi ključne kamatne stope, te povećanjem istih krediti postaju skuplji, što dovodi do održavanja umjerenih inflacijskih očekivanja jer samo smanjenje kamatnih stopa nije dovoljno da se u potpunosti obuzda rast inflacije. Tijekom 2022. i početkom 2023. godine, ESB je u cilju smanjenja inflacije značajno povećala kamatne stope. Promjena ključnih kamatnih stopa ESB-a se ponajprije reflektira na novčano tržište. Na taj način ESB daje inicijalni impuls bankarskom sektoru koji to postupno prenosi na odluke o financiranju kućanstava i poduzeća kao i odluke o štednji i investicijama. Prilagođavanjem kamatnih stopa ESB utječe na troškove zaduživanja građana i poduzeća što posljedično utječe na potrošnju i ulaganje. Prema ESB-u, vrlo niske kamatne stope korisne su za stabilnost cijena samo u slučaju kada je gospodarstvo u lošem stanju, ali ako su kamatne stope preniske u dužem razdoblju, to može izazvati nenamjerne popratne učinke na financijsku stabilnost, s obzirom

na to da se građani i poduzeća mogu pretjerano zaduživati donošenjem rizičnijih odluka. Na taj način može doći do rasta inflacije ili, također, do stvaranja nekretninskih balona.

Ovim istraživanjem analiziran je financijski razvoj uključujući strukturu financijskih sustava odabranih grupa zemalja (Hrvatska, Slovačka, Mađarska, Češka i Slovenija) od 2010. do 2022. godine, koji ukazuje da se radi prvenstveno o bankocentričnim državama u kojima se udio aktive drugih monetarnih financijskih institucija (MFI) u sveukupnoj aktivni financijskih posrednika kreće od oko 70% do 80%.

U dijelu kredita analizirana je primjena efektivne kamatne stope, maksimalno dopuštene kamatne stope i zatezne kamate te je napravljena usporedba s drugim odabranim državama. Prema prikupljenim podacima od banaka koje posluju unutar iste bankovne grupe, u Slovačkoj (VUB banka), u Mađarskoj (CIB banka), u Sloveniji (ISB), analiza je pokazala da Hrvatska ima vrlo kompleksnu regulativu u dijelu ograničenja visine kamatnih stopa na kredite građanima u odnosu na odabrane članice EU-a s kojima se izradila usporedba. U RH kamatne stope su vezane uz ESB MRO (kamatna stopa za glavne operacije refinanciranja), uključujući zateznu kamatu, maksimalni EKS za stambene i za ostale potrošačke kredite kao i najvišu ugovornu kamatu za kredite s fiksnom kamatnom stopom. Dodatna ograničenja uvedena su na kamatne stope u RH po kreditima uz promjenjivu kamatnu stopu po kojima se primjenjuje maksimalna dopuštena kamata po stambenim i ostalim potrošačkim kreditima kod odobravanja i tijekom otplate kredita. Nova regulativa s primjenom od 1.1.2023. godine s novom definicijom zatezne kamate koju čini suma ESB MRO uvećana za 3 postotna poena, a uz koju je vezana efektivna kamatna stopa koja se primjenjuje na novoodobrene kredite, ali i na postojeće stambene kredite odobrene od 20.10.2017. godine može lako dovesti do neravnopravnog položaja potrošača jer uslijed eventualnog pada ESB MRO dolazi i do smanjenja EKS-a, koji može prouzročiti smanjenje nominalne kamatne stope samo za dio korisnika stambenih kredita. Trendovi kretanja ESB kamatnih stopa za glavne operacije refinanciranja ukazuju da su ključne kamatne stope od 2016. do 2022. godine bile na vrlo niskim razinama, te je kamatna stopa za glavne operacije refinanciranja iznosila 0%, te ako se u budućnosti smanji kamata na tu razinu, zatezna kamata u RH bi prema sadašnjoj regulativi u tom slučaju iznosila 3%. Najveći utjecaj takvog smanjenja bi se odnosio na maksimalnu efektivnu kamatnu stopu uz koju su vezani stambeni i ostali potrošački krediti.

Dodatno, postoji pravni problem u RH kod načina obračuna zatezne kamate koji se u povijesti više puta mijenjao, o čemu je pisano u stručnoj literaturi, te je tako Novelom ZOO iz 2015. godine dopuštena mogućnost ugovaranja stope ugovornih kamata u visini višoj od

zakonske stope zateznih kamata. O toj problematici je 2016. godine pisao Crnić (detaljnije u točki 2.1.). Tako kompleksna regulativa u RH dovodi već danas u nejednak položaj potrošače s još većim potencijalom ostvarivanja nejednakosti u budućnosti, te, također, takav sustav ima negativan utjecaj na profitabilnost banaka. Kompleksan, jedinstven i previše rigidan regulatorni sustav u RH, kada je riječ o kreditiranju kućanstava, materijalno limitira transmisijski mehanizam povećanja kamatnih stopa na nivou Europske središnje banke koji se brzo reflektira na sva tržišta Europodručja osim na potrošačke kredite u RH kao jedan od osnovnih oruđa za borbu protiv inflacije.

Obzirom da kreditiranje kućanstava utječe na gospodarski razvitak, demografska kretanja i razinu socijalne nejednakosti, EU se zalaže za uspostavu i funkcioniranje unutarnjeg tržišta te povećanje konvergencije uvjeta kreditiranja kako bi se osigurala visoka razina zaštite potrošača u cijeloj Uniji. Države članice trebaju zauzeti jedinstveni stav za ujednačavanje pravila kreditiranja u Uniji i implementaciju u nacionalno zakonodavstvo, kako bi se zaštitilo potrošače i spriječilo zaduživanje kod nefinancijskih institucija.

U Europskoj uniji se, na žalost, događaju duboke demografske promjene uslijed smanjenja stope nataliteta i starenja stanovništva. Veliki broj država u EU suočava se s velikim odljevom mlade i kvalificirane radne snage. Istraživanja EU-a pokazuju da se najčešće iseljavaju najobrazovaniji i najvještiji, a opet, i što je prirodno najviše se masovno iseljavaju mladi. Ovakvi trendovi posebno su prisutni u tzv. novim EU članicama, odnosno zemljama koje su postale punopravne članice EU-a u zadnjih nekoliko godina. Takva situacija može utjecati na usporavanje gospodarstva s obzirom na to da nedostaje kadrova za inovacije, kao i za izgradnju održivih i konkurentnih gospodarstava.

U cilju demografske obnove, veće socijalne uključenosti mladih, poboljšanja energetske učinkovitosti te sklonosti mlađih generacija ka održivom stilu života pa time i održivom ulaganju, subvencionirani krediti od strane pojedinih država članica EU-a bi svakako pomogli mladim generacijama koje grade budućnost potičući uz to i održivi razvoj u korist okoliša.

Usmjerena ulaganja u mlade s novim inovativnim proizvodima daje mladima znak povjerenja i uključenosti. Ovo istraživanje može biti znanstvena podloga kreatorima regulative prilikom daljnjih izmjena zakona o subvencioniranju stambenih kredita za predlaganje novog modela stambenih kredita uz subvenciju i jamstvo države, uz oslobađanje poreza za kupnju prve nekretnine te usmjeravanja financijskih tokova u zelena ulaganja. Takav model bi potencijalno obuhvatio veći dio mlade populacije i doprinio demografskoj obnovi i smanjenju odljeva mladih u inozemstvo.

U ostvarivanju cilja ovog znanstvenog istraživanja postavljene su tri hipoteze. Za empirijsko dokazivanje prve hipoteze provedeno je primarno istraživanje (anketa) strukturiranim anketnim upitnikom putem interneta. Pitanja su bila usmjerena prema dokazivanju razine konvergencije unutar iste bankovne grupe koja posluje na različitim tržištima zemalja članica EU-a. Ciljna populacija su zaposlenici navedenih institucija, koje se bave kreditiranjem kućanstava. U anketi su sudjelovali zaposlenici Privredne banke Zagreb (Hrvatska), VUB banke (Slovačka), CIB Banke (Mađarska) i ISP Slovenija.

Na temelju rezultata ankete i većine anketiranih koji su izrazili slaganje s postavljenim pitanjima potvrđena je prva hipoteza *H₁: Europske integracije pozitivno utječu na kretanja unutar kreditnog tržišta kućanstava, razinu konvergencije i gospodarski razvitak pojedine zemlje članice.*

Rezultati ankete su pokazali da potrošači nemaju jednaku razinu zaštite u svim odabranim državama članicama (Hrvatska, Mađarska, Slovačka i Slovenija) u dijelu uvjeta kreditiranja, pravne zaštite i zakonskih normi koje mogu utjecati na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima stanovništva. Monetarna politika ESB-a ne djeluje u svim državama podjednako na kredite kućanstvima. Primjena ograničenja na visinu maksimalne efektivne kamatne stope dovodi u neravnopravan položaj kreditne institucije i potrošače u odnosu na države koje takva ograničenja nemaju. Kako bi svi potrošači u Uniji imali jednaku razinu zaštite, potrebno je potpuno usklađenje kako bi se stvorilo unutarnje tržište koje bi dobro funkcioniralo. Mađarska nije članica Europodručja s obzirom na to da nije uvela eurovalutu pa je svojim odgovorima posebno utjecala u slaganju i neslaganju na rezultate ankete. Uvođenje eurovalute donosi dugoročne koristi kao što je potpuno uklanjanje valutnog rizika, kao i dodatne koristi za ukupno gospodarstvo i financijski sustav koji postaje snažniji i otporniji na buduće krize.

Ispitanici iz svih odabranih država se slažu da bi sve nekreditne institucije trebale podlijegati istoj regulativi i nadzoru kao i banke. Bankarski sustav ima strožu regulaciju u dijelu ispunjavanja kreditne sposobnosti i drugih pravila rizika pa se klijenti koji ne zadovoljavaju uvjete odlučuju zaduživati mimo kreditnih institucija kod nefinancijskog sektora koji nije pod zaštitom centralnih banaka po vrlo visokim efektivnim kamatnim stopama koje financijske institucije ne smiju naplaćivati zbog ograničenja u kamatama i naknadama pojedinih država.

U odnosu na pitanje reguliranja gornje granice efektivne kamatne stope u istoj visini za sve države članice EU, anketa je pokazala da se sve odabrane države, osim Hrvatske, ne slažu

s tom regulacijom što može upućivati na inzistiranje na slobodi tržišnog formiranja kamatnih stopa po kreditima kućanstvima u svakoj pojedinoj državi.

Prema istraživanjima u Uniji, sadašnja situacija u dijelu potrošačkih kredita je zbog nacionalnih razlika dovela do narušavanja tržišnog natjecanja među vjerovnicima u Uniji. Europski parlament i Vijeće usvojili su novu Direktivu o potrošačkom kreditiranju u cilju funkcioniranja unutarnjeg tržišta, gdje je navedeno da je neophodno osigurati usporedivost informacija o efektivnim kamatnim stopama u cijeloj Uniji radi osiguranja visoke razine zaštite potrošača.

U dijelu pružanja kreditnih proizvoda kućanstvima i dalje postoji snažna potreba dinamičnije konvergencije radi jednake razine zaštite korisnika financijskih usluga. U cilju produbljivanja ekonomske europske integracije ponajvažnija karika jest Europska središnja banka, čiji je glavni zadatak da čuva monetarnu stabilnost, ali i ukupnu političku stabilnost važnu za gospodarski rast, zadovoljstvo i blagostanje svih građana Unije.

Prema rezultatu istraživanja, dokazala se opravdanost hipoteze H₂: *Obujam i struktura kredita kućanstava odabranih zemalja EU-a utječu na razinu razlika u socijalnoj uključenosti i demografskim kretanjima među zemljama.*

Promatran je utjecaj tri odabrane nezavisne varijable (BDP po stanovniku, iznos prosječne plaće po aktivnom stanovniku te ukupni krediti kućanstvima u pet europskih država: Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka) na zavisnu varijablu - dohodovnu nejednakost (Gini) kroz devetogodišnje vremensko razdoblje. Rezultati istraživanja su pokazali da krediti značajno utječu na smanjenje dohodovne nejednakosti i važna su poluga gospodarskog rasta i razvoja. Sve države koje stvaraju poticajno okruženje za gospodarski rast i imaju visok udio radno aktivnog stanovništva pokazuju napredak u smanjenju dohodovnih razlika, kao i u smanjenju odljeva stanovništva. Ulaganje sredstava kredita u stambene nekretnine ili u neki drugi dodatni posao koji pridonosi prihodima kućanstava, poboljšava životni standard građana te smanjuje dohodovnu nejednakost i stopu rizika od siromaštva.

Najveći koeficijent dohodovne nejednakosti i najniža prosječna neto plaća je u Hrvatskoj (u odnosu na odabrane države), te posljedično ima utjecaj na smanjenje stanovništva i povećani odljev stanovništva, naročito nakon ulaska u EU (dobne skupine 25+), a što većim dijelom uzrokuju upravo spomenuta niska primanja u RH.

Prema istraživanju iz ranijih godina (Claessens i Perotti), financijski razvoj može pomoći u smanjenju nejednakosti i siromaštva, a pristup financijskim uslugama je ključan za produktivnost i dobrobit pojedinaca u zemljama u razvoju. U tom smislu, jedan od najvažnijih

kriterija za procjenu bilo kojeg procesa financijske reforme trebao bi biti hoće li se njime ostvariti cilj promicanja ulaska i proširiti pristup financiranju.

Radi velikih razlika među državama, jedan od glavnih ciljeva EU-a do 2030. godine je provedba europskog stupa socijalnih prava i njegovog akcijskog plana u dijelu zapošljavanja, vještina i borbe protiv siromaštva, kao i socijalnu i gospodarsku konvergenciju na regionalnoj i međuregionalnoj razini.

Na temelju rezultata istraživanja, dokazala se opravdanost hipoteze *H3-Kreditni standardi i razina zaduženosti kućanstava odabranih zemalja članica su u uskoj korelaciji s monetarnom i financijskom stabilnosti.*

Promatran je utjecaj tri nezavisne varijable (adekvatnost kapitala, inflacija i prosječna kamatna stopa u pet europskih država, Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Češka) na zavisnu varijablu - volumen stambenih kredita i volumen ostalih potrošačkih kredita kroz desetgodišnje razdoblje. Rezultati istraživanja su pokazali da statistički značajan utjecaj na volumen stambenih kredita i ostalih potrošačkih kredita ima adekvatnost kapitala. Pozitivnu korelaciju na volumen kredita ima i inflacija, dok kamatna stopa ima negativnu korelaciju na volumen kredita. U većini odabranih država primjetan je porast stambenih kredita, a što je dijelom rezultat niskih kamatnih stopa na stambene kredite. Porastu stambenih kredita pridonijeli su i stambeni krediti za mlade uz niske kamate te uz subvenciju država, kao i drugi benefiti u smislu olakšica poreza za kupnju prve nekretnine. Države su u suradnji s financijskim institucijama zajednički djelovale u cilju demografske obnove i sprječavanja odlaska mladih u inozemstvo. Potencijalni rizik za banke u RH je porast cijena stambenih nekretnina jer se u budućnosti, naravno, može dogoditi i nagli pad vrijednosti.

Ovo istraživanje daje doprinos financijskom produbljivanju i u dijelu utjecaja digitalizacije na financijski sustav te na razvoj financijskih proizvoda. Digitalizacija ubrzano osuvremenjuje pravila i daje pristup inovativnim financijskim proizvodima koji osiguravaju veću zaštitu potrošača i financijsku stabilnost. Digitalni trendovi zahtijevaju agilan pristup u poslovanju, a kriza pandemije je bitno ubrzala digitalni razvoj inovativnih proizvoda.

U studiji o istraživanju tržišta i digitalnoj transformaciji dokazano je kako inovativne banke povećavaju prodaju i broj klijenata razvojem novih digitalnih alata i inovativnih proizvoda.

Primjena ovog doktorskog rada može biti mnogostruka. Najprije treba istaknuti da ovaj doktorski rad vrlo detaljno razlaže i objašnjava kompleksan regulatorni sustav kojim se tretiraju sve vrste kredita kućanstvima u RH. Zbog samog obima materije, specifičnosti i

ispreplitanja s jedne strane starih i novih zakona, a s druge strane lokalnih zakona te europskih direktiva, postoji vrlo mali broj specijaliziranih profesionalaca koji se uopće bave tom sveobuhvatnom materijom. Dakle, ovaj doktorski rad na jednom mjestu analizira i razjašnjava regulatorni okvir, njegovo nastajanje, njegova pravila, te predviđa kako će se kretati varijable u budućem vremenu.

Provedena istraživanja pokazuju vrlo jasne korelacije između uvjeta kreditiranja, zaštite potrošača, konkurentnosti, Ginija, BDP-a, inflacije, socijalne uključenosti, adekvatnosti kapitala, monetarne i financijske stabilnosti te konačno i utjecaja na demografiju.

S obzirom da je RH sada punopravna članica Europskog područja i da HNB sudjeluje u radu ESB-a kroz sve hijerarhijske odbore, ovo istraživanje može poslužiti i kao dodatna znanstvena podloga za ubrzavanje stvaranja bankovne unije, poglavito u dijelu stvaranja čvrstog jedinstvenog regulatornog okvira u djelokrugu kreditiranja kućanstava nasuprot relativno polaganoj i fleksibilnoj konvergenciji koja je u tijeku. Uspostavljanje pravog unutarnjeg tržišta sa čvrstim pravilima omogućilo bi još bolju zaštitu potrošača, ali i omogućavanje konkurentnosti svim bankarskim i financijskim institucijama u čiji djelokrug poslovanja sve više ulaze razne nefinancijske institucije koristeći nove tehnološke kanale poslovanja.

Nadalje, uspostava jasno reguliranog, ali kompetitivnog i do određene mjere liberalnog unutrašnjeg tržišta moglo bi stvoriti pretpostavke njegovog ubrzanog rasta, a što bi imalo mnogostruke pozitivne efekte kao što je smanjenje razlika u dohocima u nizu zemalja. S posebnom pažnjom ovo istraživanje mogli bi analizirati demografi, adresirajući jedan od najvećih problema u RH, ali zapravo i u cijeloj Europskoj uniji. Iz ovog doktorskog rada vidljivo je da je dostupnost financiranja za rješavanje raznih ljudskih potreba u korelaciji s demografskim kretanjima. U radu su obrađeni i posebni subvencionirani programi kreditiranja za mlade u promatranim državama članicama EU-a, međutim, postavlja se pitanje i mogućeg nadnacionalnog programa kreditiranja za stimuliranje rasta obitelji.

Dakle, kao što je već spomenuto, primjena obavljenih istraživanja u ovom doktorskom radu može poslužiti kao podloga Zakonodavcu prilikom daljih izmjena regulative u području kreditiranja kućanstava. Kako bi se smanjio utjecaj nefinancijskih institucija u dijelu kreditiranja kućanstava, potrebna je uspostava unutarnjeg tržišta sa čvrstim pravilima koji bi osigurali još bolju zaštitu potrošača, ali i omogućili konkurentnost bankarskim i financijskim institucijama.

U cilju produbljivanja europske integracije vrlo važna karika je Europska središnja banka, čiji je glavni zadatak čuvati monetarnu stabilnost, ali i ukupnu društvenu stabilnost

važnu za gospodarski rast, zadovoljstvo i blagostanje svih građana Unije. Obzirom da HNB sudjeluje u radu ESB-a kroz brojne hijerarhijske odbore, ovo istraživanje može poslužiti i kao dodatna znanstvena podloga za ubrzanje usklađenja svih pravila i regulative za ostvarenje brojnih dobrobiti za države članice EU-a i njihove građane.

Zaključno, ovaj doktorski rad donosi novi znanstveni doprinos dokazujući, na odabranim zemljama, da potrošači odnosno korisnici financijskih usluga nemaju jednaku razinu zaštite na razini EU-a jer u svakoj pojedinoj zemlji vrijede nacionalna pravila za kreditiranje stanovništva. Nadalje, kroz dokazane sve tri postavljene hipoteze u radu se dokazuje da dostupnost kredita i povećan volumen kredita pridonose smanjenju socijalnih nejednakosti u državama. Također se dokazuje da statistički značajan utjecaj na volumen stambenih kredita i ostalih potrošačkih kredita ima adekvatnost kapitala bankarskog sustava. Nasuprot toga, očekivano, visina kamatnih stopa ima negativnu korelaciju na volumen kredita. Kako je doktorski rad istraživao i pozitivan utjecaj volumena potrošačkog kreditiranja na demografska kretanja, razvidno je da isti može itekako poslužiti Zakonodavcima pojedinih zemalja, ali napose i na nivou same Europske unije da stvore u kraćem periodu harmonizirani zakonodavni okvir koji će omogućiti veću socijalnu koheziju te koji će posebno biti pogodniji za mlade smanjujući njihove migracije i omogućavajući atraktivniji suvremeni način života kroz olakšano rješavanje stambenog pitanja, uvažavajući i suvremene trendove poboljšavanja energetske učinkovitosti i postizanja održivog načina života.

POPIS LITERATURE

1. Abrahamson, P. (1995). Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles?, *Družboslovne razprave*, 11(19-20), str. 119-136.
2. Ampudia, M., Georgarakos, D., Slacalek, J., Tristiani, O., Vermeulen, P., Violante, G. L. (2018). Monetary policy and household inequality, *ECB working paper*, (2170).
3. Atradius Collections (11.10.2021). Debt Collections Handbook Hungary 2021, preuzeto s: <https://group.atradius.com/publications/debt-collections-handbook-hungary.html> (24.11.2024.).
4. Banka Slovenije (b.d.). Statistika, preuzeto s: <https://www.bsi.si/statistika/obrestneme/temeljna-in-zamudna-obrestna-mera> (20.11.2023.).
5. Bohle, D., Greskovits, B. (2015). Resilient Neoliberalism? Coping with Housing Booms and Busts on Europe's Periphery, u: *22nd International Conference of Europeanists: Contradictions: Envisioning European Future*.
6. Cash Expert. Brzi online krediti i pozajmice, preuzeto s <https://www.cash-expert.com> (29.11.2023.).
7. Claessens, S., Perotti, E. (2007). Finance and inequality: Channels and evidence, *Journal of comparative Economics*, 35(4), str. 748-773. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jce.2007.07.002>
8. Committee for the Coordination of Statistical Activities (2021). How COVID-19 is changing the world: a statistical pers, The Committee for the Coordination of Statistical Activities (CCSA), preuzeto s: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf (09.01.2024.).
9. Credit Point One. Sigurno do brzih online kredita i pozajmica, preuzeto s: <https://www.creditpointone.com> (29.11.2023.).
10. Crnić I. (2016). *Zakon o obveznim odnosima (opsežna sudska praksa, napomene i komentari, detaljno abecedno kazalo pojmova-šesto izmijenjeno i dopunjeno izdanje) Kamate : zatezne i ugovorne : pravni aspekti*, Zagreb: Organizator.
11. Croatian Bureau of Statistics (30.09.2022.). Population estimate of Republic of Croatia, 2021. Preuzeto s: <https://podaci.dzs.hr/2022/en/29031> (24.11.2023.).
12. Czech National Bank (CNB). <https://www.cnb.cz/en/> (20.11.2024.).
13. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. (2022). *The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of*

- COVID-19*, Washington: International Bank for Reconstruction and Development & The World Bank, preuzeto s: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/d36d178f-8fc4-555a-a7a6-00c1c7e70bf4/content> (09.02.2024.).
14. Drehmann, M., Juselius, M. (2014). Evaluating early warning indicators of banking crises: Satisfying policy requirements, *International Journal of Forecasting*, 30(3), str. 759-780. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2013.10.002>
 15. Državni zavod za statistiku (15.07.2022.) Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2021., preuzeto s: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29178> (25.09.2023.).
 16. Dumančić, M., Ridzak, T. (studen 2016.) Skrivaju li se banke u sjeni i u Hrvatskoj, *HNB Pregledi P-28*, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/documents/20182/1160023/p-028.pdf/9b22fd6e-5351-4dff-a3cd-beef15019eb6> (12.02.2024.).
 17. Energy Efficient Mortgage Label (b.d.). Energy Efficient Mortgage Label, preuzeto s: <https://www.energy-efficient-mortgage-label.org/> (12.02.2024.).
 18. Euribor. Chart with the historical Euribor rates, preuzeto s: <https://www.euribor-rates.eu/en/euribor-charts> (20.05.2023.).
 19. European Banking Authority (2023). *Annual report 2022*, preuzeto s: <https://www.eba.europa.eu/assets/2023-Annual-Report/en/index.html> (21.09.2023.).
 20. European Banking Authority. Risk dashboard, preuzeto s: <https://www.eba.europa.eu/risk-analysis-and-data/risk-dashboard> (27.01.2024.).
 21. European Central Bank (ECB) (January 2022). Euro area bank lending survey (BLS), preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/bank_lending_survey/html/index.en.html (24.02.2024.).
 22. European Commission (2018). *The Payment Services Directive*, preuzeto s: https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/financial-services-legislation/implementing-and-delegated-acts/payment-services-directive_en (12.02.2024.).
 23. European Commission. Akcijski plan za digitalno obrazovanje (2021.-2027.), preuzeto s: <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/action-plan> (04.02.2024.).
 24. European Justice (b.d.). Interest rates Slovakia, preuzeto s: https://e-justice.europa.eu/content_statutory_interest-404-sk-en.do?member=1 (20.10.2023.).

25. European Justice (b.d.). Kamatne stope, preuzeto s: https://e-justice.europa.eu/404/HR/interest_rates?CZECH_REPUBLIC&member=1 (20.10.2023.).
26. European Systemic Risk Board (ESRB) (2022). *Annual Report 2021*, Frankfurt am Main: European Systemic Risk Board, preuzeto s: <https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/ar/2022/esrb.ar2021~8c51ab2011.en.pdf> (15.01.2024.).
27. Europska Komisija (2022). *Akt o digitalnim tržištima: za pravedna i otvorena digitalna tržišta*, preuzeto s: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-markets-act-ensuring-fair-and-open-digital-markets_hr (21.01.2024.).
28. Europska Komisija (2022). *Akt o digitalnim uslugama*, preuzeto s: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act-ensuring-safe-and-accountable-online-environment_hr (21.01.2024.).
29. Europska Komisija (2023). KOMUNIKACIJA KOMISIJE EUROPSKOM PARLAMENTU, VIJEĆU, EUROPSKOM GOSPODARSKOM I SOCIJALNOM ODBORU I ODBORU REGIJA Iskorištavanje talenta u europskim regijama, COM/2023/32, preuzeto s: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0032> (04.02.2024.).
30. Europska Komisija (30.10.2023.). DIREKTIVA (EU) 2023/2225 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 18. Listopada 2023. O ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanja izvan snage Direktive 2008/48/EZ, preuzeto s: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302225 (18.01.2024.).
31. Europska komisija. Utjecaj demografskih promjena u Europi, preuzeto s: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_hr (09.02.2024.).
32. Europska središnja banka (08.05.2017.) Zašto su stabilne cijene važne?, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/ecb-and-you/explainers/tell-me-more/html/stableprices.hr.html> (12.10.2023.).
33. Europska središnja banka (14.01.2021.) Što su neprihodonosni krediti?, preuzeto s: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/about/banking-supervision-explained/html/npl.hr.html> (24.01.2024.).

34. Europska središnja banka (2022). Monetarna i financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (04.11.2024.).
35. Europska središnja banka (2023). Česta pitanja o digitalnom euru, preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/paym/digital_euro/faqs/html/ecb.faq_digital_euro.hr.html (18.11.2023.).
36. Europska središnja banka (21.07.2022.). Odluke o moneteranoj politici, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2022/html/ecb.mp220721~53e5bdd317.hr.html> (13.02.2024.).
37. Europska središnja banka (b.d.). Bankarstvo u sjeni i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/shadow-banking.hr.html> (20.10.2023.).
38. Europska središnja banka (European Central Bank - ECB) (srpanj 2022.) Main refinancing operations(MRO), preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/omo/html/20240113.hr.html> (14.07.2023.).
39. Europska središnja banka. Monetarna politika, financijska stabilnost i preispitivanje strategije, preuzeto s: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monpol-financial-stability.hr.html> (13.02.2024.).
40. Europska središnja banka. Pregled, *Makroekonomske projekcije*, preuzeto s: https://www.ecb.europa.eu/pub/projections/html/ecb.projections202212_eurosystemstaff~6c1855c75b.hr.html (20.11.2023.).
41. Europska unija. Što je Europska unija, preuzeto s: https://op.europa.eu/webpub/com/eu-and-me/hr/WHAT_IS_THE_EUROPEAN_UNION.html (22.11.2023.).
42. Europska unija. Zemlje koje koriste euro, preuzeto s: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/euro/countries-using-euro_hr (22.11.2023.).
43. Europski odbor za sistemske rizike (eng. European Systemic Risk Bord) (2021.) Preporuka Europskog odbora za sistemske rizike, preuzeto s: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/recommendations/220211_ESRB_DE_recommendation~1ffaaee3f0.hr.pdf (26.02.2024.).
44. Europski Parlament (22.04.2021.) Oblikovanje digitalne transformacije: objašnjenje strategije EU-a, preuzeto s: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20210414STO02010/oblikovanje-digitalne-transformacije-objasnjenje-strategije-eu-a> (12.12.2024.).

45. Europski Parlament i Vijeće (2023). DIREKTIVA EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o ugovorima o potrošačkim kreditima i stavljanju izvan snage Direktive 2008/48/EZ, preuzeto s: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CONSIL:PE_22_2023_INIT (15.01.2024.).
46. Europski Parlament i Vijeće Europske unije (15.11.2014.) *DIREKTIVA 2014/95/EU EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 22. listopada 2014. o izmjeni Direktive 2013/34/EU u pogledu objavljivanja nefinancijskih informacija i informacija o raznolikosti određenih velikih poduzeća i grupa*, (330/1).
47. Eurostat (26.04.2024). Annual net earnings, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_nt_net/default/table?lang=en (25.06.2024.).
48. Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_EMPL_050_custom_2114215/default/table (20.10.2023.).
49. Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home> (11.02.2024.).
50. Eurostat. Distribution of pupils and students enrolled in general and vocational programmes by education level and NUTS 2 region, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra13/default/table?lang=en (07.02.2024.).
51. Eurostat. Estimated average age of young people leaving the parental household by sex, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_DEMO_030_custom_2431580/default/table (20.10.2023.).
52. Eurostat. Evolution of house prices and rents, preuzeto s <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/housing/bloc-2a.html?lang=en> (20.04.2024.).
53. Eurostat. Inactive population as a percentage of the total population, by sex and age (%), preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_IPGA/default/table?lang=en (12.02.2024.).
54. Eurostat. Individuals – frequency of internet use, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_CI_IFP_FU_custom_2453057/default/table (23.09.2023.).

55. Eurostat. Labour force participation rate, aged 15-64 - annual averages, preuzeto s: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipslm15/default/table?lang=en> (12.02.2024.).
56. Eurostat. Participation of young people in education and the labour market, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Participation_of_young_people_in_education_and_the_labour_market (21.10.2023.).
57. Eurostat. Participation rate of young people in education and training by sex, age and labour status (incl. NEET rates), preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EDAT_LFSE_18__custom_2438186/default/table (20.10.2023.).
58. Eurostat. Persons living with their parents or contributing/benefiting from the household income (population aged 18 to 34 years), preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVPS08_custom_2431048/default/table (20.10.2023.).
59. Eurostat. Statistički podaci o dohodovnom siromaštvu, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Income_poverty_statistics/hr&oldid=507728 (19.01.2024.).
60. Eurostat. Youth unemployment by sex, age and educational attainment level, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_EMPL_090__custom_2114282/default/table (20.10.2023.).
61. Eurostat. Youth unemployment by sex, age and educational attainment level, preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/YTH_EMPL_090__custom_2449808/default/table (21.10.2023.).
62. Eurostat: Active population statistička baza podataka (2011.-2021.) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home;https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipslm15/default/table?lang=en> (12.02.2024.).
63. Federal Reserve (22.03.2023.). Transcript of Chair Powell's Press Conference, preuzeto s: <https://www.federalreserve.gov/mediacenter/files/FOMCpresconf20230322.pdf> (09.01.2024.).
64. Finalta by Mckinsy (November 2022). *Digital & Multichannel Banking Benchmark Study 2022. Key Findings*, Finalta.

65. FOCUSECONOMICS (b.d.). Czech Republic Interest Rate, preuzeto s: <https://www.focus-economics.com/country-indicator/czech-republic/interest-rate> (20.10.2023.).
66. Food and Agriculture Organization of the United Nations STATISTICAL YEARBOOK World Food and Agriculture 2022, Fodd and Agriculture Organization of the United Nations, preuzeto s: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/cd12276d-6933-4971-8fb9-b577c8bfad5c/content/cc2211en.html> (09.01.2024.).
67. Furceri, D., Loungani, P.(2015.) Capital Account Liberalization and Inequality, *IMF Working Papers*, 15/243.
68. Galor, O., Moav, O. (2004). From physical to human capital accumulation: Inequality and the process of development, *The review of economic studies*, 71(4), str. 1001-1026. DOI: <https://doi.org/10.1111/0034-6527.00312>
69. Galor, O., Zeira, J. (1993). Income distribution and macroeconomics, *The review of economic studies*, 60(1), str. 35-52. DOI: <https://doi.org/10.2307/2297811>
70. Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga (b.d.). Fintech. Inovacijski hub, preuzeto s: <https://www.hanfa.hr/podrucja-nadzora/fintech/> (24.11.2023.).
71. Hrvatska narodna banka (01.03.2023.). Komentar kretanja u bankovnom sustavu za 2022., preuzeto s: https://www.hnb.hr/-/komentar-kretanja-u-bankovnom-sustavu-za-2022?p_1_back_url=%2Fweb%2Fguest%2Fpretraga%3Fq%3DNPL (20.02.2024.).
72. Hrvatska narodna banka (07.03.2023.), Makroprudencijalna dijagnostika, br. 19, preuzeto s: https://www.hnb.hr/analize-i-publikacije/redovne-publikacije/html/-/asset_publisher/D7cogspaOgU2/content/makroprudencijalna-dijagnostika-br-19 (23.03.2024.).
73. Hrvatska narodna banka (13.07.2022.). Savjet HNB-a: Realni BDP porast će u 2022. za 5%, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/savjet-hnb-a-realni-bdp-ce-u-2022-porasti-za-5-5-posto> (22.05.2023.).
74. Hrvatska narodna banka (14.05.2020.) Istraživanje OECD-a: porasla razina financijske pismenosti u Hrvatskoj, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/istrazivanje-oecd-a-porasla-razina-financijske-pismenosti-u-hrvatskoj> (22.10.2023.).
75. Hrvatska narodna banka (17.04.2023.). Utjecaj monetarne politike ESB-a na kamatne stope, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/utjecaj-monetarne-politike-esb-a-na-kamatne-stope> (27.06.2024.).

76. Hrvatska narodna banka (2022.) *Godišnje izvješće za 2022*, Zagreb: Hrvatska narodna banka, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/documents/20182/4684927/h-gi-2022.pdf/7b25e6b9-f05d-3d00-573b-643f2d08fcf1> (24.08.2023).
77. Hrvatska narodna banka (28.02.2023.). Objava statistike kamatnih stopa kreditnih institucija za siječanj 2023. godine, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/objava-statistike-kamatnih-stop-a-kreditnih-institucija-za-sijecanj-2023> (27.01.2024.).
78. Hrvatska narodna banka (30.09.2016.). Oprezno s kreditima putem interneta, preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/oprezno-s-kreditima-putem-interneta> (20.10.2023.).
79. Hrvatska narodna banka (listopad 2022) Makroprudencijalna dijagnostika treće tromjesečje 2022, 7(18), preuzeto s: <https://www.hnb.hr/documents/20182/4306011/h-mpd-18-2022.pdf> (27.06.2024.).
80. Hrvatska narodna banka (svibanj 2022). Financijska stabilnost 23, Zagreb: Hrvatska narodna banka, preuzeto s: https://www.hnb.hr/c/document_library/get_file?uuid=4645ffa5-42df-4bf4-eabc-e8faf6c12207&groupId=20182&p_auth=hPdwxkev (29.10.2023.).
81. Hrvatska narodna banka (veljača 2023). Makroprudencijalna dijagnostika, 8(19), preuzeto s: <https://www.hnb.hr/documents/20182/4482453/h-mpd-19-2023.pdf/6d55a8ed-f6c4-dabd-d53c-3693feb47c4b> (27.06.2024.).
82. Hrvatska poštanska banka (12.07.2021.). Istraživanje Hrvatske poštanske banke, preuzeto s: <https://www.hpb.hr/hr/hpb-istrazivanje-generacija-z-o-mobilnom-bankarstvu/6763> (25.03.2023.).
83. Hrvatska udruga banaka (2013). Nova Direktiva o ugovorima o potrošačkom kreditiranju koji se odnose na stambene nekretnine, preuzeto s: <https://hub.hr/index.php/hr/nova-direktiva-o-ugovorima-o-potrosackom-kreditiranju-koji-se-odnose-na-stambene-nekretnine> (22.11.2023.).
84. Hrvatska udruga banaka (2023). HUB Pregled 1/2023: Kamatne stope još nisu snažno narasle kao u većem dijelu Europske unije, preuzeto s: <https://hub.hr/hr/hub-pregled-12023-kamatne-stope-jos-nisu-snazno-narasle-kao-u-vecem-dijelu-europske-unije> (20.05.2023.).
85. https://www.multitude.com/mwg-internal/de5fs23hu73ds/progress?id=CsfvO4p0tprcZTFFLhKyOaO9n1iw4_muLq_6ZianJd8 (20.10.2023.).

86. International Monetary Fund. Financial Soundness Indicators (FSIs), preuzeto s: <https://data.imf.org/?sk=51B096FA-2CD2-40C2-8D09-0699CC1764DA&sId=1411569045760> (20.02.2024.).
87. Intesa Sanpaolo Group (2023). Financial inclusion and supporting production, preuzeto s: <https://group.intesasanpaolo.com/content/dam/portalgroup/repository-documenti/sostenibilit%C3%A0/dcnf/dcnf-2023/eng/capitoli/Financial%20inclusion%20and%20supporting%20production.pdf> (17.01.2024.).
88. Intesa Sanpaolo Group. Support for families, young people, the elderly, people affected by natural disaster and remittance management, preuzeto s: <https://group.intesasanpaolo.com/en/sustainability/financial-inclusion-supporting-production/financial-inclusion/vulnerable-people> (12.02.2024.).
89. IPCC (2018). *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)], Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009157940>.
90. Jackson, C., Matilainen, J. (February 2013). Macro-mapping the euro area shadow banking system with financial sector balance sheet statistics, u: *Proceedings of the IFC Conference on Statistical Issues and Activities in a Changing Environment Basel* (str. 28-29), Bank for International Settlements.
91. Jeanneney, S. G., Kpodar, K. (2011). Financial Development and Poverty Reduction: Can There Be a Benefit Without a Cost?, *The Journal of Development Studies*, 47(1), str. 143-163.
92. Jorda, O., Schularick M., Taylor A.(2013).: “When credit bites back”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 45(2), str. 3-28.
93. Jordà, Ò., Schularick, M., Taylor, A. M. (2015). Betting the house, *Journal of international economics*, 96(S1), S2-S18. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2014.12.011>

94. Jordà, Ò., Schularick, M., Taylor, A. M. (2016). The great mortgaging: housing finance, crises and business cycles, *Economic policy*, 31(85), str. 107-152.
95. KASASA (06.07.2021.). Boomers, Gen X, Gen Y, Gen Z, and Gen A explained, preuzeto s: <https://www.kasasa.com/exchange/articles/generations/gen-x-gen-y-gen-z> (20.10.2024.).
96. Kunieda, T., Okada, K., Shibata, A. (2014). Finance and inequality: How does globalization change their relationship?, *Macroeconomic Dynamics*, 18(5), 1091-1128. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1365100512000843>
97. Kunovac, M. (2020). Distribucija imovine kućanstava u Hrvatskoj, *Odabrani prijevodi*, 11(54), str. 1-32.
98. Lauria, P. (29.06.2024.). Generation Z: Stepping Into Financial Independence, *Investopedia*, preuzeto s: <https://www.investopedia.com/generation-z-stepping-into-financial-independence-5224362> (09.07.2024.).
99. Levine, R. (2005). Finance and Growth: Theory and Evidence, *NBER Working Paper Series*.
100. Lombardi, M. J., Mohanty, M. S., Shim, I. (2017). The real effects of household debt in the short and long run, *BIS Working Papers*, (607).
101. Macrobond (ECB) statistička baza podataka Household loans by type (Eur) (2010-2022.).
102. Macrobond (ECB, CNB for Croatia) statistička baza podataka-Housing loans to GDP (2004-2022.).
103. Macrobond (Eurostat) statistička baza podataka ESA 2010, Auxiliary Indicators- (Population, GDP per Capita & Productivity), Main GDP Aggregates per Capita, Gross Domestic Product, Current Prices, Per Capita, Market Prices, EUR (2013-2021.).
104. Macrobond, IMF - IMF statistička baza podataka Financial Soundness Indicators, Core Set, Deposit-Takers, Capital Adequacy, Regulatory Capital to Risk-Weighted Assets (2011-2021.).
105. Magyar Nemzeti Bank (MNB). Financijski razvitak Mađarske (2010-2022.), preuzeto s: <https://www.mnb.hu/arfolyamok> (21.11.2024.).
106. MBA Croatia (29.10.2021.), preuzeto s: <https://www.mba-croatia.com/2021/10/29/guvernerv-hnb-a-boris-vujcic-hrvatska-na-putu-za-euro-3/> (20.11.2023.).
107. Mian, A, Sufi, A., Verner, E. (2015). Household debt and bussiness cycles worldwide, *NBER Working Paper*, (21581).

- 108.Mijoč, I., Šimac, I.(2010). Računovodstveni aspekti ukamaćivanja, *Računovodstvo i financije*, 12, str. 56-68.
- 109.Multitude Bank, <https://www.multitudebank.com/> (20.10.2023.).
- 110.Narodne novine (19.07.2022.). Odluka o izvješćivanju o novčanom tržištu, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).
- 111.Narodne novine (19.07.2022.). Odluka o izvješćivanju o tržištu stranih sredstava plaćanja, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).
- 112.Narodne novine (2017). *Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d. (101).
- 113.Narodne novine (2021). *Nacionalni strateški okvir financijske pismenosti potrošača za razdoblje od 2021. do 2026. godine*, Zagreb: Narodne novine d.d., (68).
- 114.Narodne novine (2022). *Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o obveznoj pričuvni*, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).
- 115.Narodne novine (2022). *Odluka o izmjeni i dopuni odluke o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima*, Zagreb: Narodne novine d.d., (83).
- 116.Narodne novine (2022). *Zakon o obveznim odnosima*, Zagreb: Narodne novine d.d., (114).
- 117.Narodne novine (2023). *Zakon o načinu, uvjetima, i postupku servisiranja i kupoprodaje potraživanja*, Zagreb: Narodne novine d.d., (155).
- 118.Narodne novine (2023.) *Zakon o načinu, uvjetima, i postupku servisiranja i kupoprodaje potraživanja*, Zagreb: Narodne novine d.d., (155).
- 119.Narodne novine. *Zakon o potrošačkom kreditiranju*, Zagreb: Narodne novine d.d., (75)2009, (112)2012, (143)2013, (147)2013, (9)2015, (78)2015, (102)2015, (52)2016, (128)2022).
- 120.Narodne novine. *Zakon o subvencioniranju stambenih kredita*, Zagreb: Narodne novine d.d., (65)2017, (61)2018, (66)2019, (146)2020.
- 121.National Bank of Slovakia (NBS), <https://nbs.sk/en/> (20.11.2024.).
- 122.OECD. Household savings, preuzeto s: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/household-savings.html> (09.01.2024.)
- 123.Reuters (02.12.2021). ECB sticks with transitory description of inflation, preuzeto s: <https://www.reuters.com/world/europe/ecb-sticks-with-transitory-description-inflation-2021-12-02/> (25.01.2024.).

124. Reuters (02.12.2021). ESB sticks with transitory description of inflation, preuzeto s: <https://www.reuters.com/world/europe/ecb-sticks-with-transitory-description-inflation-2021-12-02/> (20.09.2023.).
125. Rosan, M., Zaudek, K. (listopad 2020.) Koje kredite uzimamo?, Mikroanaliza duga hrvatskih kućanstava, Zagreb: Hrvatska Narodna Banka, preuzeto s: https://www.hnb.hr/c/document_library/get_file?uuid=6a13a8be-0f72-f61b-920c-c49c464b40a1&groupId=20182&p_auth=pF0azJxS (15.11.2023.).
126. Samodol, A. (2023). Interakcija financijskog razvitka, nejednakosti i rizika od siromaštva u Republici Hrvatskoj, *Revija za socijalnu politiku*, 30(1), str. 23-45.
127. Schularick, M., Taylor, A. M. (2012). Credit booms gone bust: monetary policy, leverage cycles, and financial crises, 1870-2008, *American Economic Review*, 102(2), str. 1029-1061.
128. Slovensko.sk. Rights and obligations arising under contract law, including late payment interest, preuzeto s: https://www.slovensko.sk/en/life-situation/life-situation/_rights-and-obligations-arising/#notpay (20.10.2023.).
129. Sun, X., Xie, X. (2024). How does digital finance promote entrepreneurship? The roles of traditional financial institutions and BigTech firms, *Pacific-Basin Finance Journal*, 85, str. 102316. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2024.102316>
130. Sustav federalnih rezervi (eng. The Federal Reserve) (March 2022.), preuzeto s: <https://www.federalreserve.gov/> (25.01.2024.).
131. Šućur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija, *Revija za sociologiju*, 35(1-2), str. 45-60.
132. Taylor, J. B. (2008). Government as a cause of the 2008 financial crisis: A reassessment after 10 years, *Economics Working Paper*, (18116), preuzeto s: https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/18116_taylor.pdf (20.10.2023.).
133. The Government of Hungary (10.02.2016.). Government Decree No. 17/2016. (II. 10.) on Family Housing Allowance for buying or extending second-hand homes.
134. TRADING ECONOMICS (b.d.). Hungary Base Rate, preuzeto s: <https://tradingeconomics.com/hungary/interest-rate> (24.11.2024.).
135. U.S. Bureau of Labor Statistics (BLS), preuzeto s: <https://www.bls.gov/> (28.03.2024.).
136. Vijeće Europske unije (b.d.). *Europski zeleni plan*, preuzeto s: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/green-deal/> (20.11.2023.).

137. Vijeće Europske unije (n.d.) Koji su stupovi bankovne unije?, preuzeto s: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/banking-union/#pillars> (17.01.2024.).
138. Vijeće Europske unije (n.d.). Basel III: međunarodni regulatorni okvir za banke, preuzeto s: <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm> (12.02.2024.).
139. Vijeće Europske unije (n.d.). Odakle EU nabavlja plin?, preuzeto s: <https://www.consilium.europa.eu/hr/infographics/eu-gas-supply/> (09.01.2024.).
140. Vlada Republike Hrvatske i Hrvatska narodna banka (travanj 2018). Strategija za uvođenje eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj, preuzeto s: <https://www.mingo.hr/public/documents/Eurostrategija%20-%20FINAL.pdf> (20.06.2023.).
141. VUB Banka. Hypoteka pre mladych, preuzeto s: <https://www.vub.sk/en/ludia/hypoteky/hypoteka-pre-mladych.html> (12.02.2024.).
142. Zingales, L., Rajan, R. (2003). Banks and markets: The changing character of European finance, *National Bureau of Economic Research Working Papers*, (9595). DOI: <http://dx.doi.org/10.3386/w9595>

SAŽETAK

U ovom doktorskom radu izlažu se teorijske i praktične podloge kako standardi kreditiranja kućanstava utječu na gospodarski razvitak, demografska kretanja i razinu socijalne nejednakosti. Znanstveno istraživanje obuhvaća regulativu i regulatornu arbitražu, financijski razvitak, digitalizaciju, promociju i uvjete u distribuciji kredita, demografska kretanja i socijalnu uključenost te monetarnu i financijsku stabilnost. U istraživanja su uključene odabrane zemlje članice EU-a (Hrvatska, Češka, Mađarska, Slovačka, Slovenija). Temeljem rezultata istraživanja pružene su nove znanstvene spoznaje i moguće primjene u kontinuiranom procesu formiranja jedinstvenog europskog financijskog tržišta.

Za empirijsko dokazivanje prve hipoteze provedeno je primarno istraživanje strukturiranim anketnim upitnikom, a pitanja su usmjerena dokazivanju razine konvergencije unutar iste bankovne grupe koja posluje na različitim tržištima zemalja članica. Anketa je pokazala da u dijelu pružanja kreditnih proizvoda kućanstvima postoji snažna potreba dinamičnije konvergencije s ciljem postizanja jednake razine zaštite korisnika financijskih usluga. U cilju produbljivanja europske integracije jednu od najvažnijih uloga ima Europska središnja banka čiji je glavni zadatak da čuva monetarnu stabilnost, ali i ukupnu društvenu stabilnost važnu za gospodarski rast.

Za drugu i treću hipotezu provedeno je sekundarno istraživanje kako krediti, BDP i plaće utječu na dohodovnu nejednakost, te kako adekvatnost kapitala, inflacija i prosječna kamatna stopa utječu na kredite u pet europskih država koje su promatrane kroz višegodišnje vremensko razdoblje. Istraživanje je pokazalo da krediti značajno utječu na smanjenje dohodovne nejednakosti i važna su poluga gospodarskog rasta i razvoja. Sve države koje stvaraju poticajno okruženje za gospodarski rast i imaju visok udio radno aktivnog stanovništva pokazuju napredak u smanjenju dohodovnih razlika, kao i smanjenju odljeva stanovništva. Porast stope adekvatnosti kapitala ima pozitivnu korelaciju na porast kredita. Sklonost mlađih generacija održivom stilu života i održivom ulaganju ukazuje na važnost ulaganja u mlade. Strategija održivog financiranja ili financiranje zelene tranzicije u cilju poboljšanja energetske učinkovitosti, te usmjeravanje financijskih tokova u zelena ulaganja mogu pomoći u zapošljavanju mladih generacija čije su vrijednosti bliske idejama održivosti.

Radi velikih razlika među državama, jedan od glavnih ciljeva EU-a do 2030. je provedba europskog stupa socijalnih prava i njegova akcijskog plana u dijelu zapošljavanja, vještina i borbe protiv siromaštva, kao i socijalnu i gospodarsku konvergenciju na regionalnoj i međuregionalnoj razini. Ulaganjem u mlade daje se mladim generacijama znak povjerenja i

uključenosti, te doprinosi smanjenu odljeva u inozemstvo. U cilju demografske obnove i veće socijalne uključenosti mladih, subvencionirani krediti od strana pojedinih država članica EU-a bi itekako pomogli mladim generacijama koje grade budućnost, potičući održivi razvoj u korist okoliša. U usporedbi s odabranim državama u Hrvatskoj je sloboda kreditnih institucija pri određivanju kamatnih stopa na nove kao i na postojeće kredite ograničena nizom zakonskih odredbi. Tako kompleksno regulirana ograničenja kamatnih stopa u dijelu maksimalnih kamatnih stopa, efektivnih kamatnih stopa i zatezne kamate, dovode u neravnotežan položaj potrošača i kreditne institucije u RH u odnosu na druge države članice EU-a koje takva ograničenja nemaju. U cilju visoke zaštite potrošača u cijeloj Uniji, usvojena je nova Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o potrošačkom kreditiranju, koja će omogućiti razvoj transparentnijeg i učinkovitijeg pravnog okvira za odobravanje prekograničnih kredita, a što će povećati povjerenje i zaštitu potrošača. U cilju izbjegavanja pritiska različitih potrošačkih udruga i populizma, države članice trebaju zauzeti čvrsti stav za ujednačavanje pravila kreditiranja u Uniji i implementaciju u nacionalno zakonodavstvo, kako bi se zaštitilo potrošače i spriječilo zaduživanje kod nefinancijskih institucija.

Naposlijetku, ovaj doktorski rad donosi novi znanstveni doprinos dokazujući, na odabranim zemljama, da potrošači odnosno korisnici financijskih usluga nemaju jednaku razinu zaštite na razini EU-a jer u svakoj pojedinoj zemlji vrijede nacionalna pravila za kreditiranje stanovništva. Nadalje, kroz dokazane sve tri postavljene hipoteze, u radu se dokazuje da dostupnost kredita i povećan volumen kredita pridonose smanjenju socijalnih nejednakosti u državama. Također se dokazuje da statistički značajan utjecaj na volumen stambenih kredita i ostalih potrošačkih kredita ima adekvatnost kapitala bankarskog sustava. Nasuprot toga, očekivano, visina kamatnih stopa ima negativnu korelaciju na volumen kredita. Kako je doktorski rad istražio i pozitivan utjecaj volumena potrošačkog kreditiranja na demografska kretanja, razvidno je da ovaj doktorski rad može itekako poslužiti Zakonodavcima pojedinih zemalja, ali napose i na nivou same EU da stvore u kraćem periodu harmonizirani zakonodavni okvir koji će omogućiti veću socijalnu koheziju te koji će posebno biti pogodniji za mlade smanjujući njihove migracije i omogućavajući atraktivniji suvremeni način života kroz olakšano rješavanje stambenog pitanja, uvažavajući i suvremene trendove poboljšavanja energetske učinkovitosti i postizanja održivog načina života.

Ključne riječi: konvergencija, standardi kreditiranja, kreditiranje kućanstava, financijska stabilnost, monetarna stabilnost, Europodručje, digitalizacija.

SUMMARY

In this doctoral dissertation, theoretical and practical foundations are presented on how household credit standards influence economic development, demographic trends, and the level of social inequality. The scientific research covers regulation and regulatory arbitrage, financial development, digitization, promotion and conditions in credit distribution, demographic trends and social inclusion, as well as monetary and financial stability. The selected EU member countries (Croatia, Czech Republic, Hungary, Slovakia, Slovenia) are included in the research. Based on the research results, new scientific insights and possible applications are provided in the continuous process of forming a unified European financial market.

To empirically prove the first hypothesis, primary research was conducted using a structured questionnaire, focusing on demonstrating the level of convergence within the same banking group operating in different markets of member countries. The survey showed a strong need for more dynamic convergence in providing household credit products to achieve an equal level of consumer financial protection. The European Central Bank plays a crucial role in deepening European integration, tasked with preserving monetary stability and overall political stability essential for economic growth.

For the second and third hypotheses, secondary research was conducted on how loans, GDP, and wages affect income inequality, and how capital adequacy, inflation, and average interest rates affect loans in five European countries observed over several annual time periods. The research showed that loans significantly impact reducing income inequality as an important lever for economic growth and development. All countries creating a conducive environment for economic growth and having a high share of the working population show progress in reducing income disparities, as well as stemming population outflows. An increase in capital adequacy correlates positively with an increase in loans.

The inclination of younger generations towards sustainable lifestyles and investments highlights the importance of investing in youth. A sustainable financing strategy or financing green transition to improve energy efficiency, directing financial flows into green investments can help employ younger generations whose values align with sustainability ideals. To achieve demographic renewal and greater social inclusion of the youth, subsidized loans from certain EU member states would greatly assist younger generations building the future, fostering sustainable development for the environment. In comparison to selected countries, in Croatia, the freedom of credit institutions to determine interest rates on new and existing loans

is limited by a series of legal provisions. Such complex regulations on interest rates, including maximum interest rates, effective interest rates, and default interest rates, place consumers and credit institutions in Croatia in an unequal position compared to other EU member states without such restrictions. In order to ensure high consumer protection throughout the Union, a new Directive of the European Parliament and Council on consumer credit has been adopted, enabling the development of a more transparent and effective legal framework for approving cross-border credits, thereby increasing consumer trust and protection. To avoid pressures from various consumer associations and populism, member states should take a firm stance on harmonizing lending rules in the Union and implementing them in national legislation to protect consumers and prevent indebtedness in non-financial institutions.

Finally, this dissertation provides a new scientific contribution by proving, in selected countries, that consumers or users of financial services do not have the same level of protection at the EU level because each country has its own national rules for lending to the population. Furthermore, by proving all three hypotheses set in the study, it is shown that the availability of credit and increased credit volume contribute to reducing social inequalities in countries. Additionally, it is demonstrated that the adequacy of the capital of the banking system significantly influences the volume of housing loans and other consumer loans. On the other hand, as expected, the interest rates have a negative correlation with the loan volume. Having explored the positive impact of consumer lending volume on demographic trends, it is evident that this dissertation can be of great use to lawmakers at the national level as well as at the EU level to establish, in a shorter period, a harmonized legislative framework that will enable greater social cohesion and be particularly beneficial for young people by reducing their migrations and enabling a more attractive modern way of life through easier resolution of housing issues, taking into account modern trends in improving energy efficiency and achieving sustainable living.

Key words: convergence, lending standards, household lending, financial stability, monetary stability, euro area, digitalization.

PRILOZI

Anketni upitnik

RESEARCH ON CONSUMER LENDING IN SELECTED EU CONTRIES							
		Ranking/evaluation - please check mark your selection, or input value					
1.	Households mostly use following loan types (rank 1 lowest - 5 most)	a) housing loans					
		b) cash loans					
		c) car loans					
		d) card loans					
		e) overdrafts					
2.	Average yearly number of loan users in your bank (up to 1000, 5000, 25000, 50000, 100000 and more)	a) housing loans					
		b) cash loans					
		c) car loans					
		d) card loans					
		e) overdrafts					
3.	Average yearly volume of approved loans in your bank (in EUR)	a) housing loans					
		b) cash loans					
		c) car loans					
		d) card loans					
		e) overdrafts					
4.	Consumer loan underwriting criteria are similar to criteria of other competitors in the Country		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
5.	Formal underwriting criteria are defined by:	a) Bank's management Board	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
		b) ISP (parent bank)	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
6.	According to your experience lending criteria of consumer loans are strongly affected by:	a) local regulations	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
		b) EU regulations	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
		c) competition	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
		d) loan users salaries	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
		e) market risks	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
7.	Unified currency EURO improved loan accessibility to loan users compared to the previous time of local currency		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
8.	Which pillars of the Banking union contribute significantly to the households lending	a) SSM (Single Supervisory Mechanism)	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
		b) SRM (Single Resolution Mechanism)	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
		c) EDIS (EU Deposit Insurance Scheme)	strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree

9.	Lending to households was more simple in national currencies (before EURO introduction).		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
10.	Households can transfer loan obligations within the same Banking Group irrespective of the place of contracting and disbursing.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
11.	Unification of the lending criteria within your Banking Group increases each year by:	a) 10% b) 20% c) 30% d) 40% e) 50% and more					
12.	For young customers there are special digital systems developed in loans offering and underwriting.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
13.	Income level and employment affect materially number and volume of consumer loans.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
14.	The ECB Monetary policy affects substantially number of consumer loans and their volumes.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
15.	The EU member State should subsidize mortgage loans to the young population in order to achieve important EU goals related to the improvement in employment, fight against poverty and in achievement of social and economic convergence within the EU.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
16.	Young people (up to 36 yo) should be provided by relaxed lending criteria, with lower interest rates and longer repayment periods, in order to increase social inclusion and decrease migrations of the young people.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
17.	In respect of the consumer protection: all non-banking institutions, who are involved in consumer lending, should be compliant with the same regulation and supervision as banks.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
18.	EU Member States should have the same level and concept of forming penalty rates for the imprudent loan users.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
19.	EU Member States should implement effective interest rate cap in housing and all other types of consumer loans.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree
20.	Effective interest rate cap in consumer lending should be the same for all EU Member States.		strongly disagree	disagree	neutral	agree	strongly agree

Popis kratica (abecednim redoslijedom)

ATM	<i>Eng. Automated teller machine</i> <i>Hrv. Bankomat</i>
BIS	<i>Eng. Bank for International Settlements</i> <i>Hrv. Banka za međunarodna poravnanja</i>
BLS	<i>Eng. Bank lending survey</i> <i>Hrv. Istraživanje tržišta kredita</i>
BRRD	<i>Eng. Bank Recovery and Resolution Directive</i> <i>Hrv. Direktiva za oporavak i sanaciju banaka</i>
CAR	<i>Eng. capital adequacy ratio</i> <i>Hrv. adekvatnost kapitala</i>
CBDC	Centralno bankarski novac
CET1	Stopa kapitaliziranosti osnovnog kapitala
CRM	<i>Eng. Customer relationship management</i> <i>Hrv. Upravljanje odnosima s klijentima</i>
DFR	<i>Eng. The deposit facility rate</i> <i>Hrv. kamata za preko noćno deponiranje sredstava</i>
DGS	<i>Eng. DGS-deposit Guarantee Schemes</i> <i>Hrv. Sustav osiguranja depozita</i>
DGS	<i>Eng. Deposit Guarantee Schemes</i> <i>Hrv. Sustav osiguranja depozita</i>
DMA	<i>Eng. Digital Markets Act</i> <i>Hrv. Akt o digitalnim tržištima</i>
DSTI	<i>Eng. Debt service-to-income</i> <i>Hrv. Omjer servisiranja duga i dohotka</i>
EBA	<i>Eng. European Banking Authority).</i> <i>Hrv. Europsko nadzorno tijelo za bankarstvo (EBA)</i>
ECB/ESB	<i>Eng. European central bank</i> <i>Hrv. Europska središnja banka</i>
EDIS	<i>Eng. European deposit insurance scheme</i> <i>Hrv. Europski sustav osiguranja depozita</i>
EEMI	<i>Eng. Energy Efficiency Mortgage Initiative</i>
EKS	Efektivna kamatna stopa
EMU	Ekonomska i monetarna unija

ESM	<i>Hrv. Europski mehanizam za stabilnost</i>
ESRB	<i>Eng. European Systemic Risk Board</i> <i>Hrv. Europski odbor za sistemske rizike</i>
EU	<i>Eng. European Union</i> <i>Hrv. Europska unija</i>
EU-SILC	<i>Eng. Statistics on Income and Living Conditions</i> <i>Hrv. Statistički podaci o raspodjeli dohotka</i>
FED	<i>Eng. Federal Reserve Board</i> <i>Hrv. Sustav federalnih rezervi</i>
GINI	Koeficijent dohodovne nejednakosti
HANFA	Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga
HNB	Hrvatska narodna banka
IMF	<i>Eng. International Monetary Fund</i> <i>Hrv. Međunarodni monetarni fond</i>
IPCC	<i>Eng. Intergovernmental Panel on Climate Change</i> <i>Hrv. Međuvladin panel o klimatskim promjenama</i>
LCR	<i>Eng. liquidity coverage ratio,</i> <i>Hrv. Koeficijent likvidnosne pokrivenosti</i>
LTV	<i>Eng. Loan-to-value</i> <i>Hrv. omjer glavnice kredita i vrijednosti nekretnine</i>
LTV	<i>Eng. Loan-to-value</i> <i>Hrv. Omjer kredita i vrijednosti nekretnine</i>
MFI	<i>Hrv. Monetarna financijska institucija</i>
MLR	<i>Eng. Marginal Lending facility</i> <i>Hrv. kamata za preko noćnu posudbu novca</i>
MRO	<i>Eng. Main refinancing operations</i> <i>Hrv. kamata za posudbu novca (tjedan dana)</i>
NIM	<i>Eng. Net interest margin</i> <i>Hrv. Neto kamatna marža</i>
NRS	Nacionalna referentna stopa
OECD	<i>Eng. Organisation for Economic Co-operation and Development</i> <i>Hrv. Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj</i>
PSD 2	<i>Eng. Regulation on Digital markets act</i> <i>Hrv. Direktiva o platnim uslugama</i>
ROE	<i>Eng. Return on equity</i>

	<i>Hrv. Povrat na kapital</i>
SDGS	<i>Eng. Sustainable Development Goals</i> <i>Hrv. Globalni ciljevi za održivi razvoj</i>
UNWTO	<i>Eng. World Tourism Organization</i> <i>Hrv. Svjetska turistička organizacija</i>
ZOO	Zakon o obveznim odnosima
ZPK	Zakon o potrošačkom kreditiranju
ZSPK	Zakon o stambenom potrošačkom kreditiranju

Popis tablica

Tablica 1. Pregled visine kamatnih stopa u RH s primjenom od 01.01.-30.6.2023.....	26
Tablica 2. Povijesno kretanje kamatnih stopa po stambenim kreditima od 1.1.2014. do 1.1.2023.	28
Tablica 3. Povijesno kretanje kamatnih stopa po ostalim potrošačkim kreditima od 1.1.2014. do 1.1.2023.....	29
Tablica 4. Usporedba Hrvatske u dijelu ograničenja kamatnih stopa s bankama iz odabranih država članica EU-a (Mađarska (CIB banka), Slovačka (VUB banka), Slovenija (ISB banka)-30.6.2023.....	33
Tablica 5. Financijski razvitak Hrvatske, 2010.-2022. (mlrd. EUR)	54
Tablica 6. Financijski razvitak Češke, 2010.-2022. (mlrd. EUR).....	55
Tablica 7. Financijski razvitak Slovenije, 2010.-2022. (mlrd. EUR).....	56
Tablica 8. Financijski razvitak Slovačke, 2010.-2022., u mlrd. (EUR).....	57
Tablica 9. Financijski razvitak Mađarske, 2010.-2022., u mlrd. (EUR).....	58
Tablica 10. Kategorije i vrste kredita kućanstvima za odabrane države (EUR, mlrd.).....	65
Tablica 11. Usporedba broja aktivnog stanovništva Hrvatske s odabranim državama u razdoblju 2011. -2021. (000 broj stanovnika i %).....	106
Tablica 12. Postotak aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu te usporedba Hrvatske s odabranim državama (2011. i 2021.) (%)	106
Tablica 13. Udio kredita kućanstvima u BDP-u u razdoblju od 2010.-2022. (Hrvatska, Slovenija, Slovačka, Češka i Mađarska)	109
Tablica 14. Gini i stopa rizika od siromaštva u razdoblju 2010.-2022. za odabrane države (%)	110
Tablica 15. Pregled kretanja adekvatnosti kapitala, LCR, Inflacije (hicp) i kamatne stope od 2012. Q1 do 2022. Q4 za odabrane države	127
Tablica 16. Trend stope adekvatnosti kapitala, NPL, NIM,ROE (%) u odabranim državama članicama.....	130
Tablica 17. Odgovori ispitanika o vrsti potrošačkih kredita kućanstvima za odabrane banke	143
Tablica 18. Odgovori ispitanika o vrsti i prosječnom godišnjem broju potrošačkih kredita kućanstvima za odabrane banke	143
Tablica 19. BDP po stanovniku, plaća po aktivnom stanovniku, stanje ukupnih kredita, Gini (%) za odabrane države	157
Tablica 20. Deskriptivna statistika za odabrane države	159

Tablica 21. Združeni model - rezultati panel analize	167
Tablica 22. Model fiksnih efekata-zavisna varijabla Gini	168
Tablica 23. Izgled baze s dodanim pomoćnim varijablama	170
Tablica 24. Model fiksnih efekata s Hrvatskom kao referentnom državom	171
Tablica 25. Model slučajnih efekata-zavisna varijabla Gini	172
Tablica 26. Sažetak - usporedba modela uz zavisnu varijablu Gini.....	174
Tablica 27. Adekvatnost kapitala, inflacija, kamatne stope i stanje stambenih kredita za odabrane države.....	176
Tablica 28. Deskriptivna statistika za države	178
Tablica 29. Procjena združenog modela - rezultati panel analize	182
Tablica 30. Model fiksnih efekata - rezultati panel analize	183
Tablica 31. Izgled baze s dodanim pomoćnim varijablama	185
Tablica 32. Model fiksnih efekata s Hrvatskom kao referentnom državom	186
Tablica 33. Model slučajnih efekata - rezultati panel analize	187
Tablica 34. Sažetak - usporedba modela - zavisna varijabla volumen stambenih kredita	188
Tablica 35. Adekvatnost kapitala, inflacija, kamatne stope, volumeni ostalih potrošačkih kredita za odabrane države	190
Tablica 36. Deskriptivna statistika	191
Tablica 37. Rezultati panel analize za združeni model	195
Tablica 38. Model fiksnih efekata - rezultati panel analize	196
Tablica 39. Izgled baze s dodanim pomoćnim varijablama	198
Tablica 40. Model fiksnih efekata s Hrvatskom kao referentnom državom - rezultati.....	199
Tablica 41. Model slučajnih efekata - rezultati panel analize	200
Tablica 42. Sažetak -usporedba modela uz zavisnu varijablu ostali potrošački krediti	201

Popis grafikona

Grafikon 1. Kretanje kamatnih stopa za novoodobrene kredite po stambenim i ostalim kreditima u EU (2012.-2022.)	32
Grafikon 2. Povijesno kretanje ESB kamatnih stopa	36
Grafikon 3. Udio kredita privatnom sektoru u BDP-u (EU 2021.)%.....	59
Grafikon 4. Trend udjela kredita privatnom sektoru u BDP-u Hrvatske s odabranim članicama (2004.-2021.) (%).....	60
Grafikon 5. Trend kredita privatnom sektoru za odabrane države (2004.-2022.).....	60
Grafikon 6. Krediti stanovništvu - udio u BDP-u u EU zemljama (2021.) (%).....	61
Grafikon 7. Krediti stanovništvu: udio u BDP-u i usporedba Hrvatske s odabranim državama članicama EU (Češka, Slovenija, Mađarska, Slovačka) (%)	62
Grafikon 8. Udio stambenih kredita u BDP-u (%).....	62
Grafikon 9. Trend kretanja kredita stanovništvu u odabranim državama (2004.-2022.) (%) ..	63
Grafikon 10. Udio računa kod financijskih institucija (2021.) mladi (15-24) vs stariji (25+) za odabrane države.....	88
Grafikon 11. Udio mladih koji koriste financijske usluge kod financijskih institucija (2021.)	89
Grafikon 12. Broj stanovnika i usporedba Hrvatske s odabranim državama u razdoblju 2011.-2021. (u milijunima).....	92
Grafikon 13. Stanovništvo po dobnim skupinama i usporedba Hrvatske s odabranim državama (2011. i 2021.) (%)	93
Grafikon 14. Promjene u udjelu stanovništva po dobnim skupinama između 2011. g. i 2021. g. - usporedba Hrvatske s odabranim državama (u p.p.).....	94
Grafikon 15. Usporedba mladih u Hrvatskoj koji žive sa svojim roditeljima s prosjekom EU-a i državama članicama	96
Grafikon 16. Procijenjena srednja dob napuštanja roditeljskog doma u Hrvatskoj i usporedba s EU-om	97
Grafikon 17. Usporedba mladih Hrvatske s EU-om u dijelu edukacije i statusa zaposlenja (2020.)	98
Grafikon 18. Ugovori o radu na određeno i nepuno radno vrijeme za mlade (usporedba RH s EU-om).....	99
Grafikon 19. Nezaposlenost mladih u Hrvatskoj po dobnim skupinama i usporedba s EU-om	99
Grafikon 20. Mladi – usporedba stope nezaposlenih po dobnim skupinama u razdoblju od 2002.-2020. (Hrvatske i EU-a, %).....	100
Grafikon 21. Prosječne kamatne stope na nove kredite - Europodručje	123

Grafikon 22. Inflacija u Europodručju i SAD-u.....	124
Grafikon 23. Opskrba energentima u Europi	125
Grafikon 24. Udio NPL-a u ukupnim kreditima za odabrane zemlje članice EU-a.....	134
Grafikon 25. Omjer pokrivenosti NPL kredita u Hrvatskoj i odabranim članicama EU-a (%)	135
Grafikon 26. Rezultati anketnog istraživanja za sve odabrane države.....	145
Grafikon 27. Histogram za Gini (%), BDP po stanovniku, prosječna plaća i stanje ukupnih kredita kućanstvima.....	161
Grafikon 28. Histogram transformiranih podataka za Gini, BDP po stanovniku, prosječna plaća i stanje ukupnih kredita kućanstvima.....	163
Grafikon 29. Distribucija za Gini (%), BDP po stanovniku, ukupne kredite kućanstvima i plaće kroz razdoblje 2013.-2021.	165
Grafikon 30. Reziduali za model fiksnih efekata.....	169
Grafikon 31. Reziduali za model slučajnih efekata.....	173
Grafikon 32. Histogram za volumene stambenih kredita, adekvatnost kapitala, inflaciju i prosječnu kamatnu stopu za stambene kredite	179
Grafikon 33. Histogram transformiranih podataka za volumene stambenih kredita, adekvatnost kapitala, inflaciju i prosječnu stopu za stambene kredite.....	180
Grafikon 35. Reziduali za model fiksnih efekata.....	184
Grafikon 36. Reziduali za model slučajnih efekata.....	187
Grafikon 37. Histogram za volumene ostalih potrošačkih kredita, adekvatnost kapitala, inflacija i prosječne kamatne stope za ostale potrošačke kredite	192
Grafikon 38. Histogrami transformiranih (logaritmiranih) podataka za volumene potrošačkih kredita, adekvatnost kapitala, inflaciju i prosječne kamatne stope za ostale potrošačke kredite	193
Grafikon 39. Distribucija za volumene ostalih potrošačkih kredita, adekvatnosti kapitala, inflacije i kamatne stope kroz razdoblje 2013.-2022.	194
Grafikon 40. Reziduali za model fiksnih efekata.....	197
Grafikon 41. Reziduali za model slučajnih efekata.....	200

Popis slika

Slika 1. Struktura kredita po promjenjivosti kamatnih stopa u Hrvatskoj	30
Slika 2. Prosječne kamatne stope na stanja kredita s promjenjivom kamatnom stopom vezanom uz EURIBOR	31
Slika 3. Povijesno kretanje EURIBOR-a	35
Slika 4. Uvjeti brze pozajmice u Credit point one	39
Slika 5. Uvjeti brzih online kredita i pozajmica.....	40
Slika 6. Povijesno kretanje hipotekarnih i ostalih kredita prema udjelu u GDP-u od 1870.-2011.....	50
Slika 7. Kamatne stope u Irskoj, Španjolskoj i Njemačkoj i kretanje ECB kamatne stope (1999.-2008.).....	51
Slika 8. Udio hipotekarnih kredita u BDP-u (%) i omjer cijene kuća i dohotka (1999.-2008.)	52
Slika 9. Kretanja stambenih kredita u odabranim članicama (2004.-2022.) (%).....	64
Slika 10. Razine cijena stanovanja u EU (2010. i 2021.)	67
Slika 11. Kretanje cijena stambenih nekretnina (usporedba Hrvatske s Europodručjem)	68
Slika 12. Omjer cijene za 100m ² stana i prihoda po stanovniku, 2021.....	69
Slika 13. Pregled interakcija klijenata od 2018.-2022. (mobitel, online, ATM, podružnica)..	76
Slika 14. Digitalne prodaje kod inovativnih banaka 2019.-2022.....	77
Slika 15. Pad prodaje i akvizicije za vrijeme krize	77
Slika 16. Akvizicija i prodaja inovativnih banaka i usporedba sa slabije inovativnim bankama	78
Slika 17. Automatizacija prodaje za poticanje digitalne akvizicije	78
Slika 18. Prodaja nenamjenskih kredita slanjem CRM ponuda	79
Slika 19. Banke sa savjetnikom na daljinu.....	79
Slika 20. Vodeći hipotekarni zajmodavci	80
Slika 21. Generacije mladih	85
Slika 22. Korištenje interneta prema dobi i obrazovanju – usporedba Hrvatske s EU-om 2021. (%).....	86
Slika 23. Odnos mladih i odrasle populacije koji koriste mobilne uređaje za povezivanje s internetom 2019. (%).....	87
Slika 24. Nove financijske tehnologije -za mlade generacije	88
Slika 25. Hrvatska demografija - dobna piramida (Struktura stanovništva).....	95
Slika 26. Struktura mlade populacije i % nezaposlenosti u 2020. (dobna skupina 15-34) ...	100
Slika 27. Udio učenika u višem srednjoškolskom obrazovanju prema regijama.....	103

Slika 28. Financijska pismenost u Hrvatskoj i njezine komponente (izražene u bodovima i u postocima najveće moguće ocjene).....	104
Slika 29. Stopa rizika od siromaštva 2018. u EU.....	108
Slika 30. Zelena tranzicija i rizik klimatskih promjena	113
Slika 31. Prikaz povećanja kamatnih stopa za Europodručje (MRO) i SAD (FED funds stopa)	122
Slika 32. Prosjeci kamatnih stopa na novougovorene kredite kućanstvima u RH.....	129
Slika 33. Učinci uvođenja eura	137
Slika 34. Mapa rizika	138

ŽIVOTOPIS AUTORA

Dinko Lucić započeo je karijeru u PBZ-u 2000. godine na poziciji specijalista u *Sektoru za razvoj i marketing proizvoda*, gdje je došao iz Raiffeisen banke. U 2001. godini imenovan je višim izvršnim direktorom *Sektora za upravljanje odnosima s klijentima* i istodobno *Ureda za korporativne komunikacije*, a 2007. godine imenovan je članom Uprave VÚB a.s., druge najveće banke u Slovačkoj. Nakon dvogodišnjeg međunarodnog mandata vraća se u PBZ preuzimanjem dužnosti člana Uprave 2009. godine.

Dinko Lucić imenovan je predsjednikom Uprave Privredne banke Zagreb 2018. godine, koju funkciju obavlja i danas. Prethodno je kao član Uprave bio nadležan za *Poslovanje sa stanovništvom* kroz period od osam godina. Također obavlja dužnost predsjednika Nadzornog odbora u PBZ Cardu te je član Nadzornog odbora ISP IVS d.o.o. (Intesasanpaolo International Value Services).

Pod njegovim vodstvom banka ostvaruje izvrsne financijske rezultate te također PBZ osvaja brojne nagrade za izvrsnost te nagrade za najbolju banku u Republici Hrvatskoj od časopisa *Euromoney*, *The Banker* te *Global Finance*. Nadalje, osobno kao menadžeru dodijeljena mu je prestižna nagrada *CEO Today Magazine Europe Awards* za najboljeg CEO-a u Hrvatskoj (2019., 2020. i 2021.), te nagrada udruženja hrvatskih menagera *CROMA* za najboljeg menadžera u kategoriji velikih poduzeća 2019. godine.

D. Lucić je diplomirao na *Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu* stekavši sveučilišnu diplomu iz ekonomije, smjer *Financije*. Završio je također *ZSEM General Management Program* i *Michigan Business School*. Dodijeljeni su mu brojni certifikati iz upravljanja odnosima s klijentima (CRM), kao i certifikat *Certified International Retail Banker – London, International Academy of Retail Banking*.

Popis izabranih sudjelovanja i izlaganja na konferencijama:

- 7th annual Retail banking CEE, Sept 2010, Vienna (Fleming Europe)
- 4th annual Mortgage business, Jan 2011, Vienna (Fleming Europe)
- Global CRM & Loyalty Excellence, Nov 2011 Lisbon
- 10th Annual Retail Banking, Oct 2012 Budapest (Fleming Europe)
- European ATMs, Jun 2013, London (ATMIA & RBR)
- Retail Banking Forum, Oct 2013, Vienna (GLC)
- Retail Banking Forum, Nov 2014, Budapest (GLC)
- ATMIA US, Feb 2015, Las Vegas (ATMIA)
- European ATM's, June 2016, London (RBR)
- Self service banking Europe, May 2017, London (RBR)
- European ATM's, May 2018, London (RBR)
- SSB Europe, May 2019, London (RBR)
- Invest EU Conference, Zagreb, Nov 2019, EU Commission, EIB
- Financial Markets, Opatija, Sept 2021, HANFA, HUB
- ESG, Zagreb, Sept 2022, EURIZON, HANFA
- Financial Markets, Opatija, Sept 2022, HANFA, HUB
- Europe's strategy for a new geopolitical, economic and socio-cultural season in the Mediterranean, May 2023, Sorrento, Italy, (the European House Ambrosetti)
- Kongres menadžera „Lideri budućnosti“, listopad 2023, Opatija, (CROMA)
- Konferencija Godina dana s eurom u Hrvatskoj u organizaciji Hrvatske narodne banke (HNB) – 30. siječnja 2024.,
- 27. znanstveno-stručna konferencija Financijsko tržište u organizaciji Hrvatske udruge banaka (HUB) uz programsko partnerstvo Hrvatske narodne banke (HNB) i Hrvatske agencije za nadzor financijskih usluga (Hanfa) – 25.-26. travnja 2024.,
- Konferencija Tržišta kapitala 2024.: Budućnost štednja i ulaganja u organizaciji Jutarnjeg list i slovenskih dnevnih novina Delo – 9. listopada 2024.,
- Konferencija Zagreb – financijski forum u organizaciji Poslovnog dnevnika – 4. studenoga 2024.,
- IEDC's Annual Presidents' Forum 2024 u organizaciji „IEDC – Bled School of Management“ – 15. studenoga 2024. godine.